

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
76**

Умань — 2011

УДК 63(06)

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

Редакційна колегія:

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор),
В.В. Манзій — кандидат с.-г. наук (заступник відповідального редактора),
О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук,
А.С. Музиченко — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук,
Ю.О. Нестерчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопаль — доктор економ. наук,
О.О. Школьний — доктор економ. наук,
В.С. Уланчук — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою УНУС, протокол № 6 від 15 червня 2011 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1.

Уманський національний університет садівництва, тел. : 3–22–35

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 13695 від 03.12.07 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2011

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>А.Ф. Головчук, О.О. Непочатенко, Б.С. Гузар, Г.Ю. Ягода</i>	КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОФОРМУВАНЬ.....	8
<i>В.К. Збарський, О.О. Непочатенко</i>	ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО У ЗАБЕЗ- ПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	19
<i>Ю.Л. Зборовська</i>	ЧИННИКИ УСПІХУ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕ- РОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК.....	28
<i>С.М. Колотуха, Н.А. Телічко</i>	СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВ- НОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	34
<i>М.І. Мальованій</i>	СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕР- ЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	41
<i>Р. П. Мудрак</i>	МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД США.....	50
<i>О.О. Поліщук</i>	АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОВОЧЕВОЇ ГАЛУЗІ.....	56
<i>Д.К. Семенда, О.О. Поліщук</i>	НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	62
<i>О.М. Світовий</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	67
<i>І.А. Бержанір</i>	МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ.....	75
<i>Г.Ф. Мазур</i>	ПЕРСПЕКТИВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРО- ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ.....	83
<i>С.А. Байдюк</i>	ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ ТД “КАТЕРИНОПІЛЬСЬКА ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВА ГРУПА”.....	89

<i>С.А. Власюк, Л.В. Барабаш</i>	ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	93
<i>Ю.Б. Березюк</i>	ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ЕКСПОРТНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ.....	97
<i>М.А. Вуйченко</i>	ОБГРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	106
<i>Т.О. Гнатюк</i>	СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	113
<i>А.В. Льченко, І.В. Давидова, І.Г. Коцюба</i>	МАТЕМАТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ОБ'ЄМІВ УТВОРЕННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ В МІСТІ ЖИТОМИРІ.....	118
<i>О.В. Жарун</i>	СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	125
<i>І.В. Ткачук</i>	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	131
<i>Д.К. Семенда, Л.А. Корінний</i>	ІНТЕНСИФІКАЦІЯ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА.....	141
<i>Н.В. Бондаренко</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КРЕДИТУ.....	148
<i>Н.І. Гвоздеї</i>	ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ... ..	153
<i>Т.Є. Кучеренко</i>	ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	161
<i>С.А. Власюк, Н.В. Бондаренко</i>	ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ БЮДЖЕТУВАННЯ ПОТОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	167
<i>Т.В. Сокольська</i>	ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	174
<i>О.М. Саковська</i>	ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА.....	180

<i>Н.Г. Пінчківська</i>	МЕЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА.....	187
<i>Н.О. Мосейчук, Т.І. Бортник</i>	СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ МАРКЕТОЛОГА.....	197
<i>К.М. Мельник</i>	ФІНАНСОВІ МОЖЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	203
<i>О.Ф. Кирилюк</i>	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	213
<i>Л.А.Євчук</i>	ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	221
<i>О.В. Гвоздь</i>	АНАЛІЗ МАЙНОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ОЦІНКИ ЙОГО ФІНАНСОВОГО СТАНУ.....	228
<i>П.М. Боровик, Н.О. Бікадорова</i>	ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ..	235
<i>С.А. Власюк</i>	КОНСТРУКТИВНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	245
<i>О.М. Демкова</i>	ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.....	254
<i>О. А. Кузьменко</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ГРЕЧКИ.....	265
<i>Л.В. Барабаш, Н.В. Бондаренко</i>	ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	272
<i>Т.П. Бечко</i>	КРЕДИТНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ.....	276
<i>Ю.О. Махортов, В.М. Зюбін</i>	РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА СТРАХУВАННЯ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	282
<i>Н. О. Пачева</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ „ІНСТИТУТ”.....	293

<i>Г.Ю. Родацук</i>	НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ. 298
<i>П.П. Семченко, Т.І. Бортник</i>	ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН НА ПРИКЛАДІ ПАТ «УМАНЬФЕРММАШ»... 313
<i>М. А. Слатвінський</i>	КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ..... 318
<i>М.М. Коцупатрій, В.Ф. Мервенецька</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 328
<i>Л.А. Богданець</i>	РОЛЬ ВЛАСНИХ І ЗАКРІПЛЕНИХ ДОХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ..... 337
<i>Л.В. Барабай</i>	ВИЗНАЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ..... 342
<i>Л.Д. Тулуш, О.Т. Прокотчук</i>	ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЩОДО АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА..... 347
<i>О.С. Тригубенко</i>	ДОСВІД ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ..... 354
<i>Л.М. Худолій</i>	ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОЦЕСНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ КОМБІКОРМОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ..... 363
<i>О.Г. Чирва, К.А. Олійник</i>	ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... 368
<i>Л.А. Гаврилюк</i>	ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ РОЗМІРІВ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ГОСПОДАРСТВАХ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА..... 375
<i>А.О. Харенко, О.Л. Бурляй</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА ВРХ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... 384
<i>Г.Б. Бобов, О.В. Гринчак, О.Х. Давлетханова</i>	КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВИХ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ..... 394

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОФОРМУВАНЬ

**А.Ф. ГОЛОВЧУК, доктор технічних наук,
О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук,
Б.С. ГУЗАР, кандидат економічних наук,
Г.Ю. ЯГОДА, аспірант**

Проаналізовано стан технічного забезпечення агроформувань, розглянуто існуючі механізми державного регулювання технічного забезпечення агроформувань шляхом здеешевлення банківських кредитів через часткову компенсацію відсотків за їх користування та фінансового лізингу і вказано шляхи їх поліпшення.

Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки, які тісно пов'язані із входженням України до СОТ, зумовили ряд необхідних для забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства перетворень. Насамперед ці перетворення торкаються технічного переоснащення агроформувань та шляхів його фінансового забезпечення. Постає необхідність докорінних змін механізму державної підтримки агроформувань для покриття їх потреби у техніці, сільськогосподарських машинах, обладнанні та устаткуванні. Зокрема, значну увагу необхідно звернути на державну програму підтримки агроформувань через механізм здеешевлення середньострокових та довгострокових кредитів.

Проблемні питання технічного забезпечення агроформувань досліджують у своїх наукових працях вітчизняні і зарубіжні вчені та практики: Т.М. Бохан [1], Я.К. Білоусько [2, 3], А.Ф. Головчук [4], О.Є. Гудзь і А.В. Сомик [5], М.Я. Дем'яненко [6], І.С. Деревець [7], В.О. Льошенко, О.І. Здоровцов, А.Ф. Головчук [8], Г.Є. Мазнев [9], Г.І. Мостовой [10], Г.М. Підлісецький і В.Л. Товстопят [11], М. Шпак і Є. Ціп [12] та інші. Однак, проблема технічного забезпечення агроформувань недостатньо вивчена. Додаткових досліджень потребує механізм державної підтримки на регіональному рівні, як чинник поліпшення технічного забезпечення агроформувань.

Методика досліджень. Метою дослідження є вивчення стану технічного забезпечення, держаних програм його фінансування, порядку, етапів, складових частин, позитивних та негативних чинників механізму пільгового кредитування під технічне забезпечення агроформувань і пошук можливих шляхів його поліпшення. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження використовувались методи: аналіз, спостереження, групування, розрахунково-математичний та монографічний.

Результати досліджень. Сучасний розвиток аграрного виробництва у світовій практиці визначається спроможністю агроформувань вчасно і якісно забезпечити агротехнічні вимоги вирощування сільськогосподарських культур. Розвиток сільського господарства у значній мірі залежить від технічного забезпечення, що характеризується кількістю техніки, її продуктивністю та якістю, відповідністю екологічним вимогам, ступенем безпеки експлуатації та технологічною досконалістю процесу виробництва.

Як засвідчує Г.Є. Мазнев [9], забезпеченість сільськогосподарських підприємств у 2008р. до рівня 1991р. становила: тракторами — 35,7, зернозбиральними комбайнами — 37,2, бурякозбиральними комбайнами — 29,3 та кукуруддозбиральними комбайнами — 20,9%. Такий стан технічного оснащення не сприяє випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції для внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків та економічній ефективності її виробництва.

Для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку необхідно дотримуватися жорстких агротехнологічних вимог її виробництва. Після вступу України до СОТ дотримання міжнародних стандартів до сільськогосподарської продукції стало обов'язковою умовою її експорту. Сільське господарство України ще не набуло необхідної купівельної спроможності. Рівень його технічного оснащення не відповідає технологічним потребам. Через несвоєчасне виконання технологічних операцій щорічно втрачається третина валової сільськогосподарської продукції [2, 3, 5–7, 10, 11].

Відсталі технології та застаріла техніка змушують збільшувати енергота ресурсовитрати. Україна має один з найгірших показників енергоємності валового внутрішнього продукту. Він в 4–5 разів вищий в порівнянні з високо розвинутими країнами такими, як Данія, Австрія, США, Японія, Великобританія. В структурі собівартості продукції рослинництва витрати на паливо-мастильні матеріали становлять 20%. Станом на 1.01.2010 року технологічна потреба в тракторах становила майже 400 тис. одиниць, в зернозбиральних комбайнах — понад 50 тис. одиниць, в бурякозбиральних комбайнах — близько 8,5 тис. одиниць. Для закупівлі сільськогосподарської техніки відповідно до технологічної потреби аграріям необхідно 150–180 млрд грн (за цінами 2010 року) або, з урахуванням списання техніки, щорічно впродовж десяти років потрібно спрямовувати на ці цілі до 20 млрд грн [12].

В Україні наявність та забезпечення агроформувань технікою має чітку тенденцію до зменшення щодо тракторів, кукуруддозбиральних, кормозбиральних та бурякозбиральних комбайнів, однак щодо зернозбиральних комбайнів, то їх наявність зменшилась у 2008 році порівняно з 1991 роком у 2,7 рази, потім у 2009 році порівняно з 2008 роком вона зросла у 1,8 рази, забезпеченість ними у 2008 році зменшилась у 4 рази порівняно з 1991 роком, а у 2009 році вона зросла у 2,5 рази порівняно з 2008 роком, це пояснюється зростанням посівів зернових культур, а також зростанням

1. Наявність та забезпечення агроформувань основними видами сільськогосподарської техніки, шт.

Рік	Трактори		Зернозбиральні комбайни		Кукурузозбиральні комбайни		Кормозбиральні комбайни		Бурякозбиральні комбайни	
	всього	на 1000 га ріллі	всього	на 1000 га зернових культур	всього	на 1000 га кукурузи на зерно	всього	на 1000 га кормових культур	всього	на 1000 га цукрових буряків
Україна										
1991	497300	15	105183	8	15300	12	42300	4	25200	16
2000	318900	12	65200	5	7900	6	24900	4	13000	15
2006	201300	8	44300	3	6300	4	13000	4	7700	9
2007	186800	7	41000	3	5600	3	11300	3	6600	8
2008	177000	6	39000	3	5200	3	10000	3	5800	7
2009	169000	5	72000	5	5100	2	9000	3	5100	6
Відхилення 2009 до 1991 року, «+ ->»	-328300	-10	-33183	-3	-10200	-10	-33300	-1	-20100	-10
Черкаська область										
1996	19000	15	3708	7	747	12	127	3	1255	10
2000	14560	12	2951	6	553	6	76	2	960	17
2005	10159	9	1957	3	304	2	39	1	550	13
2006	9363	8	1810	3	256	2	37	1	480	8
2007	8675	7	1643	3	213	1	37	1	390	9
2008	8346	7	1579	3	189	1	33	1	324	12
2009	7996	7	1510	3	178	1	29	1	300	17
Відхилення 2009 до 1996 року, «+ ->»	-11004	-8	-2198	-4	-669	-11	-98	-2	-955	+7
Уманський район										
2006	544	12	139	5	-	-	120	6	2	2
2007	518	9	139	5	-	-	120	6	2	2
2008	543	8	170	5	-	-	89	3	2	2
2009	548	9	190	5	-	-	89	2	2	2
2010	540	8	190	6	-	-	89	2	2	2
Відхилення 2010 до 2006 року, «+ ->»	-4	-4	+51	+1	-	-	-31	-4	-	-

кількості універсальних сівалок, якими можна сіяти і кукурудзу на зерно. У Черкаській області також спостерігається чітка тенденція до зменшення наявності та забезпечення по тракторах, зернозбиральних, кукурудозбиральних та кормозбиральних комбайнах.

Щодо бурякозбиральних комбайнів, то з 1996 по 2009 роки темпи зменшення їх наявності і площ посіву по роках не співпадали, з 1996 по 2006 рр. випереджали темпи зменшення площ посіву, а з 2006 по 2009 роки — темпи зменшення кількості техніки, в результаті спостерігаються різкі скачки у забезпеченні цими комбайнами. У підсумку воно зросло на 7 одиниць у 2009 порівняно з 1996 роком, завдяки зменшенню площ даною культурою у 6,7 рази, а кількості техніки у 4,2 рази. В Уманському районі за період 2006–2010 років чітка тенденція до зменшення наявності та забезпечення спостерігається лише щодо кормозбиральних комбайнів відповідно на 31 та на 4 одиниці, не відбулося ніяких змін щодо бурякозбиральних комбайнів, оскільки їх є 2 одиниці лише у двох господарствах району, які і вирощують дану культуру. Тенденція до зростання наявності і забезпечення спостерігається щодо зернозбиральних комбайнів відповідно на 51 та на 1 одиницю, що пояснюється повною заміною ними кукурудозбиральних комбайнів. Незначні коливання відбувалися у наявності та забезпеченні тракторами, що призвело в загальному підсумку до аналогічного їх зменшення на 4 одиниці (табл. 1). Через таку негативну динаміку зменшення енергетичних засобів механізації та іншої сільськогосподарської техніки і розбалансованість у забезпеченні АПК комплексними ресурсами, в тому числі матеріально-технічними, всі технологічні операції виконуються з порушенням агротехнічних строків, які ведуть до втрат вирощеної продукції та недобору врожаю, що негативно позначається на кінцевому результаті виробничо-економічної діяльності сільськогосподарського виробника [4, 8].

На сучасному етапі аграрної реформи в Україні значна увага приділяється державній підтримці агроформувань технічного забезпечення агроформувань через три основні програми — механізм здешевлення банківських кредитів, часткову компенсацію (30%) вартості складної сільськогосподарської техніки та фінансовий лізинг. В Україні у загальному підсумку в 2010 році порівняно з 2004 роком зросла державна підтримка по двох перших програмах відповідно на 435,0 та 39,0 млн грн, однак зменшились кошти на фінансовий лізинг на 20,0 млн грн. Однак впродовж досліджуваного періоду обсяг коштів на першу державну програму різко зростав щорічно з 2004 по 2008 рік, потім у 3,3 рази зменшився у 2009 році і далі зріс у 1,6 рази у 2010 році. Щодо двох останніх програм, то впродовж досліджуваного періоду обсяги коштів варіювали хвилеподібно. Різкі скачки обсягів коштів по всіх трьох програмах пояснюються кризовими явищами в економіці країни, збільшенням ступеня банківського ризику неповернення кредитів та несплати відсотків за користування ними. У Черкаській області в кінцевому результаті у 2010 порівняно з 2004 роком зменшилась державна підтримка по двох останніх

програмах відповідно на 1,6 та 4,9 млн грн, проте збільшилися кошти на першу програму на 17,1 млн грн. Однак, по всіх трьох програмах обсяг коштів щорічно коливався хвилеподібно, то в бік збільшення, то в бік зменшення. Різкі скачки обсягів коштів по всіх трьох програмах в Україні і в Черкаській області пояснюються кризовими явищами в економіці країни, збільшенням ступеня банківського ризику неповернення кредитів та несплати відсотків за користування ними, низьким ступенем довіри банківських установ та агроформувань до держави (табл. 2).

2. Спрямування коштів державного бюджету на програми оновлення техніки агроформувань, млн грн

Рік	Механізм здешевлення банківських кредитів	Часткова компенсація (30%) вартості складної сільськогосподарської техніки	Фінансовий лізинг
Україна			
2004	65,0	71,0	262,0
2005	120,0	270,0	242,0
2006	260,0	32,0	183,0
2007	667,0	132,0	270,0
2008	1000,0	100,0	233,0
2009	300,0	90,0	153,0
2010	500,0	110,0	242,0
Відхилення 2010 до 2004 року, «±»	+435,0	+39,0	-20,0
Черкаська область			
2004	6,2	2,2	17,9
2005	23,3	8,7	6,4
2006	18,7	0,9	0,1
2007	35,9	7,0	10,2
2008	47,8	5,2	9,0
2009	22,0	0,1	38,1
2010	23,3	0,6	13,0
Відхилення 2010 до 2004 року, «±»	+17,1	-1,6	-4,9

В Україні фінансовий лізинг не користувався належною увагою уряду доти, поки галузь машинобудування не зазнала відчутного спаду попиту на виробниче обладнання й машини. У виробників машин виникли проблеми зі збутом виготовленої продукції, у банківській сфері — з розміщенням кредитів. Для уряду постала проблема інтенсифікації розвитку економіки через оновлення технічних засобів агроформувань шляхом підтримки вітчизняних виробників техніки.

Так, урядом були створені сприятливі умови для лізингової діяльності у

Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів №1158 від 19.09.2007 року, де у розділі III „Розвиток аграрного ринку” у підрозділі 9 „Ринок матеріально-технічних ресурсів та послуг” зазначено: удосконалити систему лізингу сільськогосподарської техніки та обладнання, розширити обсяги підтримки державних лізингових компаній, активізувати лізингову діяльність інших фінансових установ і машинобудівних підприємств і створити сприятливі умови для широкого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій” [13]. Реалізація фінансового лізингу для агроформувань проходить через державну структуру — НАК „Укראгролізинг”, яка має філії в областях України, то доцільно, на нашу думку, проаналізувати склад та структуру постачання сільськогосподарської техніки агроформуванням за період діяльності компанії (табл. 3).

3. Склад і структура постачання сільськогосподарської техніки НАК „Укראгролізинг” агроформуванням за 1998–2010 рр.

Вид техніки	Україна			Черкаська область		
	од.	млн грн	%	од.	млн грн	%
Трактори	6812	698,0	31,7	207	24,8	21,4
Комбайни	871	588,4	26,7	58	28,3	24,5
Ґрунтообробна та посівна техніка	10377	289,4	13,1	421	16,6	14,4
Комплекти обладнання для тваринництва і птахівництва	10377	315,6	14,3	52	5,0	4,3
Інша техніка	507	310,8	14,2	64	40,9	35,4
Всього	21288	2202,2	100,0	802	115,7	100,0

За період своєї діяльності НАК „Укראгролізинг” поставила агроформуванням в цілому по Україні 21288 одиниць техніки на суму 2202,2 млн грн Найбільшу питому вагу у загальній вартості техніки займали трактори і комбайни відповідно 31,7 та 26,7%. В Черкаській області компанія впродовж 1998–2010 років поставила агроформуванням на умовах фінансового лізингу 802 одиниці сільськогосподарської техніки та обладнання до неї на суму 115,7 млн грн, найбільшу питому вагу у загальній вартості техніки займали комбайни і трактори відповідно 28,3 та 24,8%.

Пільгове кредитування агроформувань є ринковим стимуляційним інструментом, який замінив практику прямої участі держави у їх кредитному забезпеченні. Аналізуючи ряд постанов Кабміну щодо затвердження порядків використання коштів державного бюджету на здешевлення банківських кредитів за період 2000–2011 років, можна стверджувати, що відбувся прогресивний розвиток механізму пільгового кредитування агроформувань. Так, у 2000–2003 роках відшкодування частини відсоткових ставок у розмірі облікової ставки НБУ відбувалося лише за короткостроковими кредитами на

придбання оборотних засобів, а безпосередньо відшкодування за довгостроковими банківськими кредитами під технічне забезпечення агроформувань розпочалося з 2004 року. У 2004–2005 роках таке відшкодування проводилось згідно постанови Кабінету Міністрів України № 184 від 18 лютого 2004 року „Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення коротко- та довгострокових кредитів (із змінами, внесеними згідно з постановою Кабміну від 15.01.2005 року №34). У 2006 році розпочали обмеження розміру відсоткових ставок за короткостроковими та довгостроковими банківськими кредитами, за якими можливе часткове відшкодування відсоткової ставки за рахунок коштів державного бюджету (за короткостроковими кредитами — 21%, а за довгостроковими — 20% у національній валюті). У 2007 — 2009 роках використовують обмеження у розмірах відсотків за банківськими кредитами та відшкодування проводились у розмірі облікової ставки за кредитами у національній валюті і в розмірі 8,5% річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, в іноземній валюті.

Полегшенню доступу агроформувань до банківських кредитних ресурсів під технічне забезпечення слугувала прийнята Урядом постанова від 11.08.2010 року за №794, якою затверджений Порядок використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. Згідно цього Порядку компенсація відсоткової ставки агроформуванням проводилася на конкурсній основі за кредитами, наданими у поточному році, і тими, які надавалися у 2006–2009 роках, у національній та іноземній валютах. За кредитами у національній валюті — в розмірі подвійної ставки НБУ, що діяла на момент нарахування відсотків за користування кредитами, у іноземній валюті — у розмірі 10% річних, але не вище розмірів відсотків за користування кредитами згідно кредитних договорів. Агроформуванням для покриття витрат, пов'язаних з будівництвом виробничих приміщень для виробництва продукції тваринництва і птахівництва, сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів за довгостроковими кредитами, залученими у 2009 та 2010 роках у національній та іноземній валютах, компенсація надається у розмірі 90% відсоткової ставки. При цьому розмір відсотків за короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитними договорами, укладеними у 2010 році для компенсації з державного бюджету визначеної їх частки у національній валюті, не повинен перевищувати 25% річних, а в іноземній валюті — 16%.

У 2011 році згідно постанови Кабміну від 7.02. 2011 року №96 „Про внесення змін до деяких постанов Кабміну України з питань використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки розвитку підприємств агропромислового комплексу” компенсація надається на конкурсній основі агроформуванням у розмірі подвійної облікової ставки НБУ, що діяла на момент нарахування відсотків за користування кредитами у

національній валюті, та не більше 10% за кредитами в іноземній валюті, які залучили кредити: у 2007 — 2009 роках в національній та іноземній валюті згідно з укладеними договорами; у 2010 році, — за умови, що сума відсотків за користування кредитами та за додатково укладеними договорами, предметом яких є надання банками послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитами, консультаційні послуги), не перевищує у національній валюті 25 відсотків річних, а в іноземній валюті — 16 відсотків річних; у поточному році, — за умови, що сума відсотків за користування кредитами та за додатково укладеними договорами, предметом яких є надання банками послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитами, консультаційні послуги), не перевищує у національній валюті 21 відсотка річних, а в іноземній валюті — 13 відсотків річних. Компенсація за кредитами, залученими у 2009 — 2010 та поточному роках в іноземній валюті для закупівлі племінної худоби та птиці, а також нової сільськогосподарської техніки і обладнання іноземного виробництва, аналоги яких не виробляються в Україні, згідно із затвердженням в установленому порядку переліком, надається лише в разі укладення позичальником зовнішньоекономічного договору.

Перелік суб'єктів державного регулювання пільгового кредитування під технічне забезпечення досить значний, але має місце пережиток бюрократичної системи, який проявляється у дублюванні функцій обласних управлінь агропромислового розвитку (конкурсних комісій) та банківських установ чи кредитних спілок щодо порядку проведення пільгового кредитування, а також перетягування контролюючих повноважень банківськими установами щодо визначення права позичальника на пільгове кредитування.

Стосунки між учасниками пільгового кредитування під технічне забезпечення агроформувань характеризуються подвійними протилежними зв'язками, що зумовлено механізмом державного регулювання цього процесу. Як відомо, зв'язки від вищого ієрархічного ступеня державної влади до нижчого означають доведення прийнятих законодавчих актів, рішень, організаційних документів до відома безпосередніх виконавців (представників місцевої виконавчої влади, регіональних фінансових структур та безпосередньо позичальників — агроформувань), а протилежний напрямок зв'язків характеризується поданням різної форми звітності, розрахунків, і прогнозів в обумовлені терміни з метою здійснення повного та своєчасного контролю за цільовим і правомірним використанням державних коштів та позичених коштів відповідних фінансових органів (рис.).

Значну роль тут відіграють своєчасність, повнота та доступність інформації, якою обмінюються між собою учасники пільгового кредитування. Якщо хоч один із цих принципів не буде забезпечений, механізм державного регулювання цього процесу не можна визнати ефективним і виправданим. Нажаль, на сучасному етапі пільгове кредитування під технічне забезпечення агроформувань провадиться із недотриманням цих принципів. Тому поряд із позитивними ознаками пільгового кредитування існують і негативні (табл. 4).

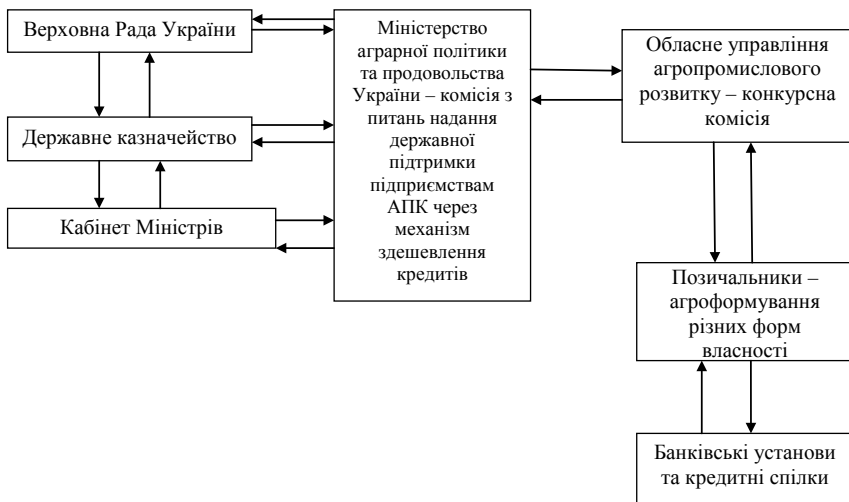

Рис. Схема функціональних зв'язків між учасниками процесу пільгового кредитування під технічне забезпечення агроформувань

4. Позитивні та негативні ознаки пільгового кредитування під технічне забезпечення агроформувань

Позитивні ознаки	Негативні ознаки
Зростання обсягів середньострокових та довгострокових кредитів	Недостатній розмір частини відсотків за кредитами, які відшкодовуються державою (лише третина реальної ставки)
Розширення кола позичальників	Дублювання документів, які вимагають конкурсні комісії та банківські установи для визначення права на пільгове кредитування, та форм звітності
Розширення кола кредиторів	Тіньовий спосіб надання переваг банками у виборі потенційних позичальників для пільгового кредитування
Розширення цільового призначення позикових коштів	Здійснення контролю за цільовим використанням позичених коштів лише з боку банківських установ та кредитних спілок
Збільшення та диференціація частини відшкодування з бюджету відсотків за кредитами	Несвоєчасність доведення до агроформувань обсягів, порядку та умов проведення конкурсу і державної підтримки
Обмеження розміру банківського відсотка за кредитними продуктами, які підлягають державній підтримці	Можливість надання кредитів у іноземній валюті
Збільшення коштів державного бюджету на фінансову підтримку агроформувань через механізм здешевлення кредитів	Відсутність економічних критеріїв пільгового кредитування

Обсяги пільгових кредитів в цілому та під технічне забезпечення зокрема в Україні мали чітку тенденцію до зменшення з 2007 по 2009 роки, відповідно у 13,9, 19,7 та 38,7 рази, потім у 2010 році порівняно з 2009 роком вони зросли відповідно у 1,5, 1,2 та 11,0 рази.

В Черкаській області обсяги пільгових кредитів в цілому та під технічне забезпечення зокрема зросли у 2008 році порівняно з 2007 роком відповідно у 2,0, 1,2 та 1 раз. Потім пільгові кредити в цілому зменшились у 2009 році порівняно з 2008 роком у 2,5, а у 2010 році до 2009 року у 1,1 рази. Середньострокові і довгострокові кредити у 2009 році порівняно з 2008 роком зменшились відповідно у 12,6 та 1,1, а у 2010 році до 2009 року зросли відповідно у 1,7 та 26,4 рази. Причини таких коливань викликані загальною економічною кризою та негативними ознаками державного регулювання процесу пільгового кредитування (табл. 4, 5).

5. Сума наданих пільгових кредитів під технічне забезпечення агроформувань, млн грн

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення 2010р. до 2007р., «±»
Всього по Україні,	13700	11770	987	1446	-12254
в т. ч. середньострокові	5250	4130	267	355	-4895
довгострокові	2170	1580	56	617	-1553
Всього по Черкаській області,	578	1142	460	410	-168
в т. ч. середньострокові	373	480	38	63	-310
довгострокові	–	8	7	185	185

Висновки. З проведеного аналізу технічного забезпечення агроформувань та існуючих кредитних важелів його державного регулювання можна твердити, що вони є недосконалими, оскільки нехтуються основні принципи — повнота, своєчасність та доступність інформації, якою обмінюються учасники цих процесів. Для поліпшення застосування пільгового кредитування і фінансового лізингу у технічному забезпеченні агроформувань необхідно привести у відповідність всі законодавчі акти, які регулюють ці процеси, відмінити можливість отримання пільгових кредитів у іноземній валюті, чітко розподілити повноваження між конкурсними комісіями та банківськими установами щодо визначення права агроформувань отримати часткове відшкодування відсотків за кредитами і контролю за сплатою відсотків за кредитами і використанням отриманої техніки, обладнання та устаткування, виробникам сільськогосподарської техніки створювати центри сервісного обслуговування при регіональних філіях лізингових компаній та банківських установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бохан Т.М. Напрями забезпечення сільськогосподарських підприємств технічними засобами виробництва / Т.М. Бохан // Переоснащення технічними засобами виробництва продукції. — 2010. — №5. — С. 94–100.
2. Білоусько Я.К. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / Я.К. Білоусько. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2007. — 216с.
3. Білоусько Я.К. Техніко-технологічне забезпечення сільського господарства / Я.К. Білоусько // Економіка АПК. — 2009. — №12. — С. 29–33.
4. Головчук А.Ф. Поліпшення кадрового і технічного забезпечення агропромислового виробництва Черкаської області / А.Ф. Головчук // Економіка АПК. — 2004. — №7. — С. 12–20.
5. Гудзь О.Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О.Є. Гудзь, А.В. Сомик // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 54–64.
6. Дем'яненко М.Я. Кредитний механізм аграрного сектора економіки в період становлення ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка України. — 1999. — №4. — С. 15–24.
7. Деревець І.С. Сервісна база дилерських підприємств у системі матеріально-технічного забезпечення АПК України / І.С. Деревець // Економіка АПК. — 2007. — №4. — С.23–27.
8. Льошенко В.О. Техніко-економічні аспекти пріоритетного розвитку матеріальної бази АПК Черкаської області / В.О. Льошенко, О.І. Здоровцов, А.Ф. Головчук // Економіка АПК. — 2003. — №9. — С. 19–22.
9. Мазнев Г.Є. Методичний підхід щодо обґрунтування територіального розміщення ремонтно-обслуговуючих підприємств / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2009. — №11. — С.102–108.
10. Мостовой Г.І. Регіональна політика розвитку аграрної сфери / Г.І. Мостовой. — Харків.: Магістр, 2004. — 137с.
11. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г.М. Підлісецький, В.Л. Товстопят // Економіка України. — 2008. — №11. — С.81–87.
12. Шпак М. Перспективи розвитку фінансового лізингу в сучасних умовах сільськогосподарського виробництва / М.Шпак, Є. Ціп // Техніка і технологія АПК. — 2010. — №6 (9). — С.6–8.
13. Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року // Економіка АПК. — 2007. — №11. — С. 3–58.

Одержано 4.02.11

Проведённое исследование свидетельствует, что нужно привести в соответствие все законодательные акты, которые регламентируют государственное регулирование технического обеспечения агроформирований путем льготного кредитования и финансового лизинга, отменить

возможность получения льготных кредитов в иностранной валюте, четко распределить обязанности между конкурсными комиссиями и банками в процессе льготного кредитования. Производителям сельскохозяйственной техники необходимо создавать центры сервисного обслуживания при региональных филиалах лизинговых компаний и отделениях банков.

Ключевые слова: техническое обеспечение, государственное регулирование, льготный кредит, процент за кредит, финансовый лизинг.

The results of the scientific research show that it is necessary to coordinate legislative acts, which regulate government control of technical support of agribusiness through favorable crediting and financial leasing. It is also necessary to cancel favorable credits in foreign currency and to precisely differentiate the duties between judging panels and banks in the process of issuing credits on favorable terms. The manufacturers of agricultural machinery ought to set up service centers under regional branches of leasing companies and banks.

Key words: technical support, government control, favorable credit, credit interest, financial leasing.

УДК 338.43:332.122

ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В.К. ЗБАРСЬКИЙ, доктор економічних наук
НУБІП України, м. Київ
О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук
Уманський НУС, м. Умань

У статті на основі аналізу виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників визначено роль особистих селянських господарств у формуванні продовольчої безпеки країни. Авторами доведено, що ОСГ заповнюють ринкову нішу виробництвом таких видів продукції як картопля, овочі, молоко.

Зважаючи на ту обставину, що в аграрній економічній науці використовуються поняття “господарство” і “підприємство” без визначення їх сутності, в статті обґрунтовується положення, згідно якого ці категорії тісно зв’язані між собою, а саме: господарство і підприємство є, насамперед, виробничими структурами, тобто категоріями мікроекономіки. І в цьому розумінні вони ідентичні, хоч в аграрній сфері надається перевага терміну “господарство”. Але між ними є певні відмінності. Поняття “господарство” в економічній теорії має різні значення. В макроекономічному аспекті господарство — це виробництво (економіка), призначенням якого є

трансформація виробничих факторів у матеріальні та інші блага, що придатні для задоволення потреб людей. З точки зору типу економічних систем і моделей економіки, широко використовуються такі поняття як “натуральне”, “товарне” або “ринкове” господарство. Окрім того, поняття “господарство” може відноситись і до певних галузей економіки, наприклад, сільське або лісове, сімейне або домашнє господарство тощо.

З точки зору мікроекономіки поняття “господарство” використовується щодо первинного виробничого осередку, в якому здійснюється виробництво певних благ для власного споживання (натуральне), або для продажу (товарне). Підприємство як фірма — це товарне господарство. А тому домашні і підсобні натуральні господарства не є підприємствами.

Приватна власність на виробничі ресурси і результати праці слугує основою створення приватних господарств. Приватними є й “особисті селянські господарства” (в подальшому ОСГ), “особисті підсобні господарства” (ОПГ). Оскільки поняття “приватний” і “особистий” — ідентичні, відносяться до одноосібного, індивідуального (приватного) володіння і господарювання, то вони в основі своїй є ідентичними поняттями.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних вчених з питань розвитку форм господарювання на селі. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, системно-аналітичний.

Результати досліджень. На підставі проведеного дослідження нами встановлено, що порівняно висока ефективність великих аграрних господарств досягається за рахунок дії наступних чинників: більше можливостей для впровадження нових видів техніки, технологій і ефективного їх використання; кращі можливості для зберігання, переробки і реалізації продукції. Однак переваги великого господарства необхідно розглядати в аспекті оптимальних розмірів. За певними їх межами вступають в дію чинники, що знижують ефект масштабу виробництва (збільшуються транспортні витрати, знижується ефективність управління тощо).

Відомий український вчений М. Туган-Барановський довів, що велике виробництво у сільському господарстві, крім природних перешкод, економічних труднощів, зіштовхується з певними соціальними проблемами свого зростання. Великому підприємству не вигідно постійно утримувати велику чисельність найманих працівників, які йому потрібні лише на сезон робіт. Тому велике виробництво було зацікавлене, щоб поруч існували дрібні селянські господарства, які б постачали його сезонною робочою силою за наймом [1, с. 186]. Звідси головною підвалиною стійкості дрібного селянського господарства за М.Туган-Барановським є соціальний аспект. Дійсно, дрібне селянське господарство працює не стільки заради прибутку і ренти, скільки заради самозабезпечення своєї життєдіяльності. Селяни не припиняють господарювати навіть тоді, коли нічого не отримують, крім продуктів

харчування, коли господарство невігідне як товарне, але залишається просто натуральним. Тому дрібне селянське господарство може існувати в умовах зниження доходів, фінансової скрути, економічної кризи.

Досить розповсюдженою серед окремих вітчизняних дослідників є теза, згідно якої особисті селянські господарства є більш ефективними по відношенню до інших форм господарювання. Дійсно, в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2008 р. ОСГ отримали валової продукції на суму 1671 грн (у порівнянних цінах 2005 р.), тоді як цей показник у цілому по всіх формах власності і господарювання склав 197 грн, тобто в ОСГ цей показник у 8,5 разів більше. Цей феномен ОСГ, ніби-то обумовлений рядом зовнішніх чинників і насамперед перекачкою (легально і нелегально) ресурсів із суспільного сектора. До деякої міри це можна було оправдати за умов колгоспно-радгоспого ведення господарства, а не сьогодні, коли по суті вся аграрна сфера приватизована. Окрім того, слід зважити і на відсутність необхідної та достовірної інформації стосовно реальних витрат на виробництво продукції як у господарствах населення, так до певної міри і підприємствах суспільного сектора. Однак головне в іншому. Слід чітко розділяти роль господарств населення у перехідній і в перспективній моделі аграрної економіки. Щодо першої, то тут господарства населення відіграли роль відчутного стабілізуючого чинника в умовах кризи суспільного сектора (джерело додаткових доходів, пом'якшення проблем безробіття тощо).

Стосовно перспектив розвитку господарств населення, то тут необхідно зважити на дію багатьох обставин, які нині передбачити важко. В нашому дослідженні ми поділили господарства населення на дві групи: споживчі (натуральні) і дрібнотоварні. Загальними ознаками для них є: висока мотивація до продуктивного і ефективного ведення господарювання; невеликі розміри господарств, знання свого сегменту ринку, свого споживача тощо. Анкетні обстеження особистих селянських господарств Золотоніського і Шполянського районів Черкащини, проведені автором у 2006 р., свідчать, що фактор приватної власності в них діє ефективніше, ніж фактор концентрації виробництва, чим і пояснюється вища ефективність дрібних селянських господарств у порівнянні з великими. У 2008 р., наприклад, 15,4% ОСГ Черкащини використовували свої земельні ділянки для задоволення лише власних потреб, майже 16% — для задоволення власних потреб та реалізації продукції на ринках і 70% — передали в оренду.

Якщо мова йде про натуральні господарства, призначенням яких є виробництво продукції для особистого споживання, то тут взагалі проблема ефективності за формулою “результати — витрати” не має такого значення як для товарних господарств. Останні ведуться заради прибутку і коли виручка не компенсує витрат, то таке господарство банкрутує. Ось чому не випадково сектор господарств населення все більше набуває споживчо-товарного характеру. На натуральні господарства ринок впливає тільки на “вході” при купівлі тих чи інших засобів виробництва.

Проте, вічне питання аграрних економічних відносин – це питання стійкості дрібного сільськогосподарського виробника. Головна основа стійкості малих форм господарювання – не економічна перевага перед великим, а те, що воно ведеться для забезпечення існування самого виробника. Селянин, фермер продовжує вести своє господарство навіть у тих випадках, коли воно дає йому лише середню заробітну плату.

Україна, яка має найкращі у світі землі, а також природно-економічні умови для вирощування сільськогосподарських культур, має продуктивність земель навіть нижчу, ніж у середньому по світу (табл. 1).

Дрібнотоварний сектор на селі може ефективно функціонувати за таких умов: 1) спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції, де фактор концентрації не має вирішального значення (саме тут дрібні господарства за рахунок високої інтенсивності праці і менших втрат можуть отримати більший вихід продукції в розрахунку на одиницю земельної площі); 2) об'єднуватися між собою, створювати спілки, кооперативи; 3) інтегруватися з ФГ і приватно-колективними підприємствами; 4) трансформуватися у ФГ. При цьому державі потрібно створити ряд умов для нормального функціонування дрібнобізнесових агроформувань. Насамперед це стосується створення мережі агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарного і агросервісного обслуговування, консультацій з різних питань сільськогосподарського виробництва, закупівлі, переробки та реалізації продукції.

З переходом до ринкових відносин малі форми господарювання набули ряду специфічних рис.

1. Урожайність основних сільськогосподарських культур у провідних країнах світу (2009 р. — ц/га) [2]

Показник	Країна					
	Україна	Польща	Німеччина	Франція	Канада	США
Пшениця	31.2	41.7	78.1	74.5	27.8	29.9
Ячмінь	27.7	34.4	65.4	68.4	32.6	39.3
Кукурудза	50.2	62.3	97.5	91.1	83.7	103.4
Соя	16.8	16.6	10.0	25.1	25.4	29.6
Соняшник	15.2	18.1	24.1	23.5	16.0	17.4
Цукрові буряки	315.0	542.6	675.7	937.0	603.4	576.1
Картопля	139.3	198.5	440.6	437.9	313.1	462.7
Виноград	66.0	...	133.3	74.1	63.2	168.4
ВВП на душу населення, дол. США	5763	16711	32250	29592	34694	41890

Посилилась їх диференціація, збільшилась площа землекористування. У середньому за 2005–2009 рр. в них було вироблено майже 60,0% валової продукції сільського господарства. Такі види продукції як картопля, овочі, молоко вироблялися в основному в особистих селянських господарствах (табл.2).

2. Вклад основних секторів аграрної економіки у забезпечення продовольчої безпеки України (2009 р. — попередні дані)

Показник	Рік					2009 р. у% до	
	1990	1995	2000	2005	2009	1990 р.	2000 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Всі категорії господарств							
Площа сільгоспугідь, тис. га	41548	40777	39365	37181	36679	88,3	93,2
Вартість валової продукції сільського господарства, млн грн — всього	145875	94795	77889	92586	104082	71,4	133,6
в т.ч.: рослинництва	66560	49371	43573	53976	63341	95,1	145,4
тваринництва	79315	45424	34316	38610	40741	51,4	118,7
Виробництво, млн т:							
– зерна	51,0	33,9	24,5	38,0	46,0	90,2	187,8
– картоплі	16,7	14,7	19,8	19,5	19,7	118,0	99,5
– овочів	6,7	5,9	5,8	7,3	8,3	123,9	143,1
– м'яса (забійна вага)	4,36	2,29	1,66	1,60	1,74	39,9	39,9
– молока	24,5	17,3	12,7	13,7	11,6	47,3	47,3
– яєць, млн шт.	16287	9404	8809	13046	15857	97,4	180,0
Урожайність, ц/га:							
– зерна	35,1	24,3	19,4	26,0	29,7	84,6	153,1
– картоплі	117	96	122	128	139,5	119,2	114,3
– овочів	149	120	112	157	182,0	122,1	162,5
– удій на корову, кг	2863	2204	2359	3487	3784	132,2	160,4
Сільськогосподарські підприємства — всього							
Площа сільгоспугідь, тис. га	38930	35305	31971	22810	21033	54,0	65,8
Вартість валової продукції сільського господарства, млн грн — всього	101299	48626	26478	33803	46142	45,6	174,3
в т.ч.: рослинництва	49914	27268	17820	21732	30272	60,6	169,9
тваринництва	51385	21358	8658	12071	15870	30,9	183,3
Виробництво, млн т:							
– зерна	49,6	31,2	20,0	28,8	34,9	70,4	174,5
– картоплі	4,73	0,62	0,28	0,24	0,21	4,4	75,0
– овочів	4,87	1,61	1,00	0,78	0,82	16,8	82,0
– м'яса (забійна вага)	3,10	1,11	0,44	0,59	0,61	19,7	138,6
– молока	18,6	9,5	3,7	2,6	2,2	11,8	59,5
– яєць, млн шт.	10126	4171	2977	6458	9234	91,2	310,2
Урожайність, ц/га:							
– зерна	35,1	35,3	24,6	25,8	30,0	85,5	122,0
– картоплі	157,2	155,5	119	147,8	156,4	99,5	131,4
– овочів	150,1	159,8	122	128,9	155,9	103,9	127,8
– удій на корову, кг	2941	1908	1588	2952	3543	120,5	233,0
Особисті селянські господарства							
Площа сільгоспугідь, тис. га	2617	5473	7393	14371	15646	597,9	211,6
Вартість валової продукції сільського господарства, млн грн — всього	44576	46169	51411	58783	57940	130,0	112,7
в т.ч.: рослинництва	16646	22103	25753	32244	33058	198,6	128,4
тваринництва	27930	24066	25658	26539	24882	89,1	97,0

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Виробництво, млн т:							
– зерна	1,45	2,75	4,50	9,23	11,1	765,5	246,7
– картоплі	11,9	14,10	19,56	19,22	19,5	163,9	99,7
– овочів	1,79	4,27	4,84	6,51	7,48	417,9	154,5
– м'яса (забійна вага)	1,26	1,19	1,09	1,01	1,12	88,9	102,8
– молока	5,9	7,8	9,0	11,1	9,37	158,8	104,1
– яєць, млн шт	6161	5233	5832	6588	6623	107,5	113,6
Урожайність, ц/га:							
– зерна	35,8	24,8	24,9	26,4	29,9	83,5	120,1
– картоплі	118,6	92,6	122	128,2	156,0	131,5	127,9
– овочів	130,8	120,0	119	154,8	185,3	141,7	155,7
– удій на корову, кг	2637	2722	2960	3643	3967	150,4	134,0

Для багатьох селян господарства населення стали єдиною формою зайнятості, основним джерелом доходу. Споживчі господарства поки що відіграють значну соціально-економічну роль (додаткові доходи і зайнятість), але є наслідком відсталості аграрної сфери. У ближній перспективі вони збережуть своє, якщо і не вирішальне, то вагоме значення. Дрібнотоварні форми господарювання на селі — можуть розвиватись за такими напрямками:

- 1) спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції;
- 2) кооперуватися і інтегруватися між собою і з іншими формами господарювання;
- 3) трансформуватися у ФГ.

Дані Держкомстату України свідчать, що в 2008 р. 368,4 тис. ОСГ обробляли земельні ділянки площею понад 10 га, 731,5 тис. — від 5,1 до 10 га (табл. 3).

Отже, якщо урожайність картоплі в ОСГ становить 150 ц з гектара, то з п'яти гектарів можна одержати 750 ц картоплі. При закупівельній ціні 5 грн за 1 кг, за всю вирощену і реалізовану картоплю можна одержати 375 тис. грн. Високі ринкові ціни на картоплю склалися в останні роки, але ринкова кон'юнктура не постійна, з року в рік вона може змінюватися. Проблеми розвитку особистих селянських господарств у перехідній економіці є своєрідним процесом формування повноцінного аграрного ринкового суб'єкта, що об'єктивно обумовлено не оптимізованим рівнем виробництва аграрної продукції і грошових доходів аграріїв. Це процес трансформації натуральних ОСГ у товарні.

Слід зазначити, що продукція ОСГ включає значні затрати ручної праці на її виробництво. Оскільки ОСГ, не відміну від сільськогосподарських підприємств, не здійснюють відрухування на соціальні заходи, це здешевлює собівартість їхньої продукції. Найдосконаліші і достовірні дані про витрати ОСГ можна отримати, якщо упродовж року їх власники записуватимуть (фіксуватимуть) витрати й одержані результати.

3. Роль особистих селянських господарств у формуванні продовольчої безпеки України, 1990 – 2009 рр. (тис. т)*

Продукція	Всі категорії господарств				В тому числі особисті селянські господарства (господарства населення)				Відсоток ОСГ у загальному обсязі відповідного періоду, %				
	1990 р.	2000 р.	2010 р. у% до		1990 р.	2000 р.	2010 р. у% до		1990 р.	2000 р.			
			1990 р.	2000 р.			1990 р.	2000 р.					
	1990 р.	2000 р.	1990 р.	2000 р.	1990 р.	2000 р.	1990 р.	2000 р.	1990 р.	2000 р.			
Зерно	51009	24459	39271	77,0	160,6	1445	4495	9491,5	656,9	211,2	2,8	18,4	24,2
Картопля	16732	19838	18705	111,8	94,3	11939	19561	18222	152,6	93,2	71,4	98,6	97,4
Овочі	6666	5821	8122	121,8	139,5	1965	4974	7158	364,3	143,9	29,5	85,4	88,1
Соняшник	2571	3457	6771	263,4	195,9	62	432	1186	19,1	274,5	2,4	12,5	17,5
Цукрові буряки	44265	13199	13749	31,1	104,2	3	1605	1096	-	62,3	0,1	12,2	8,0
Плоди і ягоди	2902	1453	1746	60,2	120,2	1555	1189	1460	93,9	122,8	53,6	81,8	83,6
Виноград	836	514	408	48,8	79,4	171	178	148	86,5	83,1	20,4	34,6	36,3
М'ясо (забійна вага)	4358	1663	2059	47,2	123,8	1259	1225	921	73,2	75,2	28,9	73,7	44,7
Молоко	24508	12658	11254	45,9	88,9	5874	8989	9036	153,8	100,5	24,0	71,0	80,3
Яйця (млн штук)	16287	8809	16965	104,2	192,6	6161	5831	6794	110,3	116,5	37,8	66,2	40,0
Вовна, тис. т	29,8	3,4	4,2	14,1	123,5	3,3	2,1	3,5	106,1	166,7	11,1	61,8	83,3
Валова продукція с. – г., млрд грн – всього	145,9	77,9	101,1	69,3	129,8	44,6	51,4	55,7	124,9	108,4	30,6	66,0	55,1
В т.ч.: рослинництва	101,3	26,5	58,7	57,9	218,5	16,6	25,7	32,1	193,3	124,9	25,0	59,1	54,7
тваринництва	44,6	51,4	42,4	95,1	82,5	28,0	25,7	23,6	84,3	91,8	35,2	74,8	55,7

*Розрахунки авторів. Дані Держкомстату України попередні; Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2010 рік. Стат. збірник. К.: Держкомстат України, 2011. – 134 с.
Примітка. ОСГ – особисті селянське господарство.

За сучасних умов ОСГ у своїй діяльності ефективно використовують ресурси. Вони вирішують продовольчу проблему, забезпечуючи насамперед себе продуктами харчування та частково залучаючи товарну продукцію у товарообіг.

Ефективне ведення ОСГ забезпечують: дбайливе використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів членів родини, несення відповідальності за кінцеві результати праці у власному господарстві, бажання підвищити життєвий рівень сім'ї. Проте, не дивлячись на це, власника ОСГ меншою мірою цікавить ефективність виробництва, він більш сконцентрований на максимальному забезпеченні споживчих потреб своєї родини. Так, виробництво деяких видів продукції може бути не вигідним, але життєво необхідним.

Як свідчить досвід розвинутих країн, незважаючи на незначні розміри землекористування, дрібні господарства можуть функціонувати ефективно лише за умов налагодженої інфраструктури послуг дрібним товаровиробникам.

Особливістю ведення ОСГ є те, що їх діяльність основана як на екстенсивному, так і на інтенсивному господарюванні. Зокрема інтенсивний розвиток ОСГ пов'язаний із вирощуванням високопродуктивних порід худоби та високоурожайних сортів рослин, ефективними засобами захисту рослин (від бур'янів і шкідників) і тварин від хвороб тощо.

Про ефективність особистих селянських господарств свідчить такий приклад. Наприклад, плантація малини може дати урожай на другий рік. В умовах лісостепової зони з 1 га можна збирати 1,5 т ягід, а за сприятливих умов та доброго догляду — до 2–2,5 т ягід з 1 га. Це дозволяє ОСГ мати добрий дохід, якщо навіть реалізувати ягоди не за ринковою ціною, а й по досить низькій ціні.

На теренах України росте велика кількість різних рослин, багато з яких мають лікарські властивості. В нас налічується понад 17 тис. видів вищих квіткових рослин, із яких понад 500 видів визнані лікарськими. Сьогодні багато видів лікарських рослин можна вирощувати спеціально за договорами з аптекоуправліннями та іншими спеціалізованими фірмами.

У ОСГ Київської області ми пропонуємо для господарств із розміром земельних ділянок 5,1 — 10,0 га вирощувати і реалізувати на ринках м.Києва різноманітні овочів та прянощів; ягідних культур, комерційних видів лікарських трав тощо. В Україні повсюдно з успіхом можна вирощувати малину, полуницю, обліпиху, чорноплідну горобину, смородину, агрус тощо.

Результати наших досліджень свідчать, що в особистому господарстві, де чоловік і жінка службовці (вчителі, працівники сфери обслуговування), де є одна корова, теля, 25–30 курей, 1–2 свині, затрати праці на їх утримання становлять близько 10 людино-годин, а якщо члени родин ще й працюють у громадському виробництві, то валові денні затрати родини можуть становити близько 20 людино-годин (10 — затрати на домашнє господарство; 8 — затрати у суспільному господарстві; близько 1 людино-години — витрати на дорогу на роботу і додому).

Висновки. ОСГ відіграють важливу економічну і соціальну роль у житті населення всіх регіонів України. Особисте селянське господарство виступає малою формою господарювання на селі, на яку слід орієнтуватися як на головний резерв приросту сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що ОСГ заповнюють ринкову нішу виробництвом нетрадиційних видів продукції, самостійно забезпечуючи себе насіннєвим матеріалом тощо.

Виробляючи більше валової продукції в розрахунку на одиницю земельної площі, ОСГ, по-перше, мають структуру виробництва інтенсивного типу (виробництво картоплі, овочів, продукції тваринництва); по-друге, значну частину продукції рослинництва (зерно, корми), отриману від сільськогосподарських підприємств у рахунок орендної плати, оплати праці, придбання на ринку тощо, вони трансформують у продукцію тваринництва.

Всі пропонувані нами спеціалізації рослинництва досить трудомісткі, але не вимагають великих капітальних вкладень і тому з успіхом можуть бути використані особистимиселянськими господарствами, які мають невеликі земельні ділянки. Це, в свою чергу, допоможе вирішити одну із досить гостру проблему сільської місцевості — низьку зайнятість населення. Названі господарства знайдуть застосування для робочих рук своєї сім'ї, так як підрастаюче покоління зможе спочатку допомагати батькам, а згодом продовжити їх справу. В цьому випадку діти не будуть покидати село в пошуку високооплачуваної роботи. Держава тільки виграє, тому що люди забезпечать самі себе гідним рівнем доходів, а не будуть стояти на обліку служби зайнятості у надії одержати невелику субсидію по безробіттю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Туган-Барановський М. Політична економія / М. Туган-Барановський — К.: Наукова думка, 1994. — 264 с.
2. Збарський В.К. Міжнародні порівняння / В.К. Збарський. Навч. посібник — К.: НУБіП України, 2011. — 204 с.
3. Збарський В.К. Дрібнотоварний приватний сектор на селі: особливості, перспективи розвитку / В.К. Збарський / Монографія. — К.: НАУ, 2005. — 232 с.
4. Збарський В.К. Індивідуальні господарства населення: проблеми, перспективи / В.К. Збарський // Агроінком. — № 9. — 2005. — С. 56–62.
5. Сімейні господарства в Україні: принципи, механізми, перспективи. Навч. посібник / За ред. професора С.К. Реверчука. — К.: Атіка, 2002. — 245 с.

Одержано 8.02.11

Личные крестьянские хозяйства играют важную экономическую и социальную роль в жизни населения всех регионов Украины. Они выступают малой формой ведения сельского хозяйства, на которую следует ориентироваться как на главный резерв прироста сельскохозяйственной

продукції. Слідуеть відзначити, що ЛКХ заповнюють ринкову нішу виробництвом нетрадиційних видів продукції, забезпечуючи при цьому продовольствену безпеку країни.

Ключові слова: приватна власність, особисте селянське господарство, продовольствена безпека, продукти харчування.

Private farms play an important economic and social role in the life of people from all the regions of Ukraine. They are a small form of farming, which should be considered the main reserve for agricultural production increase. It should be noted that private farms fill a market niche with the production of untraditional types of products, providing the food security to the country.

Key words: private ownership, private farms, food security, food stuffs.

УДК 339.564:338.439

ЧИННИКИ УСПІХУ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Ю.Л. ЗБОРОВСЬКА

Проведено аналіз експортної діяльності переробних підприємств АПК, відображено їх управлінський профіль, а також за допомогою методу біноміальної та мультиноміальної логістичної регресії виявлено вплив факторів на економічну ефективність експорту.

Стратегічним завданням підприємств переробної промисловості АПК є забезпечення населення України та зарубіжних споживачів продуктами харчування. За умов повної продовольчої безпеки країни необхідно зосереджувати зусилля на експортній сфері. Формування та успішна реалізація експортного потенціалу переробних підприємств АПК передбачає не лише високий рівень конкурентоспроможності виробленої продукції та управління експортною сферою, а й залучення додаткових фінансових активів.

Питання реалізації експортного потенціалу підприємства, галузі, регіону та країни досліджуються значною кількістю вчених, зокрема Є.М. Кирилюком, О.О. Школьнім, Н.М. Тюріною, О.О. Шелестом, Л.П. Серовою та іншими. Так, Є.М. Кирилюк вважає, що одним із чинників, що спонукають підприємства реалізувати свою продукцію за кордоном є мала ємність внутрішнього ринку та зменшення платоспроможного населення України [1, с. 3]. На думку О.О. Школьного, Н.М. Тюріної та Є.О. Шелеста, успіх на міжнародних ринках є позитивним чинником впливу на загальний фінансовий стан країни, тобто чим сильніший експортний потенціал, тим вищий рівень її економічного розвитку [2, с. 55, 3, с. 189]. Л.П. Серова підкреслює, що завдяки росту експорту

можна досягнути позитивного сальдо торговельного балансу, зменшити зовнішню заборгованість країни та стабілізувати вітчизняну грошову одиницю [4, с. 254].

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку експорту переробних підприємств АПК Вінницької області, рівня управління ним та виявлення чинників, що впливають на досягнення ними успіху на зарубіжних ринках.

Методика досліджень. В процесі написання статті використовувались такі методи: аналітичний, статистико-економічний, кореляційно-регресійний аналіз, графічний, монографічний, соціометричний.

Результати досліджень. Вітчизняні виробники можуть працювати як на внутрішньому ринку й таким чином обмежити ріст економічного потенціалу свого підприємства, так і розширювати канали реалізації продукції, тобто нарощувати експортний потенціал. Основними контрагентами переробних підприємств АПК Вінницької області у 2009 р. залишались країни СНД. Також спостерігається налагодження співробітництва й з іншими країнами, зокрема із Польщею, яка була найбільшим імпортером олії соняшникової та Індією — найбільший імпортер залишків і відходів харчової промисловості та кормів для тварин.

Збільшення кількості географічних каналів реалізації продукції має поєднуватись із розширенням її товарного асортименту. Згідно наших розрахунків індекс концентрації експорту переробних підприємств АПК регіону в 2009 р. становив 0,43, що у 2,4 рази більше, ніж у 2003 р. (це є негативною тенденцією, оскільки чим більший розмір показника, тим менший асортимент експортно орієнтованих товарів). Загалом у структурі товарної продукції галузі найбільшу питому вагу займали алкогольні та безалкогольні напої (43,1%), жири та олії тваринного та рослинного походження (33,8%) та продукти переробки плодів і овочів (9,3%).

Вважаємо, що максимальний обсяг прибутку можна отримати поєднавши роботу на внутрішніх та зарубіжних ринках. Підприємства, в яких високий рівень товарної та географічної диверсифікації, певною мірою застраховані від ризику втрати одного з каналів збуту.

Для зовнішньої торгівлі підприємств переробної промисловості АПК Вінницької області притаманні високі темпи росту. Про це свідчить зростання у 2009 р. порівняно з 2003 р. на 135,3 млн дол. США зовнішньоторговельного обороту на одну особу, на 128,3 млн дол. США — експорту на одну особу, на 7,1 млн дол. США — імпорту на одну особу, на 4,5% — рівня внутрішньогалузевої торгівлі. У 2009 р. експортною діяльністю у Вінницькій області займалось 33 експортно орієнтованих переробні підприємства АПК. На основі їх фактичних даних визначено, що найбільш активними експортерами серед них є підприємства кондитерської галузі, про що свідчить середньорічна кількість експортних операцій. Середні темпи росту експорту в групі складають 5%. Найбільші середньорічні темпи росту експорту спостерігаються на підприємствах з виробництва безалкогольних напоїв (10,5%). Частка прибутку від експортної діяльності в загальній сумі прибутку є найвищою у підприємств

з переробки плодів і овочів та кондитерської галузі — 36,7%. У останніх також виявився найвищий рівень рентабельності експорту — 12,6%.

Суттєвий вплив на результати діяльності підприємства в експортній сфері має рівень управління нею. У 2009 р. серед керівників експортних відділів переробних підприємств АПК Вінницької області нами було проведено соціологічне опитування, в результаті якого було побудовано управлінський профіль, який базувався на оцінці чинників за чотирма критеріями — антикризове та фінансове управління (максимальна оцінка складає 16), управління ризиками та управління персоналом (максимальна оцінка 12). В залежності від темпів росту експорту підприємства було поділено на експортерів першої групи (з рівнем темпів росту експорту 5% і більше) та експортерів другої групи (з рівнем темпів росту експорту менше 5%).

Дослідженнями встановлено, що підприємства як першої, так і другої групи не володіють високим рівнем управління експортною сферою (по жодному із критеріїв не отримано максимальної оцінки). Разом з тим, на підприємствах, середньорічні темпи росту експорту яких склали понад 5%, більше уваги приділяють управлінню ризиками та персоналом, а також антикризовому й фінансовому управлінню (рис. 1). Побудований нами управлінський профіль дає можливість керівникам експортних відділів досліджуваних підприємств зосередитись на критичних моментах, що значно покращить їх кінцеві результати господарювання

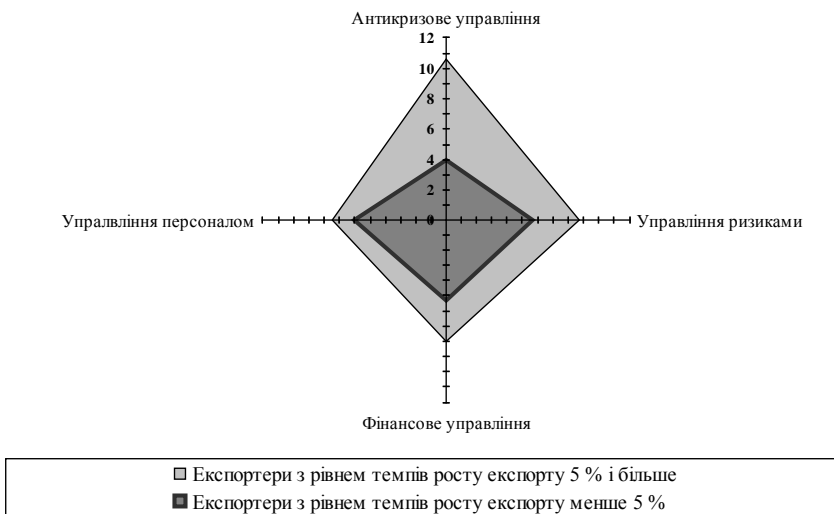

Рис. 1. Управлінський профіль експортно орієнтованих підприємств переробної промисловості АПК Вінницької області

Крім рівня управління підприємством на його успіх в експортній сфері впливають й інші фактори (кількісні та якісні), в тому числі й ті, які залежать від самого підприємства. За допомогою методу біноміальної та мультиноміальної логістичної регресії досліджено вплив обсягів активів у розрахунку на одного працівника, тривалості експортної діяльності, досвіду в експортній сфері та ринкової орієнтації підприємства на економічну ефективність експорту. Для цього було висунуто гіпотези. Алгоритм процесу перевірки їх достовірності щодо впливу факторів на економічну ефективність експорту відображено на рисунку 2.

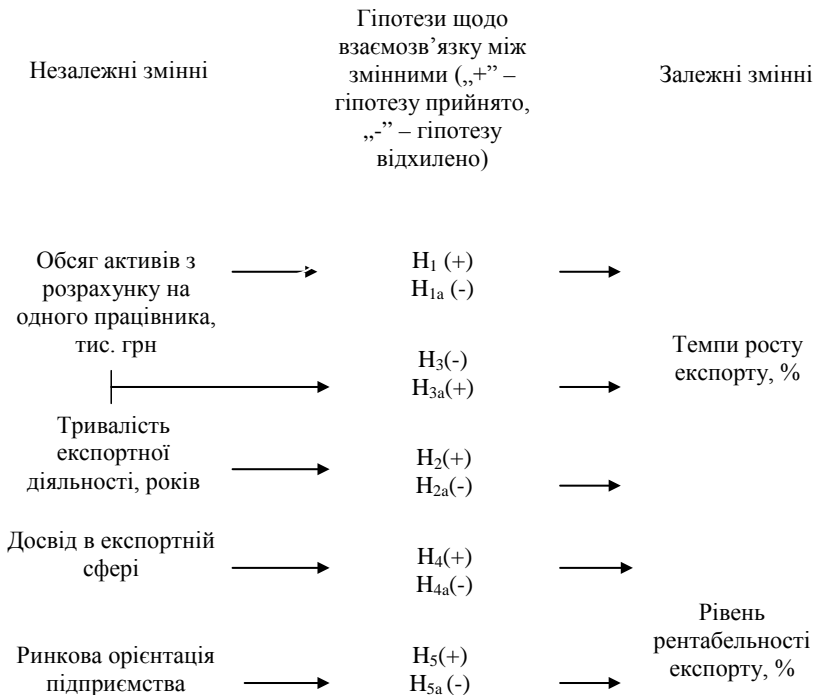

Рис. 2. Алгоритм процесу перевірки достовірності гіпотез щодо впливу факторів на економічну ефективність експорту

Гіпотези:

H₁: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону визначається періодом, упродовж якого підприємства здійснюють постачання продукції на експортні ринки;

H_{1a}: економічна ефективність переробних підприємств у сфері експорту не залежить від періоду, протягом якого підприємства здійснюють постачання продукції на експорт.

На основі аналізу даних із застосуванням методу біноміальної логістичної регресії можна дійти до висновку, що модель правильно передбачає результати 94,4% збиткових і 73,3% прибуткових підприємств. Загалом на основі моделі можна прогнозувати результати діяльності 84,8% усіх підприємств. При збільшенні експортного періоду на один рік шанси для підприємства потрапити в групу прибуткових збільшуються на коефіцієнт 2,549.

H₂: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону залежить від суми активів у експортній сфері у розрахунку на одного працівника (тис. грн);

H_{2a}: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону не залежить від суми активів у сфері експорту в розрахунку на одного працівника.

На основі використання згаданого вище методу можна зробити такі висновки: модель правильно передбачає результати діяльності 94,4% збиткових і 80,0% прибуткових підприємств. Загалом на основі моделі можна прогнозувати результати діяльності 87,9% усіх підприємств. При збільшенні на одну тис. грн суми активів у сфері експорту у розрахунку на одного працівника шанси для підприємства бути в групі прибуткових збільшуються на коефіцієнт 1,079.

H₃: період, упродовж якого підприємства експортують, взаємопов'язаний з обсягами активів у експортній сфері так, що із збільшенням періоду вплив обсягів активів на економічний ефект посилюється. Іншими словами підприємства з більш тривалим періодом експорту й більшими обсягами активів мають вищий рівень економічної ефективності в експортній сфері;

H_{3a}: вказаний вище зв'язок не спостерігається.

H₄: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону визначається досвідом в експортній сфері;

H_{4a}: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону не залежить від досвіду в експортній сфері.

В процесі аналізу вибірових даних переробних підприємств АПК регіону можна дійти до висновку, що ймовірність належності підприємств групи без достатнього досвіду в експортній сфері до розряду збиткових становить 30%, низькорентабельних — 65%, а високого рівня рентабельності — 5%; ймовірність належності підприємств, які володіють достатнім досвідом в експортній діяльності до розряду збиткових становить 7,7%, прибуткових — 15,4%, а високого рівня рентабельності — 76,9%.

H₅: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону залежить від ринкової орієнтованості підприємства;

Н_{5а}: економічна ефективність експортної діяльності переробних підприємств АПК регіону не визначається ринковою орієнтованістю підприємства.

В процесі аналізу вибіркових даних переробних підприємств регіону можна дійти до висновку, що ймовірність належності підприємств групи, які орієнтовані на внутрішній ринок, до розряду збиткових становить 28,6%, низькорентабельних — 66,7%, а високого рівня рентабельності — 4,7%. Ймовірність належності підприємств, які орієнтовані на зовнішній ринок, до розряду збиткових і прибуткових однакова — 8,3%, а високого рівня рентабельності — 83,4%.

Висновки. Таким чином, процес управління експортною діяльністю переробних підприємствах АПК потребує вдосконалення. Незважаючи на те, що для суб'єктів господарювання із темпами росту експорту 5% і більше притаманний вищий рівень управління, система управління експортом потребує вдосконалення на підприємствах обох груп.

Економічна ефективність експорту залежить від багатьох факторів. Із зростанням обсягів активів у розрахунку на одного працівника та тривалості експортної діяльності на один рік спостерігається ріст темпів росту експорту, а із збільшенням досвіду в експортній сфері та посиленням ринкової орієнтованості підприємств на глобальні ринки зростає рівень рентабельності експортної діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кирилюк Є.М. Принципи формування національного експортера продовольчої продукції / Є.М. Кирилюк // АгроІнком. — 2007. — № 11–12. — С. 3–7.
2. Школьний О. До проблеми формування Україною конкурентної стратегії експортоорієнтованих галузей АПК / О. Школьний // Економіка України. — 2003. — № 5. — С. 54–59.
3. Тюріна Н.М. Сутнісні характеристики експортного потенціалу / Н.М. Тюріна, Є.О. Шелест // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 4. — С. 189–196.
4. Серова Л.П. Теоретичні аспекти оцінки експортного потенціалу підприємства / Л.П. Серова // Регіональні перспективи. — 2000. — № 2–3. — С. 254–256.

Одержано 9.02.11

Активизация экспортной сферы — это один из положительных факторов, стимулирующих экономический рост Украины. В статье изучаются тенденции развития экспортной деятельности перерабатывающих предприятий АПК Винницкой области, уровень их управления экспортом; исследовано влияние факторов на экономическую эффективность экспорта.

Ключевые слова: экспорт, перерабатывающие предприятия, экономическая эффективность.

The activation of export is one of positive factors stimulating the economic growth in Ukraine. The article highlights the tendencies of the development of export activity of food processing enterprises in Vinnytsia region, the level of their export management. The influence of the factors on the economic efficiency of export is investigated.

Key words: *export, food processing enterprises, economic efficiency.*

УДК 332.025.12

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

С.М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук,
Уманський національний університет садівництва

Н.А. ТЕЛІЧКО, кандидат економічних наук,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Проаналізовано стан і перспективи розвитку системи державного соціального страхування в Україні та обґрунтовано напрями її подальшого реформування.

Система соціального страхування відіграє важливу роль, створюючи умови для економічного захисту громадян, забезпечуючи соціальну захищеність суспільства і є невід'ємною складовою соціальної політики держави, оскільки вона є важливим елементом процесу економічного розвитку, підвищує добробут суспільства, створює умови для соціального прогресу.

Тема реформування соціального страхування є надзвичайно актуальною, але у вітчизняних дослідженнях їй приділено недостатньо уваги, тому існує необхідність подальшого обґрунтування напрямів реформування системи соціального страхування в умовах посткризового періоду розвитку економіки України.

Вивченню проблем реформування і перспектив розвитку системи соціального страхування присвятили свої праці В. Грушко, В. Гречко, Є. Бершатецька, Н. Внукова, А. Колосок, В. Роїк, О. Бобир, Н. Дубровіна, Л. Бабич, Л. Васечко, О. Беліков та ін. Але на нашу думку ще недостатньо дослідженими залишаються проблеми неузгодженості механізму взаємодії та напрямів реформування діючої системи соціального страхування, що спиратимуться на сучасний стан економічних та суспільних відносин в Україні.

Перераховане зумовлює необхідність подальшого дослідження шляхів розвитку системи соціального страхування та напрямів її реформування в Україні.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, табличний, графічний методи і метод порівняння.

Результати дослідження. Соціальне страхування — це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок захворювання, втрати працездатності, щодо підтримки материнства та дитинства, а також з охорони здоров'я членів суспільства в умовах безкоштовної медицини. Здійснюється шляхом формування централізованих страхових фондів з внесків роботодавців, працівників та держави. Фонди створюються для певних видів соціальних випадків, що регулюються соціальною політикою держави відповідно до міжнародних норм [1].

Кошти Фондів соціального страхування використовуються на: виплату застрахованим допомоги з тимчасової непрацездатності, вагітності і пологах, при народженні дитини, а також на поховання; фінансування санаторно-курортного лікування та оздоровлення працюючих та членів їх сімей; фінансування (дотація) дитячих оздоровчих таборів, студентських оздоровчо-спортивних таборів і позашкільне обслуговування, часткове утримання санаторіїв-профілакторіїв, що підпорядковані професійним спілкам; створення резерву коштів для забезпечення виплат та надання послуг працюючим особам; покриття витрат Фонду, пов'язаних із здійсненням обов'язкового державного соціального страхування [2].

Сьогодні в Україні існує чотири фонди соціального страхування, які здійснюють загальнообов'язкове соцстрахування. З 1 січня 2011 року в нашій країні впроваджено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, який сплачується лише до Пенсійного фонду України (далі — ПФУ) (рис. 1).

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі ЄСВ) — консолідований страховий внесок, що одночасно мобілізується до всіх фондів у сфері державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Відповідно до нововведень ПФУ консолідує спільні для всіх фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування функції, такі як:

- облік платників єдиного внеску;
- збір та облік страхових коштів;
- контроль за нарахуванням та сплатою єдиного внеску; подання звітності з єдиного внеску [3].

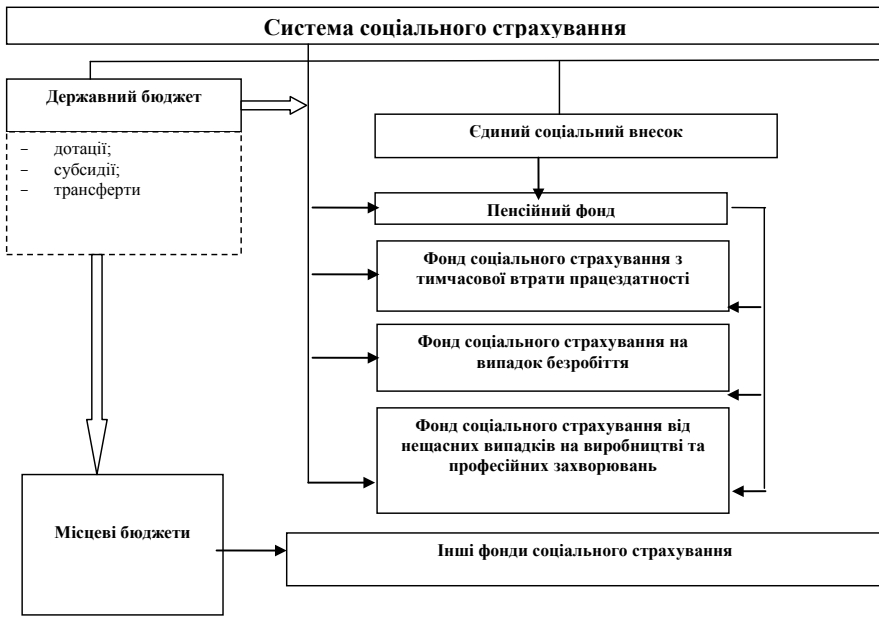

Рис. 1 Механізм взаємодії системи державного соціального страхування в Україні*

*Узагальнено авторами

Разом з тим перераховані вище фонди продовжують свою діяльність та не підлягають розформуванню. До кола їх обов'язків, як і раніше, належить цільове використання коштів у межах своїх повноважень та проведення у зв'язку з цим перевірок страхувальників.

Нарахування єдиного внеску відповідно до нового законодавства відбувається за ставками наведеними у табл. 1.

Як вже зазначалося вище, практично всі права з адміністрування ЄСВ сьогодні надано ПФУ. Тобто, ПФУ сьогодні є центральним органом виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного страхування. проводить збір, акумуляцію та облік страхових внесків ЄСВ. Крім того, даний фонд продовжує виконувати свої функції такі, як призначення пенсії та підготовка документів для їх виплати, забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів ПФУ, здійснення контролю за цільовим використанням коштів ПФУ. Діяльність ПФУ спрямовується та

координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство праці та соціальної політики України.

1. Ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3]

Платники єдиного соціального внеску	За кого сплачують	База (об'єкт) справляння	Ставка єдиного соціального внеску	
			утримання	Нарахування
Роботодавці — юридичні особи, що використовують найману працю — фізичні особи-підприємці, що використовують працю найманих працівників (до 10 осіб) — самозайняті особи, що використовують найману працю (до 4-ох осіб)	Наймани працівники	Зарплата Якщо працівник — інвалід	3,6%	від 36,76% до 49,7% 36,3% для бюджетних установ 8,41%
		Лікарняні (5+решту днів)	2,0%	33,2%
	Фізичні особи, з якими укладений ЦПД	Винагорода за виконання робіт (надання послуг) за ЦПД	2,6%	34,7%
Фізичні особи – підприємці загальносистемники Самозайняті особи (ст.14.1.226 ПКУ)	За себе	Сума доходу (прибутку), отримана від їхньої діяльності, обчислена за правилами ст. 177 ПКУ що підлягає оподаткуванню податком з доходів, але не більше мак-симальної межі (15 прожит. мін.)		34,7% обов'язково 36,6% (якщо добровільно +ФССзТВП) 36,21% (якщо добровільно + ФСНВ) 38,11% (якщо добровільно +ФССзТВП+ ФСНВ)
Фізичні особи– підприємці спрощенці	За себе	Фіксована сума, що не залежить від розміру доходу		

Власні надходження до Пенсійного фонду у 2009 році становили 111 млрд 407 млн 137,5 тис грн (з урахуванням залишку — 114 млрд 913 млн 337,5 тис. грн), зокрема обов'язкові кошти підприємств — 92 млрд 35 млн 712,3 тис. грн, обов'язкові вклади громадян — 5 млрд 658 млн 653,1 тис грн

Сума коштів Держбюджету в дохідній частині ПФУ склала 35 млрд 822 млн 793,1 тис грн

До Пенсійного фонду за 2010 рік надійшло 183 565,2 млн гривень. При цьому, власні надходження склали 119 342,7 млн грн

З Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм виділялися кошти із загального та спеціального фондів. Загальна їх сума становила 64 086,5 млн грн, в тому числі 59 963,8 млн грн — кошти загального фонду, 4 122,7 млн грн — кошти спеціального фонду.

Надходження коштів за додатковими зборами на виплату пенсій, які зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України, склали 4 138,2 млн гривень. В загальному обсязі цих надходжень найбільше коштів

надійшло з послуг операторів стільникового рухомого зв'язку — 1 358,0 млн грн, або 32,8% загального обсягу надходжень, з операцій по відчуженню легкових автомобілів — 1 279,1 млн грн, або 30,9%, з операцій купівлі-продажу валюти — 1 005,1 млн грн, або 24,3 відсотка [6].

Запровадження єдиного внеску дозволило підвищити ефективність роботи фондів соціального страхування у зв'язку з уникненням дублювання ними функцій з обліку платників внесків, спростити процедуру взаємодії платників страхових коштів з фондами соціального страхування, а також консолідувати функції обліку платників єдиного внеску, обліку страхових коштів, прийняття звітності щодо їх сплати, контролю за повнотою та своєчасністю справляння єдиного внеску, стягнення заборгованості в органах Пенсійного фонду України. Казначейське обслуговування коштів єдиного соціального внеску прискорило розрахунки за страховими коштами, що обліковуються на рахунках органів Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування [4].

Однак передача функцій з адміністрування ЄСВ до Пенсійного фонду має як переваги так і недоліки, що наочно видно на рис. 2.

Таким чином, як наслідок запровадження єдиного соціального податку розмір нарахування на фонд оплати праці буде знижено, а фонди соціального страхування автоматично недоодержать значні суми для виконання своїх страхових зобов'язань. Наприклад, у держбюджеті Росії передбачено колосальні кошти для компенсації цих сум, проте він важко витримує такі навантаження. На відміну від Росії, в Україні запровадження єдиного соціального податку може привести до руйнування системи соціального страхування взагалі.

Можна беззаперечно констатувати, що у сформованих умовах система соціального страхування не є такою за визначенням, а більш належить до сфери соціального забезпечення. ЄСВ нічим не відрізняється від інших податків та зборів. Соціальним він вважається лише формально, тому що теоретично й практично може втратити цільову функцію.

Крім того, як показує практика Росії, перехід до системи єдиного соціального внеску не розв'язав проблеми збільшення дохідної частини бюджетів страхових соціальних фондів, а, навпаки, загострив питання їхньої дефіцитності [5].

Єдиним шляхом зміцнення фінансових можливостей системи є істотне збільшення середньої заробітної плати, тому що високі зарплати — запорука високих відрахувань до фондів соціального страхування й, отже, вагомий крок до євроінтеграції, тобто впровадження європейських соціальних цінностей [5].

Скорочуючи систему соціального страхування, ми будемо систему ринкових відносин у соціальній сфері, але при цьому забуваємо, що в цивілізованій Європі суспільні блага розподіляються відповідно до принципів

соціальної справедливості й суспільної солідарності. Крім того, введення у цій сфері ринкових відносин вимагає в першу чергу негайного введення страхової медицини, переходу до дієвої трьорівневої пенсійної системи та реформування системи соціального страхування взагалі.

Рис. 2 — Переваги та недоліки передачі окремих функцій стосовно адміністрування єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду*

*Узагальнено авторами

Висновок. Отже, зрозуміло, що проблеми соціальної захищеності загострюються у кризові або перехідні періоди, коли за об'єктивними причинами знижуються рівень життя, погіршується медичне обслуговування, скорочується рівень доходів, що часом не досягає прожиткового мінімуму. Переломити цей негативний тренд можна лише на основі системних заходів з радикальної модернізації соціальної сфери. Все це обумовлює реформування існуючої або створення нової системи соціального захисту, яка включатиме в себе широкий спектр різноманітних елементів, форм, методів, механізмів, систем і інститутів управління соціальними ризиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” № 2017– III від 05.10.2000 р. із змінами та доп. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>.
2. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” від 11 січня 2001 р. N 2213–III із змінами та доп. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>.
3. Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” № 2464–17 від 08.07.2010р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>.
4. Позитивні наслідки запровадження єдиного соціального внеску — підсумки I кварталу 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/printable_article?art_id=244179234
Урядовий портал.
5. Гречко В. Реформирование социального страхования — концептуальные подходы / В. Гречко // Вестник государственного социального страхования. — 2005. — №5. — С. 6–9.
6. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=172721&cat_id=94750.

Одержано 10.02.11

Система соціального страхування являється частиною соціальної політики держави і важливим елементом процесу його економічного розвитку, що в свою чергу впливає на економічну і соціальну захищеність громадян і суспільства, створюючи умови для соціального прогресу.

Ключевые слова: Соціальне страхування, система соціального страхування, єдиний взнос на обов’язкове державне соціальне страхування, фонди соціального страхування

The system of social insurance is a part of social policy of the state and an important element of the process of economic development, that in its turn influences economic and social security of the citizens and society, creating conditions for social progress.

Key words: social insurance, system of social insurance, single social insurance tax, social insurance funds

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

М.І. МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук

В статті аналізується розвиток недержавного соціального страхування. Досліджено стан та проблеми його становлення у сучасних соціально-економічних умовах. Визначено основні напрямки його розвитку на майбутнє.

Формування та розвиток стабільної системи соціального страхування населення можливий лише за умови гармонічного розвитку усіх його видів. Багаторічний досвід держав із соціально орієнтованою ринковою економікою свідчить про широке використання двох форм соціального страхування: державного та недержавного. В Україні обов'язкова форма соціального страхування є державною. В даний час більшість країн світу здійснюють пошук оптимальних шляхів поліпшення соціального захисту населення. Одним із перспективних є розвиток добровільного недержавного соціального страхування, який передбачає масове залучення недержавних установ у цю сферу. Недержавне соціальне страхування на відміну від державного, здійснюється, в основному, на добровільних засадах. Коло страхувальників та застрахованих осіб не обмежується. За своєю характеристикою, недержавне соціальне страхування є додатковою системою соціального захисту населення, яке доповнює або повністю замінює державне соціальне страхування. Оскільки сьогодні державні фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування внаслідок економічних та демографічних проблем не мають змогу повноцінно забезпечити населенням усім спектром послуг щодо соціального захисту, то розвиток недержавного соціального страхування може не лише поліпшити якість соціального захисту, а й бути одним з напрямів вирішення існуючих проблем.

Питання розвитку недержавного соціального страхування були предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні основи організації системи недержавного соціального страхування відображено у наукових працях таких вітчизняних вчених, як Н. Бондара [1], В. Геєця [2], В. Глухової [3], В. Грушка [4], Ю. Конопліної [6], Е. Лібанової [7], Мельника Т. [8], В. Яценко [9] та інші.

Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-теоретичного забезпечення реформування системи соціального страхування, слід зазначити, що недостатньо опрацьованими залишаються проблеми організації недержавного соціального страхування та перспективи його розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; статистико-економічний — при аналізі фінансового стану недержавного соціального страхування; порівняння — для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод — для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати дослідження. Недержавне соціальне страхування в Україні здійснюється переважно у формі особового страхування. За винятком недержавного пенсійного страхування, страховиком при цьому виступають страхові компанії, які на підставі укладеного страхового договору страхують від різного роду соціальних страхових ризиків.

Згідно із Законом України «Про страхування» [5] до добровільного (недержавного) особового страхування належать такі види: страхування життя; страхування від нещасних випадків; страхування додаткової пенсії; медичне страхування; страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування медичних витрат.

Суб'єктами недержавного соціального страхування є фізичні та юридичні особи, які знаходяться в правових відносинах у відповідності з чинним законодавством про недержавне соціальне страхування: держава, страховики, страховальники та застраховані особи (рис. 1).

Рис. 1. Суб'єкти недержавного соціального страхування

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюються страхові внески у розмірах та в терміни, визначеними страховою угодою. В окремих випадках це можуть бути члени їх сімей. Застрахованою особою у недержавному соціальному страхуванні можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

У недержавному соціальному страхуванні крім застрахованих осіб, беруть участь дві сторони (два учасника) — страховальники і страховики. Страховики — юридичні особи, які надають страхові послуги (збирають

страхові внески і надають страхові виплати), та страхувальники — юридичні особи, які сплачують страхові внески, а також фізичні особи, які сплачують страхові внески і мають право на отримання компенсації (відшкодування) за настання страхового випадку. Страхувальниками вважаються роботодавці і застраховані особи, а страховиками відповідні юридичні особи (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, банки тощо). Страховики беруть на себе зобов'язання зі збору страхових внесків і надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг за настання страхових випадків — а саме пенсій, допомог з тимчасової непрацездатності, з безробіття тощо.

Слід відзначити, що приватне соціальне страхування відноситься до так званого особового (окрім недержавного пенсійного забезпечення, яке регулюється іншими законодавчими актами), яке може здійснюватися страховими компаніями, які мають на це відповідні ліцензії. На даний час особисте страхування перебуває в стагнації, що визвано, насамперед, наслідками світової фінансової кризи. Така ситуація підтверджується негативною динамікою кількості страхових компаній, які надавали послуги з особистого страхування (табл. 1).

1. Кількість страхових компаній у 2008–2009 рр.

Кількість страхових компаній	На кінець року	
	2008	2009
Загальна кількість	469	450
в т.ч. СК «non-Life»*	396	378
в т.ч. СК «non-Life»	73	72
в т.ч. СК «Life»	22	34
в т.ч. СК «non-Life»	21	31
в т.ч. СК «Life»	1	3
Включено до Держреєстру протягом періоду	45	15
в т.ч. СК «non-Life»	37	13
в т.ч. СК «Life»	8	2

* СК «non-Life» — страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших ніж страхування життя; СК «Life» — страхові компанії, що здійснюють страхування життя.

Добровільне особове страхування займає незначну частку валових страхових премій. У структурі зібраних премій по ринку перше місце посідає автострахування та добровільне майнове страхування. Хоча дана тенденція характеризується зменшенням. Так у 2001 р. частка добровільного майнового страхування складала 73,33%; у 2002 р. — 76,85%; у 2003 р. — 84,66%; у 2004 р. — 85,5%; у 2005 р. — 81,9%; у 2006 р. — 80,4%; у 2007 р. — 78,6%; у 2008 р. — 76,7%; у 2009 р. — 72,3% [10]. Добровільне особисте страхування за обсягами зібраних премій і динамікою росту ринку зараз відстає від інших видів. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, збільшення цього сегменту ринку за 2009 рік порівняно з 2005 склало лише 922,2 млн грн (1442,3 млн грн у 2009 році проти 520,1 млн грн у 2005 році), у той час як по

добровільному страхуванню майна — 4273,7 млн грн, по страхуванню відповідальності автовласників — 1124,9 млн грн Добровільне особисте страхування займає четверте місце за величиною зібраних премій і становить в їх загальній структурі 7,1%.

Одночасно в структурі виплат особисте страхування посідає друге місце після добровільного майнового (табл. 2).

2. Страхові виплати за видами страхування за 2008–2009 рр. (обсяги, структура та темпи приросту)

Види страхування	Страхові виплати, в млн грн				Структура валових виплат				Темпи приросту страхових виплат	
	Валові		Чисті*		Структура валових витрат		Структура чистих виплат*		Валових виплат	Чистих виплат
	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.	2009/2008	
Страхування життя	37,7	62,7	37,7	62,7	0,5	0,9	0,6	1,0	66,3	66,3
Види страхування, інші, ніж страхування життя, у тому числі	7013,0	6674,5	6508,3	5993,8	99,5	99,1	99,4	99,0	-4,8	-7,9
Добровільне особисте страхування	586,4	703,4	583,3	694,2	8,3	10,4	8,9	11,5	20,0	19,0
Добровільне майнове страхування	5843,6	5275,9	5345,6	4607,3	82,9	78,3	81,7	76,1	-9,7	-13,8
-в тому числі страхування страхування фінансових ризиків	1611,8	2115,1	1461,7	1577,9	22,9	31,4	22,3	26,1	31,2	7,9
Добровільне страхування відповідальності	34,1	25,7	34,2	25,5	0,5	0,4	0,5	0,4	-24,6	-25,4
Недержавне обов'язкове страхування	532,1	662,5	528,5	659,7	7,5	9,8	8,1	10,9	24,5	24,8
-в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	522,0	639,6	518,8	637,4	7,4	9,5	7,9	10,5	22,5	22,9
Державне обов'язкове страхування	16,7	7,1	16,7	7,1	0,2	0,1	0,3	0,1	-57,5	-57,5
Всього (всі види страхування)	7050,7	6737,2	6546,1	6056,4	100,0	100,0	100,0	100,0	-4,4	-7,5

*Чисті страхові премії та виплати — це валові страхові премії (або виплати) за мінусом коштів з внутрішнього перестраховування

Обсяги страхових виплат з особистого страхування в 2009 році порівняно з 2008 роком зросли на 20,0%. По інших видах страхування виплати росли дещо повільніше, а по деяких видах була помічена від'ємна динаміка. Найбільшу частку у структурі добровільного особового страхування в останні роки займає добровільне медичне страхування (ДМС). Частка виплат з ДМС в структурі страхових виплат з добровільного особистого страхування у 2009 році становить 94,6%, а відповідно частка страхових премій — 74,51%.

Рівень валових виплат з добровільного особистого страхування має тенденцію до зростання — у 2005 році рівень виплат склав 60,24%, а в 2009 р. вже 61,11%. У ДМС спостерігається протилежна ситуація — рівень валових виплат знижується з 51,78% у 2005 році до 48,13% у 2009 (табл. 3).

3. Рівень страхових виплат у добровільному особистому страхуванні

Вид страхування	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2009 р. до 2005 р., %
Добровільне медичне страхування	60,24	56,50	57,03	55,61	61,11	101,45
Інші види особистого страхування	31,18	9,55	8,80	8,88	10,20	32,71
Всього по добровільному особистому страхуванні	51,78	42,77	41,41	40,19	48,13	92,96

Негативна тенденція щодо скорочення валових премій спостерігається і по страхуванню життя. Загальна сума валових страхових платежів (премій, внесків), отриманих страховиками при страхуванні життя за січень — грудень 2009 року становила 827,3 млн грн, що на 24,5% менше, ніж за відповідний період 2008 року (2008 р. — 1 095,6 млн грн).

Структура валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) за січень — грудень 2009 року має такий вигляд:

- 641,4 млн грн (або 77,5%) — платежі, що надійшли від фізичних осіб;
- 185,5 млн грн (або 22,4%) — платежі, що надійшли від юридичних осіб;
- 0,4 млн грн (або 0,1%) — платежі, що надійшли від перестраховальників.

У 2009 році на 53,5% зменшилась кількість застрахованих фізичних осіб (461 880 застрахованих фізичних осіб у порівнянні з 992 457 застрахованими фізичними особами у 2008 році). Станом на 31.12.2009 застраховано 3 130 316 фізичних осіб.

Обсяги надходжень валових страхових платежів та валових страхових виплат за 2007 — 2009 рр. зображено на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка страхових премій та страхових виплат із страхування життя за 2007–2009 рр.

Розмір валових страхових виплат із страхування життя за січень — грудень 2009 року становив 62,7 млн грн, що на 53,3% більше в порівнянні з відповідним періодом 2008 року.

На основі аналізу можна виділити наступні позитивні тенденції розвитку особистого страхування в Україні:

- збільшення обсягів страхових резервів на один договір;
- вирівнювання темпів зростання страхових премій та страхових резервів;
- збільшення рівня страхових виплат як свідчення зростання повноти виконання своїх зобов'язань перед страхувальником;
- пожвавлення конкуренції між страховими компаніями, які здійснюють особисте страхування.

Водночас існує і значна кількість проблем, які негативним чином позначаються на розвитку особистого страхування та страхування життя в Україні:

- втрата довіри не тільки до держстраху, а і до комерційних страхових організацій, котрі виявилися нездатними виконати взяті на себе зобов'язання;
- низький рівень доходів населення змушує людей турбуватися сьогодні про виживання, а не про своє майбутнє;
- наявний рівень інфляції ускладнює можливості страховика, що займається страхуванням життя, компенсувати знецінення заощаджувальних внесків страхувальників;
- недосконале законодавство;

- відсутність належної турботи держави стосовно забезпечення привабливості цього вкрай важливого для економіки виду діяльності і т. ін.

Найбільш привабливими видами особистого страхування для громадян України є медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Але й вони потребують багато зусиль держави і страховиків, щоб ця галузь зайняла належне місце в економіці України.

Розвивати особисте страхування необхідно по наступних напрямках:

1) надати страховим організаціям можливість брати участь у вирішенні соціальних проблем, а саме, забезпечувати участь страхових організацій в реформі системи пенсійного забезпечення. Розвиваючи пенсійне страхування, державу вирішує проблему фінансування пенсій. Одночасно держава отримує «довгі гроші» у вигляді страхових резервів. Страхові організації можуть також укладати договори індивідуального пенсійного страхування з фізичними особами, забезпечуючи ним гідний рівень пенсії, і можуть узяти на себе ризики недожиття застрахованого до пенсійного віку;

2) створити умови для розвитку в Україні не лише накопичувального, але й ризикового страхування життя, включаючи страхування на випадок смерті і від критичних захворювань. Розвиток страхування на випадок смерті дозволить сім'ї страхувальника відшкодувати дохід, загублений у зв'язку з втратою годувальника. Крім того, даний вигляд страхування дозволить населенню отримати відшкодування за ритуальні послуги. Розвиваючи подібні види страхування життя в Україні, можна забезпечити додаткові соціальні гарантії населенню країни;

3) розвивати довгострокове страхування життя в Україні, у тому числі з виплатою рент і анuitетів. З одного боку, це дозволить залучити значні інвестиційні ресурси, з іншого боку, дасть можливість людям отримувати додатковий прибуток;

4) розробляти програми іпотечного кредитування населення, що дозволяють вирішити найважливіше питання соціального захисту населення — забезпечення житлом;

5) розвивати соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, надавши право роботодавцю платити до Фонду соціального страхування або в страхову організацію.

Аби особисте страхування динамічно розвивалося в потрібному напрямі, необхідно виробити відповідні правила і закони. Для розвитку особистого страхування і довгострокового страхування життя, зокрема, потрібні стимули для страхувальників. Необхідно вирішити питання про розвиток надійних фінансових інструментів для розміщення страхових резервів по довгостроковому страхуванню життя.

На жаль, в Україні склалася складна соціально-економічна ситуація, при якій діє значно більше обмежувальних, ніж стимулюючих чинників для розвитку особистого страхування. В умовах політичної, економічної

нестабільності, високій інфляції довгострокові вкладення не представляють інтересу для населення, а страхування життя по своїй суті є довгостроковим, дія полісів поширюється на 10—20 і більше років. В умовах загальної фінансової нестійкості забезпечити стабільність страхових організацій і довіру до них населення важко. Особисте страхування пред'являє найбільш серйозні вимоги до фінансового положення і стійкості страхових організацій, оскільки в його основу покладений процес капіталізації сплачуваних страхувальниками премій. Особисте страхування розраховане в основному на середні верстви населення, що мають певне перевищення доходу над витратами, частину якого вони хотіли б зберегти для спадкоємців або інвестувати для здобуття додаткового прибутку.

Висновки. Таким чином, недержавне соціальне страхування в Україні перебуває в стадії становлення. Негативні соціальні, економічні та демографічні процеси негативно позначаються на його розвитку. Найбільш привабливими видами особистого страхування в останні роки стало добровільне медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Подальший розвиток недержавного соціального страхування можливий лише за комплексної взаємодії держави та страхових компаній по створенню надійної та ефективної системи страхування, яка, з одного боку, надавала весь можливий спектр соціальних послуг, а, з іншого боку, була б фінансово стійкою до економічних та демографічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Н. соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці. / Н.О. Бондар, Ю.Ю. Діденко. // Економіка. Фінанси. Право. — 2006. — № 1. — С. 12–15.
2. Геєць В.М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук. — аналіт. доп. / Ред.: В.М. Геєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 159 с.
3. Глухова В. Сучасні європейські системи соціального захисту населення: досвід Чеської республіки / В. Глухова // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». — 2008. — Вип. 14/15. — С. 55–60.
4. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навч. посіб. / В.І. Грушко, Н.В. Грушко, О.В. Бевзенко, О.В. Красота, С.М. Лаптев. — К.: Кондор, 2006. — 334 с.
5. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 // Відомості Верховної Ради. — 1996. — №18. — 78 с.
6. Конопліна Ю. С. Підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування шляхом розвитку корпоративного пенсійного забезпечення / Ю. С. Конопліна. // Вісник Української академії банківської справи. — 2008. — №2(25). — С.91–104.

7. Лібанова Е.М. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: Моногр. / Е.М. Лібанова, В.М. Новіков, О.В. Макарова, У.Я. Садова, Н.І. Андрусишин, Г.В. Герасименко, І.О. Курило, І.О. Крючкова, І.В. Крючкова, П.Б. Левін; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. — К., 2006. — 178 с.
8. Мельник Т.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Т.Г. Мельник // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. — 2010. — №1. — С.203–211.
9. Яценко В. Як створити трирівневу пенсійну систему України / В.Яценко, М.Вінер // Україна: аспекти праці. — 2004. — №1. — С.16–22.
10. www.dfp.gov.ua.

Одержано 11.02.11

Развитие системы негосударственного социального страхования в Украине происходит под воздействием многих факторов, среди которых наиболее значимыми являются экономические и демографические. Современная система негосударственного социального страхования находится в стадии стагнации. Последующее ее развитие возможно лишь при тесном сотрудничестве государства и страховых компаний, которое должно сопровождаться постоянным социально-экономическим ростом.

Ключевые слова: *негосударственное социальное страхование, страховая компания, медицинское страхование, личное страхование, страховые премии.*

The development of private social insurance system in Ukraine takes place under the influence of many factors among which the most significant ones are economic and demographic indicators. The modern system of private social insurance is in its stagnation stage. Its further development is possible only in close collaboration of the state and insurance companies, which must be accompanied by permanent socio-economic growth.

Key words: *private social insurance, insurance company, medical insurance, personal insurance, insurance bonuses.*

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД США

Р. П. МУДРАК, кандидат економічних наук

Проаналізовано досвід США щодо методологічного забезпечення продовольчої безпеки. Дослідження підтвердило припущення, що продовольча безпека є міждисциплінарною проблемою. Відтак її методологія повинна враховувати усі наявні аспекти. Залежно від рівня соціального агрегування, підходи до визначення кількісних параметрів продовольчої безпеки суттєво відрізняються.

Забезпечення стабільного розвитку національної економіки в умовах поглиблення її інтеграції в глобальний господарський простір можливе лише за умови досягнення продовольчої безпеки нації на усіх ієрархічних рівнях соціального організму. Це потребує глибокого знання факторів, які прямо або опосередковано впливають на рівень продовольчого забезпечення населення країни. Виходячи із того, що продовольча безпека є міждисциплінарною науковою проблемою, її методологічне забезпечення повинне враховувати дану багатоаспектність.

Для вітчизняного наукового середовища продовольча безпека є відносно новим дослідницьким напрямком. Однак зважаючи на непересічність проблеми та вкрай стислі терміни для розробки науковообґрунтованої системи заходів забезпечення продовольчої безпеки, існуючий міжнародний досвід її методології потребує якнайглибшого дослідження.

Методика досліджень. Створення ефективної методології продовольчої безпеки є актуальною науковою проблемою. Над її вирішенням працювали і працюють багато закордонних і вітчизняних дослідників. Серед найбільш відомих слід виділити: Маргарет Ендрюс (Margaret Andrews), Марка Норда (Mark Nord), Марію Герстер-Бентаю (Maria Gerster-Bentaya), Тімоті Р. Франкенбергера (Timoti R. Frankenberger), Гольдштейна Д. М. (Goldstein D. M.), Саймона Максвелла (Simon Maxwell), Алтухова А., Лисоченко А. А., Льїну З. М., Власова В. І, Гойчук О. І, Шهبаніну О. В., Шубравську О. В. та ін. Однак, як уже було сказано, у вітчизняному експертному середовищі дана проблема є відносно новою, що й забезпечує об'єктивний інтерес до її дослідження та розв'язання.

Метою даної статті є вивчення досвіду США в частині методологічного забезпечення продовольчої безпеки та визначення можливостей використання наявного досвіду у вітчизняній управлінській практиці. Для вирішення поставленого завдання використано наступні методи досліджень: абстрактно-

логічний, монографічний, емпіричний тощо.

Результати досліджень. На сьогоднішній день, серед усього різноманіття національних методологічних концептів продовольчої безпеки, перше місце по праву належить США. Це зумовлено цілим комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників історичного, геополітичного, культурного та іншого характеру. У той час як в 1943 році в м. Хот-Спрінгс відбулася історична Конференція по продовольству і сільському господарству, на якій міжнародне співтовариство вперше підняло питання продовольчої безпеки, прийнявши концепцію «надійного забезпечення кожного члена суспільства достатньою кількістю повноцінних продуктів харчування» [1, с. 4], в самих США вже майже 10 років працювала програма продовольчої допомоги. Закон, який легітимизував продовольчу допомогу малозабезпеченим особам, був прийнятий тут в період Великої Депресії. Секція 32 Цивільного кодексу 72–320 (Закон про контроль картоплі 1935) дозволила міністру сільського господарству використовувати 30% митних зборів США для заохочення експорту сільськогосподарської продукції, фінансування сільськогосподарського виробництва, а також, щоб «...заохочувати внутрішнє споживання таких товарів або продукції, переадресовуючи їх [30% митних зборів — *Amt.*] у вигляді виплат допомоги або компенсацій, або за допомогою інших природних каналів торгівлі і комерції» [2].

З моменту початку активної участі уряду США в процесах забезпечення громадян своєї країни продовольством перед експертами урядових та неурядових організацій, науковцями та політиками постійно стояло питання — якими критеріями слід керуватися при визначенні кому, скільки і у якій спосіб потрібно надавати продовольчу допомогу? Згодом прийшло усвідомлення, що правильна відповідь на ці запитання можлива лише при чіткому розумінні суті проблеми — що представляє собою природа продовольчої безпеки. При цьому, як уже було сказано, ключем до розуміння продовольчої безпеки є пошук від протилежного — аналіз усіх можливих станів та причин, які їх зумовили ситуації, коли продовольча безпека відсутня, тобто має місце продовольча небезпека.

Агентство США із міжнародного розвитку (USAID), пропонуючи концептуальну основу продовольчої безпеки, виділяє три її фундаментальні умови: наявність продовольства, доступ до продовольства і використання продовольства, а також особливості їх взаємодії один з одним та їх детермінанти. Наявність продовольства є функцією поєднання внутрішніх продовольчих запасів, продовольчого імпорту, продовольчої допомоги і внутрішнього продовольчого виробництва, а також основних детермінант кожного із цих факторів. Використання терміну «наявність» є часто неоднозначним, оскільки його однаковою мірою можна віднести до продовольчого постачання і на рівні домогосподарства, і на більш агрегованому рівні (регіональному чи національному).

Разом з тим, термін є більш придатним у більшості випадків відносно продовольчого постачання на регіональному або національному рівні.

Продовольча доступність перебуває під впливом сукупних обсягів продовольства внаслідок їх кількісного кінцевого впливу на надходження на ринок і, відповідно, ринкові ціни. Крім того, доступність додатково визначається можливістю домогосподарств отримувати продовольство з їх власного виробництва і запасів, з ринку і з інших джерел. Доступ до продовольства також є функцією фізичного (життєвого), соціального і політичного середовища, які визначають наскільки ефективно домогосподарства спроможні використати свої ресурси для досягнення власних цілей продовольчої безпеки. Різкі зміни в цих умовах, такі як тривала засуха або соціальний конфлікт, можуть серйозно порушити виробничі стратегії і загрожувати доступу до продовольства домогосподарств, які потрапили під дію цих факторів. До того ж ці шоки часто призводять до втрати виробничих фондів, наприклад, поголів'я худоби, також є причиною важких наслідків для майбутнього виробничого потенціалу домогосподарств, і, відповідно, їх довготермінової продовольчої безпеки. З метою нейтралізації цих шоків і мінімізації можливого ускладнення доступу до продовольства, домогосподарства зазвичай впорядковують (приспосовують) свою структуру споживання і перенаправляють свої ресурси до тих видів діяльності, які більш захищені від впливу цих ризиків [3, с. 104–108]. З часом, коли криза стає глибокою, реакція домогосподарств на неї вимагає більших витрат, ведучи до скорочення засобів виробництва, що може в кінцевому підсумку підірвати майбутні засоби до існування і, знову ж таки, довгостроковий стан продовольчої безпеки.

Використання продовольства, яке зазвичай відображено в стані харчування індивіда, визначається кількістю і якістю раціону харчування, основними правилами догляду за дітьми і гастрономічними звичками, у відповідності із станом здоров'я і головними факторами впливу на нього. Поганий догляд за дітьми і низький рівень культури харчування, недостатній доступ до системи охорони здоров'я або її низька якість є також головними факторами поганого здоров'я і харчування [4]. В той же час, заради покращення власного добробуту, важливо розуміти, що вдосконалення методів використання продовольства також виявляє зворотній ефект — через їх вплив на здоров'я і харчування членів домогосподарства, і, відповідно, — на продуктивність праці і потенціал отримання доходу домогосподарством.

В кожній із запропонованих ситуацій стурбованість з приводу продовольчої безпеки може бути через недостатність продовольчого постачання, через поганий доступ до продовольства специфічних сегментів населення або через недостатній рівень споживання. Слід вказати на багатоваріантність впливу чинників на рівень продовольчої небезпеки: достатня наявність продовольства на одному із агрегованих рівнів є необхідною, але не достатньою умовою для досягнення адекватного доступу до

продовольства на рівні домогосподарства, що, в свою чергу, є необхідним, але не достатнім для адекватного продовольчого споживання на рівні окремого індивіда. При розробці програм, які спрямовані на детальне вимірювання продовольчої безпеки, необхідно працювати в зворотному напрямку — від безпосередньої демонстрації продовольчої безпеки до першопричин проблеми.

Широке концептуальне визначення продовольчої та харчової безпеки, яке використовують в процесі стандартизованої оперативної оцінки продовольчої безпеки в США, було розроблене в 1989 р. групою експертів Науково-дослідного офісу проблем життєзабезпечення Федерації американських товариств експериментальної біології (LSRO). Продовольча безпека, рівень якої вимірюється в США, відноситься до соціальних та економічних проблем нестачі продовольства в зв'язку з ресурсними та іншими обмеженнями, а не добровільним постом або дієтою, чи через хворобу або інші причини. Повне розуміння продовольчої безпеки вимагає включення в цю концепцію частоти і тривалості продовольчої безпеки, оскільки більш часті або більше тривалі періоди відсутності продовольчої безпеки свідчать про вищий рівень продовольчої безпеки [5, с. 3].

Концепція, запропонована LSRO, як буде показано далі, постійно вдосконалюється, виходячи із її міждисциплінарного характеру побудови. А в 1990 році LSRO запропонувало такі концептуальні дефініції:

– продовольча безпека — «забезпечення постійного доступу всіх людей до достатньої кількості продовольства для забезпечення активного, здорового способу життя...»;

– продовольча незабезпеченість — «обмежена або недостатня наявність повноцінних та безпечних продуктів харчування, або обмежена чи недостатня можливість придбання бажаних продуктів соціально прийнятними способами»;

– голод — «хворобливі відчуття викликані нестачею продовольства. Періодична та несподівана відсутність доступу до їжі. Голод з часом може призвести до недоїдання (хронічного)... Голод... є потенційним, хоча і не обов'язковим, наслідком продовольчої безпеки». Головним методичним документом, в якому містяться ці визначення і наведено чіткий алгоритм вимірювання продовольчої безпеки домогосподарств США, залишається «Guide to Measuring Household Food Security». І хоча в документ час від часу вносяться окремі поправки (наприклад, остання — в 2006 році) він зберігає своє значення як такий, що містить ключові керівні принципи вимірювання продовольчої безпеки домогосподарств США [6, с. 6].

Вимірювання продовольчої безпеки домогосподарств США здійснюється на основі статистичних даних, які отримують під час Поточного обстеження населення (Current Population Survey (CPS)) — це обстеження, які забезпечують дані для розрахунку щомісячного національного рівня безробіття і середньорічного порогу бідності [7].

Продовольча безпека і голод, як складні агрегатні величини, не

можуть бути ідентифіковані лише одним показником. Це означає, що рівень продовольчої безпеки і голоду домогосподарства має бути визначений на основі отримання інформації щодо цілого ряду конкретних умов, досвіду та поведінки, які служать індикаторами різного ступеня тяжкості стану. У дослідженнях останніх двох десятиліть відображено конкретні умови, досвід і моделі поведінки, які достатньою мірою характеризують явище продовольчої безпеки і голоду. Визначений перелік питань, пов'язаних з цими показниками, був включений в 1995р. у Доповнення Продовольчої Безпеки в рамках Поточного опитування населення, яке стало основою для побудови лінійки міри продовольчої безпеки.

До 2006 року домогосподарства США з низьким рівнем продовольчої безпеки характеризувалися як «продовольчо-небезпечні без голоду», а домогосподарства з дуже низьким рівнем продовольчої безпеки — як «продовольчо-небезпечні, з ознаками голоду». Зміни в цих формулюваннях були зроблені в 2006 році за рекомендацією Комітету з національної статистики (National Research Council, 2006), щоб відрізнити фізіологічний стан голоду від показників наявності продовольства. Критерії, за якими домогосподарства класифікуються за категоріями, залишилися незмінними. Визначальною характеристикою категорії «дуже низька продовольча безпека» (яка формулювалася у Звітах про продовольчу безпеку домогосподарств до 2006, як «продовольча безпека, з ознаками голоду») є те, що час від часу протягом року прийом їжі членами домогосподарства скорочується, і їх нормальний режим харчування порушується, оскільки сім'ї не вистачає грошей та інших ресурсів для здобуття продовольства. Дуже низьку продовольчу безпеку можна охарактеризувати з точки зору умов, про які домогосподарства даної категорії повідомили при опитуванні.

Висновки. Методологія продовольчої безпеки, яка розроблена та застосовується у США, може бути використана у національній управлінській практиці. Зокрема цінними є дослідження та висновки Федерації американських товариств експериментальної біології, пов'язані з категоріальною ієрархією харчових депривацій. Перспективним напрямком також є використання методики визначення рівня продовольчої безпеки окремих домогосподарств за допомогою спеціального анкетного опитування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнгертнер Л. Концепция продовольственной безопасности и полноценного питания / Лиоба Вайнгертнер. — Фельдафинг: Отдел сельского развития, продовольствия и защиты потребителей Фельдафинг на озере Штарнберг, 2007. — 292 с. — (Продовольственная безопасность и полноценное питание. Ответы на глобальные вызовы. Материалы для курсов обучения; под. ред. Клауса Кленнерта).
2. The Changing Food Assistance Landscape: The Food Stamp Program in a Post-Welfare Reform Environment / by Craig Gundersen, Michael LeBlanc, and

- Betsey Kuhn. // Agricultural Economic Report: (Food and Rural Economics Division, Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture). — 1999. — No. 773. — P. 2.
3. Simon Maxwell. Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements / Simon Maxwell, Timothy R. Frankenberger. — New York: United Nations Children's Fund. — Rome: International Fund for Agricultural Development, 1992. — 274 p.
 4. Eliot Thomas Masters. Indicators of Food Security / Eliot Thomas Masters: 1st Technical Consultation on Criteria & Indicators on Sustainable Bioenergy (BEFSCI) 2–4 November 2009. — FAO Headquarters, Rome: Environment and Production Technology Division, IFPRI, 2009. — P. 9.
 5. Gooloo S. Wunderlich. Food Insecurity and Hunger in the United States: An assessment of the measure food insecurity / Gooloo S. Wunderlich and Janet L. Norwood. — Washington, D. C.: The National Academies Press, 2006. — 156 p.
 6. Gary Bickel. Measuring Food Security in the United States. Guide to Measuring Household Food Security. Revised 2000 / Gary Bickel, Mark Nord, Cristofer Price, William Hamilton, John Cook. — Office of Analysis, Nutrition, and Evaluation Food and Nutrition Service, USDA, 2000. — 76 p.
 7. Mark Nord. Food Stamp Participation and Food Security / Mark Nord // Food Review: (Food and Rural Economics Division, Economic Research Service, USDA). — 2001. — Volume 24, Issue 1. — P. 14.

Одержано 14.02.11

Проанализирован опыт методологического обеспечения продовольственной безопасности в США. Исследование подтвердило предположение, что продовольственная безопасность является междисциплинарной проблемой. Следовательно, ее методология должна учитывать все имеющиеся аспекты. В зависимости от уровня социального агрегирования, подходы к определению количественных параметров продовольственной безопасности существенно отличаются.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, методология, опыт, продовольственная опасность, наличие, доступ, использование, необеспеченность, голод, измерение, классификация.*

The experience of methodological support of food security in the United States is analyzed. The research confirmed the assumption that food security is a multidisciplinary problem. Consequently, its methodology should consider all available aspects. Depending on the level of social aggregation approaches to determining the quantitative parameters of food security differ considerably.

Key words: *food security, methodology, experience, food insecurity, availability, access, use, insecurity, lack, famine, measurement, classification.*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОВОЧЕВОЇ ГАЛУЗІ

О.О. ПОЛЩУК¹

Досліджено сучасний стан виробництва овочів та показники економічної ефективності сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Запропоновані напрямки підвищення ефективності виробництва овочевої продукції.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств є пріоритетним завданням аграрного сектора економіки. Увага науковців до економічної ефективності ніколи не послаблювалася, свідченням чого є численні публікації П.С. Березівського, В.Г. Андрійчука, В.Я. Месель-Веселяка, Ю.С. Коваленко, О.В. Шкільова та ін.

В недавньому минулому цю проблему досліджували за допомогою аналізу господарської діяльності окремого підприємства. Не зважаючи на різноплановість підходів до висвітлення цієї тематики, дане питання не втрачає своєї актуальності та гостроти. Так, у науковій літературі дискутуються різні точки зору щодо вибору критеріальних показників ефективності сільськогосподарського виробництва. Велику складність в цьому питанні представляє вибір самих показників. Труднощі пов'язані перш за все з великою кількістю, відмінністю показників, які застосовують різні автори як критеріальні: одні пропонують вважати таким показником продуктивність землі [3], інші — продуктивність праці [5], треті — валовий і чистий дохід [2], четверті — рівень рентабельності [1] тощо.

Розглядаючи цю проблему, необхідно враховувати, що ефективність сільськогосподарського виробництва — поняття ширше, ніж окремі економічні показники, і оцінити її одним показником неможливо. Ми поділяємо думку вчених про необхідність застосування системи показників для оцінки ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств [4]. Вважаємо, що лише система показників дає можливість провести комплексний аналіз і зробити достовірні висновки про основні причини зміни економічної ефективності виробництва овочів на національному та регіональному рівнях.

Методика досліджень. Метою дослідження є аналіз ефективності підприємств овочевої галузі.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектична теорія пізнання і системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, теоретичні положення вітчизняних учених із обраних питань.

¹ Науковий керівник — Уланчук В.С., доктор економічних наук

Наукові дослідження проводилися з використанням таких методів: економічного аналізу, порівняльного, монографічного, статистичних групувань, середніх величин тощо.

Результати досліджень. У 2008 році за посівними площами під овочами в усіх категоріях господарств Черкащина займає сьоме місце в Україні (21,9 тис. га), після Херсонської (41,4), Дніпропетровської (30,6), Одеської (29,9), Харківської (28,9), Донецької (27,2) та Київської областей (23,5 тис. га). Особливістю регіону є те, що за цим показником галузь овочівництва має найбільшу частку суспільного сектору серед областей України (36,5%), випереджаючи Миколаївську (29,3), Херсонську (24,1), та Одеську області (17,6%). В цілому по Україні цей показник складає 11,4%. Посівні площі овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах у 2008 році склали 8 тис. га, або 16% до загальної площі сільськогосподарських підприємств в цілому по Україні. Проте, за рівнем урожайності суспільного сектору областей посідає лише 15 місце серед регіонів України. Аналізуючи показники виробництва овочів у суспільному секторі, можна стверджувати, що в цілому по Україні при зниженні площ посіву під овочами на 53,7% підприємства отримали 9,6 млн ц товарних овочів, що на 5,6% нижче рівня 2000 року (табл. 1).

1. Виробництво овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах

Регіон	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
Валовий збір, тис. ц						
Україна	9863	6443	8285	5671	9615	97,5
Черкаська область	428	528	629	409	755	176,4
Черкаси до України, %	4,3	8,2	7,6	7,2	7,9	181,0
Посівна площа, тис. га						
Україна	112	49,9	56,9	42,1	51,8	46,3
Черкаська область	4,6	5,4	6,6	5,8	8,0	173,9
Черкаси до України, %	4,1	10,8	11,6	13,8	15,4	376,0
Урожайність, ц/га						
Україна	88,1	129,1	145,6	134,7	185,6	210,8
Черкаська область	93,0	97,8	95,3	70,5	94,4	101,4
Черкаси до України, %	105,7	75,7	65,5	52,4	50,8	48,1

Досить цікава ситуація простежується по Черкаській області — посівні площі під овочами у сільськогосподарських підприємствах зросли в 1,7 рази майже при сталій врожайності. Тобто збільшення валових зборів у сільськогосподарських підприємствах відбувалося екстенсивним шляхом. Як наслідок, рівень урожайності господарств Черкащини до аналогічного показника в середньому по Україні з роками знижується. Це відбулося, перш за все, внаслідок впливу нерегульованих економічних процесів, непослідовності

проведення ринкових реформ, правової та економічної незахищеності суб'єктів, відсутності державної підтримки розвитку галузі та недостатньої організованості інфраструктури ринку. Крім того, відрив реального виробника від інноваційного розвитку, новітніх технологій, якісного насіння, відмова від класичних складових економічного зростання: концентрації, спеціалізації, інтенсифікації, агропромислової інтеграції та міжгосподарської кооперації призводить до порушення технологій виробництва.

Вивчення показників економічної ефективності виробництва овочів дають підстави зробити висновок, що виробництво овочів у підприємствах області чотири роки з шести було збитковим. В той же час, по Україні збитковість виробництва овочів спостерігалася тільки у 2000 році (табл. 2).

Повна собівартість овочів в Україні та Черкаській області зросла у 2,4 рази, а ціна реалізації підвищилася відповідно у 2,9 та 2,6 рази. Проте, в нинішніх умовах існуючі ціни реалізації не покривають понесених на виробництво витрат.

2. Аналіз ефективності виробництва овочів сільськогосподарськими підприємствами

Показник	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. до 2000 р., раз
Україна							
Собівартість 1 ц, грн	31,2	46,5	50,3	75,9	84,1	73,5	2,4
Ціна 1 ц, грн	30,7	54,0	57,7	86,6	93,4	87,5	2,9
Рівень рентабельності, %	-1,7	16,1	14,8	14,1	11,1	19,1	x
Черкаська область							
Собівартість 1 ц, грн	34,6	105,5	72,1	86,9	92,9	83,4	2,4
Ціна реалізації, грн/ц	36,8	91,5	63,7	55,9	90,9	96,2	2,6
Рівень рентабельності, %	6,5	-13,3	-11,6	-35,6	-2,1	15,4	x

Це відбувається внаслідок диспаритету цін між промисловістю та сільським господарством, що призводить до прямого підвищення собівартості даного виду продукції на величину підвищення цін на матеріальні ресурси і послуги.

Ситуація, що склалася, змушує виробників скорочувати витрати, і врешті решт, відмовлятися від виробництва овочів. Як наслідок, кількість підприємств по виробництву овочів в цілому по Україні скоротилася з 3,9 тис. у 1990 році до 426 господарств у 2008 році. На сьогодні в Черкаській області їх залишилося біля 40. У зв'язку з цим, постає серйозна проблема повного згорання суспільного сектору і наслідування прикладу тих регіонів, де його частка у загальному виробництві овочів складає менше п'яти відсотків: Кіровоградська (4,9%), Луганська (3,3), Харківська (2,4), Сумська (2,3) та Полтавська (2,0%).

Для більш детального аналізу ефективності виробництва товарних овочів було проведено групування 23 господарств окремих районів Черкаської області на збиткові та прибуткові (табл. 3).

3. Групування збиткових і прибуткових господарств Черкаської області, 2008р.

Район	Показник	Групи підприємств	Овочі	
Черкаський	Кількість підприємств	Збиткові	4	
		Прибуткові	4	
	Витрати на 1 га, грн	Збиткові	7321	
		Прибуткові	8285	
	Урожайність, ц/га	Збиткові	79,6	
		Прибуткові	94,3	
	Собівартість 1 ц, грн	Збиткові	98,7	
		Прибуткові	76,9	
	Ціна 1 ц, грн	Збиткові	66,4	
		Прибуткові	94,5	
	Чорнобаївський	Кількість підприємств	Збиткові	2
			Прибуткові	7
Витрати на 1 га, грн		Збиткові	5980	
		Прибуткові	8753	
Урожайність, ц/га		Збиткові	86,5	
		Прибуткові	160,7	
Собівартість 1 ц, грн		Збиткові	179,5	
		Прибуткові	139,2	
Ціна 1 ц, грн		Збиткові	65,1	
		Прибуткові	146,2	
Корсунський	Кількість підприємств	Збиткові	–	
		Прибуткові	2	
	Витрати на 1 га, грн	Збиткові	–	
		Прибуткові	3780	
	Урожайність, ц/га	Збиткові	–	
		Прибуткові	88	
	Собівартість 1 ц, грн	Збиткові	–	
		Прибуткові	72,7	
	Ціна 1 ц, грн	Збиткові	–	
		Прибуткові	115,0	
Уманський	Кількість підприємств	Збиткові	1	
		Прибуткові	3	
	Витрати на 1 га, грн	Збиткові	2500	
		Прибуткові	4387	
	Урожайність, ц/га	Збиткові	89,4	
		Прибуткові	149,2	
	Собівартість 1 ц, грн	Збиткові	210,8	
		Прибуткові	80,3	
	Ціна 1 ц, грн	Збиткові	160,2	
		Прибуткові	95,1	

У ході дослідження було встановлено, що з двадцяти трьох досліджуваних господарств сім овочевих підприємств, або 30%, отримало збитки. Це відбувається внаслідок неефективного ведення овочівництва, в збиткових підприємствах відмічається неадекватне витратам відхилення врожайності в бік її зниження, порівняно з прибутковими господарствами. Дані таблиці засвідчують відсутність розуміння господарюючим суб'єктом необхідності системного використання всіх факторів інтенсифікації для одержання належного результату — високої врожайності. І в цьому також проявляється низька культура ведення виробництва.

Подібною ситуація є і в розрізі регіонів області. Зокрема урожайність овочів у збиткових та прибуткових підприємствах Черкаського району становить 79,6 та 94,3 ц/га, собівартість — 98,7 та 76,9 грн/ц, витрати на 1 га відповідно — 7,3 та 8,3 тис. грн Аналогічним чином можна оцінити й вищій у прибуткових підприємствах порівняно зі збитковими рівень фактичної реалізаційної ціни. Подібне явище є проявом низької збутової та маркетингової культури на підприємствах. Воно має місце у двох з чотирьох досліджуваних регіонах області — Уманському та Корсунському районах.

Монографічне обстеження господарств Черкаської області дало змогу встановити, що абсолютний показник урожайності окремих господарств зростає, в більшості випадків, прямо пропорційно вкладеним коштам на 1 га. Так, по ПСП «Нива» Чорнобаївського району відмічається найнижчий рівень урожайності серед господарств регіону і становить 122 ц/га. Витрати на 1 га в цьому ж господарстві складають 1,6 тис. грн Найвища урожайність відмічається в ТОВ НВО «Зубр» Черкаського району на рівні 268 ц/га при витратах 21,6 тис. грн на 1 га. Таким чином було встановлено, що ефективність виробництва проявляється більшою мірою при її взаємозв'язку із спеціалізацією, концентрацією, або зосередженні капіталу на одиницю площі у вигляді впровадження у виробництво нових сортів, гібридів, засобів захисту рослин, меліорації та інших змінних витрат. Внаслідок цього утворюються кращі умови для зростання рівня продуктивності праці та підвищення рівня рентабельності виробництва. При цьому процес витрачання ресурсів слід пов'язувати із зниженням матеріаломісткості одиниці продукції як одного з головних факторів інтенсифікації виробництва овочів та підвищення його ефективності.

Висновки. Отже, потенційні можливості сільськогосподарських підприємств області щодо валового виробництва овочів досить високі, адже серед інших регіонів України вона найкраще представлена суспільним сектором. Проте ефективність овочівництва у цій категорії господарств залишається вкрай на низькому рівні. Важливим фактором підвищення прибутковості овочівництва є зростання витрат в розрахунку на 1 га, використання нових прогресивних технологій, в т.ч. краплинного зрошення з механізованим збиранням врожаю, поглиблення спеціалізації, направлення овочівництва по інноваційному шляху розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брезівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні / П.С. Брезівський — Львів: «Українські технології», 1998. — 256 с.
2. Дідур Г.І. Ефективність сільськогосподарського виробництва та її визначення в сучасних умовах / Г.І. Дідур // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. моногр. у двох томах. — Т. 1 [За ред. П.Т. Саблука]. — К.:ІАЕ. — 2001. — С. 324–326.
3. Руснак П.П. Економіка сільського господарства / П.П. Руснак, В.В. Жабка, М.М. Рудий [За ред. П.П. Руснака] — К.: Урожай, 1998. — 320с.
4. Азізов С.П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах. / С.П. Азізов, П.К. Канівський, В.М. Скупий — Підручник [За ред. С.П. Азізова] — К.:ІАЕ. — 2001. — 834 с.
5. Плужніков В.О. Вплив мотивації праці на підвищення ефективності виробництва овочів / В. О. Плужніков, О. О. Кіях // Економіка АПК. — 2008. — №4. — С. 137–140.

Одержано 17.02.11

Важними факторами підвищення прибутливості овочеводства является рост расходов из расчета на 1 гектар, использование новых прогрессивных технологий, в т.ч. капельного орошения с механизированной уборкой урожая, углубление специализации, направление овощеводства по инновационному пути развития.

Ключевые слова: *економічна ефективність, овочна отрасль, сільськогосподарські підприємства, общественный сектор, интенсификация производства.*

The major factors in the increase of profitability of vegetable-growing is the rise of charges per 1 hectare, the use of new progressive technologies, including drip irrigation with the mechanized harvesting, deeper specialization and the application of innovations in vegetable-growing.

Key words: *economic efficiency, vegetable production sector, agricultural enterprises, public sector, intensification of production.*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук
О.О. ПОЛІЩУК, аспірант

За даними ТОВ «Берестівець» досліджено економічну ефективність запровадження науково-технічного прогресу в сільськогосподарське виробництво. Наведено приклади впровадження інновацій в господарську діяльність підприємства.

На сучасному етапі розвитку світового господарства економічне зростання характеризується провідною роллю науково-технічного прогресу. Недооцінювання даного фактора загрожує швидкою втратою конкурентоздатності, сталого становища на ринку товарів і послуг та спадом виробництва. У глобальній економічній конкуренції виграють країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень та науково-технічного прогресу. В умовах трансформації економіки України науково-технічний прогрес повинен стати стрижнем соціально-економічного розвитку та відігравати провідну роль у вирішенні економічних, виробничих, соціальних завдань.

Так як аграрна галузь в Україні є пріоритетною значна кількість сільськогосподарських виробників розуміють гостру необхідність ведення господарства на інноваційні основи. Завдяки цьому можна досягти значних економічних результатів, забезпечити конкурентоспроможність продукції. Зважаючи на важливість і виняткове значення інноваційного процесу, дослідженню цього соціально-економічного явища в агропромисловій сфері України присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних вчених: В.М.Гейця, М.Данько, Л.А.Жаліло, А.К.Кінаха та інші [1–3].

Мета статті полягає у тому, щоб на прикладі ТОВ «Берестівець» Уманського району Черкаської області проаналізувати значення науково-технічного прогресу в підвищенні ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

Методика досліджень. При дослідженні перспектив запровадження результатів науково-технічного прогресу у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств були застосовані такі наукові методи дослідження, як: спостереження, аналіз, абстрагування. Дослідження проводилося на базі фінансової звітності виробничої діяльності ТОВ «Берестівець» Уманського району Черкаської області.

Результати досліджень. Сучасні реалії засвідчують, що головними чинниками економічного зростання є науково-технічні інновації та комерційне

застосування продуктивних технологій, наукових знань у виробничий процес. Ці заходи сприятимуть нарощуванню обсягів виробництва, розширенню асортименту продукції та поліпшенню її якості. На противагу бурхливому розвитку високих технологій у передових країнах світу, налагодженню тісних взаємозв'язків між науковою і виробничою сферами, вітчизняне виробництво відзначається високим рівнем морально застарілих технологій. Необхідно усвідомлювати, що інноваційна політика охоплює соціально-економічне середовище, в якому функціонує і розвивається суспільство, тому формування власної інноваційної моделі розвитку, з урахуванням передового світового досвіду, стає пріоритетним завданням для України [4].

Розвиток агропромислового комплексу України потребує невідкладного наукового обґрунтування економічних відносин між суб'єктами господарювання. В умовах ринкової економіки немало підприємств здійснюють активне впровадження нововведень в практичну господарську діяльність. Результати науково-технічного прогресу запроваджуються в таких сферах: технічній, технологічній, агрохімічній, біологічній і організаційно-економічній. Кожна з них охоплює широке коло конкретних проблем, розробка яких відкриває перед підприємствами широкі можливості для подальшого вдосконалення виробництва, збільшення обсягу продажу товарів вищої якості й одержання більших прибутків. Так, на прикладі, ТОВ «Берестівець» Уманського району Черкаської області, можна прослідкувати чіткий взаємозв'язок між впровадженням технологічних нововведень та значним зростанням економічних показників виробничої діяльності господарства.

Функціонуючи з 1994 року ТОВ «Берестівець» завжди показувало високі результати господарювання. Але сучасні реалії ставлять нові вимоги перед керівництвом підприємства. Науково-технічний прогрес, сучасні технології, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва стали запорукою ефективної господарської діяльності із постійним нарощуванням обсягів валової продукції. Для досягнення цього, з 2006 року підприємство вкладає значні кошти в сучасну техніку європейського зразка. Це трактори «Джон-Дір 8592», 5 тракторів «Беларус-82,1», надсучасні комбайни «Джон-Дір», яких підприємство закупило 3 шт., погрузчик зерна та добрив «Джисібі», пневматична сівалка точного висіву, причіпний обприскувач, ширина захвата якого сягає від 18 до 28 метрів. Також в наявності є тюковщик соломи, який формує тюки соломи до 600 кг., плуги оборотні 8-корпусні, культиватори, комбіновані сівалки, які за один прохід виконують 2–3 технологічні операції. Всього в технологічне оновлення було вкладено більше 6 млн грн В результаті — в рослинництві всі технологічні процеси повністю автоматизовані.

Рівень забезпеченості аграрних формувань основними засобами і ефективність їх використання є яскравими показниками, що характеризують економічний стан підприємства. Постійно зростаюча фондозабезпеченість характеризує закономірний процес розвитку сільськогосподарського виробництва. Ріст показника забезпеченості основними засобами свідчить про

постійне оновлення та закупівлю нової техніки, за рахунок якої вдається збільшувати прибутковість ведення господарської діяльності та мінімізувати використання ручної праці в сільському господарстві (табл. 1).

1. Показники забезпеченості та ефективності використання фондів ТОВ «Берестівець» за роками

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Вартість валової продукції в порівняних цінах 2005 р., тис. грн	2256,8	2379,3	2859,6	5378,3	4577,9	4896,5
Всього основних фондів, тис. грн	868,5	1234,0	1853,2	2409,0	3147,0	3387,2
С.-г. угіддя, га	1714	1717	1744	1751	1748	1748
Середньорічна зайнятість с.-г. працівників, чол.	77	62	57	47	37	35
Чистий прибуток, тис. грн	667,0	649,0	3626,1	6499,0	7164,0	7592,4
Фондозабезпеченість, тис.грн	50,6	71,8	106,2	137,5	180,0	193,7
Фондоозброєність, тис. грн	11,2	19,9	32,5	51,2	85,0	96,7
Фондовіддача, грн	2,6	1,9	1,5	2,3	1,4	1,6
Фондоємкість, грн	0,38	0,51	0,64	0,44	0,68	0,69
Норма прибутку, %	19,6	15,8	47,3	88,9	77,3	78,6

Джерело: річна фінансова звітність 2005–2010 рр.

Зростання показника фондозабезпеченості у 2010 році в порівнянні з 2005 роком, вказує на позитивну тенденцію зростання продуктивності праці, валової продукції, чистого прибутку, рентабельності. За допомогою переоснащення виробництва, впровадження нової техніки керівництво мінімізувало відсоток ручної праці, залученої у виробництво продукції. Щодо показників ефективності використання основних фондів, то можна зробити висновок, що підприємство потребує заходів по підвищенню фондовіддачі та зниженню фондоємності.

Також на підприємстві здійснюється активне вкладання коштів в закупівлю елітного насіння озимих та ярих культур, добрив, засобів захисту рослин. Все це позитивно вплинуло на показники урожайності та валового збору основних сільськогосподарських культур (табл. 2).

Всього зернові у 2005 році дали урожай по 33,1 ц/га на площі 1000 га, в свою чергу урожайність у 2010 році сягала 42,2 ц/га на площі 1332 га. Навіть незважаючи на несприятливі кліматичні умови, урожайність основних сільськогосподарських культур у 2010 році в порівнянні з 2005 роком зростає: озима пшениця на 10,1 ц/га, соняшник — 22,4 ц/га. Також особливої уваги заслуговує аналіз показників ефективності виробництва зернових та зернобобових в ТОВ «Берестівець» (табл. 3).

2. Урожайність та валові збори сільськогосподарських культур ОВ «Берестівець», ц/га

Назва культури	2006 р.	2007 р. *	2008 р.	2009 р.	2010 р.*
	До запровадження інновацій		Після запровадження інновацій		
Озима пшениця:					
Площа, га	500	590	527	606	578
Урожайність, ц/га	38,3	29,2	60,4	64,3	48,4
Валовий збір, ц	19150,2	17228,1	31830,8	38965,8	27975,2
Ячмінь:					
Площа, га	180	388	271	347	319
Урожайність, ц/га	49,0	16,5	47,5	45,4	21,9
Валовий збір, ц	8820,5	6402,3	12872,5	15753,8	6986,1
Соняшник:					
Площа, га	65	211	284	384	253
Урожайність, ц/га	9,7	25,6	25,2	35,7	32,1
Валовий збір, ц	630,5	5401,6	7156,8	13708,8	8121,3

Джерело: річна фінансова звітність 2006–2010 рр.

* несприятливі кліматичні умови

3. Показники ефективності виробництва зернових та зернобобових в ТОВ «Берестівець» за роками

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Урожайність, ц/га	39,9	40,1	20,2	49,9	42,2	44,3
Вироблено, ц	51541	45885	23766	53069	65511	68291
Реалізовано, ц	39317	42963	15601	20032	43946	49217
Рівень товарності, %	76,8	93,6	65,6	37,7	67,1	72,1
Повна собівартість, 1ц реалізованої продукції, грн	32,30	34,42	64,14	51,53	64,81	65,20
Ціна реалізації 1ц зерна, грн	46,52	64,37	77,12	93,14	89,80	91,61
Прибуток на 1ц, тис. грн	45,7	19,2	12,9	41,5	24,9	36,4
Прибуток на 1га, тис. грн	14,2	15,8	9,6	17,5	29,6	32,9
Рівень рентабельності, %	59,8	86,9	115,0	180,5	138,5	141,5

Джерело: річна фінансова звітність 2005–2010 рр.

Високі показники врожайності найбільш рентабельних культур дали можливість значно поліпшити економічний стан підприємства, а також направляти значну частину коштів на соціальний розвиток села. В працюючих на підприємстві одна з найвищих заробітних плат в районі, господарство

регулярно розраховується з селянами за земельні та майнові паї, згідно укладених договорів. Завдяки вкладеним коштам с. Берестівець повністю газифіковане також здійснено газифікацію закладів соціальної інфраструктури: школа, дитячий садок, ФАП, баня, столова. Керівник підприємства всіляко, матеріально, фінансово та організацією будівельних робіт, підтримує ініціативу жителів по будівництву церкви (табл. 4). Варто відзначити, що по благоустрою та соціальному розвитку с. Берестівець зайняло одне з прозових місць в обласному конкурсі на краще село в Черкаській області.

4. Надання матеріальної, спонсорської допомоги жителям села та членам ТОВ «Берестівець», грн

Напрямок допомоги	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Будівництво церкви	38090	17229	213063	207529	219948
Школа	11414	3568	4289	13935	17399
Інші об'єкти	27179	5251	9670	1980	19850
Лікарня	650	2005	1539	3000	12653
Пайовикам	9000	20003	52754	162941	198950
Ветеранам	2246	2614	4373	5854	6800
Всього	88579	50670	285688	395239	475600

Із даних таблиці видно, що керівництво підприємства дбає про своїх працівників, і про село загалом. Веде активну соціально направлену політику із покращення умов праці працівників та умов проживання жителів с. Берестівець. Загальна сума витрат на соціальні заходи, на покращення благоустрою села мають чітку тенденцію до зростання. Так, якщо у 2006 році матеріальна, спонсорська допомоги підприємствам, організаціям, громадянам району сягала 88579 гривень, то у 2010 році — 475600 гривень, що на 387021 гривень більше ніж у 2006 році.

Висновок. Отже, якщо підприємство має на меті займати активну позицію на ринку, виробляти конкурентоспроможну продукцію і постійно її удосконалювати, то без впровадження інновацій у виробничий процес цього досягти неможливо. Сучасні інноваційні проекти, в сільському господарстві, розробляються в багатьох напрямках: технічному, технологічному, агрохімічному, біологічному, організаційно-економічному. Саме тому, сфера дії науково-технічного прогресу надзвичайно широка. Виходячи з цього, варто зробити висновок, що кожному підприємству, яке володіє відповідними матеріальними, фінансовими ресурсами, доцільно переорієнтувати свій виробничий процес на шлях інноваційного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дянько М. Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації / М. Дянько // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. Вип.5. — К.: КНЕУ, 2001. — 334 с.

2. Жаліло Л. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Л. А. Жаліло — К.: НІСД, 2003. — 368 с.
3. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Гесць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
4. Кулаєць М.М. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / М. М. Кулаєць, М. Ф. Бабієнко [та.ін] // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С.100–107.

Одержано 17.02.11

Раскрыта роль научно-технического прогресса, как главного фактора достижения конкурентных преимуществ, производства высококачественной продукции с меньшими материальными затратами. Выходя из этого, предприятию, которое располагает соответствующими материальными, финансовыми ресурсами, более рациональным будет переход производства на путь инновационного развития.

Ключевые слова: *научно-технический прогресс, инновационное развитие, высокоэффективная хозяйственная деятельность, инвестиции, модернизация производства.*

The article shows the role of scientific and technological progress as the main factor of gaining competitive advantages, manufacturing high-quality products at lower expenses. Due to this, it will be more efficient for an enterprise which has appropriate financial resources to apply innovative methods to production.

Key words: *scientific and technological progress, innovation activity, high performance economic activity, investments, production modernization.*

УДК 338.43; 631.1

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О.М. СВІТОВИЙ, кандидат економічних наук

У статті розглянуто питання вдосконалення управління прибутком сільськогосподарських підприємств і його вплив на ефективність виробництва. Досліджено основні фактори, які впливають на управління прибутком, та доведена необхідність збільшення його частки, спрямованої на розширене відтворення.

В ринкових умовах господарювання прибуток є одним із основних джерел фінансування виробництва, тому для підвищення ефективності

виробництва необхідно визначати нові напрями вдосконалення управління ним. Крім того, слід зазначити, що важливим є не тільки управління формуванням прибутку, а і його розподілом та використанням.

Питання покращення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах та удосконалення управління прибутком знайшли відображення у працях таких вчених, як А.Ф. Бурика, С.І. Дем'яненко, Л.Г. Мельника, С.В. Мочерного, В.Я. Месель–Веселка, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака та ін. Проте, залишаються недостатньо висвітленими питання ролі прибутку у розширеному відтворенні виробництва та цілісності системи управління сільськогосподарськими підприємствами в цілому. Крім того, слабо вивчена проблема збалансованого розвитку усіх галузей національного господарства, зокрема функцій держави у процесі регулювання економіки щодо досягнення рівновеликої прибутковості на авансований у виробництво капітал.

Метою даної статті є визначення впливу вдосконалення управління прибутком на ефективність виробництва, а також визначення шляхів підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. Для розв'язання поставлених у статті завдань автором застосовувалися абстрактно-логічний та економіко-статистичний методи.

Результати досліджень. Прибуток є підсумковим показником позитивних результатів господарської діяльності підприємства, тому чим вищий його рівень, тим краща ефективність виробництва. Але, на нашу думку, не варто розглядати прибуток як самоціль, тобто, прибуток заради прибутку. Важливо розглядати його в першу чергу як джерело збільшення власного капіталу, започаткування нових напрямів сільськогосподарського виробництва, покращення матеріального стимулювання працівників, поліпшення умов їх праці. До того ж, тільки матеріально заінтересований робітник може ефективно працювати і раціонально використовувати виробничі ресурси. Це в поєднанні з прогресивними технологіями дасть змогу підвищити прибутковість сільськогосподарського виробництва.

Розглянемо основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області (табл. 1).

Як показують дані таблиці 1, за досліджуваній період спостерігається тенденція до покращення вказаних показників, а саме: вартість валової продукції в порівнянних цінах 2005 року в сільськогосподарських підприємствах регіону збільшилася вдвічі, прискореними темпами нарощувалася продукція галузі тваринництва, яка останніми роками розвивалася недостатньо, наразі темп росту — більш ніж втричі, що є позитивним результатом, бо існує об'єктивна необхідність у оптимальних пропорціях між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва для покращення фінансового результату. У 2,7 рази збільшилося виробництво валової продукції на одного середньорічного працівника у сільському

господарстві. На рівень цього показника позначилося і зменшення кількості даної категорії працівників за досліджуваний період на 25,9%. Також за вказаний період майже у два рази підвищилася рентабельність сільськогосподарського виробництва. Завдяки введенню в дію все більше нових основних засобів зменшується ступінь їх зносу.

1. Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у% до 2005 р.
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 року, млн грн	2383,5	2774,7	2945,1	4205,0	4798,5	201,3
в т. ч.: рослинництва	1469,2	1649,6	1335,3	2056,5	1976,8	134,5
тваринництва	914,3	1125,1	1609,8	2148,5	2821,7	308,6
Середньорічна кількість працівників у сільському господарстві, тис. осіб	54	51	47	44	40	74,1
Вироблено валової продукції на одного середньорічного працівника у сільському господарстві, тис. грн	44,1	54,4	63,8	95,6	120,0	272,1
Ступінь зносу основних засобів, %	46,6	42,8	41,0	38,4	39,8	-6,8 в.п.
Введення в дію нових основних засобів (у фактичних цінах), млн грн	358	331	229	522	389	108,7
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	10,0	9,6	16,6	15,6	18,3	+8,3 в.п.

Джерело: розраховано автором з використанням даних [1, с. 71,72; с. 113, 115].

На тлі покращення загальних показників діяльності аграрних підприємств Черкаської області проаналізуємо ефективність виробництва основних видів сільськогосподарської продукції та означимо ряд невіршених проблем (табл. 2).

Як видно із таблиці 2, найбільший рівень рентабельності в 2009 році в області мають технічні культури, зокрема соняшник — 45,3%, соя — 39,8%, цукрові буряки — 31,2%. Це говорить про те, що рівень закупівельних цін на дану продукцію доволі високий і він дає можливість вести господарство на достатньому рівні. Ефективність виробництва технічних культур могла б бути і ще вищою, якби кількість господарств, які отримали збитки, значно скоротилася. Для цього потрібно впроваджувати інтенсивні енергозберігаючі

технології вирощування, які дають змогу зменшувати рівень виробничих витрат на підвищувати врожайність, а також необхідно вдосконалювати організацію виробництва. Вирощування інших сільськогосподарських культур також вимагає покращення технологій, особливо овочів та картоплі, де половина господарств отримала збитки. Іншими словами, якщо є певний відсоток господарств, які отримали прибуток на вирощуванні відповідної культури в одній кліматичній зоні, то це означає, що ці підприємства мають необхідний рівень технологій, якого повинні досягнути й інші. Звичайно, необхідно звернути особливу увагу на якість продукції, що суттєво впливає на рівень реалізаційних цін.

2. Ефективність виробництва основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в 2009 році

Показники	Повна собівартість 1ц, грн	Ціна реалізації 1ц, грн	Рівень рентабельності, %	Кількість господарств		
				всього	в т.ч., які одержали збитки	% до загального
Зернові культури	70,86	86,34	21,9	418	131	31,3
Соняшник	134,07	194,83	45,3	357	48	13,4
Ріпак	195,00	221,93	13,8	20	73	35,4
Цукрові буряки	25,75	33,77	31,2	42	20	46,5
Соя	190,21	265,91	39,8	148	41	27,7
Овочі відкритого ґрунту	83,35	96,17	15,4	34	17	50,0
Картопля	169,36	116,93	-31,0	22	11	50,0
Плоди	206,24	168,86	-18,1	13	10	7,9
Ягоди	698,25	739,25	5,9	8	3	37,5
Молоко	166,84	181,30	8,7	166	73	44,0
М'ясо:	х	х	х	х	х	х
в т.ч.: великої рогатої худоби	1040,26	847,16	-18,6	179	133	74,3
свиней	1233,93	1361,05	10,3	211	107	50,7
овець	1377,42	1012,69	-26,5	32	13	40,6
птиці	303,60	486,20	60,1	13	7	53,8
Яйця, тис. шт.	405,13	387,78	-4,3	8	5	62,5

Джерело: розраховано автором з використанням даних [2, с. 25–63].

Існують проблеми з ефективністю виробництва на Черкащині й у галузі тваринництва. У 2009 році вирощування великої рогатої худоби і овець на м'ясо та виробництво яєць приносили збитки. Виробництво молока та м'яса свиней мало невисоку рентабельність. В даному випадку ми, з одного боку, можемо говорити про недостатній рівень реалізаційних цін на продукцію тваринництва, а з іншого, про застосування у сільськогосподарських підприємствах старих технологій в тваринництві. Про це свідчить той факт, що за деякими видами

продукції тваринництва в 2009 році частка господарств, що отримали збитки, займала більшу половину від загальної кількості.

Для поліпшення результативних показників сільськогосподарських підприємств необхідно удосконалити управління прибутком. Загалом зростання прибутку, як стверджує Дем'яненко С.І., може здійснюватися за такими основними чотирма напрямками: зростання цін, зниження виробничих витрат, удосконалення структури кінцевих продуктів, підвищення вартості кінцевих продуктів [3, с. 324]. До вказаного переліку напрямів зростання прибутку, на нашу думку, ще можна додати збільшення кількості та поліпшення якості продукції, яке досягається шляхом впровадження нових інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та тварин. Слід також зауважити, що сам по собі прибуток не може бути безпосереднім об'єктом управління як результативний показник, тому таким об'єктом є зміна величин, які впливають на його формування та абсолютний рівень, а також відносин власності відносно його розподілу та використання. Виходячи з цього, *управління прибутком ми визначаємо як сукупність способів обґрунтування управлінських рішень щодо формування, розподілу та використання прибутку.*

Розглядаючи управління прибутком як важливий елемент системи управління сільськогосподарським підприємством, можна стверджувати, що управління в цілому є *взаємопов'язаним циклічним процесом* (рис. 1). Це означає, що управління прибутком, будучи заключним етапом всієї системи управління підприємством, одночасно, в частині управління розподілом та використанням прибутку є рушійною силою послідуючого циклу управління капіталом з подальшими витратами на виробництво. Управління прибутком в частині управління формуванням прибутку неможливе без взаємозв'язку з управлінням виробництвом, якістю та збутом продукції як першооснови формування економічних показників, що впливають на рівень прибутку. Наразі слід зазначити, що саме управління розподілом та використанням прибутку є наріжним каменем, до якого привернута особлива увага власників сільськогосподарських підприємств, оскільки задоволення їх матеріальних інтересів для них є основним. З іншого боку, подальший розвиток підприємства також має велике значення, бо це означає отримання ще більшого прибутку. Тому важливо в кожному конкретному випадку знайти оптимальний варіант спрямування прибутку на розширення виробництва і матеріальне стимулювання працівників та особисті потреби власників.

В управлінні формуванням прибутку сільськогосподарських підприємств важливе значення має амортизаційна політика. Як вважає Т.Г. Камінська, при подоланні кризових явищ амортизаційні відрахування слід нараховувати за прогресивними (сповільненими) методами. Це дає змогу тимчасово зменшити ціну продукції від базового значення до кризового і усувати зону збиткової роботи. В період виходу із кризи, наголошує науковець, необхідно дозволити підприємствам застосовувати прогресивні (прискорені) методи нараховування амортизації [4, с. 57].

Рис. 1. Управління прибутком у системі управління сільськогосподарським підприємством

Джерело: власні дослідження

Можливість вибору методів нарахування амортизації, на нашу думку, необхідно надати самим підприємствам в залежності від ринкової ситуації. Аграрні підприємства повинні мати можливість самостійно визначати строк амортизації відповідного об'єкта в залежності від фінансових можливостей та рівня технологій вирощування сільськогосподарських культур та тварин. Крім того, потрібно зменшити обсяг податку на прибуток сільськогосподарських підприємств, що дозволить, по-перше — зменшити податковий тиск на виробника, по-друге — позбавити підприємства необхідності вибору методів нарахування амортизації щодо рівня витрат і бази оподаткування, і по-третє — направляти більшу частину прибутку на розвиток виробництва. Отже, рівень амортизаційних відрахувань не буде впливати на розмір податку на прибуток, а тому з'явиться можливість ширше застосовувати прискорені методи амортизації, що, в свою чергу, призведе до швидшого оновлення основних засобів.

Сільськогосподарські підприємства, які є платниками фіксованого сільськогосподарського податку, згідно п. 1 ст. 307 Податкового Кодексу, в рахунок обслуговування цього податку звільнюються від сплати: податку на прибуток підприємств; земельного податку (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва); збору за спеціальне використання води; збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності) [5]. Для таких підприємств ми пропонуємо зменшення вказаного податку на відповідну частку, що відповідала б розрахунковій сумі податку на прибуток.

Питання формування прибутку в сільськогосподарських підприємствах та управління ним, як свідчать дослідження, дуже складне. Важливу роль в цьому процесі відіграє державна аграрна політика. Склався певний диспаритет цін на промислову продукцію, що споживає сільське господарство у вигляді ресурсів та власне сільськогосподарською продукцією. В цілому по Україні в 2009 році у порівнянні з 1990 роком співвідношення індексів цін на матеріально-технічну і сільськогосподарську продукцію склало 7,60 не на користь останньої [6, с. 13]. Тому для подолання вказаних «ножиць цін» з боку держави необхідно створити умови для отримання рівновеликого прибутку на рівновеликій, авансований у виробництво капітал.

Для підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, необхідна підтримка держави в наступному:

- надання більших сум дотацій щодо компенсації частини вартості покупних матеріальних ресурсів, боротьба з монопольними цінами на ці ресурси;
- ширше застосування лізингу, зокрема при закупівлі підприємством нової техніки слід відшкодувати частину її вартості;
- покращення короткострокового і довгострокового кредитування з мінімальними відсотками;
- зниження або скасування податку на прибуток на період подолання «ножиць цін» (для підприємств — платників фіксованого сільськогосподарського податку — зменшення вказаного податку на відповідну частку, що відповідала б розрахунковій сумі податку на прибуток);
- відшкодувати за рахунок держави збитків від стихійних лих, або не виплаченої страховими компаніями різниці до ста відсотків понесених підприємствами збитків;
- регулювання цін на сільськогосподарську продукцію шляхом ширшої участі в договірних відносинах щодо закупки продукції в державний резерв за цінами вище ринкових;
- сприяння у просуванні вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародний ринок з відповідними пільгами і компенсаціями.

Висновки. Отже, ефективність виробництва у сільськогосподарських підприємствах значною мірою залежить від удосконалення управління

прибутком як заключної ланки управління в цілому. Слід зауважити, що управління прибутком має спиратися на комплексне вивчення та врахування основних факторів, які впливають на цей процес. В ринкових умовах господарювання посилюється роль держави в удосконаленні управління прибутком сільськогосподарських підприємств як головного регулятора отримання рівновеликого прибутку на рівновеликий, авансований у виробництво капітал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник Черкаської області за 2009 рік / [за ред. В.П. Приймак] — Черкаси: Головне управ. статистики у Черкаській області, 2010. — 550 с.
2. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2009 рік / [відп. за випуск Н.М. Ступацька]. — Черкаси: Головне управ. статистики у Черкаській області, 2010. — 114 с.
3. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: [навч. посібник] / С.І. Дем'яненко — К.: КНЕУ, 2005. — 347 с.
4. Камінська Т.Г. Концепції амортизаційної політики в бухгалтерському обліку / Т.Г. Камінська // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 51–57.
5. Податковий кодекс / Відомості Верховної Ради України, 2011. — № 13–14, № 15–16. — С. 112.
6. Месель-Веселяк В.Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С. 9–17.

Одержано 22.02.11

Эффективность производства в сельскохозяйственных предприятиях в значительной степени зависит от усовершенствования управления прибылью, как заключительного звена системы управления в целом. Управление прибылью должно опираться на комплексное изучение и учет основных факторов, оказывающих влияние на этот процесс.

Ключевые слова: *эффективность производства, управление прибылью, себестоимость, цена реализации, рентабельность.*

The efficiency of agricultural enterprises production strongly depends on the improvement of profit management, which is the final link of the management system as a whole. Profit management should be based on complex research and consideration of major factors influencing this process.

Key words: *efficiency of production, profit management, cost price, selling price, profitability.*

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ

І.А. БЕРЖАНІР

Обґрунтовано необхідність використання математичних методів в економічному аналізі. Розроблено прогнозу багатовфакторну економіко-математичну модель впливу ключових чинників на рентабельність оборотних засобів спиртових заводів Вінницької області, яка характеризує закономірності, тенденції та напрями перспектив їх функціонування.

Управління фінансовою діяльністю підприємств спиртової галузі в сучасних умовах передбачає прогнозування і моделювання динаміки оборотних засобів. Такий підхід зумовлений тим, що розглядаючи процес виробництва передусім у вартісному виразі, необхідно усвідомлювати фінансові труднощі на всіх його стадіях та прогнозувати наслідки негативних чинників, уникаючи їх впливу і забезпечуючи стабільність функціонування виробничого процесу.

Проблеми функціонування підприємств спиртової галузі висвітлені у наукових працях відомих вчених-економістів: В. Андрійчука, В. Бойка, П. Гайдуцького, М. Коденської, О. Крисального, І. Лукінова, Г. Підлісецького, П. Саблука, О. Шпичака та інших. Використанню математичних методів в економічних дослідженнях присвячені праці Б. Доспехова, С. Наконечного, Т. Романюк, Т. Терещенка, М. Тихомірова та інших вчених.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних рекомендацій використання математичних методів в економічному аналізі, розробка прогнозу багатовфакторної економіко-математичної моделі впливу ключових чинників на рентабельність оборотних засобів спиртових заводів Вінницької області.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є фундаментальні основи економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. В процесі дослідження використовувались абстрактно-логічний, статистичний, монографічний та інші методи проведення наукових досліджень.

Результати досліджень. Моделювання функціонування економічної системи виробництва у вартісному ресурсному вигляді дозволяє відображати фінансовий аспект виробництва з характерними для нього динамікою обсягів оборотних засобів, періодами їх обертання, можливістю затримань ресурсів з організаційно-технологічних причин, що створює умови для виходу на рівень системного аналізу [1, с. 46]. Таким чином, головною метою використання моделювання є отримання на основі динаміки ресурсів загальної картини фінансового стану підприємства, яка відображає різноманітні чинники господарської організації виробництва за його стадіями, процес формування

оборотних засобів та ефективність їх використання. Використання моделювання дозволяє ввести характеристики обсягів ресурсів, що знаходяться між стадіями виробництва, тобто відобразити склад і обсяги оборотних засобів та показати їх динаміку.

Економетрична модель — це функція чи система функцій, що описує кореляційно-регресійний зв'язок між економічними показниками, один чи декілька з яких є залежною змінною, інші — незалежними [2, с. 35]. У загальному вигляді економетрична модель має вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_m, u),$$

де y — залежна змінна; x_i — незалежні змінні; u — стохастична складова.

Вчені наголошують, що економетрична модель базується на єдності двох аспектів — теоретичного, тобто якісного аналізу взаємозв'язків, та емпіричної інформації. На їх думку, теоретична інформація знаходить своє відображення в специфікації моделі, яка являє собою аналітичну форму економетричної моделі та на основі досліджуваних чинників складається з певного виду функції чи функцій, що використовуються для побудови моделей, має ймовірнісні характеристики, які притаманні стохастичним залишкам моделі [2].

Процес побудови багатофакторної регресійної моделі складається з таких етапів:

- відбір факторів, які впливають на прогнозний показник;
- розрахунок цих показників та формування бази для прогнозних розрахунків;
- визначення факторних навантажень, що дозволить звузити число факторів для побудови прогнозної моделі;
- побудова регресійної багатофакторної моделі;
- перевірка моделі на адекватність;
- розрахунок прогнозних значень незалежних змінних;
- прогноз ефективності використання оборотних засобів [3].

Теоретичний аналіз дозволив виділити чотири групи факторів, що впливають на рівень ефективності використання підприємствами спиртопродуктового підкомплексу АПК оборотних засобів, а саме: коефіцієнт оборотності оборотних коштів; коефіцієнт оборотності готової продукції; коефіцієнт оборотності запасів; рентабельність активів; рентабельність реалізованої продукції; коефіцієнт поточної та абсолютної ліквідності; зовнішні фактори — індекси цін реалізації продукції рослинництва та індекс обсягів продукції рослинництва, яка є сировиною для спиртових заводів. Наступний етап алгоритму передбачає за визначеними групами показників створення бази даних їх числових значень. Розраховані значення показників у динаміці наведені у табл. 1.

динаміка впливу показників ефективності використання оборотних засобів на результуючий показник підприємств ВОДО₃Подільяспирт**

У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
Рентабельність оборотних засобів	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Коефіцієнт оборотності готової продукції	Рентабельність активів	Рентабельність реалізованої продукції	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт оборотності запасів	Індеси цін реалізації продукції розливання	Індекс обсягів продукції розливання
32,66	1,21	0,70	0,06	0,10	1,26	0,03	2,05	168,20	123,20
30,00	1,53	0,52	0,02	0,03	1,26	0,04	3,01	92,40	112,60
30,28	1,71	0,48	0,02	0,03	1,20	0,02	3,72	87,80	98,00
26,36	2,03	0,39	0,06	0,05	1,16	0,02	3,81	133,70	85,40
31,42	2,09	0,45	0,04	0,04	1,00	0,01	3,38	93,30	135,40
93,21	2,46	0,37	0,13	0,12	0,86	0,02	4,92	95,50	97,00
62,58	2,90	0,36	0,06	0,05	0,93	0,03	4,15	114,10	101,70
58,33	3,42	0,24	0,06	0,03	0,97	0,01	5,75	157,70	90,50
62,37	3,34	0,39	0,08	0,05	0,91	0,04	3,82	95,20	130,50
60,00	4,09	0,29	0,06	0,03	0,82	0,03	6,26	109,10	94,80

раховано за даними ВОДО₃Подільяспирт**

Як наголошують І.Г. Лук'яненко та Л.І. Краснікова, вивчення складної системи взаємозв'язків між рентабельністю оборотних засобів та відібраними факторами вимагає застосування поряд з детермінованим аналізом методів математичної статистики, що враховують стохастичні зв'язки [1]. Для цього, використовуючи компонентний аналіз, визначено зв'язок та ступінь впливу дев'яти факторів на результативний показник на основі отриманої матриці вагових коефіцієнтів (табл. 2).

2. Результати розрахунків факторних навантажень показників діяльності підприємств ВОДО„Поділляспирт” *

Показник	Компоненти		
	1	2	3
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	-0,9397**	-0,0115	0,0244
Коефіцієнт оборотності готової продукції	0,9376	0,1317	0,2368
Коефіцієнт оборотності запасів	-0,9267	-0,0359	-0,3002
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,9070	-0,3177	-0,1386
Рентабельність реалізованої продукції	0,2499	0,9521	-0,0393
Рентабельність активів	-0,4119	0,8953	-0,0410
Індекс обсягів продукції рослинництва	0,3751	0,0987	0,7003
Індекси цін реалізації продукції рослинництва	0,2556	0,2256	-0,6843
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,1261	0,0248	0,6821

*Розраховано за даними ВОДО„Поділляспирт”

**Напівжирним шрифтом виділені зв'язки, що достовірні на 5% рівні значущості

Проведене дослідження показало, що серед факторів для побудови математичної моделі рентабельності оборотних засобів варто віднести фактори, що впливають на результативний показник: коефіцієнт оборотності оборотних коштів; коефіцієнт поточної ліквідності; рентабельність реалізованої продукції; індекси цін реалізації продукції рослинництва.

За результатами відбору факторів з урахуванням відібраної групи факторів побудована багатофакторна модель у такому вигляді:

$$y = 123,02 + 3,5x_1 + 337,06x_2 - 82,7x_3 - 0,14369x_4,$$

де: y — рентабельність оборотних засобів;

x_1 — коефіцієнт оборотності оборотних коштів;

x_2 — рентабельність реалізованої продукції;

x_3 — коефіцієнт поточної ліквідності;

x_4 — індекс обсягів продукції рослинництва.

Оцінку статистичної значущості параметрів регресії проведемо за допомогою t -критерію Стьюдента. Після проведених розрахунків встановлено, що $t = 1,147$. Критичне значення $t_{кр} = 0,691$. Оскільки $|t| \geq t_{кр}$, то параметри

регресії є статистично значущими і тому модель можна вважати адекватною [4].

Для визначення ступеня взаємозв'язку використовується кореляційний аналіз. Коефіцієнт кореляції є відносною мірою зв'язку між двома факторами, що характеризує силу взаємозв'язку в даних. За допомогою коефіцієнта детермінації вимірюється щільність зв'язку між двома або більше показниками і також перевіряється адекватність побудованої регресійної моделі. Коефіцієнт кореляції розраховується за формулою:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n xy - nx_{cp} y_{cp}}{\sqrt{(\sum x^2 - nx_{cp}^2)(\sum y^2 - ny_{cp}^2)}} = 0,927122$$

Коефіцієнт кореляції може набувати значення від -1 до $+1$. Знак «+» вказує на прямий, знак «-» — на зворотний зв'язок, а при $r=0$ зв'язок відсутній. Оскільки $r = 0,9271$, то це свідчить про наявність тісного лінійного зв'язку між ознаками [1, с. 71].

Для перевірки адекватності (відповідності) побудованої регресійної моделі реальній дійсності та виміру щільності зв'язку між двома або більше показниками також використовується коефіцієнт детермінації, який визначає чи дійсно зміна значення y лінійно залежить саме від зміни значення x , а не відбувається під впливом різних випадкових факторів. Він показує, яка частка коливань результативної ознаки y зумовлена коливанням факторної ознаки x . Проведені розрахунки показали, що $r^2 = 0,859555$, що також дає підстави стверджувати про адекватність моделі [1].

Через те, що функція і фактори частіше всього оцінюються у різних одиницях виміру, то для усунення різномірності і оцінки співвідношення між кожним фактором і досліджуваним показником за допомогою відносних величин, визначається коефіцієнт еластичності. Він показує відносну зміну одного економічного показника за одиничної відносної зміни іншого показника, від якого він залежить, за незмінності інших факторів, що впливають на нього. Коефіцієнт еластичності розраховується за формулою:

$$E = a_i \frac{\bar{X}_{cp_i}}{\bar{Y}_{cp}}$$

В табл. 3 показані розраховані коефіцієнти еластичності в залежності від факторів оборотних засобів підприємств спиртової галузі Вінницької області.

Для прогнозу рентабельності оборотних засобів спиртових заводів, при збереженні встановлених тенденцій, побудовані однофакторні регресійні моделі, за допомогою яких розраховані прогнозні значення незалежних змінних для здійснення прогнозу досліджуваного показника (табл. 4, 5).

3. Значення коефіцієнтів еластичності залежно від факторів оборотних засобів *

Фактори (X)	Коефіцієнти еластичності (E)
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів (x_1)	0,177843
Рентабельність реалізованої продукції (x_2)	0,369099
Коефіцієнт поточної ліквідності (x_3)	1,758084
Індекс обсягів продукції рослинництва (x_4)	0,315311

* Розраховано за даними ВОДО„Поділляспирт”

4. Вихідні дані для розрахунку прогнозу рентабельності оборотних засобів підприємств ВОДО„Поділляспирт” *

Рік	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Рентабельність реалізованої продукції	Коефіцієнт поточної ліквідності	Індекс обсягів продукції рослинництва
2010	4,147	0,0319	0,872	96,1
2011	4,451	0,0258	0,832	98,4
2012	4,755	0,0241	0,792	101,3
2013	5,059	0,0213	0,752	102,5
2014	5,363	0,0211	0,712	104,3

* Розраховано за даними ВОДО„Поділляспирт”

5. Регресійні моделі для прогнозу показників підприємств ВОДО „Поділляспирт” *

Показник	Модель	R ²	F	DW
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	$y = 0,304x + 0,803$	0,97	5,11	1,14
Рентабельність реалізованої продукції	$y = 0,000x^4 - 0,008x^3 + 0,072x^2 - 0,221x + 0,252$	0,82	6,39	0,98
Коефіцієнт поточної ліквідності	$y = -0,050x + 1,312$	0,89	8,09	1,55
Індекс обсягів продукції рослинництва	$y = -0,060x^6 + 1,936x^5 - 23,90x^4 + 143,1x^3 - 425,4x^2 + 569,0x - 141,8$	0,75	5,98	0,89

* Розраховано за даними ВОДО„Поділляспирт”

Розраховані значення F-статистики Фішера і t-критерію Стьюдента в усіх випадках перевищують критичні значення $F_{кр}$ і $t_{кр}$. Це означає, що побудовані моделі адекватні, тобто можуть бути застосовані при прогнозуванні відповідних показників.

Коефіцієнти кореляції r та детермінації r^2 досить високі. Це свідчить про те, що якість регресій висока.

Спрогнозувавши значення кожного з цих показників з урахуванням факторів, що безпосередньо впливають на елементи оборотних засобів, та застосувавши побудовану модель, отримаємо прогнозне значення рентабельності оборотних засобів (рис. 1). Результати, отримані після проведених розрахунків, дають підстави зробити висновок про поступове зростання рентабельності оборотних засобів спиртових заводів Вінницької області на період до 2014 року.

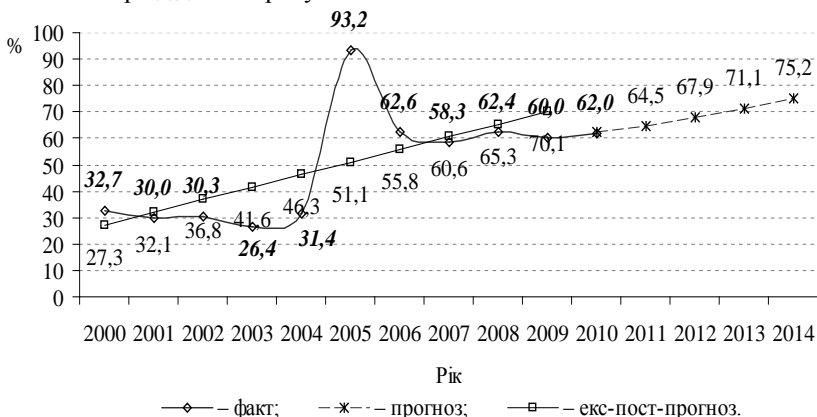

Рис. 1. Прогноз рентабельності оборотних засобів підприємств ВОДО„Поділляспирт”*

* Розроблено за даними ВОДО„Поділляспирт”

Як видно з рис. 1, починаючи з 2009 року спостерігається позитивна тенденція до підвищення рівня рентабельності. У 2010 році він становитиме 62,0% (у 2009 р. було 60,0%), збільшуючись протягом п'яти років на 13,2% до 75,2% у 2014 році. Зростання показників рентабельності свідчить про позитивну тенденцію підвищення ефективності виробничої діяльності спиртових заводів Вінницької області.

Таким чином, для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК характерний важкий фінансовий стан, вони мають недостатній обсяг оборотних засобів та неоптимальну їх структуру. Але проведений аналіз показав, що в подальшому вони будуть нарощувати свої конкурентні переваги на ринку, забезпечуючи більш ефективне використання оборотних засобів.

Висновки. Отже, необхідною передумовою підвищення ефективності використання оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК є прогнозування тенденцій і закономірностей подальшого розвитку їх фінансової діяльності. Запропонована багатofакторна економіко-математична модель показує закономірності, тенденції та напрями перспектив функціонування цих підприємств. За допомогою моделювання забезпечується

проведення аналізу і прогнозування кругообігу оборотних засобів з врахуванням часу їх обігу та особливостей циклу виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лук'яненко І.Г., Краснікова Л.І. Економетрика: Підручник / І.Г. Лук'яненко, Л.І. Краснікова. — К.: Знання, 1998. — 494 с.
2. Экономико-математические методы и модели для руководителя / П.В. Авдулов, Э.И. Гойзман. — М.: Экономика, 1984. — 232 с.
3. Ричард Томас Количественные методы анализа хозяйственной деятельности / Пер.с англ. — М.: Дело и Сервис, 1999. — 432 с.
4. Доугерти К. Введение в эконометрику: Пер. с англ. / Доугерти К. — М.:ИНФРА–М, 1997. — 402 с.

Одержано 22.02.11

Обоснована необходимость использования математических методов в экономическом анализе. Разработано многофакторную экономико-математическую модель влияния ключевых факторов на рентабельность оборотных средств спиртовых заводов Винницкой области, которая характеризует закономерности, тенденции и направления перспектив функционирования предприятий спиртопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: *экономико-математическая модель, рентабельность, оборотные средства.*

The use of mathematical methods is proved to be necessary for economic analysis. The multifactor economic and mathematical model of influence of key factors on the profitability of circulating assets of distilleries in Vinnytsya Region is worked out. The model characterizes regularities, tendencies and directions of prospects for functioning of enterprises of alcohol production subcomplex.

Key words: *economic and mathematical model, profitability, circulating assets.*

ПЕРСПЕКТИВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Г.Ф. МАЗУР, кандидат економічних наук, докторант*

У статті наведено теоретико-методологічне обґрунтування підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва з огляду на кризові деформації економічного простору в Україні

Постановка проблеми. Нині, центральна складова конкурентоспроможності — науково-технічна, конкретно втілюється в новому або вдосконаленому продукті, нових технологіях — виробничих і управлінських, що відповідають новітнім досягненням світового науково-технічного прогресу [11]. Конкурентоспроможність є індикатором ефективного відродження агропромислового виробництва України, його входження у світове господарство як рівноправного в економічному і науково-технічному та інноваційному відношенні партнера. У ній відбивається прогрес у науці, техніці, технологіях, організації виробництва і збуту аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своє відношення та переконливо обґрунтовані пропозиції щодо теоретико-методологічного базису підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва, в різний час висловлювало багато видатних вчених економічної аграрної науки, зокрема В. Андрійчук, В. Амбросов, В. Галушко, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Діброва, С. Кваша, М. Кропивко, І Лукинов, М. Малік, В. Онегіна, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та ін. [1–12]. Їх фундаментальні дослідження наклали свій відбиток на осягнення суті проблем виміру та підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва після здійсненого її демонтажу.

Ціль статті. На противагу зазначеному, варто відмітити, що нині, фактично відсутня наукова дискусія щодо оцінки сучасних викликів та перспектив конкурентоспроможності агропромислового виробництва з огляду на кризові деформації економічного простору в Україні. Цим зумовлюється практична значимість, наукова актуальність та мета пропонованої розробки.

Результати досліджень. У короткому словнику іноземних слів — конкуренція (суперництво) на якому-небудь поприщі між окремими особами, зацікавленими у досягненні однієї і тієї ж мети [3]. У тлумачному словнику конкуренція визначається як боротьба за досягнення найвищих вигод [2]. А. Сміт писав про те, що конкуренція — це свого роду „поведінкова” категорія, що означає суперництво індивідуальних продавців і покупців на ринку за більш вигідні умови продажу і купівлі [2].

* Науковий консультант: д.е.н., професор, академік НААН П.Т. Саблук

„Поведінкове” трактування конкуренції набуло значного поширення у працях німецького економіста Л. Абботт [6]. Широко ця точка зору представлена й у вітчизняних джерелах, включаючи Велику радянську енциклопедію [1]. Нині, шерг дослідників дотримуються точки зору про те, що конкуренція між підприємствами існує тільки за умови, що жоден із суб’єктів ринкових відносин не має монопольної здатності при встановленні ціни та реалізації кількості товару на ринку Йозеф Шумпетер стверджував, що, з точки зору економічного зростання, конкуренція являє собою суперництво старого з новим.

Іншими словами, конкуренція впливає на життєздатність фірми і її основу [12]. Тобто, конкуренція — притаманна товарному виробництву боротьба між підприємцями на ринку за більш вигідні умови виробництва і збуту продукції, за отримання найвищої прибутку. Сучасні економічні процеси в агропромисловому виробництві України, перспективи його конкурентоспроможності, близько сприймаються в українському суспільстві і досить неоднозначно оцінюються [4–7], що переконливо підтверджує складний характер трансформаційних процесів та траєкторії його поступу. З одного боку, сільське господарство, в кризових умовах виступило єдиним стійким сегментом економіки (виробництво обсягів продукції, за 2009 рік склало 104 млрд грн, Що на 0,1 відсотка більше ніж у 2008 році), який підтримував розвиток національної економіки у 2008 — 2009 рр. [8].

Позитивна динаміка виробничих трендів сільського господарства в 2009 р., передусім, досягнута завдячуючи збільшенню виробництва м’ясної продукції. Обсяги тваринництва за рік вирости на 4,2%, переважно за рахунок збільшення поголів’я свиней та птиці. При цьому, спостерігається тенденція до зниження поголів’я великої рогатої худоби, зокрема корів. Рослиництво стримувало динаміку розвитку галузі (обсяги виробництва за рік знизилися на 2,4%). Хоча, у 2009 році зібрано 46,0 млн. зернових культур, що менше минулорічного врожаю (53,3 млн), що є досить показовим.

Серед провідних чинників, які сприяли нарощуванню темпів виробництва сільськогосподарської продукції, було, крім державної підтримки, рішення банків щодо пролонгації кредитів, залучених підприємствами агропромислового комплексу в минулі роки і надання нових кредитів. Натомість, обсяги кредитування банками підприємств агропромислового комплексу в 2009 році були скорочені порівняно з 2008 роком.

Так, в 2009 році підприємствами АПВ залучено кредитів в обсязі лише 5,8 млрд грн, що майже в 3,5 рази менше, ніж у 2008 році. Але, навіть у до кризовому 2007 р. на одиницю площі продуктивних земель вироблялося продукції сільського господарства на 37%, а на душу населення на 32% менше, ніж у 1990 р.

Урожайність зернових та зернобобових в Україні становить 85% від середньосвітового рівня і, по меншій мірі, в 2 рази нижче, ніж у розвинених країнах. Великі комплекси з виробництва яловичини і свинини майже

повсюдно припинили свою роботу. Помітна частина виробництва свинини і яловичини перейшла в особисті селянські господарства, де переважає ручна праця, сезонне виробництво і незбалансоване годування.

Більше 50% продукції сільського господарства виробляють дрібні господарства населення. Нині, повсюдно спостерігається низька економічна ефективність підприємств АПВ, звуження сфери їх економічної діяльності, розповсюдження монокультуризації, недотримання сівозмін, формування нестійких і несприятливих агроландшафтів, екологодеструктивний тиск на земельні ресурси і навколишнє середовище, змушений імпорт продовольчого зерна, після активного його експорту, великі виробничі витрати, злет фінансових ризиків, зниження фінансової стійкості, втрата платоспроможності, спустошення і занепад сільських територій (частка безлюдних і деградуючих сіл більше 40%), неймовірна бідність сільського населення. За даними останньої агрохімічної паспортизації середній вміст гумусу в ґрунтах України становив 3,15%, у тому числі у Поліссі — 2,18, Лісостепу — 3,21, Степу — 3,46%, що значно менше від оптимальних параметрів вмісту гумусу, які складають відповідно для цих зон 2,6, 4,3 та 4,3%.

За останні 20 років середньозважений показник вмісту гумусу зменшився пересічно по Україні на 0,5%, причому найінтенсивніше виснажувалися на гумус ґрунти Степової зони. Внесення органічних добрив згідно з статистичними даними скоротилося з 257 млн тонн у 1990 р. до 10,4 млн тонн у 2009 р., або майже у 25 разів, що створює суттєву загрозу для збереження родючості ґрунтів. Мінеральних добрив внесено 4,2 млн та 887 тис. т відповідно, або в 4,8 рази менше.

Площа удобрених земель мінеральними добривами в 2009 році складала 63% від загальної посівної площі країни, а органічними лише 2,5%. Зрозуміло, що, процеси світової фінансової та економічної кризи, відчутно позначилися на подіях в агропромисловому виробництві України. Водночас, ми не схильні вважати зовнішній фактор основним. Несприятливі процеси на світових ринках, перш за все, вип'ятили прорахунки в проведенні аграрної реформи протягом останніх років.

Очевидно, пояснення цього, слід шукати в самому сценарії реформування села. Здійснення глибоких перетворень агропромислового виробництва було викликано необхідністю розширення виробництва і поліпшення галузевого балансу. Після реформування, переважно, новостворені агроформування мали розміри від 1 до 5 тис. га, а середній розмір фермерських господарств становив 92,1 га.

Таким чином, використовуючи 42,4% сільськогосподарських угідь, вони виробляють більше 50% валової продукції сільського господарства, але їх фінансовий стан окреслюється низькими і нестабільними темпами розвитку, оскільки близько половини з них працює зі збитками. Специфікою функціонування агроформувань України є те, що лівова їх частка орендує землю у великій кількості власників (91,2% сільськогосподарських угідь взято

агроформуваннями в оренду), оскільки, в результаті реформ відбулися процеси ділення угідь на дрібні частки.

Це суттєво впливає на фінансовий стан агроформувань передусім завдячуючи істотним орендним виплатам. Обсяг продукції сільського господарства, виданий пайовикам в рахунок орендної плати за земельно-майнові паї в 2000–2008 рр. становив майже 6,6%.

А витрати на такі цілі досягали понад 10% виручки, і більше ніж 14% всіх сукупних витрат агроформувань. Крім того, ціни на товари і послуги виробничого призначення для сільського господарства збільшилися в 9,4 рази. Не сприяє нарощуванню виробництва і фінансовому оздоровленню агроформувань діюча система оподаткування.

Співвідношення прибутку і податків становило 2,76 — 7,48%. Частка податків у виробничих витратах складала 6,9 — 8,3%. Оподаткування досягло такого рівня, який робить сільське господарство не вигідною сферою вкладення капіталу, затримує структурну перебудову, показник тиску податкового навантаження різко збільшився.

Існуюча система оподаткування суб'єктів аграрної сфери, практично, регулює лише виробничу функцію сільських територій та сільського населення на шкоду всім іншим. Тому, деградація сільського господарства, на більшій частині території України, нині є закономірним наслідком непередуманої, односторонньої орієнтації на збільшення поточних доходів бюджетів усіх рівнів.

Система оподаткування суб'єктів аграрної сфери не повинна виконувати деструктивну, руйнівну і гальмуючу функцію щодо розвитку сільськогосподарського виробництва, натомість, вона повинна ринковими методами сприяти наближенню за якістю та ціною нашої продукції з кращими світовими аналогами. Також, зменшено фінансову підтримку суб'єктів аграрної сфери на 88,3 грн у розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, при постійному коливанні їх обсягів від 1,3 млрд грн у 2003 році до 7,1 млрд грн в 2008 році та не відповідності необхідному рівню, причому фінансова підтримка, переважно зорієнтовувалась на поточне споживання. Таким чином, аграрні трансформації, що здійснювались за невмотивованим курсом та міфічним сценарієм, не досягли бажаних результатів, вони майже повністю зруйнували матеріально-виробничу, організаційну, управлінську структуру господарств, не сприяли їх модернізації та адаптації до якісно нових вимог ринкової економіки.

Вони зруйнували інфраструктуру села, ліквідували численні установи культури, освіти, охорони здоров'я, а їх результати заклали фундамент для знищення самої можливості відтворення та розвитку аграрного потенціалу в Україні. Історія розвитку світового сільського господарства яскраво демонструє, що в цій галузі вже давно простежується тенденція інтеграції виробництва, формою прояву якої стало скорочення кількості фермерських господарств і зростання розміру землекористування та обсягів виробництва.

Існуючі світові тенденції щодо розвитку інтеграційних процесів з

подальшою концентрацією виробництва не обійшли стороною й українську аграрну сферу. Нині, 1,3% всіх господарств — надвеликі агрохолдинги (понад 20 тис. га). Вони розпоряджаються близько 20% сільськогосподарських угідь.

Вони ведуть високоінтенсивне і високомеханізоване виробництво, з обмеженою кількістю робочої сили, віддаючи перевагу, мобільним бригадам найманих працівників, ігноруючи місцевих селян та реєструючись, переважно у великих містах. Проблеми конкурентоспроможності агропромислового виробництва України проявляються в наступному: відмінність інтересів і розбіжність позицій селян, держави, вчених і підприємців щодо цілей і механізмів розвитку; відсутність досить чітких планів і змісту траєкторії розвитку. Критичне осмислення цих проблем розкриває як складність визначення нової траєкторії аграрного курсу, так і неможливість швидкого однозначної і простого їх вирішення.

Складність їх рішення, посилюється тим, що, з одного боку, необхідно забезпечити продовольчу безпеку, наповнення бюджету. А з іншого, — наріжним каменем нової траєкторії аграрного курсу має бути забезпечення стійкого, поступового відродження аграрної сфери, з її переходом на більш досконалі технології, за сучасних форм ведення виробництва, на базі нових цінностей та ідей, якісно нових вимірів і підходів, адекватних ринковим дифузії і викликам сьогодення.

У жорстких умовах глобальної конкуренції в кризовий та після кризовий період найбільший внесок у зростання може забезпечити тільки здатність аграрної сфери створювати і вміня швидко впроваджувати технологічні інновації, створені як в країні, так і залучені, завдяки міжнародній інтеграції

Висновки. Основними причинами втрати конкурентоспроможності агропромислового виробництва є: погіршення факторних параметрів; втрата тиску покупців через їх низьку платоспроможність; старіння технологій; гальмування темпів інвестицій; втрата підприємствами АПВ швидкої адаптації; перекося та значні спотворення внутрішньої конкуренції.

Без зміни макроекономічної ситуації в країні подолання неконкурентоспроможності значною частиною підприємств представляється малоймовірним [10]. Про те, щоб замінити старі переваги або додати нові, замислюються тільки тоді, коли від старих переваг вже нічого не залишилось [9].

Висновки. Таким чином, у період переходу до ринкової економіки конкуренція повинна сприяти активізації інвестиційної діяльності, інтенсивному розвитку аграрної сфери економіки, забезпечувати прискорене впровадження науково-технічного прогресу у виробництво, боротися з монополією, оскільки конкуренція — головний фактор сприйнятливості суб'єктів господарювання до технічних новинок; конкуренція змушує постійно шукати і знаходити нові види продуктів і послуг, які можуть задовольняти потреби ринку; конкуренція стимулює використання найбільш ефективних способів виробництва

Створювати ж умови для виникнення і підтримки конкурентних переваг агропромислового виробництва в цілому, тобто розвивати всі детермінанти „національного ромбу”, — найголовніше завдання держави. Державна програма повинна бути зорієнтована на вирішення трьох стрижневих проблем: створення сприятливих передумов досягнення конкурентних переваг в усіх детермінантах „національного ромбу”; пошук і підтримка потенційно конкурентоспроможних підгалузей та підприємств АПК; забезпечення процесу раціонального використання коштів державного бюджету на поетапне перетворення цих підгалузей у такі, що мають реальні конкурентні переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Большая советская энциклопедия. Т. 9. / Гл. ред. А.М. Прохоров — 3-е издание. — М.: Сов. Энциклопедия, 1969. — 513 с.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь — М.: Книжный мир, 2001. — 895 с.
3. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров — 3-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1984 — 1600 с.
4. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдучський, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдучького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.
5. Дем'яненко М.Я., Гудзь О.Є., Стецюк П.А. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): монографія. —К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 302 с.
6. Гудзь Е.Е. Повышение конкурентоспособности АПК Украины с помощью интеграционных процессов: финансовый механизм // Материалы II Международной научно-практической конференции „Экономический рост республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость”. — Минск: БГЭУ. — 2009. — Т. 2. — С. 11–12.
7. Ринкова трансформація економіки АПК: Кол. монографія у 4 ч. /За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. — Ч.3: Фінансово-кредитна система. — К.: ІАЕ, 2002. — 477 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.
9. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. — СПб.: ПИТЕР,1999. — 423 с.
10. Вольский А.Н. Индустриальная, инновационная и инвестиционная независимость // Экономист. — 1999. — N4. — С. 34.
11. Кормнов Ю. Ориентация экономики на конкурентоспособность. // Экономист. — 1997. — N1. — С. 25.
12. Шумпетер И. Теория экономического развития. — М.: Прогресс,1992. — 254 с.

Одержано 22.02.11

Государственная программа должна быть сориентирована на решение трех проблем: создание благоприятных предпосылок достижения

конкурентных преимуществ во всех детерминантах «национального ромба»; поиск и поддержка потенциально конкурентоспособных подотраслей и предприятий АПК; обеспечение процесса рационального использования средств государственного бюджета на поэтапное превращение этих подотраслей в такие, которые имеют реальные конкурентные преимущества.

Ключевые слова: агропромышленное производство, конкурентоспособность, государственная программа, "национальный ромб".

The government program should be orientated on the solution to three problems: the creation of favorable pre-conditions for gaining the competitive advantages in all determinants of "national rhombus"; the search and support of potentially competitive sub-industries and enterprises of agro-industrial complex; the ensuring of the rational use of the state budget funds for stage-by-stage transformation of these sub-industries into those ones which have real competitive edges.

Key words: agro-industrial production, competitiveness, government program, "national rhombus".

УДК 322.155

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ ТД “КАТЕРИНОПІЛЬСЬКА ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВА ГРУПА”

С.А. БАЙДЮК, аспірант

Проаналізовано рівень виробництва сільськогосподарських культур та економічну ефективність в ТОВ ТД “Катеринопільська фінансово-промислова група” Черкаської області.

Для підвищення рівня виробництва продукції сільського господарства потрібна всебічна інтенсифікація і ріст ефективності виробництва [1].

Нинішня діяльність сільськогосподарського підприємства складна і багатогранна, тому її необхідно аналізувати за показниками і факторами, що відображають економічні відносини, які реально складаються в даному господарстві [2].

Економічна ефективність — це результат діяльності, що відображає співвідношення між одержаним результатом, сукупними витратами та вкладеною працею. Вона показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. Її переважно трактують як співвідношення між затраченими ресурсами та виробленим, в результаті їх використання обсягом товарів чи послуг. Тобто економічна

ефективність характеризується як зв'язок між кількістю ресурсів, які використовуються в процесі виробництва і одержаним продуктом [3].

Оцінка економічної ефективності сільськогосподарського виробництва ґрунтується на комплексному підході до визначення його кінцевих результатів з урахуванням залучених ресурсів та ступеня їх використання.

Труднощі оцінки економічної ефективності пояснюються наявністю багатьох факторів, що впливають на кінцеві результати виробництва.

Для визначення ефективності необхідно підбирати такі показники, які б відображали економічні відносини, що реально складаються в конкретному товаристві.

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва існує система показників:

виробництво валової продукції на 1 грн витрат виробництва;

прибуток на 1 га сільськогосподарських угідь;

рівень оплати праці одного працівника, рентабельність виробництва, норма прибутку [4, 5].

Показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва обчислюються як за окремий рік, так і в середньому за 3–4 роки.

Зростання цих показників вказує на підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та прибутковості товариства.

Методика досліджень. При вивченні економічної ефективності та діяльності ТОВ ТД “Катеринопільська фінансово-промислова група” були використані такі методи дослідження: монографічний, економіко-статистичний та порівняльний аналіз.

Результати досліджень. Аналіз діяльності ТОВ ТД „Катеринопільська фінансово-промислова група” показав, що чисельність працівників починаючи з 2007 року зменшувалася, а в 2010 році їх було лише 5 осіб, тобто найменше за всі роки, або 71,4% до середньорічного показника (табл.).

Найвищий фонд оплати праці у даному товаристві у 2008 році становив 156 тис. грн Незначне зменшення оплати праці спостерігалось у 2007 році 105 тис. грн Найменший фонд оплати праці товариство мало у 2009 році — 85 тис. грн, дещо вищий у 2010 році — 92 тис. грн При цьому у 2008 році сумарна за рік оплата праці була найвищою — 19500 грн, а в 2007 році — найнижчою 11666 грн

Дослідження показали, що показники виробництва валової продукції були найвищі в 2008 р. 4147,8 тис. грн, в 2007 р. і в 2009 р. показники її майже не відрізнялися. Дещо вищі показники валової продукції у 2010 році 3603,4 тис. грн, або 97,6% до середніх показників 2007–2010 рр.

Зменшення чисельності працівників не вплинуло на показники продуктивності праці, а навпаки вони зросли з 389,8 грн в 2007 році до 720,6 грн в 2010 році. За 2007–2010 роки спостерігаємо значні відхилення за показниками чистого доходу. Максимальний чистий дохід товариство отримало в 2008 році 1816,9 тис. грн, а мінімальний — в 2007 році 1323,0 тис. грн.

При вирощуванні сільськогосподарських культур товариство затратило у 2008 р. 2330,9 тис. грн, а в 2007 та 2010 р. цей показник зменшився і відповідно становив 2185,7 і 2143,4 тис. грн

Показники економічної ефективності в ТОВ ТД „Катеринопільська фінансово-промислова група”

Показник	Рік				Середнє за 2007–2010 рр.	2010 у% до 2007–2010 рр.
	2007	2008	2009	2010		
Чисельність робітників, чол.	9	8	6	5	7	71,4
Фонд оплати праці, тис. грн	105	156	85	92	109,5	84,0
Оплата 1 робітника, грн	11666	19500	14166	18400	15933	115,4
Виробництво валової продукції, тис. грн (рослинництво)	3508,7	4147,8	3504,4	3603,4	3691,0	97,6
Продуктивність праці	389,8	518,4	584,0	720,6	553,2	130,2
Чистий дохід, тис. грн	1323,0	1816,9	1519,6	1460,0	1529,8	95,4
Всього затрат, тис. грн	2185,7	2330,9	1984,8	2143,4	2161,2	99,7
На 1 грн валової продукції, грн	0,62	0,56	0,56	0,59	0,58	101,7
Рентабельність, %	60,5	77,9	76,5	68,1	70,7	96,3
Норма прибутку, %	3,5	1,6	1,9	2,5	2,37	105,4
Урожайність, ц/га						
Пшениці озимої	42,9	48,2	36,5	38,3	41,4	92,5
Льону	14,8	16,7	16,9	18,6	16,8	110,7
Ячменю	31,4	35,3	25,7	27,2	29,9	90,7
Ріпакуозимого	23,2	25,9	19,3	21,8	22,5	96,8
Сої	20,7	23,4	26,1	28,9	24,7	117,0
Соняшнику	25,5	28,1	16,6	18,4	22,2	82,8

Рентабельність виробництва у 2008 і 2009 рр. підвищилася і відповідно становила 77,9 і 76,5%. Впродовж досліджуваних років різниця між найвищим рівнем рентабельності у 2010 році та найнижчим у 2007 становила 7,4%.

Значну увагу товариство надає вирощуванню зернових, бобових та олійних культур. Так, у 2008 р. отримали максимальну врожайність пшениці озимої 48,2 ц/га, ячменю ярого 35,3 ц/га, озимого ріпаку 25,9 ц/га, а в 2010 р. найвищу урожайність мали посіви льону олійного та сої — відповідно 18,6 і 28,9 ц/га.

Проведений аналіз економічних показників свідчить про позитивну діяльність ТОВ ТД „Катеринопільська фінансово-промислова група”.

Так, як видно з даних рисунка урожайність льону олійного має тенденцію до збільшення — відповідно з 14,8 ц/га у 2007 р. до 18,6 ц/га у 2010 р. У зв'язку з ростом потреби на ринку лляної олії, в ТОВ ТД

„Катеринопільська фінансово-промислова група” збільшилася і площа сівби — відповідно з 47 га у 2007 р. до 123 га у 2010 р.

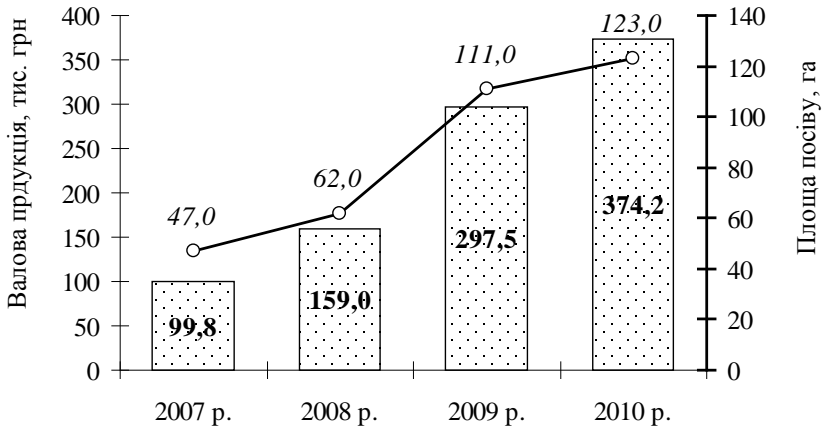

Рис. Динаміка показників вирощування льону олійного у ТОВ ТД «Катеринопільська фінансово-промислова група»:

▨ — валова продукція, тис. грн; —○— — площа посіву, га.

Також зростає і валовий збір льону з 99,8 тис. грн в 2007 до 374,2 тис. грн в 2010 р.

Висновки. Економічні показники ТОВ ТД „Катеринопільська фінансово-промислова група” знаходяться на середньому рівні. Максимальний і мінімальний показники виробництва валової продукції були відповідно — 4147,8 і 3508,7 тис. грн; найвищий фонд оплати праці 156 тис. грн, а найнижчий — 85 тис. грн. За роки спостережень показники врожайності та площі посіву льону олійного збільшилися на 20 і 62% і відповідно становили 18 ц/га та 123 га.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В. Амбросов // Економіка України. — 2009. — №1. — С. 67–73.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія / В. Г. Андрійчук — К.: КНЕУ, 2005. — С. 29–32.
3. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: Монографія / В.С. Дієсперов — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — С. 53–64.
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільського

- господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік. — К.: Державний комітет статистики України. — 2009. — С. 47–56.
5. Остапчук Ю.М. Сільське господарство України — 2008 / Ю. М. Остапчука. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2009. — С. 33–39. с.

Одержано 2.03.11

Економические показатели работы организации находятся на среднем уровне. Максимальный и минимальный показатели производства валовой продукции были соответственно — 4147,8 и 3508 тыс. грн; наивысший фонд оплаты труда 156 тыс. грн, а наименьший — 85 тыс. грн. За годы наблюдений показатели урожайности и площади сева льна масличного увеличились на 20 и 62% и соответственно составляли 18 ц/га и 123 га.

Ключевые слова: *урожайность, доход, оплата труда, валовая продукция, продуктивность труда, экономическая эффективность, рентабельность.*

The economic indicators of the company performance are at the average level. Maximal and minimum indices of gross output were 4147,8 and 3508 thousand hrn., respectively. The greatest wages fund was 156 thousand hrn., and the smallest wages fund was 85 thousand hrn. During the years of observation the productivity and the area under flax oily increased by 20 and 62% and made up 18 metric centners per hectare and 123 ha, respectively.

Key words: *crop productivity, profit, payment for labour, gross output, productivity of labour, economic efficiency, profitability.*

УДК 336.22

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

С.А. ВЛАСІЮК, кандидат економічних наук
Л.В. БАРАБАШ

В статті розглянуто механізми реалізації фіскальної політики держави при оподаткуванні доходів фізичних осіб, окреслено переваги і недоліки застосування податкового інструментарію, висвітлено тенденції результативності сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб.

З часу здобуття незалежності, Україна самостійно формулює стратегію соціально-економічного розвитку, розробляє та створює незалежну фінансову політику в контексті загальнодержавної економічної політики. Фіскальна

політика є однією зі складових фінансової політики.

Фіскальна політика держави — це розгорнута система дій держави, пов'язана з балансуванням рівня доходів і видатків державної скарбниці за допомогою економічних інструментів регулювання ступеня зайнятості населення, контролю рівня інфляції в країні та забезпечення оптимальних обсягів виробництва. Основою реалізації фіскальної політики при цьому виступає податкова політика держави [3].

Дослідженню механізмів реалізації фіскальної політики в нашій державі присвячені напрацювання таких науковців як Ю. Жеревчук, П. Лайко, А. Крисоватий, А. Соколовська, Л. Трофімова та інших.

Методика досліджень. При розгляді теоретичних засад використовувався монографічний, історичний метод та порівняльний аналіз.

Результати досліджень. Реалізація фіскальної політики держави частково здійснюється за допомогою інструментарію податкової політики. До таких інструментів, зокрема, належать, податкові ставки та податкові пільги.

Так, виокремлюють прогресивні, регресивні та пропорційні податкові ставки. Прогресивні ставки мають тенденцію до зростання у відповідності до зросту об'єкта оподаткування (доходи населення); регресивні характеризуються зниженням рівня ставки відповідно до збільшення об'єкта оподаткування; пропорційні ставки встановлюються на фіксованому рівні незалежно від розміру об'єкта оподаткування [1].

Серед податкових пільг, які характерні для системи оподаткування України, виокремлюють встановлення неоподаткованого мінімуму, вилучення окремих складових об'єкта оподаткування, використання податкових знижок та податкових кредитів, звільнення від оподаткування законодавчо визначених категорій населення.

Якщо говорити про механізм здійснення фіскальної політики в Україні, то її можна віднести до дискреційної. Головною проблемою фіскальної політики в Україні у 90-ті роки ХХ ст. було те, що вона здійснювалась під впливом стихійних інфляційних процесів і прагнення розв'язати проблеми бюджетного дефіциту за рахунок необґрунтованої емісії паперових грошей та кредитної емісії. Податкова політика в Україні в минулі роки здійснювалась за відсутності цілісної концепції її проведення в умовах переходу економіки від суто адміністративних методів управління до ринкових форм господарювання. Відтак, податкова система набула однобічного, відверто фіскального (винятково в плані наповнення бюджету) характеру [2]. Інакше кажучи, податкова політика втратила регулюючий критерій, покликаний сприяти створенню конкурентних умов, ефективному використанню ресурсів та забезпечувати економічне зростання.

Свідченням цього є запровадження у 2004 році системи оподаткування доходів фізичних осіб за фіксованою пропорційною ставкою 15% (у перехідний період з 2004 до 2007 року — 13%). Даний непрогресивний крок ускладнюється ще й тим, що в Україні вже тривалий час не переглядався розмір неоподаткованого мінімуму. Так, на сьогодні, як і в 90-ті роки, він становить

17 грн і жодним чином не впливає на оптимізацію оподаткування доходів населення України.

Окреслені проблеми значною мірою нівелюють призначення податку з доходів фізичних осіб як одного з основних регуляторів рівня наповнення бюджету держави (рис. 1).

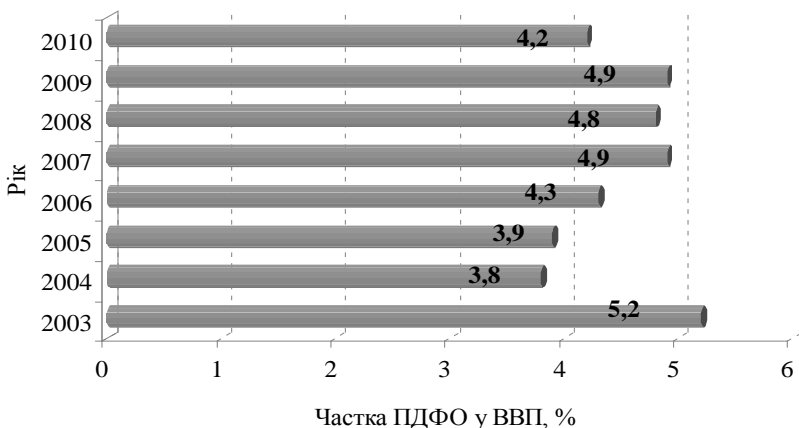

Рис. 1. Частка податку з доходів фізичних осіб у ВВП

Так, з рис. 1 бачимо, що з початку впровадження пропорційної ставки податку з доходів фізичних осіб його частка в ВВП держави скоротилася з 5,2% у 2003 році до 3,8% у 2004 році. Незначна тенденція до зростання частки податку (з певними коливаннями) спостерігається протягом 2005–2010 років. Проте до сьогодні не досягнуто рівня 2003 року. Це пояснюється тим, що діючи до 2004 року система оподаткування доходів фізичних осіб частково задовольняла класичний принцип соціальної справедливості в оподаткуванні, оскільки ставка податку була прогресивною та варіювалася від 10% до 40%, тобто чим вищим був рівень доходу особи, тим більше вона сплачувала податку. Впроваджена пропорційна ставка податку нівелювала ефект справедливості та знизила частку цього бюджетотворчого податку у доходах бюджету.

Однак, якщо дослідити абсолютні показники надходження податку з доходів фізичних осіб до бюджету, можна констатувати значне його зростання (рис. 2).

Порівнюючи частку податку з доходів фізичних осіб у ВВП України з його абсолютними надходженнями до Зведеного бюджету, слід відмітити протилежний характер показників: частка податку у ВВП знаходиться на досить низькому рівні, а от абсолютні показники характеризують стійку тенденцію до зростання.

Рис. 2. Динаміка акумулювання податку з доходів фізичних осіб до Зведеного бюджету України, млрд грн

Так, якщо у 2003 році надходження по податку склали 2,4 млрд грн, то в 2010 році вони зросли до 7,3 млрд грн однак даний факт має досить прозоре пояснення: враховуючи рівень доходів населення України у 2003 році та в 2010 році можемо констатувати значний рівень їх зростання. В першу чергу, причиною цього стали інфляційні процеси на теренах України. Окрім того, зрівнялівка в оподаткуванні, яку започатковано з впровадженням пропорційної ставки податку з доходів фізичних осіб, переклала весь податковий тягар на платників з низьким та середнім рівнем доходу, тоді як більш заможні верстви населення навпаки — відчули зниження рівня податкового навантаження на доходи.

Неефективно здійснюється податкова політика України також відносно надання податкових пільг. Так, право на податкову соціальну пільгу обмежується встановленим законодавчо рівнем доходу (в Податковому кодексі зафіксовано, що останній розраховується множенням суми прожиткового мінімуму на 1,4 та округленням суми до найближчих 10 гривень) [4], який не враховує соціальний стан платника податку, кількість членів його сім'ї, рівень їхніх доходів.

Висновки. В результаті формування на теренах української держави власної системи оподаткування доходів фізичних осіб було створено досить неефективний податковий механізм наповнення бюджету за рахунок цього одного з основних бюджетотворчих податків. Так, некоректне використання інструментів податкової політики та провадження фіскальної політики дискреційного типу призвело до створення значних прогалів в оподаткуванні та спровокувало втрати бюджетних коштів як на мікро-, так і на макrorівнях. Для досягнення ж оптимальної системи оподаткування та наповнення бюджету держави необхідне реформування податкової політики, а саме перетворення її з

суто фіскального інструменту на ефективний засіб соціально — економічної стратегії держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василичев Д.В. Розбудова податкової системи України / Д.В. Василичев // Економічний простір. — 2008. — №20/2. — С. 137–143.
2. Податковий кодекс України: закон України від 02.12.2010 № 2755–VI. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Герасименко П. Податок на доходи фізичних осіб: українські парадокси та світовий досвід / П. Герасименко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zahid.net/article/89769>
4. Жеревчук Ю.В. Фіскальний потенціал прибуткових податків / Ю.В. Жеревчук // Наука й економіка. — 2009. — № 4 (16). — Т. 1. — С. 42–50.

Одержано 2.03.11

Рассмотренные в статье ключевые механизмы реализации налоговой политики Украины при налогообложении доходов физических лиц свидетельствуют о неэффективной фискальной политике государства, в основе которой лежат дискреционные методы управления.

Ключевые слова: фискальная политика, налоговая политика, налоговая льгота, налоговая ставка.

The key mechanisms of implementation of the Ukrainian tax policy at taxation of income of physical persons are considered in the article. They indicate the ineffective fiscal policy of the state, which is based on the discretionary methods of management.

Key words: fiscal policy, tax policy, tax benefit, tax rate.

УДК 338.439.01:339.564(477.44)

ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ЕКСПОРТНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Ю.Б. БЕРЕЗЮК

Вінницький національний аграрний університет

Розглянуто структуру, стан та динаміку формування агропродовольчого ринку Вінницької області в контексті можливостей збільшення експортного потенціалу.

Створення ефективної ринкової економіки передбачає формування системи сучасного агропромислового виробництва та продовольчого ринку. Основою та умовою повного і стійкого забезпечення продовольством є

вітчизняне виробництво, якому надається державний пріоритет при формуванні продовольчого ринку. Ця життєво важлива соціально-економічна функція забезпечується агропромисловим комплексом, який надзвичайно тісно пов'язаний з іншими галузями народного господарства. Виробничий потенціал регіонального агропродовольчого ринку має вагомий вплив на фінансово-економічний стан регіону, задоволення потреб населення в продовольчих товарах, а відтак вирішує і численні внутрішні соціальні проблеми. В той же час агро продовольчий потенціал регіону безпосередньо впливає і визначає можливість формування його експортної складової. Тому стан, проблеми та перспективи нарощення потенціалу агропродовольчого комплексу регіону знаходяться в центрі досліджень його експортного потенціалу.

Результати досліджень. Виробничий потенціал АПК регіону — це сукупність потенціалів усіх підприємств, що розташовані в межах його території, а враховуючи специфіку сільськогосподарської галузі, до виробничого потенціалу варто віднести і земельні ресурси як задіяні, так і потенційно можливі до використання. Визначаючи сутність агропродовольчого потенціалу регіону, основний акцент зробимо на потенційній виробничій спроможності галузей, що виробляють продукцію продовольчої групи (сільського господарства та харчової промисловості), і які є базовим елементом формування продовольчого ринку.

В основі продовольчого ринку України — сільськогосподарському виробництві — на сучасному етапі паралельно розвиваються дві моделі розвитку аграрного сектора економіки: крупнотоварне виробництво — на основі нових господарських структур різних організаційно-правових форм, які зберегли колективні форми організації праці і виробництва, і дрібнотоварне виробництво в особистих селянських і фермерських господарствах. Це суб'єкти господарювання II сфери АПК, які виробляють сільськогосподарську продукцію та являються вирішальними постачальниками сировини, що переробляється підприємствами III сфери у продовольчі та непродовольчі товари сільськогосподарського походження [1, с. 52].

Потенціали окремих регіонів, які є самостійними соціально-економічними системами в межах певної території із властивою їй специфікою, міжрегіональними економічними зв'язками, суттєво відрізняються. В той же час за твердженням одного із відомих сучасних регіоналістів А.Г.Мазура, роль регіонів в нинішніх умовах суспільного виробництва набуває глобального характеру і в найближчій перспективі зростатиме [2, с. 147].

Оскільки Вінницька область має високу частку чорноземів в загальній структурі сільськогосподарських угідь, низький рівень урбанізації та потужну переробну промисловість, в результаті сформувався один із найрозвиненіших в Україні регіональних агропромислових комплексів із надзвичайним рівнем агропродовольчого потенціалу. Реалізації агропродовольчого потенціалу Вінницького регіону сприяє його вигідне географічне розташування, а також той факт, що це один із небагатьох регіонів України, де переважає сільське населення.

Станом на 01.01.2010 року, населення Вінницької області складало 1650,6 тис. чол., з них 814,2 тис. — міське, 836,4 тис. — сільське. Частка сільського населення є найбільшою серед областей України, що зумовлює високу концентрацію трудових ресурсів саме у сільськогосподарському виробництві.

Основні соціально-економічні показники розвитку регіону протягом досліджуваного періоду мали стійку тенденцію до покращення (табл. 1).

1. Основні соціально-економічні показники розвитку Вінницької області

Показники	Рік				2009р. до 2005р., ±
	2005	2007	2008	2009	
Валовий регіональний продукт (тут і далі у фактичних цінах), млн грн	10207	15381	20094	21110	10903
Валова додана вартість, млн грн	9350	14252	18597	15900,2	6550,2
Основні засоби, млн грн	28747	42704	86179	96320,9	67573,9
Доходи населення, млн грн	12193	19264	25170	27223	15030
Індекс цін виробників промислової продукції, %	109,7	123,2	121,1	117,6	7,9
Бюджет області, млн грн					
доходи	1841,2	3472,7	4164,8	4363,1	2521,9
видатки	1834,2	3412,3	4175,8	4262,7	2428,5
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування млн грн	163,8	377,6	-312,0	-199,2	-363
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млн грн	7154,2	11352,6	13522,5	14460,7	7306,55
Продукція сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 року), млн грн	5152,1	5048,0	6368,5	6159,4	1007,3
рослинництва	3287,8	3118,0	4422,5	4213,7	925,9
тваринництва	1864,3	1930,0	1946,0	1945,7	81,4
Інвестиції в основний капітал, млн грн	1693,2	4136,2	4751,8	2670,1	976,9
Зовнішньоторговельний оборот, млрдол. США	712,3	791,5	900,6	742,1	29,8
експорт	424,7	485,9	482,8	479,0	54,3
імпорт	287,6	305,6	417,8	263,0	-24,6
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	1694,5	1665,1	1652,9	1643,5	-51
Природний приріст, скорочення (-) населення, тис. осіб	-15,8	-12,7	-10,6	-8,8	7
Кількість зайнятих (у віці 15-70 років), тис. осіб	723,0	726,8	725,6	693,5	-29,5
Рівень зареєстрованого безробіття, %	4,3	3,3	4,3	2,7	-1,6
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	597	1028	1404	1511	914

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Агропродовольчий потенціал Вінницької області переважно формується зусиллями двох регіональних системоутворюючих економіко-господарських комплексів — сільського господарства та переробної промисловості, хоча протягом 2005–2009 рр. у регіоні спостерігалась тенденція до зниження сумарної частки цих галузей у структурі загальнообласного валового виробництва товарів та послуг (рис. 1).

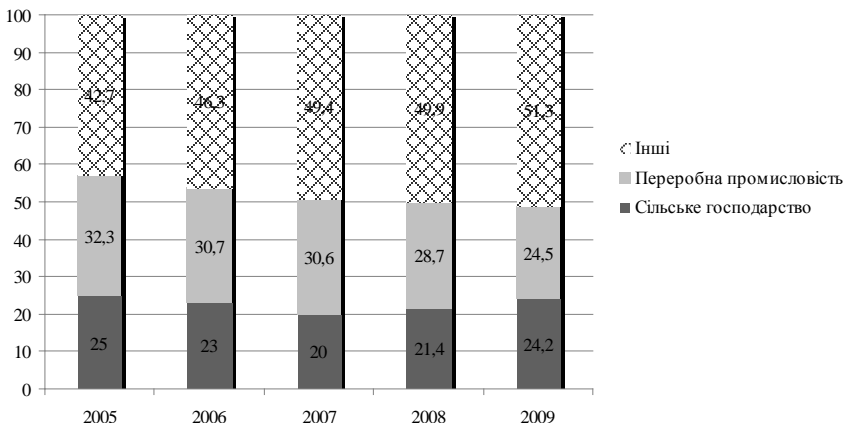

Рис. 1. Структура випуску товарів та послуг у Вінницькій області, %
Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Вінницька область серед регіонів України займає високі позиції по виробництву окремих видів продукції сільського господарства. В 2009 році за обсягом валової продукції усіх галузей сільського господарства регіон посів 3 місце, в тому числі по виробництву продукції рослинництва — 1, тваринництва — 7 місце. За рахунок збереження темпів розвитку більшості галузей переробної промисловості область на 12 позицій поліпшила свій рівень за показником темпу промислового виробництва (з 17 у 2008 р. до 5 місця у 2009р.).

Займаючи територію в розмірі 4,4% від загальнодержавної та маючи 3,6% населення країни, регіон у 2009р. виробив 6% сільськогосподарської продукції, в тому числі 6,9% — продукції рослинництва та 4,8% — продукції тваринництва.

Базисом, що формує можливості для подальшого зростання агропродовольчого потенціалу Вінницької області, є сільськогосподарське виробництво. Виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється підприємствами різних організаційно-правових форм.

Протягом 2005–2009 рр. спостерігалось збільшення виробництва сільськогосподарської продукції як у фактичних, так і співставних цінах — відповідно на 19,5% та 103% (табл. 2).

2. Основні показники розміру сільського господарства Вінницької області

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення, +,-
Вартість валової продукції в співставних цінах 2005р., млн грн	5152,1	5447,6	5048,0	6368,5	6159,4	1460,1
Товарна продукція в фактичних цінах, млн грн	1483,4	1742,2	2076,1	3213,6	3011,9	1528,5
Кількість сільськогосподарських підприємств	2286	2068	2035	2101	2107	-179
Середньорічна чисельність працюючих, тис.чол.	103,7	88,2	75,3	66,8	54,3	49,4
Площа с.-г. угідь, тис.га	2017,8	2017,6	2017,5	2017,2	2017,1	-0,7
в т.ч. площа ріллі	1730,0	1729,5	1729,9	1729,4	1728,1	-1,9
Площі, з яких зібрано урожай	1224,9	1242,5	1270,5	1445,9	1418,8	193,9
Поголів'я худоби та птиці, тис.гол.						
ВРХ	423,1	418,3	383,7	364,8	364,7	-58,4
в т.ч. — корови	230,8	217,4	208,7	192,6	183,6	-47,2
свині	424,8	479,7	394,5	358,1	423,8	-1,0
птиці	8848,6	9040,8	9123,6	9612,9	8974,4	125,8

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

За період з 2000р. по 2009р. у Вінницькій області спостерігалось значне зростання виробництва більшості з основних видів продукції рослинництва (табл.3), що було зумовлено активністю як сільськогосподарських підприємств, так і домогосподарств населення регіону. Основна частка продукції рослинництва виробляється в господарствах суспільного сектору.

3. Виробництво основних сільськогосподарських культур всіма видами господарств Вінницької області, тис.ц

Показник	Роки					Приріст, %
	2000	2005	2007	2008	2009	
Зернові культури	17445,1	20346,5	16860,4	33776,1	30922,6	66,2
Цукрові буряки	19162,8	20503,6	28944,3	22365,1	14045,5	-25,0
Соняшник на зерно	672,7	866,1	992,8	2175,8	2229,6	179,8
Ріпак	256,1	203,3	912,9	3301,3	2640	1172,6
Картопля	14181,2	15230,2	11398,2	15488,5	15579,1	9,2
Овочі	1962	2927,6	2307	3181,4	3014,4	35,9
Плодів і ягід	735,4	1869,8	2100,3	1649,1	2158,5	76,1

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

В тваринництві області ситуація є оберненою, виробництво продукції здійснювалося в основному особистими селянськими господарствами населення. Зростання частки особистих селянських господарств супроводжувалося значним скорочення виробництва продукції тваринницьких галузей (табл. 4).

4. Виробництво продукції тваринництва всіма видами господарств Вінницької області, тис. т

Показники	Рік					2009р. до 2000р., ±
	2000	2005	2007	2008	2009	
М'ясо всіх видів	92,9	49,0	72,5	67,0	60,2	-32,7
у т.ч.: яловичина та телятина	36,5	23,8	26,6	25,1	25,1	-11,4
свинина	44,5	12,6	26,5	22,7	14,2	-30,3
Молоко	654,9	849,0	829,8	840,1	841,9	187
Яйця, млншт.	348,8	570,0	648,0	710,7	710,8	362
Вовна, т	47,0	22,0	17,0	16,0	18,0	-29

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

В загальному в господарствах населення у 2009 р. було вироблено понад 55% валової продукції сільського господарства (табл. 5). Позитивною тенденцією вважаємо зменшення частки особистих господарств у аграрному виробництві, адже без високорозвиненої, сучасної техніко-технологічної бази неможлива реалізація наявного агропродовольчого потенціалу сільського господарства Вінницької області. На нашу думку, в перехідний період реформ, особисті селянські господарства виконали свою функцію збалансування продовольчого балансу регіону, вони були більш мобільними і гнучкими, впровадували зміну запитів ринку, хоча часто і з запізненням.

5. Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, %

Показники	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009р. до 2005 р., ±
Продукція сільського господарства	66,4	59,8	54,3	55,5	-10,9
Продукція рослинництва	61,0	51,3	45,5	47,1	-13,9
Зернові культури	21,8	16,7	14,5	15,0	-6,8
Цукрові буряки	7,8	9,1	8,2	7,6	-0,2
Соняшник	14,7	9,6	6,5	7,7	-7
Картопля	99,8	99,3	99,4	99,3	-0,5
Овочі	96,9	95,8	95,9	94,8	-2,1
Продукція тваринництва	76,0	73,5	74,2	73,5	-2,5
М'ясо (у забійній вазі)	62,2	62,1	64,3	64,1	1,9
Молоко	82,2	84,3	85,1	83,5	1,3

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Зростання виробництва сільськогосподарської продукції в області відбулося в основному за рахунок інтенсифікації розвитку окремих галузей рослинництва, в тваринництві ж спостерігався спад виробничо-господарських показників.

Іншою, не менш важливою складовою, яка формує агропродовольчий потенціал регіону, є переробна харчова промисловість, результативність якої безпосередньо впливає на сільськогосподарське виробництво і навпаки.

Промислові галузі агропромислового комплексу Вінницької області споживають значну кількість товарної аграрної продукції (рис. 2).

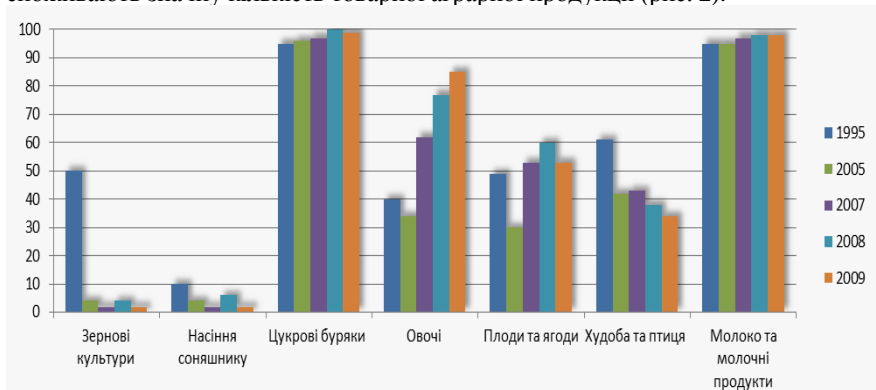

Рис. 2. Частка переданої на переробку продукції в товарній продукції сільського господарства Вінницької області, %

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Зростання вартості переданої на переробку продукції на 37,3% в 2009 році у порівнянні з рівнем 2005 року зумовлено перш за все інфляційними процесами, оскільки вартість всієї товарної продукції сільського господарства Вінницької області зросла за цей же період майже на 80%, а ціни реалізації аграрними підприємствами збільшились на 32–143% (табл. 6).

6. Вартість переданої на переробку продукції сільського господарства, тис. грн

Показники	Рік				2009р. до 2005 р., ±
	2005	2007	2008	2009	
Цукрові буряки	395221,5	365426,1	443280,1	387795,5	-7426,0
Худоба та птиця (у живій вазі)	262193,7	440379,1	573922,8	420968,8	158775,1
в т.ч.: великої рогатої худоби	213493,6	340014,9	412335,0	283036,7	69543,1
свиней	21420,4	26360,7	24264,5	14364,3	-7056,1
птиці	–	73122,7	135771,9	123441,2	–
Молоко та молочні продукти	587563,6	1009244,2	1163459,4	900207,7	312644,1
Всього	1244978,9	1815049,4	2180662,3	1708972,0	463993,2

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Внесок харчової промисловості у загальному виробництві промислової продукції Вінницької області у 2009 р. склав майже 58%, і був меншим за рівень відповідного показника 2005р. на 7% (рис. 3). Не зважаючи на істотне скорочення частки галузі, її значення в економіці області залишається визначальним.

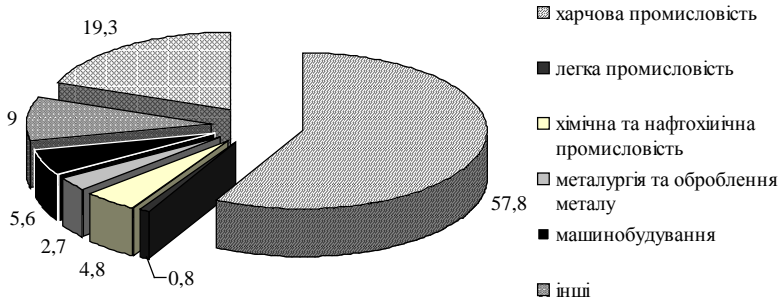

Рис. 3. Структура реалізації промислової продукції у Вінницькій області, 2009 р. %

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

У 2009 році по більшості видів продукції переробної промисловості спостерігався спад, що було наслідком кризових явищ в економічній системі держави, і відповідно, падіння споживчого попиту населення. У порівнянні з 2008 р. зросло лише виробництво кондитерських (на 16–34%), горілчаних (на 8,6%) виробів, овочевих консервів (на 9,4%), а також олії (на 63,4%) (табл. 7).

7. Виробництво основної продукції переробної промисловості Вінницької області

Продукція	Рік					Темп приросту, %	
	2005	2006	2007	2008	2009	до 2008 р.	до 2005 р.
М'ясо та м'ясопродукти, т	33973	46616	62774	54225	39539	72,9	116,4
Молоко та молокопродукти, т	414727	361338	406202	380300	350915	92,3	84,6
Олія соняшникова, т	37675	66282	77945	65384	106832	163,4	283,6
Соки фруктові та овочеві, т	55634	57795	83148	79461	58749	73,9	105,6
Овочі консервовані, т	3851	4235	2356	3013	3297	109,4	85,6
Джеми, желе, пюре та пасти, т	31873	39313	31141	30585	26394	86,3	82,8
Борошно, т	157691	145374	179837	191509	187104	97,7	118,7
Крупи, т	11229	6347	11104	17541	7096	40,5	63,2
Вироби хлібобулочні, т	88423	84334	81024	77254	69197	89,6	78,3
Печиво солодке і вафлі, т	17107	16775	16761	23590	27464	116,4	160,5
Цукор, т	277793	344767	303105	283313	204759	72,3	73,7
Шоколад та інші продукти з вмістом какао, т	21416	20620	15640	15362	19201	125,0	89,7
Вироби кондитерські з цукру, т	39107	28761	31314	40735	54708	134,3	139,9
Міцні спиртові напої, тис. дал	7958	6650	7714	6854	7443	108,6	93,5

Джерело: Головне управління статистики у Вінницькій області

Переконуємось, що основна роль у структурі агропродовольчого комплексу Вінницької області традиційно належить сільському господарству та переробній сфері. Від обсягів, стабільності та ефективності виробництва агропродовольчої продукції, безперечно, залежить стан продовольчого забезпечення в регіоні, хоча на формування останнього впливає також ще ціла низка факторів внутрішнього і зовнішнього характеру: обсяг і питома вага в споживанні імпортованих продуктів, надійність імпортованих поставок, купівельна спроможність населення. Проте найважливішими факторами, що визначають рівень продовольчого забезпечення, вважаються попит та пропозиція, що складаються на продовольчому ринку регіонів. Це цілком логічно, адже попит відображає економічну доступність продовольчих товарів для людей, а пропозиція — це кількість наявного продовольства на ринку [3,с.74]. Внутрішній попит на сільськогосподарську продукцію на продовольчому ринку визначається рівнем її споживання населенням, забезпеченням внутрішніх технологічних потреб сільськогосподарських товаровиробників, а також потребами в сировині переробних підприємств.

Висновки. Реалізація існуючого агропродовольчого потенціалу та раціональне використання всіх наявних можливостей, підвищення ефективності такої складної системи як агропродовольчий ринок, вимагає глибокого пізнання закономірностей його формування і діяльності, максимально повного використання всіх факторів і резервів підвищення ефективності, усунення різкого розбалансування усіх його ланок, у першу чергу, сировинної та переробної. Ефективність використання агропродовольчого потенціалу має на меті забезпечити реалізацію аграрно-ресурсного потенціалу, як основної передумови збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, повну і досконалу переробку сировинних ресурсів з максимальним виходом високоякісної кінцевої продукції, задоволення потреб населення в основних продуктах харчування місцевого виробництва, міжрегіональний обмін відповідно до наявних переваг, а також розширення можливостей і активізацію експортної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник. — К.: КНЕУ, 2001. — 382 с.
2. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку. Вінниця: КНИГА-ВЕГА, 2007. — 159 с.
3. Шевченко О.О. Критерії та чинники впливу на рівень продовольчого забезпечення населення країни / О.О.Шевченко // Економіка та держава. — 2008. — №2. — С.74–76.

Одержано 2.03.11

В контексте возможностей увеличения экспортного потенциала приведена структура, состояние и динамика формирования агропродовольственного рынка Винницкой области.

Ключевые слова: агропромышленный потенциал, производство, продовольственный рынок, экспортный потенциал.

The structure, condition and dynamics of the formation of agricultural food market of Vinnytsia region is shown in the context of possibilities of export potential increasing.

Key words: agro-industrial potential, production, food market, export potential.

УДК 338.43.331.3

ОБГРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

М.А. ВУЙЧЕНКО, кандидат економічних наук

В статті окреслено можливі варіанти наслідків процесу поглиблення сегментації ринку праці в аграрній сфері економіки України та запропоновано основні шляхи його регулювання.

В умовах переходу України до нового типу господарювання ринок праці слід розглядати як систему соціально-трудових відносин, що будується на принципах ринкової економіки. Ринок праці виконує дві основні соціально-економічні функції: розподіл трудових ресурсів по активних видах зайнятості (професіям, галузям, підприємствам, територіям) і розподіл доходів у формі окладів, заробітної плати як стимулу і як винагороди за працю.

Процеси, притаманні сучасній економіці України, дедалі чіткіше увиразнюють глибокі суперечності між сучасним станом зайнятості та сформованими уявленнями про ринок праці та соціально трудові відносини.

В аграрній сфері це є особливо помітним. Ринкові умови, де праця є товаром, що має певну ціну, важко поєднати із сформованим десятиліттями уявленням про Трударя сільського господарства, повагу і шану до якого неможливо виміряти в грошовому еквіваленті.

Нині багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів присвячено саме ментальному чиннику у сфері праці, зокрема, О.М. Бородної, О.А. Бугуцького, О.А. Грішної, О.І. Здоровцова, І.І. Лотоцького, С.Д. Лучик, М.Й. Маліка, І.Л. Петрової, І.В. Прокопи, Л.П. Червінської, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби та багатьох інших. Таке принципово нове явище у соціально-трудовій сфері, як сегментація ринку праці, перш за все, слід розглядати з точки зору його соціальної спрямованості та ментальної приналежності.

Методика досліджень. Методологічним підґрунтям дослідження слугували українські та зарубіжні наукові розробки з проблеми формування ринку праці та соціально-трудова відносин в аграрній сфері. В статті використано монографічний, класифікаційно-аналітичний методи, а також абстрактно-логічний метод при побудові структурних моделей.

Результати досліджень. Основний зміст сегментаційного напрямку дослідження аграрного ринку праці полягає в обґрунтуванні принципів організації взаємозв'язків з приводу оптимізації сільського працевикористання.

Вивчення переліку критеріїв, що використовуються для вивчення сегментаційних структур сільського ринку праці (просторово-територіального, гендерного, вікового), базується на гіпотезах про причинно-наслідкові зв'язки між аналізованими характеристиками сільського незайнятого населення та їх потребами.

За цих умов необхідні цілеспрямовані зусилля по формуванню соціально-диференційованого ринку праці, сегменти якого вимагають своїх методів регуляції, що вкрай важливо не лише для економічних перетворень, а й для самозбереження працездатних сил суспільства у зв'язку із складністю процесів перехідного періоду.

Основна проблема тут — у ступені готовності конкретних груп населення до змін на ринку праці. Існують дві опонуючі думки з цього приводу. Перша без серйозних доказів стверджує, що українці (як і росіяни) абсолютно не здатні пристосовуватись до ринкових ситуацій, а отже відбувається декваліфікація робочої сили. Інша думка (до речі, теж необґрунтована) стверджує зворотнє: на пострадянському просторі нарешті створюється розвинена інфраструктура, яка потребує освічених людей. При цьому ініціативні та обдаровані працівники тепер отримали можливість для самореалізації, а доля „тонучих” не така вже велика і постійно зменшується [1, с. 3–8, 2, с. 257–267, 3, с. 81–85, 4, с. 233–235, 5, с. 75–85]. З'ясування істини має принципове значення для дослідження ситуації, а також — вибору управлінських стратегій у сфері зайнятості.

Отже, процес сегментації ринку, що відбувається в аграрній сфері економіки України, слід розглядати не лише з точки зору його негативного впливу на соціально-економічну ситуацію в країні. Навпаки, при правильному корегуванні сегментаційних процесів їх наслідки можуть вивести на якісно новий рівень не лише аграрний ринок праці, а й Україну як роботодавця на світовому ринку.

Враховуючи вищесказане, ми розробили модель можливих наслідків поглиблення сегментації аграрного ринку праці за різними критеріями (рис. 1).

Модель включає два варіанти ситуації (позитивний і негативний), що може скластися внаслідок ряду змін, що спричиняють різні критерії сегментації.

В сучасних складних економічних умовах (які внаслідок фінансової кризи набули ще більш негативного забарвлення) ми можемо спостерігати лише негативні наслідки поглиблення сегментації ринку праці в сільському

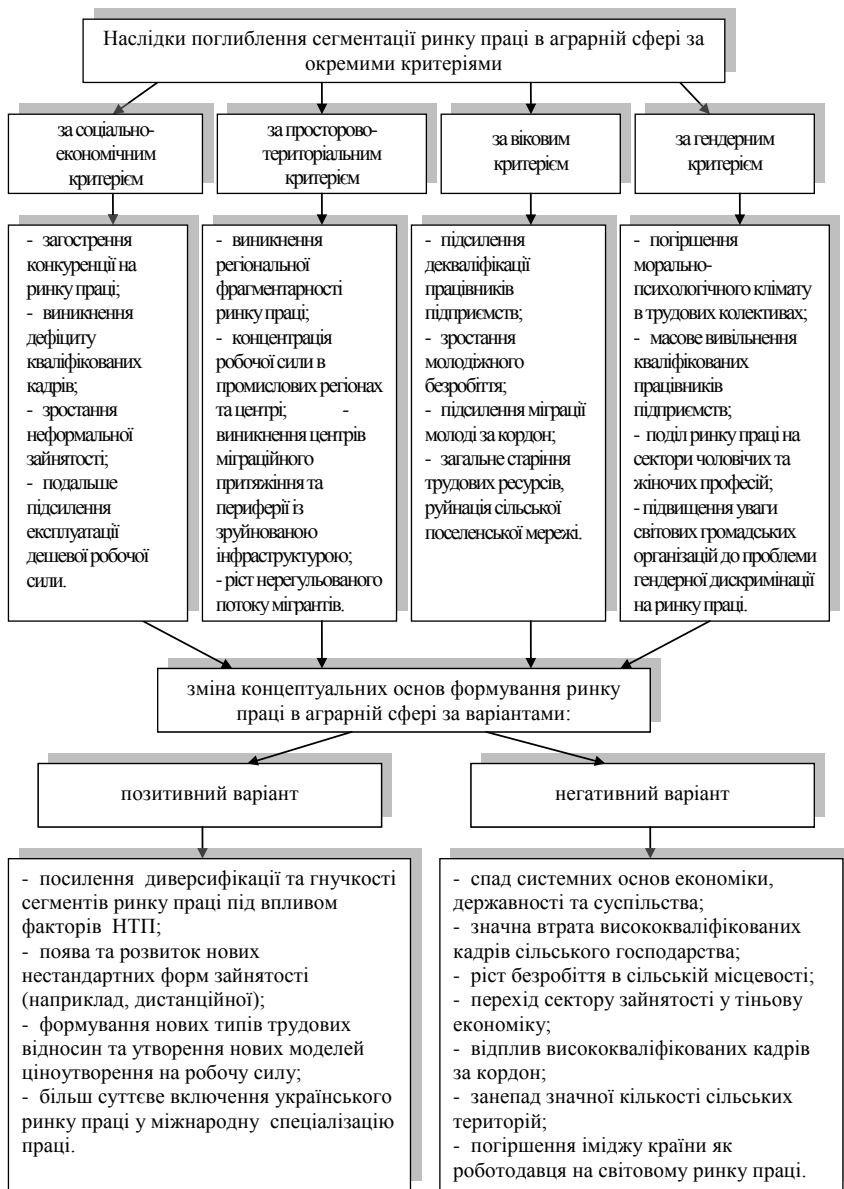

Рис. 1. Можливі варіанти наслідків поглиблення сегментації ринку праці в аграрній сфері України

господарстві, об'єктивним втіленням яких є розвиток аграрного ринку праці за другим варіантом, що розкривається в моделі. В той же час на підґрунті руйнації відпрацьованого механізму соціально-трудових відносин, притаманних колишньому СРСР, слід будувати принципово новий тип розвитку аграрного ринку праці, в якому процес сегментації виконував би стимулюючу, розвиваючу, інноваційну функції, що ґрунтуються на основах чіткої правової регламентації.

Першим кроком є визначення стратегічних цілей розвитку аграрного ринку праці (рис. 2), що, на наш погляд, полягають у: створенні конкурентоздатних та доступних робочих місць, що за кількістю та якістю відповідають попиту на них; підготовці висококваліфікованих та конкурентоздатних робітників, які готові посісти новостворені робочі місця; формуванні трудових відносин, що захищають права працівників та сприяють стійкому економічному розвитку.

Щодо засобів досягнення поставлених цілей, то перш за все потрібно звернути увагу на формування продуктивної зайнятості представників різних сегментів ринку праці в сільському господарстві, а саме, на ефективний захист зайнятості; своєчасне усунення бар'єрів, що перешкоджають найму; вилучення з економічного обороту неконкурентоспроможних робочих місць; створення умов для формування професійної гнучкості робітників, їх поліфункціональності та перенавчання і, як наслідок, — необхідність управління компетенціями.

Важливо також враховувати нормативний та законодавчий рівні повних затрат на робочу силу, що забезпечують її відтворення на всіх етапах життєвого циклу (стипендія, заробітна плата, пенсія, виплата по безробіттю).

Наступною проблемою є переоцінка інноваційної зайнятості, оскільки за сучасними нормативними і статистичними методами обліковується лише та її частина, яка реалізується в системі ринкових відносин (на ринку праці). В результаті не охоплюються незадіяні трудові ресурси (безробітні, включаючи прихованих безробітних, неповністю зайняте населення тощо); інноваційні здатності та можливості економічно неактивного населення; недооцінюється зайнятість у межах третього сектора економіки та роль зайнятості у етноекономіці.

Все більшого розповсюдження набуває поширення таких форм зайнятості і, відповідно, трудових відносин, як неформальна зайнятість, дистанційна зайнятість, вторинна зайнятість тощо. Розповсюдження цих форм зайнятості є об'єктивним та безальтернативним процесом і має єдине фундаментальне теоретичне пояснення — гнучкість режиму роботи.

В той же час, такі форми зайнятості і трудових відносин об'єктивно створюють передумови зниження соціальної захищеності робітників та занепаду соціальної ефективності.

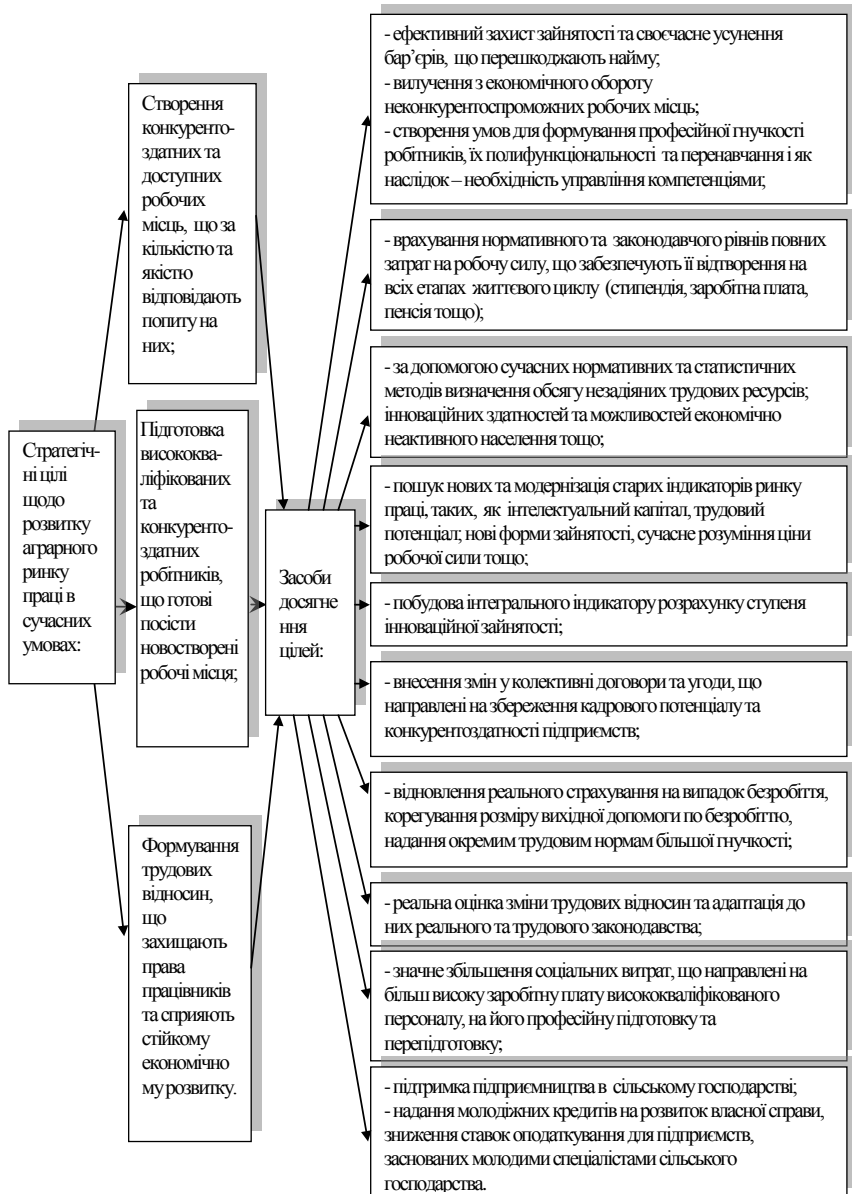

Рис. 2. Механізм регулювання наслідків поглиблення сегментації ринку праці в аграрній сфері економіки України

З погляду цільових функцій економіки, індикатори зайнятості, запропоновані СОТ, є такими, що мають обмежену значимість та досить вузьку сферу використання. Вони є скоріше фондовими, а не суттєвими, а отже, важливим є як пошук нових, так і модернізація старих індикаторів. Серед них, зокрема, такі, як людський інтелектуальний капітал; трудовий потенціал; нові форми зайнятості; сучасне розуміння ціни робочої сили тощо. Необхідною є розробка систем індикаторів, кожний з яких буде відображати окремі аспекти зайнятості (технічні, інформаційні, соціально-культурні та інституційні підсистеми показників). Дані індикатори стануть основою побудови інтегрального індикатора, завдяки якому можна розраховувати ступінь інноваційної зайнятості.

Необхідним є внесення змін у колективні договори та угоди, що направлені на збереження кадрового потенціалу та конкурентоздатності підприємств (призупинення найму нових робітників, скорочення соціальних витрат, що не мають вирішального значення, розширення виплат тощо).

Важливо також в цілях захисту громадян від безробіття відновити реальне страхування на випадок безробіття, надати окремим трудовим нормам більшої гнучкості.

Виникає необхідність реальної оцінки зміни трудових відносин та адаптації до них реального та трудового законодавства. Загальновідомим є той факт, що жорсткі норми трудового права краще захищають осіб, що вже мають роботу, проте ускладнюють доступ до робочих місць незайнятим громадянам. Більш гнучке трудове законодавство робитиме ринок праці більш динамічним, сприятиме створенню робочих місць і стимулюватиме перерозподіл робочої сили в економіці. При цьому розширяться соціальні ризики для зайнятих на незахищених законодавством робочих місцях, але збільшаться шанси знайти роботу для тих, хто її шукає.

Лише комплексне практичне впровадження вищезазначених заходів, на нашу думку, дозволить спрямувати процес сегментації ринку праці в аграрній сфері у позитивну сторону і буде сприяти формуванню соціально орієнтованого та цивілізованого ринку праці в сільському господарстві.

Висновки. В сучасних економічних умовах процес сегментації ринку праці можна розглядати з точки зору як позитивних, так і негативних його проявів. Позитивною стороною є те, що ринкові умови дають змогу працездатному населенню виявляти свої робітничі здібності та отримувати за це відповідну оплату праці. Негативні наслідки поглиблення сегментації ринку праці проявляються у неготовності працюючих сприймати нові умови, зміни ціннісних орієнтирів в соціально-трудових відносинах, неоднакове ставлення керівництва до підлеглих.

Оскільки нині, на жаль, можна спостерігати переважно негативні наслідки процесу поглиблення сегментації ринку праці, важливою є розробка заходів, завдяки яким процес сегментації виконував би стимулюючу,

розвиваючу та інноваційну функцію. З приводу цього доречним буде внесення у трудове законодавство змін, які чітко регламентували б права на виробництві представників найбільш вразливих сегментів ринку праці: жінок, молоді, людей похилого віку. Важливим питанням є створення для кваліфікованих працівників підприємств належних умов праці, які, крім адекватної оплати праці, повинні включати й психологічно комфортні умови трудової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект/ Д. Богиня // Україна: аспекти праці. — 2005. — №1. — С. 3–8.
2. Грیشнова О.А. Якість праці і конкурентоспроможність працівників: взаємозв'язок і взаємозалежність/ О.А. Грیشнова // Зб. наук. праць Уманського державного аграрного ун-ту. — Умань, 2008. — Вип.67. — Ч.2: Економіка. — С. 257–267.
3. Вишнева Н. Внешнеэкономическая либерализация и рынок труда // Мировая экономика и международные отношения. — 2004. — №3. — С. 81–85.
4. Лотоцький І.І. Трудовий потенціал аграрного сектору економіки регіону та зайнятість населення / І.І. Лотоцький, Н.І. Данилюк, В.І. Лотоцький // Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський: ПДАТА, 2004. — С. 233–235.
5. Малік М.Й. Мотивація праці та формування ринку робочої сили // Освоєння ринку праці і ринкових відносин: Зб. наук. праць. — К., 1994. — С. 75–85.

Одержано 14.03.11

В статтє проанализированы позитивное и негативное направления развития процесса сегментации рынка труда в аграрной сфере экономики Украины. Предложены пути регулирования социально-трудовых отношений в сельском хозяйстве в условиях рынка.

Ключевые слова: *сегментация, рынок труда, аграрная сфера.*

Positive and negative trends of development of the process of labour market segmentation in the agrarian sphere of Ukrainian economy are analyzed in the article. Some ways of regulation of social and labour relations in agriculture in market conditions are suggested.

Key words: *segmentation, labour market, agrarian sphere.*

СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Т.О. ГНАТЮК, аспірант

У статті розглянуто загальний стан і проблеми продовольчої безпеки України, визначено фактори, що впливають на рівень виробничої безпеки, а також шляхи їх подолання у рамках вдосконалення механізму державного регулювання діяльності в аграрній галузі.

Нині надзвичайно актуальним є питання економічної та продовольчої безпеки. Відповідно до визначення в міжнародних угодах продовольча безпека — «такий стан економіки, при якому всім і кожному гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших продуктів в якості, асортименті і обсягах, достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я і відтворення населення країни» [1].

Науковою базою розв'язання проблеми забезпечення продовольчої безпеки є сучасні теорії, прикладні розробки і практичні дії Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Національної академії аграрних наук України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України тощо.

Питання формування продовольчої безпеки вивчені в працях В.Г. Андрійчука, П.П. Боршевського, Л.В. Дейнеко, І.І. Лукінова, Б.Й. Пасхавера, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

Методика досліджень. Для досягнення поставленої у статті мети використовуються наступні методи: узагальнення, абстрактно-логічний, системно-порівняльний, графічний.

Результати досліджень. Продовольчій безпеці належить особливе місце в концепції національної безпеки будь-якої держави, що зумовлено, насамперед, потребою людини в харчуванні та, відповідно, критичним значенням нестачі продуктів харчування для функціонування людської спільноти. Проблема продовольчої безпеки опинилася в центрі уваги як науковців, так і представників влади не так давно. Лише із 2000 року в Україні почали проводитися перші комплексні наукові дослідження продовольчої безпеки держави.

Система національної продовольчої безпеки базується на таких принципах: самозабезпеченість, незалежність, доступність, якість. Ці характеристики необхідно враховувати під час формування державної політики щодо продовольчої безпеки, а також мають бути забезпечені такі її напрями: ефективний розвиток агропромислового комплексу, зовнішньоекономічна діяльність у сфері АПК, формування доходів населення, гарантування збалансованого і якісного споживання (рис. 1).

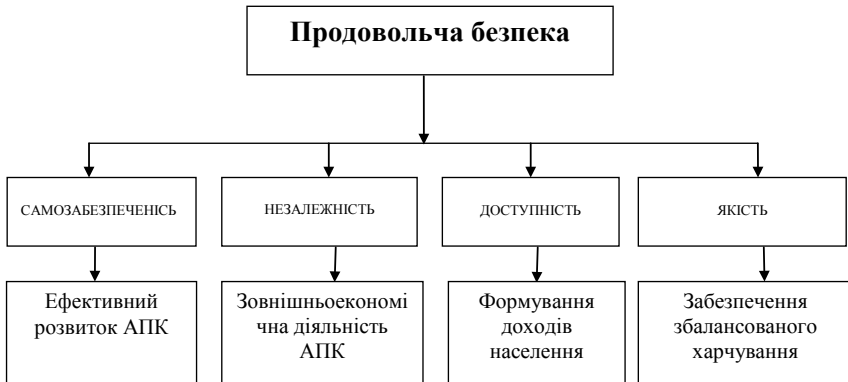

Рис 1. Напрями формування державної політики забезпечення продовольчої безпеки

Для того щоб проаналізувати стан продовольчої безпеки в Україні, необхідно врахувати індикатори та порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки, які визначено Міністерством економіки в наказі № 60 від 02.03.2007 року «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» (табл. 1) [4].

1. Індикатори та порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки України

Показник	Одиниця виміру	Порогове значення (х)
Добова калорійність харчування людини	тис. ккал.	Не менше 2,5
Споживання: м'яса та м'ясопродуктів (за рік / особа)	кг.	Не менше 83
молока і молочних продуктів (за рік / особа)	кг.	Не менше 380
яєць (за рік / особа)	шт.	Не менше 290
риба та рибопродуктів (за рік / особа)	кг.	Не менше 20
цукру (за рік / особа)	кг.	Не менше 38
олії й інших рослинних жирів (за рік / особа)	кг.	Не менше 13
картопля (за рік / особа)	кг.	Не менше 124
овочів та баштанних (за рік / особа)	кг.	Не менше 161
хліба та хлібопродуктів(за рік / особа)	кг.	Не менше 90
Фруктів, ягід, горіхів і винограду (без переробки на вино) (за рік / особа)	кг.	Не менше 101
Рівень перехідних запасів зерна, відсоток від річного споживання(за рік / особа)	кг.	Не менше 17
Виробництво зерна на одну особу за рік	т.	Не менше 0,8

З метою забезпечення продовольчої безпеки держави варто врахувати досвід Англії. Ця країна з населенням 58,3 млн чол. має в обробітку 6,1 млн га землі, а виробляє більшу частину продовольства для власних потреб. Успішно вирішується продовольча незалежність у Чехії, Угорщині і в інших країнах, де приватизовано лише 12 — 15% землі, що знаходиться в обробітку [3].

Сьогодні Україна впритул підійшла до тієї межі, за якою починається незворотний процес втрати продовольчої самодостатності й безпеки. Внаслідок загального спаду соціально-економічного розвитку держави у період фінансово-економічної кризи у 2009 році порівняно з попереднім роком відбулося погіршення стану продовольчої безпеки України за більшістю індикаторів. На фоні падіння реальних доходів населення у минулому році на 10,8%, насамперед, погіршилася соціальна складова продовольчої безпеки, про що свідчить наступне: середньодобова калорійність раціону населення країни зменшилася з 2998 ккал. у 2008 до 2946 ккал. у 2009 році, однак цей показник на 18% вище порогового критерію. Питома вага витрат домогосподарств на харчування у сукупних витратах зросла упродовж року на один відсотковий пункт і становила 51,8% [4].

Нині на розв'язання проблем продовольчих ресурсів негативно впливає погіршення продуктивності сільськогосподарських угідь і техніко-технологічна відсталість галузі. Стає очевидним, що без розвитку інноваційної діяльності, впровадження інновацій, раціональних науково обґрунтованих селекцій, охорони ґрунтів та підвищення їх родючості, системи захисту рослин, селекції у галузі рослинництва і тваринництва Україна не може стати світовою аграрною державою.

В країні впродовж останнього десятиліття спостерігалися коливання індексів цін на продукцію сільського господарства, які загалом знаходилися в рамках світових тенденцій. При цьому цінова динаміка у секторі інколи перевищувала загальний показник індексу споживчих цін, проте, як правило, відставала від динаміки цін в промисловості (табл. 2).

2. Динаміка індексів цін на продукцію сільського господарства, у% до попереднього року

Показник	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Сільсько-господарська продукція	105	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,4
рослинництва	92,4	87,8	133,7	93,3	95,5	114,1	157,7	95,2	109,1	141,1
тваринництва	136,8	86,6	104,8	134,2	129,5	88,8	115,8	147,4	101,4	114,1
Індекс споживчих цін	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4
Індекс оптових цін промисловості	100,9	105,7	107,6	120,5	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9

**За даними Держкомстату України*

У 2010 р. індекс цін на сільськогосподарську продукцію сягнув найбільшого значення за останнє десятиліття (за винятком 2007 р.) і склав 130,4%. Порівняно з 2009 у 2010 індекс обсягу сільськогосподарського виробництва склав 99,0%, що було обумовлено зниженням виробництва рослинницької продукції. Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва у 2010 р. порівняно з 2009 р. становить 95,4%, що спричинено зниженням загального валового збору зернових на 14,8%. У цілому тенденції сільськогосподарського виробництва у 2001 — 2010 рр. свідчать, що цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання.

Також збільшується собівартість як вирощування, так і реалізації сільськогосподарської продукції через випереджаюче, порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію, зростання цін на паливно-мастильні матеріали, мінеральні та органічні добрива, сільгоспмашини, засоби захисту рослин тощо.

Низьким залишається рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення вітчизняних аграріїв. За даними НБУ у листопаді 2010 р. процентні ставки за кредитами для сільського господарства склали 13,2% при середньому по економіці України рівні 12,7%. Через низький рівень оплати праці гострою проблемою для агросектору є нестача кваліфікованих кадрів.

На сьогоднішній день є низка факторів, які руйнують продовольчу безпеку країни і є загрозою для народу України:

зміни погодних умов у результаті глобального потепління клімату;

різке збільшення вартості енергоресурсів на тлі нескінченної інфляції, що призводить до некомпенсованого зростання собівартості продовольчої продукції;

збільшення імпорту продовольства в Україну, що робить населення критично залежними від продовольчої інтервенції [5].

Тому потрібна чітка й зрозуміла програма відродження національного агропромислового комплексу, персональна відповідальність вищих посадових осіб країни за досягнення контрольних цифр АПК. Необхідно вкласти у відродження сільського господарства не менше 10% видаткової частини держбюджету. Розробити систему надзвичайних заходів із забезпечення продовольчої безпеки країни, а саме:

прийняти «Закон про засади продовольчої безпеки країни», в якому передбачити такі базові заходи:

запровадити тимчасову державну монополію на зовнішню торгівлю продуктами сільського господарства;

укласти угоду з урядами країн СНД щодо колективної продовольчої безпеки й взаємодопомоги за несприятливих кліматичних та економічних умов;

відродити систему обов'язкової державної закупівлі за фіксованими цінами на продукцію сільського господарства і введення мораторію на імпорт продовольства, котре у достатній кількості виробляється в Україні.

Потрібно прийняти довгострокову державну програму розвитку

сільського господарства і пов'язаних з ним галузей промисловості — як переробної, так і їх, що виробляють сільськогосподарську техніку, добрива тощо.

До таких програм належать:

- відновлення вітчизняного виробництва сільськогосподарської техніки, створення державного фінансового механізму для її придбання або лізингу на пільгових умовах;
- відновлення переробних підприємств, їх технічне переоснащення у відповідності до стандартів Євросоюзу;
- відновлення в обороті цілих та перелогових земель;
- запровадження жорсткого держконтролю за цінами на добриво й ПММ для сільгоспвиробника;
- забезпечення виробництва основної групи харчових продуктів на підставі державного замовлення за фіксованими цінами;
- відновлення державного замовлення на навчання фахівців сільського господарства й харчової промисловості у вузах;
- відновлення поливного землеробства й забезпечення питною водою сільських населених пунктів;
- відновлення інфраструктури сільської місцевості — доріг, будівництва житло тощо.

Висновки. Вирішення проблеми продовольчої безпеки країни неможливе без забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити систему безпеки, яка дає змогу запобігти ризику отримання неякісної продукції. Це можливо здійснити за умови: забезпечення доступу продовольства до всіх соціальних груп через удосконалення системи розподілу; підвищення збалансованості харчування; покращення якості продуктів харчування тощо.

Результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок про актуальність проблем продовольчої безпеки в Україні на сучасному етапі та необхідність досягнення не лише економічної доступності продовольства але й вирішення проблем із забезпечення населення поліфункціональними, високоякісними продуктами харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукінов І.І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 52 — 81.
2. Міненко М.А. Фахові об'єднання у побудові стійкої системи продовольчої безпеки України / Міненко М.А. // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 125 — 131.
3. Кулаєць М.М. Інноваційне забезпечення продовольчої безпеки в Україні і світі / Кулаєць М.М // АГРОІНКОМ. — 2011. — № 1 — 3. — С. 23 — 28.
4. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/149977/file/Zvit_2009.doc.

5. Пабат О.В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави / Пабат О.В. // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 86 — 90.

Одержано 14.03.11

В настоящее время, проблема оценки и оптимизации состояния продовольственной безопасности в Украине является одной из ключевых задач государственной политики. В последние годы она оказалась в центре внимания и органов власти нашего государства.

***Ключевые слова:** национальная продовольственная безопасность, агропромышленный комплекс, сельскохозяйственная продукция, государственное регулирование.*

At present, the problem of the assessment and optimization of food security in Ukraine is one of the key tasks of government policy. Over the last years it has turned out to be in the focus of attention of state authorities.

***Key words:** national food security, agro-industrial complex, agricultural products, state regulation.*

УДК 628.477

МАТЕМАТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ОБ'ЄМІВ УТВОРЕННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ В МІСТІ ЖИТОМИРІ

**А.В. ЛЬЧЕНКО, кандидат технічних наук, І.В. ДАВИДОВА, кандидат
сільськогосподарських наук, І.Г. КОЦЮБА
Житомирський державний технологічний університет**

Вивчений практичний досвід поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ) в Україні і розвинених країнах світу. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи щодо проведення аналізу процесів утворення ТПВ з врахуванням екологічних, соціальних і економічних факторів. Створено науково-методичне забезпечення для прогнозування обсягів утворення ТПВ на території міста.

Стрімке утворення великої кількості відходів є гострою проблемою для всіх міст України, в тому числі для Житомира. При цьому в нашій країні відсутня єдина концепція її вирішення, багато перспективних методів знешкодження та переробки ТПВ стикаються з реальною проблемою впровадження, через недостатню увагу й фінансування, відсутністю єдиної системи класифікації ТПВ. Разом з тим, вибір оптимальної технології

переробки ТПВ — найбільш відповідальний етап при проектуванні системи санітарної очистки міста від відходів. Для цього необхідно враховувати дані про особливості клімату в місті, перспективи забудови, вдосконалення інфраструктури, зміну чисельності населення, обсяг та морфологічний склад ТПВ та їх фізико-хімічні показники, заплановані об'єкти з переробки ТПВ та гідрогеологічні характеристики, концентрації шкідливих речовин в атмосфері тощо. Вивчення всіх цих показників досить актуально для м. Житомира — одного зі швидко розвиваючого міста півночі України. На сьогоднішній день в межах міста знаходиться основний функціонуючий полігон ТПВ [2].

Всі відходи міста Житомира без попереднього сортування вивозять на міський полігон. На сьогоднішній день, жодними міськими, державними, чи громадськими інспекціями не було визначено, який точний об'єм відходів накопичився на міському звалищі. На даний момент полігон завантажений на 85% від проектної потужності. Зважаючи на те, що полігон не має можливості розширюватися він збільшується у висоті. Через відсутність загорожі легкі фракції відходів розносяться вітром, що засмічує територію поблизу звалища.

Методика досліджень. Оскільки місто Житомир — населений обласний пункт, його можна розглядати як об'єкт, який утворює ТПВ (по аналогії з підприємством, яке виготовляє продукцію). Це дає можливість розробити математичну модель на основі виробничих функцій для визначення об'ємів ТПВ. Мета побудови функції полягає в прогнозуванні об'єму утворення ТПВ в регіональній соціально-природо-економічній системі.

Проведений системний аналіз процесу накопичення ТПВ в місті Житомир дозволив виявити залежність їх структури і об'ємів від основних показників (чинників). Серед безлічі чинників були вибрані найбільш значимі, які істотно впливають на утворення об'єму ТПВ. Вибір чинників, що були охоплені дослідженнями, ґрунтується на нижче наведених вихідних положеннях. Під контроль брали ті чинники, які істотно впливали на вихід досліджуваного об'єкту. Якщо число чинників достатнє велике, то слід вдатися до відсіювання неістотних чинників. Але необхідно пам'ятати, що виключення з обліку істотного чинника вельми негативно позначиться на результатах дослідження.

Чинники бувають кількісні і якісні. Кількісні чинники повинні піддаватися точному виміру. Точність виміру чинника має бути не менше ніж на порядок вищою за точність виміру виходу об'єкту. Для якісних чинників може бути побудована умовна порядкова шкала. Чинники мають бути взаємно незалежними. Це означає, що зміна одного чинника не повинна супроводитися зміною інших чинників. Кожний з факторів повинен бути однозначно визначним. Це означає, що фактор як параметр будь-якої природи повинен безпосередньо впливати на об'єкт. Отже, на об'єм утворення ТПВ у місті впливають безліч розглянутих раніше факторів, кількість яких обмежимо найбільш значимими [1, 2].

У першу чергу необхідно враховувати чисельність населення (c_n , тис.

чол). Тут існує пряма залежність: чим більше жителів населеного пункту, тим більше обсяг ТПВ. Крім того, є вплив чисельності жителів на питомий обсяг ТПВ через відмінності рівня споживання. Обсяг житлового фонду (g_f , тис. m^2), як показник розвиненості населеного пункту, так само є чинником впливу. Підтвердженням цього служать вимоги нормативних документів, що регламентують оплату населенням послуг з вивезення ТПВ не по кількості проживаючих у квартирі, а за її метражем. В якості значного фактора необхідно вказати оборот роздрібною торгівлі, включаючи громадське харчування, де утворюється істотна частка ТПВ (r_s , млн грн). В якості факторів, що характеризують розвиток суспільства і добробут населення прийняті: обсяг виробленої промислової продукції (p_v , млн грн) та грошові доходи населення (d_n , млн грн).

Результати дослідження. На основі статистичних даних [2] середньорічної чисельності населення міста в цілому і адміністративно-територіальних одиниць зокрема були отримані апроксимуючі поліноміальні залежності. Як приклад розглянуто місто в цілому (рис. 1). Аргументом для цього і наступних графіків, а також залежності, використовується різниця $y = G - 2008$, де G — рік. Так, наприклад, значенням $y = -2$ відповідає $y = 2006$, а значенню $y = 2$ відповідає $G = 2010$. Тобто, за нуль прийнятий 2008 рік. Це дозволило зменшити величини коефіцієнтів у формулах.

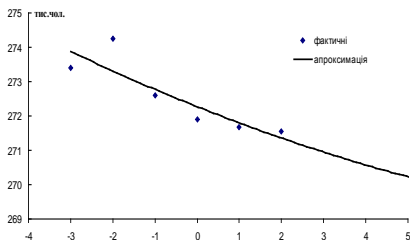

Рис. 1. Середньорічна чисельність населення міста Житомир

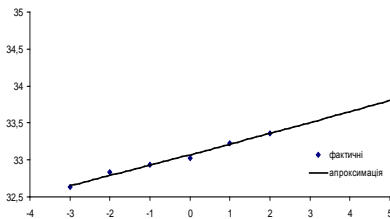

Рис. 2. Об'єм житлового фонду м. Житомира

Статистичні дані по місту в цілому можуть бути добре апроксимовані (коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,77$) поліноміальною залежністю:

$$c_n = 0,0161y^2 - 0,4884y + 272,27 \quad (1)$$

З рис. 1 і залежності видно, що населення міста стійко знижується, що вказує на несприятливу демографічну ситуацію.

Аналіз статистичних даних [2] за об'ємом житлового фонду дозволив отримати наступну залежність (рис. 2). Найвні статистичні дані можна апроксимувати наступною залежністю для м. Житомира ($R^2 = 0,99$):

$$g_f = 0,0009 y^2 + 0,1423 y + 33,07 \quad (2)$$

Тим самим можна зробити висновок, що об'єм житлового фонду, незважаючи на зменшення чисельності населення, збільшується.

Статистичні дані [3] за об'ємом роздрібною торгівлі, включаючи громадське харчування, представлені нижче (рис. 3). На основі цих даних побудовані графічні криві (рис. 3) і отримана апроксимуюча залежність для м. Житомира ($R^2 = 0,96$):

$$r_n = -18,721y^2 + 286,94y + 1824,5 \quad (3)$$

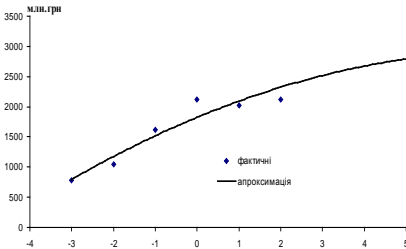

Рис. 3. Об'єм роздрібною торгівлі міста

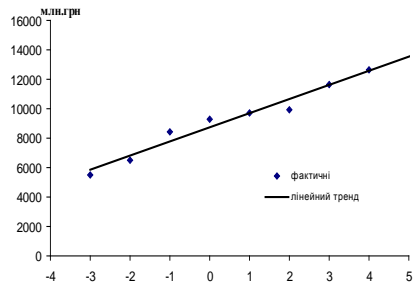

Рис. 4. Обсяг промислового виробництва

Тим самим можна зробити висновок, що об'єм роздрібною торгівлі, включаючи громадське харчування, найближчим часом зростає.

Розглянемо статистичні дані [2] обсягу промислового виробництва по місту, які можна представити графічно (рис. 4). Статистичні дані по обсягу промислового виробництва можна апроксимувати наступною залежністю м. Житомира ($R^2 = 0,96$):

$$p_v = 958,83y + 8723,6 \quad (4)$$

Таким чином, можна зробити висновок, що останнім часом є істотне зростання обсягу промислового виробництва і така тенденція збережеться на найближчу перспективу.

Статистичні дані [2] по доходах населення м. Житомира характеризують рівень життя. На основі цих даних побудована графічна крива (рис. 5) і отримана апроксимуюча залежність.

Наявні статистичні дані по грошових доходах апроксимуються наступною залежністю для м. Житомира ($R^2 = 0,984$):

$$d_n = -68,449y^2 + 857,76 y + 8267,8 \quad (5)$$

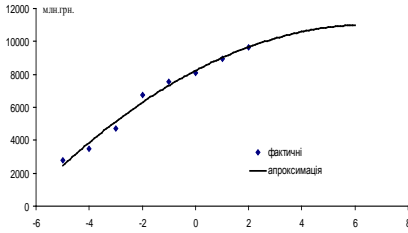

Рис. 5. Грошові доходи населення міста Житомир

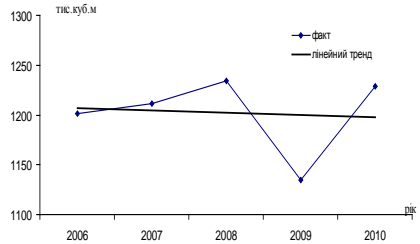

Рис. 6. Об'єм утворення ТПВ міста

Таким чином, можна зробити висновок, що останнім часом спостерігається стійкий ріст грошових доходів населення м. Житомира. Найближчим часом відмічена тенденція збережеться.

Статистика об'ємів твердих побутових відходів, що вивозяться, показує постійну їх зміну [1, 2]. Загальною тенденцією останніми роками було зростання об'ємів вивезення, на що вказує лінія тренду. Розподіл точок відносно лінії тренду говорить про низьку якість статистичних даних (рис. 6).

В результаті визначено, що вихідним показником виробничої функції буде об'єм ТПВ q (тис. m^3), який відповідає об'єму ТПВ, що накопичується і вивозиться з пунктів збирання:

1. Список аргументів виробничої функції відповідає прийнятним чинникам і включає: чисельність населення c_n (тис. чол); обсяг житлового фонду g_ϕ (тис. m^2); оборот роздрібною торгівлі, включаючи громадське харчування r_n (млн грн); обсяг промислової продукції p_p (млн грн); грошові доходи населення d_n (млн грн).

2. Бажана область визначення виробничої функції повинна включати точки $(c_n, g_\phi, r_n, p_p, d_n)$.

3. Оскільки виробничу функцію призначено для прогнозування обсягу утворення ТПВ в залежності від розмірів ресурсів, основна увага при апроксимації приділяється близькості фактичних і розрахункових значень вихідного показника.

1. Дані для побудови виробничої функції по м. Житомир

Фактори	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
c_n , тис. чол	274,26	272,6	271,89	271,68	271,56	270,5	269,87	269,24
g_ϕ , тис. m^2	32,12	32,2	32,2	32,33	32,63	32,641	32,756	32,871
p_p , млн грн	6499,8	8414,8	9268,9	9688,2	9945,9	11213,2	12029,76	12846,32
r_n , млн грн	1042,1	1617,1	2119,2	2021,1	2117,8	2550,08	2805,62	3061,2
d_n , млн грн	960,96	969,12	987,44	907,84	982,88	989	1011	1017
$q_{твв}$, m^3	1201,2	1211,4	1234,3	1134,8	1228,6	1234,7	1258,2	1264,7

Аналіз даних (табл. 1) показує, що приросту кожного з ресурсів відповідає позитивний приріст ТПВ. У таблиці немає даних про результати ізолюваного зміни кожного з ресурсів, проте відомо, що населення відчуває брак коштів і його рівень життя залишається все ще на низькому рівні. Це дозволяє стверджувати, що функція буде зростати з ростом кожного аргументу. Обмеженість ресурсів не дозволяють збільшити населення більш ніж в 1,05 рази в прогнозованому періоді, тому можна вважати, що ефективність приросту цього ресурсу падає в міру його подальшого збільшення. Нарешті, у таблиці відсутні дані, які суперечать гіпотезі про однорідність функції. Таким чином, є підстави припускати, що m задовольняє неокласичним критеріям.

У зв'язку, з тим що останнім часом, зростання показників соціально-економічного розвитку країни в цілому і регіону окремо можна припустити, що в наступний період буде спостерігатися зростання обсягу утворення відходів. Ступінь впевненості зростання показників соціально-економічного розвитку — висока. Збільшення обсягу ТПВ має здійснюватися за рахунок збільшення обсягу житлового фонду, істотного зростання показників роздрібної торгівлі та громадського харчування, зростання промислового виробництва, значного підвищення доходів. Зменшення чисельності постійного населення не має надати більшого впливу, ніж у зазначених факторів.

Розглянемо питання про можливості заміни аргументів функції m . У прогнозованому періоді очікується відносно стабільний рівень технологічної заміни між факторами. Умов поставленого режиму приблизно відповідає пропорційність граничної і середньої продуктивності факторів. У свою чергу, це означає, що еластичність заміни факторів можна прийняти рівною одиниці.

Так як на об'єм утворення ТПВ впливають неоднорідні фактори, то в якості основи для побудови математичної моделі вибирається функція, яка побудована за допомогою методу найменших квадратів. Знаходили коефіцієнти моделі, при яких визначається найменше значення функції похибки. Для цього необхідно взяти похідні функції по кожному аргументу і прирівняти їх до нуля.

Тоді, можемо знайти оптимальні значення $a_1, a_2 \dots a_5$ і $\epsilon_1 \dots \epsilon_5$ при розв'язанні системи з десяти рівнянь. У підсумку виходить залежність:

$$q = 1,56 \cdot n_n^{0,74} + 0,032 \cdot g_{\phi}^{0,0042} + 0,6 \cdot p_n^{0,3} + 0,37 \cdot t_n^{0,2} + 1,72 \cdot d_d^{0,94}$$

Найбільший вплив на дану функцію мають доходи населення. А майже ніякого впливу — житловий фонд (або приріст відходів). Найбільшу кількість відходів можна прогнозувати на 2012 рік у найближчій перспективі (може вплинути те, що буде багато туристів і проводиться Євро-2012).

Дані за фактичними, розрахунковим і прогнозованим обсягам ТПВ з 2006 по 2013 рр. для м. Житомир, як основної ланки відходотворного об'єкта нижче представлені графічно (рис. 7). Як видно з графіка, залежність на основі прогнозних величин факторів показує зростання обсягу ТПВ в м. Житомирі.

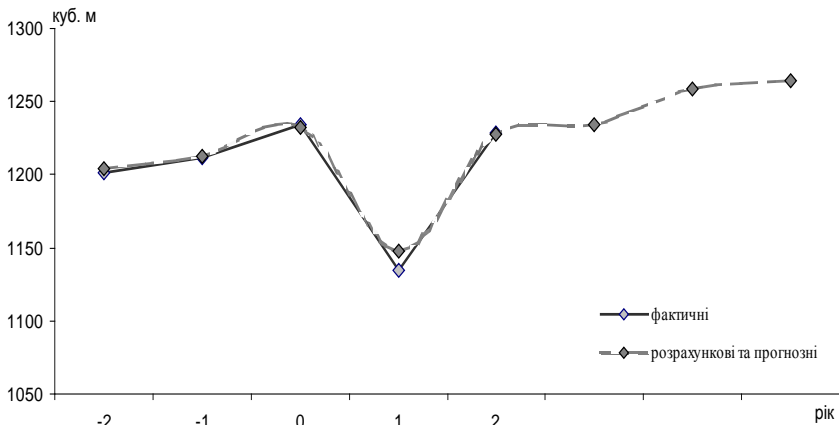

Рис. 7. Результати розрахунків з використанням функції методу найменших квадратів

Висновки.

1. При організації та управлінні процесами обігу ТПВ представляється раціональним не обмежуватися рамками окремого населеного пункту, а розширити систему до кордонів конкретного регіону (міста Житомира). Таким чином, можна розглядати м. Житомир як об'єкт, що утворює відходи.

2. Статистичний аналіз звітних даних дозволив виявити особливості соціального, виробничого, економічного розвитку міста, які впливають на процес утворення ТПВ.

3. Місто Житомир, розглядається як об'єкт, що виробляє ТПВ, вхідними параметрами в систему є: чисельність населення, обсяг житлового фонду, обсяг роздрібної торгівлі, обсяг промислового виробництва і грошові доходи громадян; вихідним параметром — об'єм утворення ТПВ населеного пункту. Запропонована методика прогнозування та модель міста, дозволяє оперативно реагувати на соціально-економічні зміни при організації вивозу ТПВ по м. Житомиру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погодаев, А.К. Адаптация и оптимизация в системах автоматизации и управления [Текст] / А.К. Погодаев, С.Л. Блюмин: монография. — Липецк: ЛЭГИ, 2003. — 128 с.
2. Про стан навколишнього природного середовища в Житомирській області за 2009 рік. Національна доповідь [Текст] / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Житомирській області. — Житомир, 2010. — 221 с.

Одержано 14.03.11

Изучен практический опыт обращения с твердыми бытовыми отходами (ТПВ) в Украине и развитых странах мира. Проанализированы теоретико-методологические подходы относительно проведения анализа процессов образования ТПВ с учетом экологических, социальных и экономических факторов. Создано научно-методическое обеспечение для прогнозирования объемов образования ТПВ на территории города.

Ключевые слова: математическая модель, объем твердых бытовых отходов, производственна

The practical experience of handling of hard domestic wastes (HDW) in Ukraine and developed countries of the world is studied. The theoretical and methodological approaches to the analysis of HDW generation in consideration of ecological, social and economic factors are analyzed. The methodological support for prognostication of amounts of HDW generation on the territory of the city is created.

Key words: mathematical model, amount of hard domestic wastes, productive

УДК 631.164.23

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

О.В. ЖАРУН, кандидат економічних наук

В публікації здійснено оцінку сучасного інвестиційного процесу в агропромисловому комплексі та досліджено тенденцію капіталовкладень в розрізі видів діяльності та за спрямованістю в основний капітал. Визначено пріоритети сільського господарства в загальній структурі економіки України.

Ефективний розвиток сільського господарства в умовах розвитку ринкових відносин в Україні неможливий без активізації інвестиційної діяльності, нарощення обсягу капіталовкладень, використання найефективніших джерел фінансування.

Інвестиції в агропромисловий комплекс (АПК) України в умовах обмеженості внутрішніх ресурсів є найбільш привабливим джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Однак їх обсяг та рівень ефективності залишаються вкрай недостатніми через наявність цілої низки чинників: нестабільність політичної ситуації і законодавчої бази, низька інвестиційна привабливість українського агропромислового комплексу для іноземних інвесторів та ін.

Україна має значний аграрний потенціал і, беручи до уваги світову харчову кризу, вона може стати країною, що зробить вагомий внесок у подолання цієї проблеми. Саме ця передумова у період зростання цін на сировину, продукти харчування і продукцію сільського господарства, робить

вітчизняну економіку особливо інвестиційно привабливою, з огляду на її аграрний сектор, та вимагає пріоритетного ставлення до нього.

Останнім часом відбувається зростання обсягу капіталовкладень в сільському господарстві, поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, зміцнення зв'язків фінансового ринку й сільськогосподарських підприємств, проте роль сільського господарства як галузі та перспективи його розвитку не дооцінюються, тому існує нагальна проблема переоцінки вагомості цього сектору економіки України та відкриття нових напрямів для розвитку.

Проблема поглибленого вивчення науково-дослідної теми інвестиційних процесів в сільському господарстві завжди була в центрі уваги українських та іноземних дослідників. Фундаментальний економіко-теоретичний аналіз інвестиційного процесу в умовах ринку проведено в працях Дж. М. Кейнса, А. Смітта, Дж. Р. Хікса, К.Р. Макконнел та інших. Останні дослідження проблеми інвестиційного забезпечення аграрної економіки України базуються на працях вітчизняних учених-економістів Т. О. Музиченко, С.М. Лакиш, О.Ю. Старікова, В.М. Вишнякова та інших.

Методика досліджень. Метою дослідження є сучасний стан інвестиційних процесів в АПК та визначення перспективи розвитку даного сектору економіки України. Відповідно до поставленої мети у роботі використовувалися такі методи дослідження: монографічний, абстрактно-логічний та порівняння.

Результати дослідження. Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 11–15% валової продукції, 12–16% доданої вартості, однак на галузь припадає лише 3,7–5,0% усіх інвестицій в економіку країни. Сільське господарство України разом з іншими складовими АПК забезпечує близько 30% валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95% товарів масового вжитку, утримання сільської поселенської мережі з 15 млн жителів, а отже, потребує такої державної політики і підтримки, яка б забезпечила привабливість для інвесторів, сприятливі умови життя та гідну оплату праці сільських жителів [5].

Головні джерела інвестиційних потоків на підприємствах АПК представлені переважно державними фінансами та кредитами комерційних банків, не зважаючи на проблеми, пов'язані з їх отриманням.

Значимо, що за результатами 2009 р. суттєво скоротилися обсяги кредитування аграрної промисловості більш ніж утричі. За оцінками експертів ринку, вони можуть скорочуватись і надалі. До 2009 року обсяги кредитних коштів, які банківський сектор надавав аграріям, зростав. Так, в 2008 році підприємства агропромислового комплексу залучили в 1,5 рази більше кредитів, ніж у 2007р. — 17,292 млрд грн Якщо у 2008 році банки надали сільгоспвиробникам майже 17,3 млрд грн кредитів, зокрема 11,4 пільгових, тоді як у 2009 загальна сума залучених у галузь кредитних коштів становила 5,8 млрд грн [2].

Зменшення кредитування агропромислового сектору у 2009 році, крім загальних проблем банківського сектору та підвищення ставок кредитування, пов'язано з тим, що у державному бюджеті не було коштів для компенсації банкам пільгового кредитування. Звичайно, не останню роль у скороченні кредитування АПК зіграла і світова фінансова криза, яка зачепила усі галузі економіки країни, а банківську сферу однією з перших. Наслідки такого скорочення обсягів аграрного кредитування проявилися і у 2010 році, адже період обороту капіталу, за підрахунками аналітиків, у сільськогосподарській промисловості складає приблизно 1 рік.

Аналіз офіційної статистики банків, показав, що майже вдвічі зросла відсоткова ставка по кредитах. Банки не хочуть кредитувати довгострокові проекти (зокрема тваринництво), а якщо і кредитували протягом 2009 р., то під 12–14% у валюті і під 25–30%, а в окремих випадках і під 40% у гривні. Для тваринництва, термін окупності капіталовкладень якого зазвичай сягає не менше 4,5–5 років, це «кабальні умови». Фінансовий стан аграрних позичальників погіршився з кінця 2009 р. у зв'язку з обвалом національної валюти. На сьогодні зовнішній борг України складає 93% до річного ВВП. Ціла низка птахівничих та свинарських підприємств змушені скоротити розвиток. Практично відсутня компенсація по кредитах, яка за 2009 р. скоротилась у 7 разів [2].

Потреба у кредитних лініях для агропромислових підприємств була і залишається дуже високою. Згідно з експертними оцінками сільське господарство для нормального функціонування потребує від 10 до 25 млрд грн кредитних коштів. Так, у 2010 р. оцінка загальної вартості посівної кампанії приблизно в 24 млрд грн із них 12–13 млрд грн повинні бути забезпечені за рахунок продажу попереднього врожаю. Решта, а це приблизно 11–12 млрд грн — залучені засоби. Близько 1,5–2 млрд грн являють собою дотації держави. Перш за все це форвардні закупівлі, дотації на гектар посівів та інші джерела державної підтримки. За офіційними даними Міністерства аграрної політики, на весняну посівну аграрії вже зайняли в борг майже 160 млн грн. Серед залучених кредитів 148,5 — короткострокові, 8,6 середньострокові кредити і лише 0,1 млн — кредити довгострокові. Потреба у кредитних коштах оцінюється на рівні 12 млрд гривень [6].

Таким чином, на сьогоднішній день аграрії забезпечені необхідними коштами приблизно на половину. Стан розвитку державного інвестування аграрної галузі на 2010 р. з 3-х фондів Державного бюджету (без власних надходжень установ і організацій за спецфондом) передбачено в обсязі 9,2 млрд грн, в тому числі на підтримку розвитку підприємств агропромислового комплексу — 5,3 млрд гривень. Державним казначейством України виділено 704,7 млн грн на підтримку розвитку підприємств АПК [6].

Загалом майже 90% кредитів, які надаються агропромисловим підприємствам — короткострокові. Вони направлені на поповнення оборотного капіталу підприємств — в першу чергу на посівні кампанії. Таким чином, у 2010 р. аграрії намагатимуться обходитись власними силами та грошами, що

вилетється в економію: мінімізація добрив, скорочення кількості технологічних операцій, що може вкрай негативно вплинути на урожайність [6].

Погіршала ситуацію з аграрними кредитами і держава. На початку грудня минулого року Конституційний суд України звільнив банки від зобов'язань пролонговувати кредити сільгоспвиробникам не менше ніж на один рік, якщо ці банківські установи мають намір отримати або вже отримали рефінансування НБУ [7], визнавши Закон України «Про внесення змін до деяких законів з протидії негативним наслідкам впливу світової кризи на розвиток агропромислового комплексу» №922–VI від 04.02.2009 р. [3] неконституційним. Цей нормативно-правовий акт був прийнятий ще в лютому 2009 і зобов'язував банки зберігати ставки пролонгованих кредитів, забороняв переоцінювати вартість застав і стягувати комісію за реструктуризацію кредитних позик. Згідно скасованого документа, навіть якщо банк не потребував грошей Національного банку, він все одно повинен був запропонувати аграріям реструктуризацію.

Одним з перспективних напрямів кредитування сільського господарства є інвестиційні кошти від Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), який в 2010 р. планує інвестувати до України 1,1 млрд євро. За результатами 2009 р. ЄБРР профінансував проекти по розвитку українського агропромислового комплексу (АПК) на суму 200 млн євро і не планує знижувати фінансування АПК в 2011 р. Основна вимога до позичальника — прибуток і введення міжнародної фінансової звітності [2].

Не дивлячись на проблеми з кредитною підтримкою, яка виникла на тлі світової фінансової кризи, у 2009 році аграрна промисловість залишалась чи не єдиною галуззю української економіки, яка демонструвала стабільний приріст. Потенційні інвестори із зацікавленням дивляться на сільськогосподарський ринок України, так само як і самі аграрії. Інший спосіб, окрім кредитів, залучити гроші в агробізнес — розміститися на біржі, шукати прямих інвесторів.

Основними інвесторами в сільське господарство України є: Кіпр (305,8 млн дол. США), Великобританія (121,7 млн дол. США), Данія (50,9 млн дол. США), США (50,4 млн дол. США), Швеція (36,7 млн дол. США), Німеччина (35,4 млн дол. США), Австрія (28,4 млн дол. США), Польща (28,3 млн дол. США), Російська Федерація (17,7 млн дол. США) [6].

Поряд з тим, одним із найперспективніших напрямків розвитку інвестиційних процесів є співпраця України з Лівією в аграрному секторі, а саме проект оренди українських полів під назвою «100 тисяч гектар» для вирощування сільськогосподарської продукції, котра б реалізовувалась на лівійському ринку. Крім цього проекту лівійські інвестори зацікавлені у створенні в Україні сучасного спільного підприємства у галузі тваринництва, котра постачала б свою продукцію в Лівію та інші африканські країни [1].

Діяльність інвесторів в аграрному секторі економіки представлена великою кількістю компаній, які, зважаючи на фінансово-економічну кризу,

сьогодні не є найстабільнішою складовою економіки нашої держави.

Передумовою входження іноземного капіталу є зміщення нарощування сільськогосподарської продукції на користь великотоварного виробництва, враховуючи спрямованість обсягів бюджетної підтримки всіх рівнів і, насамперед, Державного бюджету, великим підприємствам. Очевидним є факт, що більшість галузей сільського господарства можуть бути конкурентоспроможними на ринку лише за відповідної концентрації виробництва та створення належних умов для виробництва продукції. Поряд з тим ряд існує проблем, пов'язаних з державним управлінням. По-перше, великим підприємствам на продукцію, яку вони зобов'язані постачати державі, як і раніше, встановлюються ціни, нижчі за ціни зовнішньоторговельного паритету. По-друге, оплата часто здійснюється з великим запізненням. В результаті ці запізнення з оплатою на декілька місяців спричиняють значне зменшення реальної ціни.

Поряд з тяжінням до великотоварного виробництва розвивається криза конкурентоспроможності на тлі становлення інтеграційних процесів у світове господарство. Існуюча подвійність структури сільського господарства в Україні з її поділом на великі підприємства та підсобні господарства не придатна для подолання проблем, викликаних ринковими умовами. Без державної підтримки великі підприємства здебільшого були б неконкурентоспроможними на міжнародному рівні, навіть за світових цін. Що ж до підсобних господарств, то вони хоча і є конкурентоспроможними, але лише тому, що неявно субсидіюються великими підприємствами та отримують від них матеріальні ресурси. Більшість цих господарств була б за ринкових умов теж нежиттєздатною.

Співпраця з іноземними інвесторами налаштує вітчизняний ринок на вимоги міжнародного та актуалізує проблему пошуку джерел забезпечення продовольчої безпеки України. По-перше, це стосується зобов'язань перед СОТ по зниженню митних тарифів імпорту та рівня внутрішньої підтримки сільськогосподарських виробників, зменшення державних витрат на субсидування експорту та обсягу сільськогосподарських продуктів, на які поширюються експортні субсидії, що дасть змогу проникнути на ринок виробникам з низькоякісною дешевою продукцією, яка зруйнує становлення національного виробника. По-друге, існує тенденція розвитку технологій з вирощування генетично модифікованої продукції. По-третє, важливим фактором, що наоцінює напруженість на ринку є розвиток індустрії біологічного палива. Щодо останнього, то зазначимо, що згідно «Програми розвитку виробництва біодизельного палива на період до 2010 року» Україна повинна виробляти та споживати в 2010 р. понад 520 тис. тонн біодизельного палива, для чого необхідно буде забезпечити валовий збір насіння ріпаку на рівні 1,7–1,8 млн тонн. За врожайності ріпаку в середньому 20ц/га потрібно засіяти 0,85–0,9 млн га ріллі, що становить близько 3% загальної площі (33,8 млн га) орних земель України [4].

Окрім того, існує проблема галузей, що переробляють продукцію АПК,

яка полягає у недостатності виробничих потужностей, оскільки вирощену в сільському господарстві продукцію неможливо вчасно переробити. Значні втрати є і в процесі переробки, оскільки устаткування багатьох підприємств застарілі і недосконалі. Втрачається багато під час транспортування й зберігання. В цілому тільки 3/5 виробленої сільськогосподарської продукції надходить до споживача. Через високу собівартість виробництва продукції значна частина підприємств не працює, а зібрана сільськогосподарська сировина вивозиться в інші країни.

Така критична ситуація в АПК потребує від аграріїв реконструкції і технологічної модернізації виробничих потужностей підприємств харчової і легкої галузей промисловості, сільськогосподарського машинобудування, виробничої інфраструктури.

Висновки. Для забезпечення стабільного розвитку галузі АПК України необхідно забезпечити щорічний активний приплив інвестицій і поступальне збільшення їх обсягу, що неможливо без максимального залучення іноземних інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзь О. Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О. Є. Гудзь, А. В. Сомик // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 54–63.
2. Гуторова І. В. Роль банківського кредитування у забезпеченні сталого розвитку сільськогосподарських підприємств / І. В. Гуторова // Вісник Харківського національного аграрного університет ім. В.В. Докучаєва: економіка АПК і природокористування. — 2009. — №9. — С. 116–120.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів з протидії негативним наслідкам впливу світової кризи на розвиток агропромислового комплексу» № 922–VI від 04.02.2009 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України/ Загальне законодавство. — Режим доступу до веб-сайту: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Кваша С. М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектора вітчизняної економіки / С. М. Кваша // Економіка АПК. — 2009. — № 5. — С. 3–10.
5. Офіційний веб-ресурс Державного Комітету Статистики України [Електронний ресурс] / Розділ «Статистична інформація»; пункт «Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності». — Режим доступу до веб-сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний веб-ресурс Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс] / Розділ «Інвестиційна політика та підприємництво»; пункт «Довідка та аналітична інформація». — Режим доступу до веб-сайту: <http://www.minagro.kiev.ua>.
7. Рішення Конституційного суду у справі за конституційним поданням Президента України № 1–54/2009 від 24.11.2009 р. [Електронний ресурс] /

Одержано 14.03.11

В публикации осуществлена оценка современного инвестиционного процесса в агропромышленном комплексе и исследована тенденция капиталовложений в разрезе видов деятельности и по направленности в основной капитал. Определены приоритеты сельского хозяйства в общей структуре экономики Украины.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционный процесс, инвестиционная привлекательность, приоритетность отрасли, агропромышленный комплекс.*

The modern investment process in agro-industrial complex is estimated in the article. The tendency of capital investments in the variety of activities and their direction to the fixed capital is investigated. The priorities of agriculture in the general structure of Ukrainian economy are defined.

Key words: *investments, investment process, investment attractiveness, priority of industry, agro-industrial complex.*

УДК 336.74:338.43

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

І.В. ТКАЧУК, аспірант*

У статті розглянуто теоретичні аспекти організаційно-економічних механізмів управління грошовими потоками сільськогосподарських підприємств. Визначено мету, об'єкти та суб'єкти управління грошовими потоками.

Підприємства аграрної галузі економіки України займають чільне місце у формуванні продовольчої безпеки держави, забезпечують понад 15% ВВП. Їх конкурентоспроможність, платоспроможність, інвестиційна привабливість, ліквідність, фінансовий стан значною мірою залежать від організаційних та економічних механізмів, що регулюють грошові потоки суб'єктів господарювання даної сфери.

* Науковий керівник: Кучеренко Т.Є., к. е. н., доцент

Управління грошовими потоками підприємств різних сфер економіки, в т.ч. агропромислового комплексу, досліджували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Г. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік, П. А. Стецюк, Ю. Я. Лузан, А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко, Р. М. Циган, А. О. Титаренко, М. В. Швець, І. О. Бланк, В. О. Привалов, І. М. Макарчук, В. В. Баліцька, С. І. Надточій, С. Річардс, М. Руджеро, С. Кербер, П. Патсула та ін.

Як зазначають Р. М. Циган, А. О. Титаренко, М. В. Швець [19, с. 157], зміст управління потоками грошових коштів залежить від оптимізації фінансових потоків і структури капіталу підприємства. Грошові потоки повинні бути узгоджені між собою таким чином, щоб зберегти ліквідність (фінансову рівновагу); при цьому уникнути надлишкової (нерентабельної) ліквідності. Тільки за такої умови процес виробництва може відбуватися без перешкод. Дану позицію продовжує В. О. Привалов [16]: ефективне управління грошовими потоками — один із головних факторів стійкого фінансового стану та кредитоспроможності підприємства.

А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко [9, с. 580–581] розглядають об'єкти управління, якими є грошові потоки, з одного боку, та залишки грошових коштів, з іншого, що тісно пов'язані між собою. Система управління грошовими потоками, на їх думку, передбачає:

- аналіз стану грошового обороту (досліджуються обсяг, склад та напрямки руху грошових потоків, оцінюються достатність формування та витрачання грошових коштів);
- планування грошового обороту та грошових потоків підприємства (розробка плану руху грошових коштів);
- контроль за збалансованістю надходження та витрачання грошових коштів на окремі види діяльності;
- коригування термінів платежів;
- пошук резервів прискорення швидкості грошового обороту, терміну зарахування та перерахування грошей.

І. О. Бланк [2, с. 13] виділяє наступні етапи процесу управління грошовими потоками підприємства:

- забезпечення достовірного обліку грошових потоків підприємства та формування необхідної звітності;
- аналіз грошових потоків підприємства в попередньому періоді;
- оптимізація грошових потоків підприємства;
- планування грошових потоків підприємства в розрізі окремих видів їх;
- забезпечення ефективного контролю грошових потоків підприємства.

Управління грошовими потоками, за словами Т. Таннебергера [14, с. 37], спрямоване, в першу чергу, на максимізацію ліквідності шляхом використання легальних можливостей підприємства процесів керування вимогами і політики погашення зобов'язань. По-перше, необхідно якомога жорсткіше діяти при стягненні дебіторської заборгованості, а власні виплати відтягувати до останнього, прийнятного для кредитора, терміну. Також потрібно

контролювати витрати, тому в сільськогосподарському підприємстві пропонує застосовувати наступні тактики:

- оптимізація енергокористування і транспортних робіт;
- зменшення інтенсивності при обробітку ґрунту;
- оптимізація норм висіву;
- економія діючої речовини при підкормці і внесенні основного удобрення;
- погоджена пролонгація термінів сплати за оренду і найм тощо.

Науковці розглядають різні методи, способи управління грошовими потоками, шляхи їх оптимізації. Однак, що стосується організаційно-економічних механізмів управління грошовими потоками сільськогосподарських підприємств, то даній проблемі приділяється недостатньо уваги. Тому, на нашу думку, це питання потребує подальшого розгляду.

Мета статті — розглянути теоретичні аспекти організаційно-економічних механізмів управління грошовими потоками підприємств у наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених; запропонувати власну схему управління грошовими потоками у сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. Використано монографічний, порівняльний, абстрактно-логічний методи дослідження, аналіз, синтез.

Теоретичною, методологічною та інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, нормативно-правові акти щодо руху грошових коштів, дані Міністерства аграрної політики і продовольства України.

Результати дослідження. Управління грошовими потоками сільськогосподарського підприємства здійснюється як на макrorівні (державне нормативно-правове регулювання), так і на мікрорівні (всередині кожного окремо взятого суб'єкта господарювання). Необхідність його полягає у визначенні руху грошових коштів у фінансово-господарській діяльності як регулятора фінансової стійкості, платоспроможності та кредитоспроможності суб'єкта господарювання.

Управління грошовими потоками — це складний механізм керування інтегрованими процесами надходження і вибуття грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної, фінансової та надзвичайної діяльності підприємства з метою забезпечення його фінансової стабільності.

Якщо виразити у грошовій формі всі природні, матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси, які використовуються у виробничому циклі, і отримувати результати, то процес функціонування будь-якого суб'єкта господарювання може розглядатися як процес руху грошових засобів. Вони надходять із різних джерел: від інвесторів, кредиторів і доходів, що отримані в результаті власної виробничої і фінансової діяльності та спрямовуються на різноманітні цілі, придбання основних засобів, створення матеріальних запасів, купівля цінних паперів, фінансування поточної виробничої діяльності та ін.

Складові частини капіталу постійно змінюються, знаходяться у безперервному русі [17].

Основною метою управління грошовими потоками є забезпечення фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку шляхом збалансування обсягів надходження і витрат грошових коштів і синхронізації їх у часі [2; 3, с. 68; 16]

Організаційно-економічні механізми управління грошовими потоками сільськогосподарських підприємств передбачають участь як державних органів влади, банків, інших фінансових установ, так і управлінського персоналу суб'єкта господарювання (рис. 1).

Елементами є об'єкти та суб'єкти управління. Об'єкти управління — грошові потоки сільськогосподарських підприємств. Суб'єкти управління поділяються на три групи (табл.).

Механізми управління

Суб'єкти управління	Механізми управління	
	за сферою дії	за способом впливу
I. законодавчі, виконавчі, судові органи влади, традиційні медіа та мережа Інтернет	на макрорівні	механізми опосередкованого впливу
II. банки, інвестиційні та інші фінансові установи	на мезорівні	механізми опосередкованого впливу
III. управлінський апарат підприємства	на мікрорівні	механізми прямого впливу механізми опосередкованого впливу

I. Управління грошовими потоками на макрорівні.

На державному рівні управління грошовими потоками здійснюється органами влади: законодавчими, виконавчими, судовими. Законодавча влада реалізується через нормативно-правове регулювання руху грошових коштів шляхом прийняття відповідних законів, постанов, інструкцій, якими визначаються правила проведення розрахунків, готівкових та безготівкових, із застосуванням спеціальних платіжних засобів та схем, встановлюється сума граничного готівкового розрахунку, порядок погашення зобов'язань та ін.

Органи виконавчої влади (контрольно-ревізійні управління, податкові органи тощо) здійснюють опосередкований вплив на грошові потоки сільськогосподарського підприємства. Якщо при проведенні перевірок (планових або позапланових) діяльності були виявлені порушення, то на такий суб'єкт господарювання накладається адміністративна (у вигляді штрафних санкцій) відповідальність. Згідно ст. 230 Господарського кодексу України [1] штрафними є господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

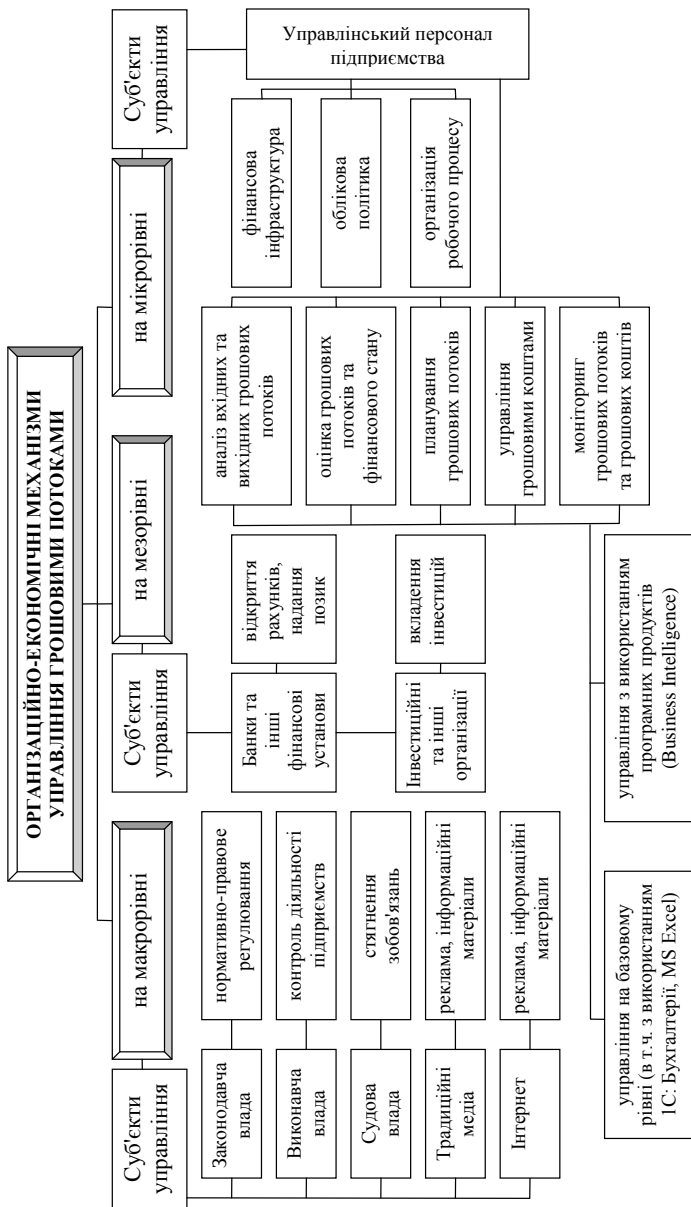

Рис. 1. Організаційно-економічні механізми управління грошовими потоками сільськогосподарських підприємств

Органи судової влади (суди) вирішують господарські спори, розглядають справи про банкрутство у порядку провадження. Рішенням суду забезпечується виконання зобов'язань одного суб'єкта господарювання стосовно іншого, сплата штрафних санкцій, порядок погашення зобов'язань при визнанні підприємства банкрутом. Банкрутство — нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом процедури, що передбачено ст. 209 Господарського кодексу України [1].

Розміщення рекламних матеріалів у ЗМІ, проведення активної роботи з громадськістю (англ. — "Public Relations" або "PR") є запорукою формування позитивного іміджу підприємства, залучення до співпраці нових партнерів та інвесторів, підтримки добрих відносин з орендодавцями землі, зв'язків з банками. Як зазначає Х. Енгельс [4], виважений PR забезпечує зростання господарської і конкурентної позиції сільськогосподарського підприємства, збільшення обсягів продаж продукції аграрного виробництва.

До виконавчої, законодавчої і судової влади, а також традиційних медіа — преси і телебачення, які вважаються четвертою владою, додається п'ятий елемент — Інтернет [10]. Мережа Інтернет пропонує широко розгалужену систему інформаційного забезпечення користувачів потрібними їм ресурсами — від законодавчих нормативно-правових документів до рекламної інформації.

II. Управління грошовими потоками на мезорівні.

Банківські установи здійснюють:

- відкриття та ведення поточних рахунків, у т.ч. переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- відкриття депозитів суб'єктам господарювання;
- операції з платіжними картками;
- надання кредитних ресурсів;
- лізинг тощо.

Надзвичайно висока ставка за кредитами (до 30%) і відсутність ліквідної застави робить аграрне підприємництво ризикованим для банків, а відсутність стабільності відлякує значну частину потенційних інвесторів. Тому, на думку вчених НААН України [7], потрібно затвердити національну доктрину розвитку АПК на довгострокову перспективу (до 10 років), в якій визначити щорічні обсяги рефінансування комерційних банків НБУ під пільгову ставку для цільового кредитування АПК (емісійні кошти — до 25 млрд грн/рік), залучити кошти міжнародних інвестиційних компаній під гарантії уряду (3 — 4 млрд дол./рік).

Стосовно процедури отримання кредитних коштів сільгоспвиробниками, то вона є складною: вивчаються наявні ресурси позичальника, регіональні особливості, урожайність за кілька років, аналізуються технологія та системи зберігання продукції і її реалізації. Це необхідно для визначення спроможності клієнта у майбутньому сплатити відсотки за отриманим кредитом. На даний час

відновлено кредитування купівлі техніки. Для поповнення обігових коштів надається овердрафт, факторинг, кредитні лінії, торговельне фінансування [8].

У 2010 році підприємствами агропромислового комплексу залучено 6420 млн грн кредитних коштів (рис. 2).

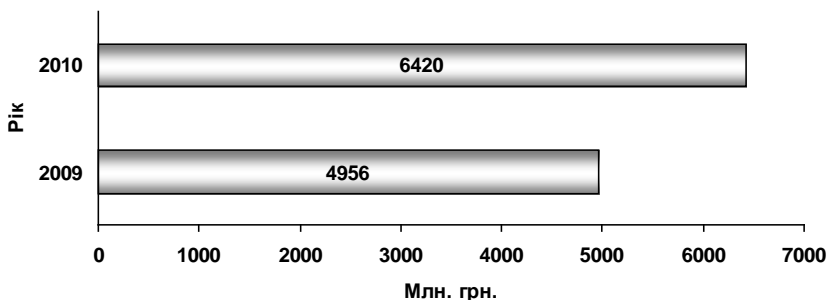

Рис. 2. Залучення кредитних ресурсів підприємствами АПК, млн грн*

* на 14.10.2010 р.

Підприємствами агропромислового комплексу у 2010 році залучено кредитних коштів на суму 6420,2 млн грн, що на 30% більше від залучених у відповідному періоді попереднього року. Із загального обсягу отримано короткострокових кредитів 4579, середньострокових — 809,6, довгострокових — 1031,6 млн гривень. Кредити залучили 1774 підприємства. Процентні ставки за кредитами банків становили від 16 до 38 відсотків [15].

Станом на 1.07.2009 року в агропромисловий комплекс України було залучено 7944,3 млн грн інвестицій в основний капітал (14,7% від загального обсягу інвестицій в економіку — 54081,7 млн гривень). З них 3181,8 млн грн у сільське господарство (5,9% від загального обсягу) [18].

III. Управління грошовими потоками на мікрорівні.

До механізмів опосередкованого впливу відносяться наступні:

- фінансова інфраструктура (віддаленість підприємства від фінансових установ визначає своєчасність здачі понадлімітних сум грошових коштів до каси банку);
- облікова політика (передбачає вибір методології бухгалтерського обліку, яка б достовірно відображала фінансовий стан підприємства, з метою організації ефективної системи управління);
- організація робочого процесу (забезпеченість необхідними ресурсами, в т.ч. інформаційними, гарантує достовірність та своєчасність відображення даних).

Система управління грошовими потоками сільськогосподарських підприємств включає елементи, такі як: аналіз вхідних та вихідних грошових потоків; оцінка грошових потоків та фінансового стану суб'єкта

господарювання; планування грошових потоків; управління грошовими коштами; моніторинг грошових потоків.

Метою аналізу грошових потоків є оцінка здатності підприємства отримувати кошти визначеного розміру і в установлені строки, необхідні для здійснення незапланованих витрат. Аналіз руху грошових потоків дає змогу оцінити перспективну платоспроможність і ступінь ризику укладення договорів, контрактів та угод і передбачає розрахунок сум надходжень і витрат у розрізі окремих видів діяльності [6]. Аналіз грошових потоків за видами діяльності є одним із найважливіших, оскільки керована зміна грошового потоку по операційній, інвестиційній чи фінансовій діяльності підприємства в найбільшій мірі може вплинути на значення чистого грошового потоку підприємства, як наслідок, — на фінансовий стан. Виходячи з цього аналіз грошових потоків за видами діяльності варто проводити чи на початку загального аналізу грошових потоків (після визначення розміру вхідних та вихідних грошових потоків), чи-то наприкінці загального аналізу грошових потоків підприємства і саме на його основі слід приймати відповідні управлінські рішення, які розраховані переважно на середньострокову та довгострокову перспективу [13].

Основною метою оцінки руху грошових потоків є виявлення спроможності організації генерувати грошові засоби у розмірі та в часі, необхідних для планування витрат. Тому фінансова стійкість підприємства знаходиться у взаємозалежності від реального грошового потоку в певному часі, а величина грошового потоку залежить від швидкості обігу коштів [5]. Оцінка ліквідності займає важливе місце в аналізі фінансового стану суб'єкта господарювання, оскільки саме ця група показників характеризує здатність підприємства швидко перетворити активи на грошові кошти, своєчасність погашення поточних зобов'язань та короткострокової кредиторської заборгованості.

Планування руху грошових коштів дозволяє формувати всі потоки платежів на підприємстві та між підприємством і зовнішнім середовищем з врахуванням стану платіжних засобів за один або кілька періодів. Визначення потоків платежів та залишків платіжних коштів для фінансового планування за видами, обсягом і часом їх виникнення відповідно до діяльності підприємства в майбутньому періоді дозволить володіти інформацією про очікувані платежі і надходження грошових коштів у необхідні часові інтервали з врахуванням специфіки функціонування підприємства. За допомогою прогнозу руху коштів можна визначити, скільки грошових коштів необхідно вкласти в господарську діяльність підприємства, синхронність їх надходження та використання, що дає можливість врахувати потребу у залученому капіталі й визначити майбутню ліквідність підприємства [12, с. 182].

Управління грошовими коштами — це відображення зміни кількості торгових контрактів (договорів), оскільки при цьому сума коштів на рахунок збільшується або зменшується [21, с. 51]. При управлінні грошовими коштами

варто зважувати на ризики, які виникають у діяльності підприємства. Практика правильного управління — це виявлення "золотої середини" між такими небажаними крайнощами, як банкрутство при укладанні договорів з великою долею ризику і отримання грошової винагороди у недостатній для покриття операційних витрат кількості [20, с. 68].

Об'єктами контролю та моніторингу грошових потоків є виконання завдань із формування обсягу грошових коштів та витрат їх у розрізі передбачених напрямків; рівномірність формування грошових потоків у часі; забезпечення ліквідності грошових потоків та їх ефективності.

Хоч Excel та 1С і залишаються найпоширенішою моделлю комп'ютеризації фінансових процесів, але в 1С: Бухгалтерії ведуть бухгалтерський облік, бюджетування — в спеціалізованому програмному продукті, а фінансовий аналіз (в т.ч. і грошових потоків) — в Excel. Тому, пропонується вирішення даної проблеми через запровадження центрального програмного продукту з використанням OLAP-технології, куди можна звести дані із 1С, Excel, інших баз даних, і уже в ньому консолідувати і аналізувати інформацію [11]. Системи Business Intelligence, які базуються на основі OLAP, надають можливість створення єдиного інформаційного середовища з метою консолідації даних, проведення аналітичних процедур, планування, контролінгу з представленням результатів у будь-якому форматі.

Висновки. Управління грошовими потоками — важлива складова діяльності суб'єкта господарювання будь-якої галузі економіки, в т.ч. і агропромислового комплексу. Врахування усіх організаційних та економічних механізмів, що регулюють господарську діяльність аграрного підприємства, його грошові потоки, забезпечить:

- стабільне функціонування;
- ефективність використання грошових коштів;
- зростання чистого грошового потоку;
- зменшення потреби у залученні позикового капіталу;
- фінансову рівновагу та покращення фінансового стану;
- підвищення рівня платоспроможності тощо.

Такий підхід до управління забезпечує розширення займаного сегменту ринку аграрної продукції, підвищення рейтингу сільськогосподарського підприємства, його конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, платоспроможності та запобігає ситуаціям, що призводять до банкрутства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=6&nreg=436-15>
2. Бланк І. Концепція управління грошовими потоками підприємства / І. Бланк // Банківська справа. — 1999. — № 3. — С. 12–15.
3. Вейкрута Л. Аналіз рівномірності, синхронності та збалансованості грошових потоків підприємства / Л. Вейкрута // Вісник Львівського університету. — 2008. — Вип. 40. Серія екон. — С. 65–69.

4. Делай добро, и... говори об этом! // Новое сельское хозяйство. — 2007. — № 6. — С. 48–50.
5. Климчук С. В. Напрями оцінки руху грошових коштів як визначальної компоненти фінансової стійкості / С. В. Климчук // Економіка АПК. — 2006. — № 9. — С. 52–57.
6. Клочан В. П. Аналіз грошових потоків сільськогосподарського підприємства / В. П. Клочан, Н. І. Костаневич // Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С. 56–60.
7. Кушнір А. 20% свого часу Кабмін повинен працювати на українське село / А. Кушнір // Аграрний тиждень. Україна. — 2010. — № 34 (160). — С. 7.
8. Лебідь Л. Капітальний інтерес сільського господарства / Л. Лебідь // Аграрний тиждень. Україна. — 2010. — № 32 (158). — С. 5.
9. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів / Мазаракі А. А., Ушакова Н. М., Лігоненко Л. О. ; під ред. проф. Н. М. Ушакової. — К.: "Хрещатик", 1999. — 800 с.
10. Мазур А. Пятая власть / А. Мазур // Инвестгазета. — 2007. — № 23. — С. 24–26.
11. Макаров Д. Через тернии к финансовому менеджменту / Д. Макаров // Стратегии. — 2006. — № 5. — С. 46–54.
12. Мицак О. В. Грошові потоки у системі фінансового управління підприємством / О. В. Мицак // Науковий вісник УДЛГУ. — 2003. — Вип. 13.4. Економіка, планування і управління в лісовиробничому комплексі. — С. 181–183.
13. Надточій С. І. Загальна оцінка грошових потоків підприємства як основа управління ними / С. І. Надточій // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 5. — С. 41–49.
14. Не дать инвестициям испариться. Предпринимательские стратегии в условиях экономического кризиса // Новое сельское хозяйство. — 2009. — № 2. — С. 36–39.
15. Підсумки роботи агропромислового комплексу у січні-вересні 2010 року [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?10948>
16. Привалов В. О. Деякі аспекти управління грошовими потоками корпорацій / В. О. Привалов // Економіка і регіон. — 2007. — № 1 (16). — С. 99–103.
17. Саудаханов М. В. Поточковий підхід в управленні фінансовими ресурсами на підприємствах газової отрасли / М. В. Саудаханов // Вестник Московского университета МВД России. — 2009. — № 4. — С. 48–49.
18. Стан інвестування АПК за період січень — червень 2009 року [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8932>
19. Циган Р. М. Вплив руху грошових потоків на фінансові результати і прибуток підприємства / Р. М. Циган, А. О. Титаренко, М. В. Швець // Наука й економіка. — 2009. — № 4 (16). — Т. 1. — С. 154–162.

20. Burke G. Managing your money / Gibbons Burke // Active trader. — 2000. — July. — P. 68–73.
21. Ruggiero M. A. The truth about money management / Murray A. Ruggiero jr. // Futures. — 2004. — August. — P. 50–53.

Одержано 17.03.11

Управление денежными потоками — важная составляющая деятельности субъекта хозяйствования любой отрасли экономики, в т.ч. и агропромышленного комплекса. Учет всех организационных и экономических механизмов, которые регулируют хозяйственную деятельность аграрного предприятия, его денежные потоки, обеспечит: стабильное функционирование; эффективность использования денежных средств; рост чистого денежного потока; уменьшение потребности в привлечении заемного капитала; финансовое равновесие и улучшение финансового состояния; повышение уровня платежеспособности и т.п.

Ключевые слова: *денежные потоки, управление денежными потоками, организационно-экономические механизмы.*

Cash flow management is an important constituent of an economic player's activity in any economic sector, including agro-industrial complex. Consideration of all organizational and economic mechanisms which regulate the economic activity of a farm enterprise and its cash flow will ensure: stable functioning; efficient use of monetary funds; increase in net cash flow; reduced need for loan capital; financial balance and the improvement of financial situation; increase in the level of solvency etc.

Key words: *cash flow, cash flow management, organizational and economic mechanisms.*

УДК 338.439.4.003.13:637.12

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

**Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук
Л.А. КОРИННИЙ, аспірант**

Досліджено роль інтенсифікації в підвищенні ефективності молочного скотарства на прикладі ДП "Ілліч-Агро-Умань" Черкаської області. Проаналізовано та узагальнено досвід підприємства з даної проблеми.

В аграрному секторі економіки України за роки реформування змінилися економічні умови господарювання. Проведені реформи не дали очікуваних результатів. Зменшилися обсяги виробництва сільськогосподарської

продукції та її переробки, погіршився матеріальний добробут сільського населення, знизився рівень соціального забезпечення, що призвело до погіршення умов життя, загострення демографічної ситуації. Низька купівельна спроможність населення зумовила погіршення якості харчування, особливо споживання молочних і м'ясних продуктів, що спричинило дефіцит білків тваринного походження в організмі людини.

Переміщення значної частини виробництва молока із сільськогосподарських підприємств у дрібні господарства знизило якість молока та продуктів його переробки, виникли проблеми із сировинними зонами його постачання на молокопереробні заводи, збільшило витрати на транспортування, знизило конкурентоспроможність молочної продукції.

Питання ефективного виробництва молока в підприємствах різних форм власності та господарювання, диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості, економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами, ефективності виробництва молочних продуктів досліджувались у наукових працях українських учених: А.Д.Діброви, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, В.І. Бойка [1–3]. У працях цих учених досліджуються проблеми розвитку молочного скотарства.

Мета даної статті полягає в тому, щоб обґрунтувати напрями підвищення ефективності виробництва молока в аграрних підприємствах на основі інтенсифікації виробництва.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Дане дослідження проведено на системній основі з використанням діалектичного й абстрактно-логічного методів.

Результати дослідження. Молочна галузь переживає скрутні часи. Причина — низька купівельна спроможність наших співгромадян, унаслідок чого й сталося значне падіння обсягів реалізації молочної продукції вітчизняного виробництва. Очікуване у 2010 р. споживання молокопродукції в перерахунку на молоко в цілому становить, за розрахунками Мінекономіки, 198,4 кг на особу. Зокрема, споживання молочної продукції промислового виробництва — 82 кг на одну людину. Фізіологічна ж норма — 380 кг на особу.

На роботу галузі негативно вплинув масовий імпорт твердих сирів, особливо з Польщі, за демпінговими цінами й з добавками немолочного походження, якого завезено 900 т за ціною 38,4 тис. грн/т.

За даними молочних підприємств, (Львівської, Волинської, Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Вінницької та Хмельницької областей), у торговій мережі цей сир продають по 36–42 грн/кг. При цьому оптово-відпускна ціна такого продукту на наших підприємствах — 48–50 грн А в роздрібній торгівлі українські сири продаються за ціною 63–100 грн/кг. А знизити ціни на вітчизняні сири практично неможливо, бо якщо розглянути фінансові результати одного з найбільших виробників твердого сиру в Черкаській області ВАТ "Звенигородський сироробний комбінат" (табл. 1), то можна зробити висновок, що в останні роки він працює зі збитком.

**1. Фінансові результати виробничо-господарської діяльності ВАТ
"Звенигородський сиробробний комбінат" (тис. грн) ***

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Доход (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг)	119485	62106	94233	149187
Податок на додану вартість	18964	10119	15609	24203
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції	100521	51987	78624	124984
Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг)	91367	54373	74692	110088
Валовий:				
прибуток	9154	2386	3932	14896
збиток				
Адміністративні витрати	5735	2792	3832	4866
Витрати на збут	1179	2603	4525	9262
Інші операційні витрати	2340	2754	1988	2686
Фінансовий результат від операційної діяльності:				
прибуток				
збиток	100	10535	6413	1918
Інші доходи	209	155		42
Фінансові витрати			1124	19826
Інші витрати			204	
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування				
прибуток	631			
збиток		10380	7741	21702
Фінансові результати від звичайної діяльності				
прибуток	155			
збиток		10380	7741	21702
Чистий:				
прибуток	126			
збиток		10380	7741	21702
Рівень рентабельності (збитковості, %)	0,1	-19,1	-10,4	-19,7

* за даними бухгалтерських звітів комбінату

Друга проблема, яка непокоїть працівників галузі, — припинення поставок з нашої держави молокопродукції до Республіки Казахстан через запровадження положень Митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном. Лише десятком проінспектованим відповідними службами РФ українським молокопереробним підприємствам дозволено експорт твердих

сирів до Росії. Відповідно, продукцію тільки цих виробників можна експортувати в Казахстан. До створення Митного союзу обмежень на постачання молочної продукції до Казахстану як щодо номенклатури, так і щодо виробників не було. Втрата казахстанського ринку негативно позначається і на діяльності безпосередніх виробників молока та молочної продукції, і на економіці держави в цілому. На внутрішньому ринку "осіло" додатково близько 5 тис. т твердого сиру, сухого молока, спредів, які раніше експортували до Казахстану. Як наслідок, українські підприємства призупиняють приймання молока для переробки, знижують закупівельні ціни, не мають коштів для розрахунку за сировину електроенергію, газ, виникає заборгованість із заробітної плати, відраховувань до Пенсійного фонду, за обов'язкові податкові платежі. Водночас на складах заводів накопичилися великі залишки молокопродукції. Деякі підприємства мають по 500–600 т сиру. А є такі, де його накопичилося 4 тис. т. Підприємства змушені відмовлятися від сировини.

У грудні 2010 р. ціна зросла на молоко до 4,5 грн/кг з базисним жиром 3,4% та базисним білком — 3%. Водночас у краях Євросоюзу максимальна ціна сирого молока — 33 євроценти (3,5 грн/ кг) за базисного жиру 4–4,2% та базисного білка — 3,4%. Якщо порівняти ціну сирого молока в ЄС із базисними нормативами України, то наші закупівельні ціни мають бути в 1,3 рази нижчі за ціни ЄС [4].

Жорсткіші умови пропонуються в проекті постанови Кабінету Міністрів "Деякі питання ціноутворення на окремі види товарів для основних соціальних та демографічних груп населення". В документі передбачено декларування цін на всі види молочної продукції, крім сухого молока та молочних консервів. Такі заходи здійснюються без попереднього вирішення питання державної підтримки, без урахування елітності продуктів, ринкових умов, коли ціни на інші складові, що входять до собівартості цієї продукції, вільні і їх не регулюють. Не враховано також, що молочну продукцію за регульованими цінами купуватимуть усі категорії споживачів, незалежно від рівня їхнього доходу. Крім того, торговельні організації відмовляться від продажу молочної продукції, торговельні націнки на яку обмежено 10%. От і виходить, що галузь, у якій адміністративно встановлюють ціни на сировину й ціни на готову продукцію, галузь, переобтяжена готовими товарами, має конкурувати з імпортованою демпінговою продукцією. При цьому українські виробники значно обмежені у виходах на зовнішні ринки збуту. Все це негативно відбивається на збереженні поголів'я корів та виробництві молока.

На початок листопада 2010 р., за даними Держкомстату, в країні налічувалося 2 млн 718 тис. корів, а це на 99,5 тис. голів (3,5%) менше, ніж було торік.

Зокрема: в сільгосппідприємствах — 589,2 тис. (скорочення на 23,9 тис. голів, або на 3,9%); у господарствах населення—2 млн 129 тис. (зменшилося на 75,6 тис. голів, або на 3,4%).

За січень-жовтень вироблено 9 млн 813 тис. т молока (на 355,9 тис. т, або на 3,5%, менше, ніж за дев'ять місяців 2009 року).

Зокрема: на сільгоспідприємствах — 1 млн 922 тис. т (мінус 22 тис. т, або 1,1%); у господарствах населення — 7 млн 891 тис. т (мінус 333,9 тис. т, або 4,1%).

За дев'ять місяців на промислову переробку надійшло 3 млн 716 тис. тонн молока, тобто заготівлі зменшилися на 57,9 тис. т, або на 1,5 відсотка.

Зокрема: від сільгоспідприємств — 1 млн 463 тис. тонн (скорочення на 15,3 тис. т, або на 1%); від господарств населення — 2 млн т (скорочення на 83,3 тис. т, або на 4%).

Надходження молока "від інших" осіб, тобто посередників, збільшилися до 253 тис. т — на 40,6 тис. тонн.

Очікувані обсяги закупівлі молока за увесь 2010 рік становитимуть 4,55 млн тонн, що менше ніж у 2009 році. Не кращий стан з розвитком тваринництва в Черкаській області. Станом на 1 січня 2010 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 220,3 тис. голів, що майже у 4 рази менше ніж у 1995 р., в т.ч. корів 100,5 тис. голів або у 2,8 рази менше 1995 року. Якщо у 1995 р. Було вироблено молока 727,4 тис. Т, то у 2009 р. лише 491 тис. т або на 32,1% менше 1995 р. [5].

Відродження тваринництва, його розвиток в умовах ринкової економіки, можливе тільки на основі інтенсифікації. Стратегічний напрям інтенсифікації виробництва молока вимагає підвищення надоїв за стабілізації або зменшення поголів'я тварин, збільшення високопродуктивних корів або одночасне зростання поголів'я і надоїв.

В країнах інтенсивного молочного виробництва (США, країни Європейського союзу) протягом останніх 10 років відбулося істотне скорочення поголів'я молочних корів (майже на 20%) за одночасного зростання їх продуктивності (на 13%) супроводжувалось зменшенням витрат кормів та збільшенням виробництва молока.

На думку науковців [6], науково-технічний прогрес у молочному скотарстві доцільно здійснювати в трьох напрямках. Основною метою першого вважають підвищення загального рівня годівлі корів, зменшення білкового дефіциту в кормах; другого — удосконалення існуючих і створення нових високопродуктивних порід худоби, пристосованих до місцевих умов; третього — скорочення трудових і матеріально-грошових витрат на виробництво одиниці продукції в галузі.

Рівень розвитку молочного скотарства визначає також характер екологічного законодавства: вимоги до утримання тварин, розміщення і будівництво тваринницьких приміщень тощо.

Отже, успіх у виробництві молока забезпечується комплексним і системним вирішенням проблем: кадрових, селекційних, кормових та технологічних, адже продуктивність тварин на 50% залежить від рівня та якості годівлі, на 20% — від селекційно-плеїнної роботи, решта визначається господарським підходом до справи.

Вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності молоко-продуктового підкомплексу вимагає наявності відповідного економіко-організаційного механізму.

Високих показників рентабельності виробництва й якості молока досягають на фермах, як свідчить досвід передових господарств в Україні, Росії і Білорусі, де впроваджені прогресивні технології утримання та годівлі корів збалансованими кормосумішами з використанням кормороздавачів-змішувачів (міксерів) і кормових столів, а також європейські технології доїння корів на високопродуктивних автоматизованих установках типу "Ялинка", "Паралель", "Карусель" та охолодження молока до 3...4°C в танках закритого типу.

Прикладом інтенсивної технології виробництва молока, де враховано всі особливості сучасних технологій, можна вважати ДП "Ілліч — Агро — Умань" агроцех № 2 Уманського району Черкаської області (табл. 2).

2. Показники економічної ефективності виробництва молока ДП "Ілліч — Агро — Умань" агроцех № 2

Показники	2001 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Поголів'я корів, гол.	206	210	228	285	341	345
Валовий надій, ц	6601	12217	13539	16373	20380	20193
Надій на 1 фуражну корову, кг	3204	5817	5938	5745	5976	5853
Реалізовано, ц	5609	10685	12508	18101	19481	20151
Рівень товарності, %	85,0	87,5	92,4	110	95,6	99,8
Затрати праці на 1 ц, люд. год.	7,3	4,9	4,8	4,5	4,9	5,1
Затрати кормів на 1 ц молока, ц к. од.	1,29	1,0	1,1	1,0	1,1	1,2
Повна собівартість 1 ц, грн	49,23	58,49	80,81	98,18	137,67	148,29
Ціна реалізації 1 ц, грн	63,82	122,58	126,16	154,52	190,96	207,77
Прибуток на 1 ц, грн	14,59	64,09	43,35	56,34	53,29	59,48
Прибуток на одну корову, грн	398	3257	2488	3705	3043	3474
Рівень рентабельності, %	29,6	109,6	56,1	57,4	38,7	40,1

За такої технології підвищується якість молока до вищого гатунку, а, відповідно, й ціна його реалізації. Завдяки автоматизації процесу доїння і автоматичній системі керування стадом знижуються загальні трудові витрати на фермі, збільшуються надой молока і створюються комфортні умови для роботи операторів. Нові технологічні заходи дають змогу одержувати молоко високої якості на 10–15% більше за рівних витрат ресурсів (кормів) порівняно з традиційними технологіями, поліпшити умови утримання тварин, підвищити продуктивність і знизити витрати праці на одиницю продукції з 10–15 до 3–4 людино-годин.

Таким чином, виходячи з досвіду роботи великих молочних ферм передових господарств, можна визначити основні вимоги до сучасної ресурсоощадної технології виробництва молока на індустріальній основі:

- цілорічне безприв'язне утримання корів у комфортних боксах у приміщеннях з можливістю використання вигульних майданчиків;

- застосування корівників легкого типу з природною вентиляцією і доїльних залів з обігріванням узимку;
- нормована годівля тварин збалансованими кормовими сумішами за технологічними групами тварин;
- приготування і роздавання кормосуміші з використанням кормових столів і міксерів;
- доїння корів на автоматизованих, великої потужності установках типу "Ялинка", "Паралель", що забезпечують високу технологічність і якість молока;
- обов'язкове збирання і зберігання молока в танках-охолоджувачах закритого типу з дотриманням температури молока до 3...4°C;
- використання малозатратних систем видалення гною, що забезпечують надійність роботи і достатню чистоту гнойових проходів;
- застосування автоматизованої системи керування стадом.

Висновки. Інтенсифікація молочного скотарства, дасть можливість сільськогосподарським підприємствам, підвищити продуктивність, знизити собівартість забезпечити конкурентоспроможність виробленої продукції, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку. Інтенсифікація галузі в ДП "Ілліч — Агро — Умань" базується на міцній (сталій) кормовій базі, належній селекційно-племінній роботі, високому рівню організації праці, поліпшенню роботи з відтворення стада великої рогатої худоби, повсякденній роботі з працівниками молочних ферм та якісному ветеринарному забезпеченню.

Усе це стало можливим завдяки чітко налагодженій організації праці всіх ланок. Адже успіхи тваринників великою мірою залежить від правильного ведення рослинництва, а кормо виробництво не можна розглядати ізольовано від загальної культури виробництва. Саме завдячуючи високій культурі землеробства, в господарстві, в основному, вирішена проблема кормів.

У структурі посівних площ кормові культури в середньому за останні три (2007–2009) роки становили 38,7 У структурі посіву кормових культур багаторічні трави за цей період відводили в середньому 51%, під кукурудзу зелений корм і силос — 45, однорічні трави — 3 та кормові коренеплоди один відсоток. В концентрованих кормах, які згодують дійному стаду корів, подрібнене консервоване зерно кукурудзи становить 80%.

Високорентабельного ведення молочного скотарства досягнуто, насамперед, завдяки відносно високій продуктивності корів, дотриманню вимог виробництва молока, його високій якості, а також відносно низькій собівартості реалізованого продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діброва А.Д. Ефективність державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні / А.Д. Діброва // Економіка АПК. — 2010. — № 9 — С. 54–57.
2. Месель_Веселяк В.Я. Про вдосконалення міжгалузевих економічних відносин в економіці України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2010. — № 6 — С. 8–12.

3. Саблук П.Т., Бойко В.І. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Монографія / За ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка. — К. ННЦ ІАЕ, 2005. — 340 с.
4. Квітка Г. Обережок молочних проблем / Г. Квітка // Пропозиція. — 2010. — № 12. — С. 18–19.
5. Статистичний щорічник Черкаської області за 2009 рік // Головне управління статистики у Черкаській області. — Черкаси, 2010.
6. Бойко В.І., Коржинський М.П., Макаренко Ю.М. Регіональні проблеми виробництва / Бойко В.І., Коржинський М.П., Макаренко Ю.М. // Економіка АПК. — 1997. — № 7. — С. 25–29.
7. Канцевич С.І. Удосконалення оцінки економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства / С.І. Канцевич // Економіка АПК. — 2010. — № 1 — С. 36–38.

Одержано 17.03.11

Интенсификация молочного животноводства дает возможность сельскохозяйственным предприятиям повысить производительность, снизить себестоимость, обеспечить конкурентоспособность произведенной продукции.

Ключевые слова: интенсификация, кормовая база, племенная работа, молочное животноводство.

The intensification of dairy cattle breeding makes it possible for farm enterprises to raise productivity, decrease cost price, ensure the competitiveness of production.

Key words: intensification, nutritive base, pedigree stock-breeding, dairy cattle breeding.

УДК 336.77

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КРЕДИТУ

Н.В. БОНДАРЕНКО

Уточнено сутність дефініції кредит, яку слід трактувати, як економічні відносини з приводу надання ресурсів у тимчасове користування в процесі перерозподілу та використання коштів на умовах платності, строковості та повернення, а також як відносини позики, що є одним з видів позичкових відносин.

Сучасний стан економіки України характеризується соціально-економічною нестабільністю, що зумовлено, в тому числі, кризовими явищами.

Ринкові умови господарювання багато в чому змінили відносини сільськогосподарських підприємств з державою, кредитними установами, банками, страховими компаніями й іншими фінансовими структурами.

Методи дослідження. Дослідження теоретичного визначення й узагальнення основ кредиту базується на діалектичному методі пізнання, порівняльному аналізі і вибірковому спостереженні.

Результати дослідження. Своєчасне забезпечення кредитними коштами є визначальним моментом для ефективного ведення виробництва та потребує виваженої кредитної політики банків щодо вибору видів та методів кредитування, визначення оптимальних обсягів коштів і термінів їх запозичення, з чого виникає об'єктивна необхідність суттєвого теоретичного обґрунтування сутності кредитного забезпечення для розуміння специфіки його прояву та ролі у діяльності підприємства.

В. Алексійчук розглядаючи кредитне забезпечення ототожнює його з кредитуванням [1]. Однак, з погляду О. Гудзь [2], кредитування є складовою кредитного забезпечення, при цьому в останньому слід вбачати систему фінансових взаємин, яка зосереджує в собі риси безпосередніх відносин фінансово-кредитних інститутів з позичальниками з приводу одержання та повернення кредитних коштів з обов'язковим врахуванням того, що кредитне забезпечення здійснюється через кредитний механізм. Таке тлумачення є дещо громіздким, а тому, на нашу думку, під кредитним забезпеченням слід вбачати спрямування фінансово-кредитними установами позикових коштів на потреби сільськогосподарських підприємств для ефективного здійснення їх поточної діяльності.

Кредитне забезпечення в своїй основі має характерні риси кредиту, які структуруються за схемою кредит-кредитування-кредитне забезпечення та має на меті надання сільськогосподарським підприємствам недостатніх фінансових ресурсів.

Вирішення проблем стабілізації аграрного сектора економіки України об'єктивно пов'язане з системою забезпечення аграрних підприємств необхідними фінансовими ресурсами. В переважній більшості випадків сільськогосподарські підприємства для фінансового забезпечення поточної діяльності використовують комерційний кредит, який є формою товарного кредиту, сутність якого полягає в одержанні підприємством відстрочки платежу за поставленні товари або в попередній оплаті за сільськогосподарську продукцію.

Однак, одним з основних джерел кредитних ресурсів залишаються кредити комерційних банків. Як результат, зростає вплив кредиту на розвиток економіки, що потребує розгляду низки важливих положень кредитних відносин, докладнішої розробки та глибшого опрацювання даного питання.

Розмаїття визначення дефініції кредиту дає можливість дослідження останнього з різних позицій: керівника, правознавця, економіста, фінансиста тощо. Кредит ототожнювався з матеріальними цінностями та

коштами, що надаються у користування фізичним або юридичним особам резидентам чи нерезидентам під відсоток на визначений строк. На нашу думку, таке твердження є абстрактним, тому що відсутні уточнення щодо принципів, форми та виду кредиту, що унеможливує отримання універсальної та вичерпної характеристики, придатної для загального користування.

Зважаючи на численність визначень кредиту, які наводяться як серед дослідників, так і в чинному законодавстві, доцільно наголосити на відсутності єдності міркувань. Свідченням згаданого факту, є множинність трактувань дефініції кредит, які виокремленні різними вченими-науковцями, що розглядали систему даних економічних відносин. Це пояснюється тим, що категорія зазнавала змін, які спричинювалися як вимогами часу, так і особливостями економічної політики та стану кожної окремо взятої держави.

Проаналізувавши наукові підходи щодо визначення терміну «кредит», як єдине узагальнення слід відзначити те, що останній розглядається як економічні відносини з приводу надання ресурсів у тимчасове користування в процесі перерозподілу та використання коштів на умовах платності, строковості та поверненості.

Одним із учасників економічних відносин є кредитор, що надає кошти з метою одержання винагороди у вигляді позичкового відсотка, другим — позичальник, що отримує кредит та спрямовує його на задоволення власної тимчасової потреби у ресурсах, яких не вистачає на певному етапі поточної діяльності.

М. Савлук стверджує, що кредит є угодою між кредитором і позичальником для отримання позички [3]. Неточність цього визначення, на нашу думку, полягає в тому, що позичка має базуватися на умовах поверненості та безплатності, що кардинально заперечує сутність самого кредиту як економічної категорії.

Більш чітке розмежування категорій «позика», «позичка» та «кредит» знаходимо в Цивільному Кодексі України [4], згідно якого до поняття позики відносяться грошові ресурси чи будь-які інші цінності, які позикодавець віддає у власність позичальникові, а той, в свою чергу, бере на себе зобов'язання повернути їх у тому ж обсязі чи кількості та такої ж якості. При даній операції, за умови, що сума договору не перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян більш, ніж у десять раз, останній набуває форми усної домовленості, а якщо однією із сторін угоди виступає юридична особа, то договір складається у письмовій формі (табл. 1).

Тому, трактуючи поняття кредит, позичка та позика, доцільно зосередити увагу на їх сутнісних характеристиках (суб'єкт, об'єкт, ознака, договір), які виокремлюють притаманні цим дефініціям особливості. При цьому найбільш кардинальні відмінності спостерігаються у процесі дослідження їх ознак.

Виходячи з викладеного в табл. 1 матеріалу, можна зробити висновок, що ототожнення цих термінів як синонімів є неприпустимим, оскільки між ними існують суттєві відмінності.

1. Сутнісні характеристики дефініцій «позичка», «позика», «кредит»*

Позичка				
Поняття	Суб'єкт	Об'єкт	Ознака	Оформлення відносин
Одна сторона безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні річ для користування протягом встановленого строку. Користування річчю вважається безоплатним, якщо сторони прямо домовилися про це або якщо це випливає із суті відносин між ними.	Позичкодавець, користувач	Річ передається у тимчасове користування і має бути повернена у тому ж стані, з урахуванням морального зносу.	Поверненості, безоплатності	Договір позички близький до договору найму, але відмінність між ними полягає у тому, що договір найму є платним, а договір позички може бути безоплатним. Форма договору може бути усна та письмова
Позика				
За договором позики одна сторона передає у власність другій стороні грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позичодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.	Позичкодавець, позичальник	Гроші або інші речі, визначені родовими ознаками	Поверненості - позичальник зобов'язаний повернути позичодавцеві позичку (грошові кошти у такій самій сумі або речі, визначені родовими ознаками)	Договір позики укладається у письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподатованого мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позичодавцем є юридична особа, незалежно від суми. На підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника
Кредит				
За кредитним договором банк або інша фінансова установа зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити відсотки.	Кредитодавець (банк), позичальник	Грошові кошти (кредит)	Поверненості; платності	Кредитний договір укладається у письмовій формі. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним. Нотаріально засвідчений

Кредит, за згаданим Кодексом [4], розглядається як кредитна угода між кредитодавцем (банком чи будь-якою іншою фінансовою установою), що бере на себе зобов'язання надати кошти позичальникові у визначеному розмірі та на

встановлених договором умовах.

При цьому останній зобов'язується повернути кошти (кредит) та сплатити позикодавцю винагороду (відсотки). За таких умов складається виключно письмова форма договору, яка засвідчується нотаріально.

Позичка ж, відповідно до Кодексу [4], характеризується як зобов'язання позичкодавця передачі чи безоплатної передачі в користування позикоодержувачу визначеної речі для використання її протягом встановленого строку. У цьому випадку, якщо сторонами виступають фізичні особи, складається договір в усній формі. Якщо ж одна із сторін є юридичною особою чи оформляється угода позики транспортних засобів, договір оформлюється у письмовій формі.

Вартість позики (у грошовій чи/або в товарній формі), яка передається в тимчасове користування від одного суб'єкта іншому, виступає об'єктом кредиту.

Таким чином, відносини позики охоплюють ширший діапазон економічних взаємин, ніж кредитні, а тому, на наш погляд, трактування терміну «кредит» має базуватися на визначенні останнього як позики, яка є одним з видів здійснення позичкових відносин.

Серед суб'єктів кредитування, відповідно до вищезгаданого, виокремлюють кредитора та позичальника. В ролі кредитора при цьому виступають переважно банки (комерційні, кооперативні, іпотечні та земельні), а також сільські кредитні спілки (їх об'єднання) та лізингові компанії, які зосереджені у структурі банків.

Однією з основних складових кредитних відносин є банківське кредитування. Визначення банківського кредиту як форми руху позичкового капіталу є цілком справедливим як по відношенню до активних, так і до пасивних банківських кредитних операцій. Причому це визначення відноситься як до тимчасово вільних капіталів підприємств, розміщених на банківських рахунках, так і до заощаджень населення.

Висновки. В результаті проведеного дослідження, можна зробити висновок, що ототожнення термінів позика, позичка та кредит, як синонімів, є неприпустимим, адже між ними існують суттєві відмінності, оскільки відносини позики охоплюють ширший діапазон економічних взаємин, ніж кредитні, а тому, на наш погляд, трактування терміну «кредит» має базуватися на визначенні останнього як позики, яка є одним з видів здійснення позичкових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексейчук В. М. Кредитне обслуговування АПК: досвід та напрямки розвитку / В. М. Алексійчук. — К.: ІАЕ, 1998. — 92 с.
2. Гудзь О. Є. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 5. — С. 100–105.

3. Гроші та кредит: підруч. / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.] ; за ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2001. — 602 с.
4. Цивільний кодекс України: за станом на 16 січня 2003 р. № 435 — IV / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11.

Одержано 18.03.11

В результате проведенного исследования определено, что отождествление терминов «ссуда», «заем» и «кредит», как синонимов, является недопустимым, ведь у них есть существенные отличия, поскольку отношения ссуды охватывают более широкий диапазон экономических взаимоотношений, чем кредитные.

Ключевые слова: *кредит, кредитное обеспечение, ссуда, заем, кредитные отношения*

The results of the conducted research indicate that it is inadmissible to identify the terms 'loan', 'borrowing' and 'credit' as synonyms, because they have essential distinctions, as loan covers a wider range of economic interrelations, than credit.

Key words: *credit, credit providing, loan, borrowing, credit relations*

УДК 336.144.2

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н.І. ГВОЗДСЬІ, кандидат економічних наук

В статті висвітлено результати оцінок сучасного стану інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств і напрямів її активізації.

Рикові умови виробничо — господарської діяльності підприємств, що склалися нині в Україні, висувають нові вимоги до обґрунтування інвестиційних проектів, такі, як необхідність проведення маркетингових досліджень, вивчення альтернативних варіантів умов здійснення діяльності тощо. Але і традиційне завдання оцінки ефективності проекту в сучасних умовах повинно вирішуватись з урахуванням нових аспектів мотивації інвестиційної діяльності.

Проблему інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств за останні роки досліджували такі вчені як С.О. Буткевич, М.І. Кисіль, М.Ю. Коденська, М.М. Кропивко, Є.О. Ланченко, О.В. Ролінський, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк, О.Ю.Старіков, О.П. Шпак [2–5]. Однак економічну трансформацію

сільського господарства не завершено, виникають нові проблеми розвитку галузі, змінюються тенденції в інвестуванні, що вимагає продовження досліджень з цієї проблеми й пошуку шляхів розв'язання як старих, так і нових завдань.

Ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від процесів оновлення й накопичення капіталу. В умовах економічної кризи інвестиційна діяльність вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників значно послабилася. Це призвело до зниження технічного оснащення підприємств, погіршення сприятливості аграрного сектору до впровадження сучасних наукових розробок.

Методика досліджень. У процесі дослідження розглядаються методи оцінки ефективності інвестицій, формування інвестиційної стратегії, інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку та інвестування проектів, етапи його розвитку та світовий досвід застосування.

Результати досліджень. За результатами досліджень встановлено, що на сучасному етапі розвитку сільського господарства абсолютна більшість інвестицій здійснюється у реальній формі в основний і оборотний капітал підприємств.

Важливим аспектом інвестування є фактор часу, який у командній економіці майже не брався до уваги. В економічних умовах ринкового типу, коли при підвищенні самостійності суб'єктів господарювання існують різні напрямки використання наявних фінансових ресурсів, реалізація певного інвестиційного рішення пов'язана з іншими втраченими можливостями. Це визначає необхідність урахування фактору часу, який згідно з виробленими в економічній теорії методами проявляється через нарахування процентів на платіжні елементи, що мають часову відмінність і характеризують втрачену вигоду підприємця[1].

Одним із методів оцінки ефективності інвестиції є фінансовий план [8].

Для побудування ФП рекомендуються такі основні правила:

- всі платежі здійснюються наприкінці розрахункового періоду, взятого за одиницю часу (найчастіше як розрахунковий період береться один рік).
- точка $t = 0$ завжди означає момент інвестування, а точка $t=1$ кінець першого року здійснення інвестиції. Тому перший рік знаходиться між точками $t = 0$ і $t = 1$. Кожна наступна точка характеризує закінчення чергового року інвестиції;
- всі платежі повинні здійснюватись при додержанні умови фінансово — господарської рівноваги надходжень і витрат у кожному розрахунковому періоді t і пункті інвестування t_0 . У тому разі, коли виплати в певному періоді перевищують надходження, фінансовий баланс забезпечується отриманням кредиту, який у наступному періоді має бути повернутим з урахуванням налічених процентів. Якщо прибутки перевищують витрати, надлишки вкладаються у вигляді

додаткових фінансових інвестицій. Найпростішою нагодою додаткових фінансових інвестицій може бути вкладення вільних коштів на депозитний рахунок;

- метою укладення фінансового плану є визначення кінцевої вартості майна (капіталу) M . Цей показник визначається наприкінці кожного розрахункового періоду. При цьому вимога фінансової рівноваги в усіх періодах від $t = 1$ до $t = T - 1$ включно зумовлює нульове значення кінцевої вартості капіталу. І тільки наприкінці загального планового періоду, закладеного у ФП, визначається підсумкове значення кінцевої вартості майна (капіталу), на підставі якого оцінюється ефективність інвестиції і приймається рішення про доцільність її здійснення, про зміни умов її здійснення або про відмову від неї;
- критерії оцінки інвестиції залежить від поставленої мети. В загальному вигляді як мету можна визначити накопичення або споживання. В першому випадку критерієм є максимум вартості майна, у другому — максимум коштів, вилучених на споживання.

Всі платіжні процеси одного періоду t за умовами фінансування можна пояснити такими платежами:

СК — наявний у точці інвестування t_0 стартовий капітал, який можна використати для фінансування даної інвестиції.

ПР — платіжний ряд матеріальної інвестиції, який включає плату за придбання A_0 , річні платіжні надлишки D_t і можливу виручку від ліквідації. Цей елемент має як від'ємні, так і додатні значення.

К — платежі, пов'язані з використанням кредиту. Вони включають при річному кредитуванні тільки два елементи: в рік отримання кредиту (t) вони становлять прилив коштів у розмірі суми, що виплачена, і через рік ($t+1$) — повернення платежів, включаючи нараховані проценти.

ДФ — платіжний ряд додаткової фінансової інвестиції. Цей ряд складається також з однопіріодного вкладення і включає тільки дві величини: фінансове вкладення надлишкових коштів у періоді t і повернення цих коштів з нарахованим процентом у періоді ($t+1$).

П — платежі, які характеризують річне вилучення коштів з інвестиційного процесу для споживання.

Потреба в кредиті або необхідність здійснення додаткових фінансових інвестицій впливає з нульового рівня платоспроможності в періоді, що розглядається. Ця умова платоспроможності в точці $t=0$ має таку структуру:

$$VK + P_{ro} + K_0 - D_{fo} = 0.$$

Розмір P_{ro} відповідає платі за придбання інвестиції і є, отже, від'ємним. Залежно від суми стартового капіталу СК і плати за придбання P_{ro} виникає або необхідність отримання кредиту (K_0), або можливість здійснення додаткової фінансової інвестиції (D_{fo}) за рахунок надлишкових коштів. Одна з величин K_0 і D_{fo} як у нульовому, так і в кожному наступному періоді дорівнює нулю.

Необхідним етапом інформаційного забезпечення ФП є визначення

переліку розрахункових елементів процесу побудови фінансового плану, що поділяється в загальному вигляді на дві групи: видатки і надходження[7].

До розрахункових елементів першої групи (видатки) належать:

- інвестиційні витрати;
- виплата кредиту і процентів за використання кредитних ресурсів;
- поточні витрати від експлуатації інвестиційного об'єкта ;
- податкові платежі;
- вилучення обігових коштів за бажанням інвестора.

До розрахункових елементів другої групи (надходження) належать:

- розмір власних коштів (як надходження до моменту інвестування);
- розмір залучених позичкових коштів;
- прибутки, що надійшли від експлуатації інвестиційного об'єкта;
- повернення фінансового вкладення і його проценти;
- ліквідаційна вартість.

У складі інвестицій, пов'язаних з уведенням у дію основних фондів, ураховуються не лише прямі витрати на функціональний план, а й накладні витрати підрядчика й інвестора. На основі зазначеного складається функціональний план інвестиційних витрат.

У кожному розрахунковому періоді ФП здійснення потоків платежів повинно координуватися згідно з вимогами фінансово — господарської рівноваги. У процесі складання фінансового плану в окремому періоді може виникнути три типи ситуацій:

- забезпечується тотожність прибутків і витрат, тобто додержується фінансово — господарська рівновага;
- витрати перевищують прибутки;
- прибутки перевищують витрати.

Друга і третя ситуації призводить до порушення фінансово — господарської рівноваги. Для простоти як можливе вкладення розглядається депозитний рахунок. Однак при побудові реальних інвестиційних об'єктів не виключене фінансування за рахунок цих вільних коштів для придбання цінних паперів або здійснення матеріальної інвестиції. За правилами побудування ФП, повернення кредиту з урахуванням оплати процентів і повернення коштів, і вкладених у додаткову фінансову інвестицію з включенням отриманих прибутків, повинно здійснюватися у наступному розрахунковому періоді.

Розглянемо складання ФП на прикладі матеріальної інвестиції з річним потоком платежів — 20000, +10000, + 8000, +5000 при наявному власному стартовому капіталі інвестора 5000 ГО, безмірних можливостях отримання кредиту під 15% і вкладення коштів на депозит під 10%. Вилучення коштів на споживання не передбачається.

Як бачимо з таблиці 1 наприкінці планового горизонту, що дорівнює 3 рокам, одержана вартість майна 88325 ГО. Для прийняття рішення про доцільність здійснення даної інвестиції необхідно розглянути альтернативні варіанти інвестицій. Як альтернативи можна розглядати або матеріальні, або

фінансові інвестиції. Для наведеного прикладу як альтернатива береться вкладення наявного стартового капіталу на депозит на три роки. Якщо використати метод нарахування складних процентів, вартість майна наприкінці третього року дорівнюватиме $500 \times 1,331 = 665,5$ ГО. Коефіцієнт наростання вартості майна 1,331 визначається для умови нарахування 10% протягом трьох років із таблиці фінансово — математичних коефіцієнтів динамічних методів.

1. Фінансовий план матеріальної інвестиції

Період часу	0	1	2	3
Стартовий капітал (СК)	10000	–	–	–
Споживання	–	–	–	–
Річні платежі (РП)	–20000	+10000	+8000	+5000
Додаткові фінансування (ДФ):				
вкладення	–	–	–7250	–
повернення	–	–	–	+82500
Процент(ід)	–	–	–	+825
Кредитна позика(К):				
Розмір кредиту	+10000	+950	–	–
погашення	–	+10000	–750	–
Проценти (Ік)	–	–950	–	–
Вартість майна (М)	0	0	0	+88325

Таким чином, порівняння кінцевої вартості майна матеріальної інвестиції ($M_m = 88325$ ГО) та кінцевої вартості майна альтернативної фінансової інвестиції ($M_f = 665,5$ ГО) дає змогу зробити висновок про доцільність здійснення матеріальної інвестиції, тому що $M_m > M_f$.

Отже, корисність інвестиції визначається умовами фінансування. В результаті цього та сама інвестиція в одних умовах фінансування може бути вигідною, в інших — ні [8].

На етапі формування зведеного плану грошових потоків по інвестиційному об'єкту обґрунтовується план прибутків і видатків, пов'язаних з експлуатацією інвестиційного проекту. В ньому відбиваються такі основні показники господарської діяльності експлуатованого проекту, як валові прибутки від реалізації продукції (послуг), загальний обсяг і склад валових видатків, податкові платежі, що не включені у валові видатки, амортизаційні відрахування. Показники, подані в таблицях 2; 3, використані з умов проекту ТОВ „Базис”.

В інформації, поданій у таблиці 2, необхідно спиратися на реальні дані (маркетингові дослідження), тобто зважати на можливість укладення договорів на постачання продукції, надання послуг, виконання замовлень і т. ін.

На основі таблиць 2,3 складається зведений план грошових потоків, необхідних для підготовки фінансового плану інвестиції.

2. Валові прибутки

Найменування показника	Значення показника за періодами інвестування				Джерело інформації (без податкового врахування)
	0	1	2	3	
Обсяг продажу	–	800	800	800	Прогнозні дані Маркетингової служби
Ціна з ПДВ	–	1110	1150	1400	Прогнозні дані маркетингової служби
Валовий прибуток від реалізації продукції (послуг), у т.ч. ПДВ	–	888000 177600	898000 179600	950000 190000	p.1x p.2 (p.050 форми №2)
Позареалізаційні прибутки, прибутки від володіння корпоративними правами, іншої реалізації	–	33800	35200	38800	P. 060,070, 085 форми №2
Загалом	–	743890	753250	798200	p.3+p.4

А от за допомогою таблиці 4 складають грошовий потік інвестиції.

Наступним етапом є розрахунок величини вилучення коштів на бажання інвестора у процесі експлуатації інвестиційного об'єкта, можливість визначення якої включає кілька варіантів:

- розмір вилучення однаковий для кожного періоду, тобто $ПТ_t = \text{const}$;
- розмір коштів, що підвищується поетапно за періодами інвестування, тобто $ПТ_{t+1} = ПТ_t \times k$, де k — коефіцієнт збільшення розміру вилучення коштів;
- максимізація вилучених коштів у якомусь періоді інвестування, що аналізується, $ПТ_t \text{ max}$;
- вилучені кошти дорівнюють нулю.

Однак необхідно зазначити, що четвертий варіант може бути здійснений на практиці рідко, бо споживання практично завжди має місце, наприклад у деяких випадках короткострокової інвестиції [8].

Висновки. Отже, можна зробити висновки. При використанні ФП для управління реальними інвестиційними процесами слід враховувати, що наведена методика становить класичну схему конструювання моделі розвитку об'єкта. На практиці побудування ФП реальних об'єктів викладена схема річного кредитування, як правило, не витримується. В кожному конкретному випадку інвестування використовується своя схема одержання і повернення кредитів.

3. Валові видатки

№ п/п	Найменування показника	Витрати за періодами інвестування				Джерело інформації (без податкового врахування)
		0	1	2	3	
1.	Матеріальні витрати, в тому числі:	–	376300	379800	379800	Для виробничої діяльності: П.1 –п. 5 даної таблиці р.040 Форми №2 або Кредит р.20,23,26; Дебет р.40(46). П.6 відбивається за р.045 форми №2 Або кредит р.43; Дебет р.46
1.1	Сировина і матеріали	–	155000	157500	157500	
1.2	Покупні комплектуючі вироби і напівфабрикати	–	65000	65000	65000	
1.3	Запасні частини для ремонту технологічного обладнання і транспортних засобів	–	30000	30000	30000	
1.4	МБП	–	5000	5000	5000	
1.5	Роботи і послуги виробничого характеру	–	10000	10000	10000	
1.6	Тара і тарні матеріали	–	2000	2000	2000	
1.7	Паливо	–	20300	20300	20300	
1.8	Енергія	–	30000	30000	30000	
1.9	Видатки на сплату процентів за кредит	–	–	–	–	
2.	Видатки на оплату праці й відрухування на соціальні потреби	–	50000	51000	51000	
3.	Обслуговування і ремонт технологічного обладнання і транспортних засобів	–	8000	8000	8000	
4.	Адміністративні накладні витрати	–	1000	1000	1000	
5.	Заводські накладні витрати	–	3200	3200	3200	
6.	Видатки на збул продукції	–	2000	2000	2000	Σ р.1...р.6
7.	Загалом	–	381500	385000	385000	

4.Зведений план грошових потоків по інвестиційному об'єкту

№ п/п	Показники	Показники за періодами інвестування				Джерело інформації
		0	1	2	3	
1.	Валові прибутки	–	743890	753250	798200	Таблиця 2
2.	Валові видатки	–	381500	385000	385000	Таблиця 3
3.	Податкові платежі, що включаються в ціну (ПДВ, акцизний збір)	–	–	–	–	За даними податкового обліку, відмінного від бухгалтерського (декларація про прибуток)
4.	Амортизаційні підрахунки з урахуванням коефіцієнта, що знижується	–	34803	31775	29010	Закон України „Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.97., стаття 8
5.	Валовий прибуток	–	327677	336475	384190	р.1–р.2–р.3–р.4

Разом із тим у сучасних умовах здійснення інвестиційної діяльності, що характеризуються розосередженням економічної влади та розподілом носіїв інвестиційних ідей і власників вільних фінансових коштів, питання наочного обґрунтування рівня ефективності проекту набувають великого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукьяник М.М. Стан інвестиційної діяльності та напрями її активізації в сільському господарстві регіону / М.М. Лукьяник // Агро інком №11–12., 2007. — С. 28–31.
2. Інвестиційна привабливість аграрно — промислового виробництва регіонів України / П.Т. Каблук, М.І. Кісіль, М.Ю. Код енська та ін.; За ред. М.І.Кісіля, М.Ю. Код енської. — К.: НЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
3. Кісіль М.І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу / М.І. Кісіль // Економіка АПК. — 2002. — №4. — С. 66–71.
4. Ланченко Є.О. Історичні аспекти розвитку інвестиційних процесів / Є.О. Ланченко // Економіка АПК. — 2005. — №12 — С. 86 — 92.
5. Старіков О.Ю. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві України/ О.Ю.Старіков // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК, №5. — Л.: Львівський держ. аграр. ун-т, 1999. — С.175–178.
6. Шпак А.П. Инвестиционная деятельность в сельском хозяйстве и ее роль в развитии отрасли / Аграрные доктрины двадцатого столетия: уроки на будущее. — М.: ВИАПИ, 1998. С. 120 — 123.
7. Хобта В.М. Фінансовий план інвестиційного проекту / Фінанси України №3. –С. 97.

8. Горобець І.В. Формування інформаційної основи для розробки фінансового плану інвестиції. / Фінанси України., №2, 99.
9. Закон України „Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.97р., стаття 8.

Одержано 21.03.11

В статье рассматриваются методы оценки эффективности инвестиции финансового плана, формирования инвестиционной стратегии, инвестиционного обеспечения инновационного развития и инвестирования проектов, этапы его развития и мировой опыт применения. Определены особенности внедрения программно-целевых методов в условиях перспективного финансового планирования, предложена методология учета результативности инвестиционных программ и результативности деятельности.

Ключевые слова. *Финансовый план, финансовые инвестиции, инвестиционные расходы, поступления, доходы, выплата кредита и процентов за использование кредитных ресурсов.*

The article reviews methods of evaluation of the efficiency of financial investments, formation of investment strategy, investment support of innovations and projects, stages of its development and international experience of application. The peculiarities of introduction of program-target methods under perspective financial planning are defined; the methodology of recording the effectiveness of investment programs and their performance is suggested.

Key words: *Financial plan, financial investments, investment expenditures, earnings, profits, payment of credit and interest on credit.*

УДК 657. 37

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Т.Є. КУЧЕРЕНКО, кандидат економічних наук

Розглянуто галузеві особливості формування фінансової звітності. Встановлено, що інформаційний зв'язок та комунікативне забезпечення учасників бізнесу, у тому числі галузевих органів виконавчої влади, сприятиме відповідальності суб'єктів господарювання за результати своєї діяльності, а зі сторони державних органів — відповідальності за запровадження та виконання намічених стратегією планів розвитку аграрної галузі.

Посилення галузевої конкуренції потребує забезпечення зовнішніх користувачів інформацією щодо особливостей формування, нарощення та

відтворення капіталу підприємств аграрної галузі економіки. Розбудова фінансової звітності аграрної галузі національної економіки набуває особливої актуальності також у зв'язку із кризовими явищами, які супроводжують галузь впродовж усього періоду ринкових перетворень, а тому із необхідністю формуванням дієвої економічної політики галузі на перспективу та контролю її виконання.

Вивчення функцій фінансової звітності в контексті галузевого спрямування відбувалося з часів її офіційного визнання і в даний час ця проблема не втрачає свого значення відповідно до сучасних потреб окремих соціальних груп користувачів, про що свідчать чисельні публікації зарубіжних та вітчизняних науковців: Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.М. Жука, Г.Г. Кірейцева, Н.М. Малюги, М.Р. Метьоса, М.Х.Б. Перера, Г.Мюллера, Х. Гернона, В.Ф. Палия, М.С.Пушкаря, П.Т. Саблука, Я.В.Соколова, П.Я. Хомина, Л.В. Чижевської.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Для вирішення теоретичних питань використовувався системний аналіз, застосовано синергетичний підхід, метод наукової абстракції. Прикладні аспекти вивчення предмету здійснювалися через низку методів теоретичного рівня (спостереження, аналізу та синтезу, логічний метод).

Результати дослідження. Однею із складових системи бухгалтерського обліку є фінансова звітність, функція якої полягає у створенні інформаційно-комунікативних зв'язків із зовнішніми учасниками бізнесу щодо використання капіталу суб'єктом господарювання. Інформаційно-комунікативне забезпечення передбачає прозорість, доречність та достовірність даних фінансової звітності для усіх соціальних груп користувачів, якими у постіндустріальному суспільстві є інвестори, кредитори, власники та інші соціальні групи суспільства, а також здійснення зворотного зв'язку, що сприяє залученню додаткових надходжень фінансових інвестицій, кредитних ресурсів, різних видів державного стимулювання, інших прямих і непрямих заходів впливу на діяльність підприємств, компаній, галузі у цілому (рис. 1).

Функцією фінансової звітності галузевого спрямування є відображення технологічних, економічних і галузевих особливостей збереження, нарощення та розподілу власного капіталу. Посилення цієї гіпотези відбувається через конкуренцію капіталу, що проходить у галузевих площинах. Останнє потребує більше специфічної інформації від фінансової звітності та посилює мотивацію побудови її теоретичних підвалин.

Галузеві аспекти бухгалтерської звітності характеризуються специфікою технологічних процесів виробництва, об'єктами обліку, іншими чинниками, які виділяють галузь економіки серед інших та відображаються у бухгалтерській звітності. Так, досліджуючи особливості формування фінансової звітності сільськогосподарських підприємств, вітчизняні науковці такі як С.А.

Кузнецова, М.Ф. Огійчук, П.Т. Саблук, Л.К. Сук у своїх дослідженнях роблять наголос на необхідності відображення у бухгалтерському обліку та звітності галузевої специфіки виробництва [4, 5, 7, 9]. Інші вчені, такі як О.О. Канцуров, Г.Г. Кірейцев, В. Чудовець визначають особливості об'єктів обліку біологічних активів [2; 3, с. 168; 10, с. 111–114].

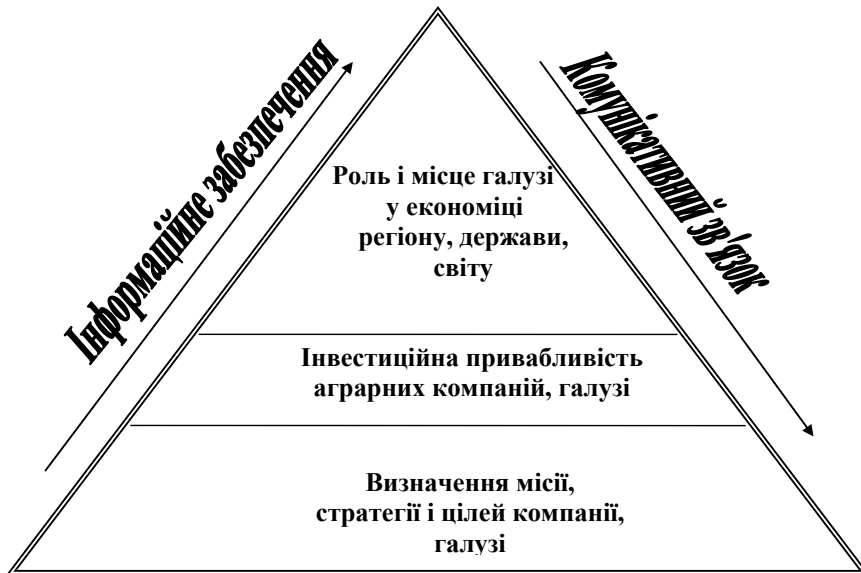

Рис. 1. Функції галузевої фінансової звітності

Об'єкти бухгалтерського обліку, які формують галузеву специфіку фінансової звітності аграрної галузі, належать до так званої „живої економіки”, процес відтворення якої відбувається внаслідок біологічного перетворення та характеризується антиентропійною природною ознакою (рис. 2).

Для більшості національних сільськогосподарських товаровиробників притаманний екстенсивний шлях розвитку. У цих умовах державна політика стимулювання розвитку аграрної галузі має бути спрямована на підтримку підприємств, які запроваджують науково обґрунтовані еколого-економічні технології виробництва, забезпечують розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. Вступ України до СОТ, співпраця з іншими провідними економічними інститутами вимагає інтенсифікації впровадження ринкових механізмів і методів економічного впливу та відповідного обліково-аналітичного забезпечення управління цими процесами. Зокрема, Стратегією застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні передбачено удосконалення інформативного забезпечення корпоративного та

державного управління, підвищення рівня прозорості фінансової звітності суб'єктів господарювання України [8]. Проте, на національному рівні відсутній єдиний реальний стратегічний план розвитку національної економіки, її окремих галузей, у тому числі аграрної галузі, на перспективу (5 — 10 років), у першу чергу, через відсутність кваліфікованого державного органу, що здійснює перспективне і поточне планування. Центральні органи виконавчої влади (міністерства), усунені від цієї роботи, а поточне керівництво у цілому економічними процесами здійснюється урядом, часта зміна якого супроводжується діаметрально протилежними засадами економічної політики, способами та методами її реалізації.

Рис. 2. Об'єкти і процеси аграрного виробництва, що забезпечують виокремлення галузевих особливостей фінансової звітності

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена КМУ [1], декларує загальні показники окремих видів діяльності аграрного сектору економіки країни, проте не є безпосереднім цілісним планом розвитку із визначенням конкретних сум фінансування цільових міроприємств та джерел їх надходження, що як правило, репрезентується подібними програмами або бюджетами до них.

На рівні більшості середніх і малих сільськогосподарських підприємств планування господарської діяльності на належному рівні не проводиться, а уся бухгалтерська, фінансова та інша економічна робота забезпечується штатом

бухгалтерії, який у своїй поточній роботі, у кращому випадку, застосовує усереднені дані попередніх звітних періодів замість науково обґрунтованих планових, прогнозних та стратегічних показників розвитку.

Облікова робота на досліджуваних підприємствах зводиться, в основному, до складання зовнішньої звітності, а перевага надається тим її видам, які підлягають перевірці відповідними державними структурами (податковими органами, органами соціального страхування). Через непрозорість інформаційного середовища фінансова звітність, яка складається аграрними підприємствами, залишається поза увагою органів державної виконавчої влади, яким відповідно до законодавства надано право регулювання економічними процесами. Відсутність конкретної стратегії розвитку аграрної галузі у взаємозв'язку із розвитком національної економіки ставить фінансову звітність поза потребами державного регулювання та контролю її показників як зі сторони органів державної влади, так і зі сторони окремих соціальних груп користувачів, реальних та потенційних інвесторів.

Відсутній зворотній зв'язок сільськогосподарських підприємств з державними структурами, які отримують фінансові звіти, щодо загальних стратегічних напрямків підтримки розвитку окремих галузей сільського господарства. Органи державної статистики, яким надається фінансова звітність суб'єктами господарювання, у тому числі аграрними підприємствами, узагальнюють фінансові показники розвитку підприємств, але не використовують ці дані для прогнозування розвитку галузей економіки на перспективу. Отримуючи найбільш повну бухгалтерську звітність про діяльність окремих аграрних підприємств, органи державної статистики не оприлюднюють цю первинну інформацію, хоча фінансова звітність згідно чинного законодавства та відповідно до міжнародних принципів і вимог є публічною і підлягає оприлюдненню. У супереч цьому положенню КМУ видає постанову про запровадження дозвільної системи від первинних суб'єктів господарської діяльності на можливість надання фінансової звітності зовнішнім користувачам [6].

Частина фінансової звітності аграрних підприємств, що складається ВАТ, подається до ДКЦПФР і через цю державну структуру оприлюднюється. Але це не вирішує проблему оприлюднення фінансової звітності усіх аграрних підприємств, які її складають та подають державним органам статистики. Національний ринок фінансового капіталу аграрної галузі лише починає формуватися, а тому нині основним користувачем фінансової звітності аграрних підприємств мають бути державні інститути, на які покладені функції регулювання основних засад розвитку цієї галузі.

Висновки. Відповідно до національного законодавства та вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку фінансова звітність не становить комерційної таємниці, а тому має бути оприлюднена для вільного доступу до неї усіх соціальних груп користувачів. Інформаційно-комунікативний зв'язок підприємств із учасниками бізнесу сприятиме їх

відповідальності за результати своєї діяльності, а зі сторони державних органів — за запровадження та поетапне виконання намічених стратегією планів розвитку аграрної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19. 09. 2007 р. № 1158: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov/ua>.
2. Канцуров О. О. Облік сільськогосподарської діяльності відповідно до П(С)БО 30 "Біологічні активи" / О. О. Канцуров // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 11. — С. 91 — 95.
3. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія / Г. Г. Кірейцев. — Житомир: ЖДТУ, 2007. — 236 с.
4. Кузнецова С. А. Синергія бухгалтерської звітності в управлінні АПК України: монографія / С. А. Кузнецова, С. О. Кучеркова; за заг. ред. С. А. Кузнецової. — Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2009. — 156 с.
5. Огійчук М. Ф. Формування у бухгалтерському обліку доходів та витрат сільськогосподарської діяльності відповідно до вимог П(С)БО 30 „Біологічні активи” / М. Ф. Огійчук // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 9 — 10. — С. 23 — 24.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку подання фінансової звітності" від 28. 02. 2000 р. № 419 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov/ua>.
7. Саблук П. Т. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні / П. Т. Саблук // Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали Міжнар. наук. — практ. конф. (29 — 30 червня 2010 р.) — Луцьк: ЛНТУ, 2010. — С. 86 — 92.
8. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24. 10. 2007 р. № 911-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1095.2115.0>.
9. Сук Л. К. Облік біологічних активів / Л. К. Сук, П. Л. Сук // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 9 — 10. — С. 128 — 134.
10. Чудовець В. В. Удосконалення методичних підходів та документального забезпечення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення / В. В. Чудовець // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 6 — 7. — С. 107—110.

Одержано 21.03.11

Рассмотрены отраслевые особенности формирования финансовой отчетности. Установлено, что информационная связь и коммуникативное

обеспечение участников бизнеса, в том числе отраслевых органов исполнительной власти, будет способствовать ответственности субъектов хозяйствования за результаты своей деятельности, а со стороны государственных органов — ответственности за внедрение и выполнение намеченных стратегией планов развития аграрной отрасли.

Ключевые слова: *отраслевая финансовая отчетность, функции финансовой отчетности, информационно-коммуникационная связь, отраслевые объекты отчетности, отраслевые производственные процессы.*

The branch peculiarities of the formation of financial reporting are considered. It is defined, that data communication and communication support of business participants, including branch executive authorities, will contribute to the responsibility of both economic players for the results of their activities and state bodies for the introduction and execution of outlined strategies of the plans of development of agricultural sector.

Key words: *branch financial reporting, functions of financial reporting, information communication, branch objects of reporting, branch industrial processes.*

УДК 338.26

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ БЮДЖЕТУВАННЯ ПОТОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**С.А. ВЛАСІЮК, кандидат економічних наук,
Н.В. БОНДАРЕНКО**

Удосконалено процес планування поточної діяльності підприємства шляхом запровадження системи бюджетування, що дозволить зіставити всі витрати і отримати результати на наступний період.

Одним з головних завдань для сільськогосподарських підприємств сьогодні є забезпечення їх стабільної роботи. В умовах господарювання докорінно змінюються підходи щодо планування та його ролі в процесі розширеного відтворення в порівнянні з централізовано керованою економікою, що, в свою чергу, породжує нові форми планування фінансово-господарської діяльності підприємства.

Методика досліджень. З метою обґрунтування теоретичних засад бюджетування поточної діяльності сільськогосподарських підприємств було використано історичний і діалектичний та абстрактно-логічний методи дослідження.

Результати дослідження. Нині сільськогосподарські підприємства зацікавлені в тому, щоб реально уявляти фінансовий і господарський стан як на сьогодні, так і на перспективу. Це дає змогу ефективно розвивати свою

господарську діяльність і вчасно виконувати свої зобов'язання перед державою та бізнес-партнерами. Плануючи виробничу програму на наступний рік, менеджмент сільськогосподарського підприємства повинен мати чітку інформацію про розмір витрат на її фінансування [1].

Найголовнішим сьогодні для аграрних підприємств є створення ефективної бізнес-моделі, яка передбачала б оптимізацію витрат на виробництво за умови мінімізації фінансових та адміністративних витрат. Ключовим інструментом вирішення даного питання є впровадження бюджетування на сільськогосподарських підприємствах, оскільки воно є визначальним елементом системи керування підприємством, а не просто інструментом фінансового менеджменту.

Безпосередньо бюджет на підприємстві розглядають як короткостроковий план, в якому відображається розподіл ресурсів (сума коштів, яка є в розпорядженні підприємства та використовується ним для виконання визначених функцій і проведення певних заходів у рамках загальногосподарського планування).

Проте бюджетування є більш гнучким і глибоким механізмом, що включає керування фінансами, характеризується можливістю перетворення бюджету на ефективний інструмент управління, за допомогою якого в процесі планування охоплюються усі напрями діяльності підприємства та відбувається швидка реакція на зміни у бізнес-середовищі [2].

По змісту бюджетування являє собою технологію планування, обліку, контролю й аналізу фінансових, інформаційних і матеріальних потоків, а також одержаних результатів. Згаданий процес охоплює всі функціональні сфери діяльності підприємств: маркетинг, адміністрування, керування персоналом, виробництво, закупівлю, контроль якості, дослідження, продажу тощо. Адже на даний період часу конкуренція на ринку настільки велика, що задля отримання позитивних результатів діяльності підприємствам доводиться випереджати своїх конкурентів не тільки за рівнем технологій і за показниками поточної діяльності, але й за якістю систем керування.

Серед науковців не існує одностайної думки щодо трактування терміну «бюджетування».

Джай К.Шим та Джайло Г.Сігел визначають бюджетування як колективний процес, який уможливило погодження внутрішньої діяльності підрозділів компанії та змушує її відповідати загальній меті [3].

С.Білобловський фіксує, що «бюджетування — це технологія фінансового планування, обліку і контролю доходів і витрат, одержаних від бізнесу на всіх рівнях керування, що дозволяє аналізувати прогнозовані й отримані фінансові показники» [4]. Такі трактування, охоплюючи характеристику всіх заходів, відвертають увагу від безпосередньої сутності та змісту бюджетування.

Подібне трактування дефініції «бюджетування» знаходимо у

С.Онищенко, який визначає його «як процес організації управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, який ґрунтується на розробці бюджетів у розробці центрів відповідності чи напрямів діяльності, організації контролю за їх виконанням, аналізу відхилень від бюджетних показників та регулюванні на цій основі господарської діяльності з метою узгодження й досягнення намічених результатів на всіх рівнях управління» [5].

Найбільш точне, на нашу думку, визначення бюджетування навів ще в 1850 році представник італійської школи фінансів Ф. Вілла розуміючи його як кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію про очікуванні надходження і видатки, рух капіталу та всі результати ділової активності підприємства.

Проте, на нашу думку, бюджетування є зведений план витрат на поточну діяльність відповідного року, який можливий за умови дотримання таких вимог: підрозділи підприємства для забезпечення єдиного процесу розроблюють, підготовлюють та затверджують окремі бюджети; проводиться обов'язкова структуризація, координація діяльності підприємства при складанні бюджетів; одержуються підтвердження показників бюджетів результатами, економічними чинниками, тенденціями розвитку підприємства; уточнюється можливість зміни бюджетів з метою їх удосконалення; здійснюється залучення до складання бюджетів керівників різних рівнів та підрозділів.

Головними ознаками, які характеризують бюджетування можна визначити: короткий термін (до одного року); глибока конкретизація даних; внутрішнє використання; тісне поєднання з контролем та зміною даних.

Більшість науковців схильні до ототожнення дефініцій бюджетування та планування, хоча насправді їх слід розрізняти оскільки бюджетування є більш широким поняттям, якому притаманні фіксація та конкретизація показників на основі попереднього аналізу за короткий період часу, а планування — прогноз на досягнення цілей як за короткий, так і за довгий період часу.

Для сільського господарства бюджетування є обов'язковим та трудомістким процесом, що ускладнюється багатогранністю виробництва, широкою номенклатурою продукції, що не має прогнозованої ціни, значно варіюючими цінами на матеріальні ресурси, відсутністю висококваліфікованого персоналу, що може максимально точно здійснити складання бюджету. Бюджетування, основою якого є облікова інформація, на сільськогосподарських підприємствах повинно стати елементом економічної політики, а тому важливим є забезпечення його безперервності, що означає створення суцільної — з року в рік — системи збору, обробки й аналізу даних та зведення їх в окремі внутрішні документи — бюджети, що дозволить акумулювати інформацію в єдиній базі та забезпечить доступ до неї у розрізі різних періодів часу. Бюджетування дозволяє окреслити загальну картину стану підприємства, оцінити умови та технологічні особливості виробництва, асортимент продукції, оптимізувати собівартість виробленої продукції та здійснити аналіз

господарської діяльності, контролювати складські залишки, підвищити обіговість активів тощо.

Отже, бюджетування передбачає розробку, реалізацію й аналіз виконання бюджетів в організації і допомагає оптимізувати ресурсні потоки, забезпечити економію, удосконалити управління грошовими ресурсами, зміцнити фінансову дисципліну, підвищити рівень інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності підприємства. Саме це викликає неабияке зацікавлення не лише у науковців та дослідників, а й у менеджерів і фахівців відповідного спрямування. Таким чином, бюджетування — це процес планування виробничо-господарської діяльності підприємства, розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, який охоплює всі сторони діяльності господарської структури, що дозволяє зіставити всі витрати і отримати результати на наступний період.

В процесі здійсненню бюджетного керування підприємство має вирішити шерег наступних завдань (рис.).

Завдання бюджетування сприяють створенню ефективної системи керування фінансами, перетворюють підприємство в «фінансово прозоре», оптимізують доходи та витрати, як в цілому по підприємству, так і по видах діяльності, консолідації звітності, визначенню показників ліквідності, підвищенню рентабельності та оптимізації ефективності керування.

Для побудови сільськогосподарськими підприємствами бюджетів потрібно керуватися основними принципами їх створення. Принципами визначається характер та зміст діяльності підприємства, створюються оптимальні умови для ефективної роботи, унеможливується негативний вплив на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Використання наведених принципів підприємствами при складання бюджетів призведе до покращення якісних параметрів їх діяльності.

Процес бюджетування в аграрних підприємствах має свою залежність від структури управління та градуїзованості обов'язків. Об'єктом бюджетування є підприємство, яке являє собою складну соціально-економічну систему, а тому процес бюджетування, як моделювання та відображення господарської діяльності підприємства, повинен відбуватися на основі системного підходу.

Системний підхід, як зазначають фахівці [1], репрезентує собою форму застосування теорії пізнання і діалектики щодо дослідження процесів, які відбуваються в природі та суспільстві. Його суть полягає в реалізації вимог загальної теорії систем, згідно якої кожен об'єкт в процесі його дослідження розглядається як велика і складна система, і одночасно — як елемент ще більшої системи.

Бюджетування в діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується тим, що воно сприяє росту ефективності ресурсів і витрат, в чому й полягає його визначальна роль.

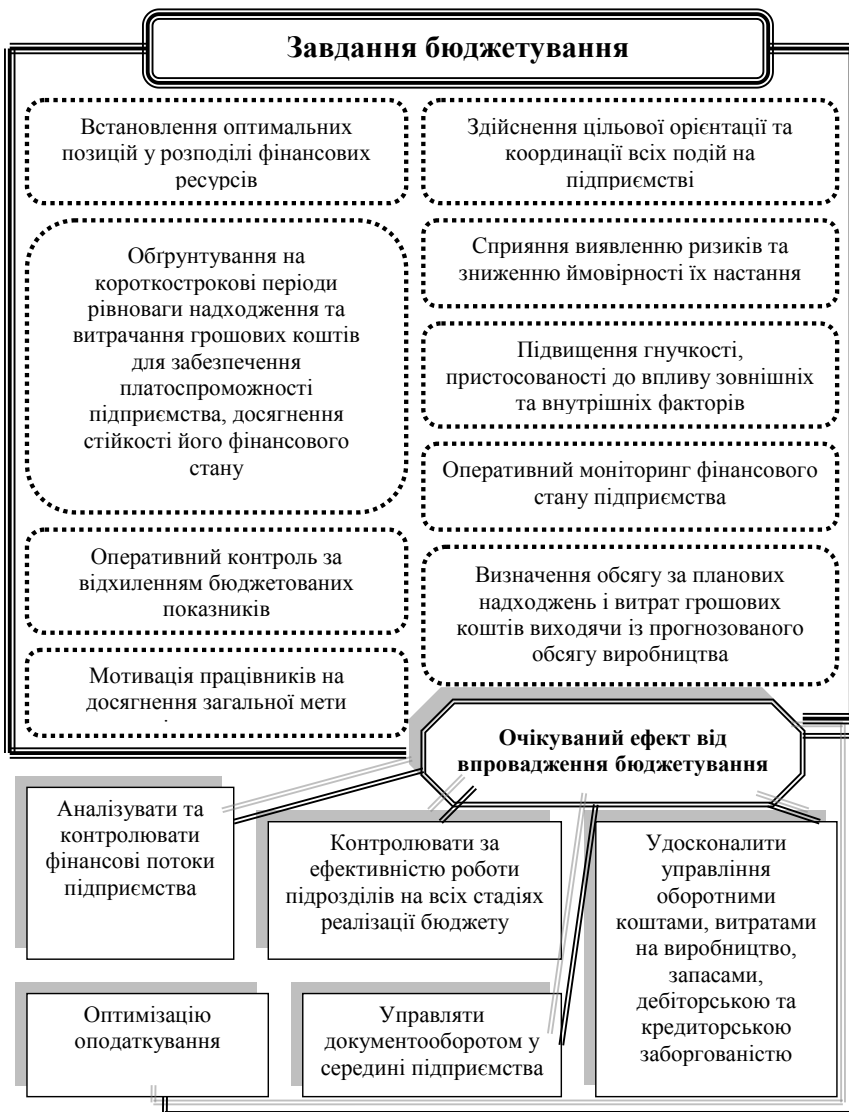

Рис. Завдання бюджетування та очікуваний ефект від його впровадження на підприємстві

Це можливо лише за умови, якщо бюджети будуть складатися особами, які безпосередньо працюватимуть з ними. Це має справляти особливо позитивний вплив на сільськогосподарські підприємства, оскільки тільки спеціалісти у своїй галузі можуть корегувати та визначати вплив різних факторів на процеси у виробництві. Бюджети підприємств повинні мати структуру організації та складання „знизу догори”, тому що власне участь головних спеціалістів підрозділів буде викликати зацікавленість у високих результатах.

Бюджет складається з доходу, змінних (розмір яких залежить від масштабів виробництва продукції), постійних (безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва за короткий період) і альтернативних витрат (які підприємство безпосередньо не несе, тому що вони покриваються власними ресурсами) та результату.

Виходячи зі здійсненого аналізу змінних і постійних витрат, які господарство понесе при вирощуванні культур (в цілому, на 1га, на 1 тонну), кількості реалізованої продукції, ціни реалізації за 1 тонну та інших витрат, було визначено очікуваний фінансовий результат діяльності.

Основою складання бюджету є визначення тих культур, які найдоцільніше вирощувати, виходячи з ситуації, що склалася на ринку, вимог агротехніки наявних в господарстві ресурсів, техніки та обладнання, а також змоги їх придбання.

На вирощування визначених культур у господарстві складаються технологічні карти, в яких відображаються основні параметри виконання робочих процесів: види операцій і технологічні вимоги до них, способи прийоми роботи, склад машин і обладнання, виконавці робіт і їх функції, режим праці і відпочинку, вимоги до техніки безпеки тощо.

Технологічна карта є плановим документом, в якому розробляється комплекс агротехнічних і організаційно-економічних заходів з вирощування однієї або групи схожих за технологією сільськогосподарських культур та визначаються затрати праці, матеріальні та фінансові ресурси, що необхідні для цього. В основу складання технологічних карт покладена передова технологія, яка передбачає впровадження високопродуктивних і економічних машин і знарядь для виконання кожної роботи, виходячи із умов підприємства. Для зручності розрахунків її складено на 1га посіву культури. В технологічних картах наведено середні і підсумкові витрати, необхідні капіталовкладення та енергомісткість.

В практичній діяльності перед фінансовою службою сільськогосподарського підприємства часто постають питання необхідного обсягу грошових коштів для здійснення поточної діяльності та періоду їх залучення.

У переважної більшості сільськогосподарських підприємств фінансовий менеджмент знаходиться на дуже низькому рівні. Як правило, розрахунок потреби в додаткових ресурсах на наступний рік вираховується бухгалтерами на підставі даних та досвіду минулих років, тобто носять дуже приблизний

характер. У зв'язку з цим розмір очікуваних кредитів не співпадає з реальною потребою. Якщо розмір кредиту, який одержує підприємство, більший за реальну потребу, то виникають додаткові витрати, пов'язані з оформленням кредиту (комісія за видачу, обслуговування, послуги нотаріуса, страхування заставного майна).

Висновки. На підставі даних бюджету, складеного на основі технологічних карт, менеджмент підприємства отримує інформацію про загальний розмір та період витрат, які має понести підприємство. За традиційного бюджетування визначення потреби в необхідних фінансових ресурсах залежить від обраної стратегії розвитку, прогнозних показників обсягів реалізації та наявного потенціалу підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филиппова С. В. Формирование механизма управления производственной системой на основе системного подхода / С. В. Филиппова, К. В. Ковтуненко // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технологічного у-ту. — Черкаси: ЧДТУ, 2003. — Вип. 8. — С. 28–31. — (Серія: Економічні науки).
2. Танклевська Н. С. Теоретичні аспекти організації фінансового планування на підприємстві / Н. С. Танклевська // Таврійський науковий вісник. — Херсон, 2009. — Вип. 67. — С. 161.
3. Джай К. Шим. Основы коммерческого бюджетирования: пер. с англ. / Джай К. Шим, Джайло Г. Сигел. — Спб.: Азбука. — 2001. — С. 13.
4. Білобловський С. Складові елементи процесу бюджетування / С. Білобловський // Економіка, фінанси, право. — 2002. — № 8. — С. 20–25.
5. Онищенко С. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством. / С. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. — 2006. — № 6. — С. 42–51.

Одержано 21.03.11

Бюджетирование для сельскохозяйственных предприятий является процессом планирования производственно-хозяйственной деятельности, разработки, выполнения, контроля и анализа финансового плана, который охватывает все стороны деятельности хозяйственной структуры, что позволяет сопоставить все расходы и получить результаты на следующий период.

Ключевые слова: бюджетирование, планирование, контроль, принципы и задания бюджетирования.

Budgeting for agricultural enterprises is the process of planning of business activity, elaboration, realization, control and analysis of a financial plan which comprises all parts of activity of an organization. It makes it possible to compare all charges and get results for the next period.

Key words: budgeting, planning, control, principles and tasks of budgeting.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Т.В. СОКОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук
Білоцерківський національний аграрний університет

Обґрунтована необхідність нормативно-правового забезпечення дорадчої діяльності в частині прирівняння сільськогосподарських дорадників до науково-технічних працівників та створення механізму отримання статусу сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників провідними науково-педагогічними працівниками за поданням вищих навчальних закладів

Постановка проблеми. Незадовільний стан організації просвітницької роботи на селі та надання соціально спрямованих дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню стали перешкодою на шляху подальшого реформування аграрного сектору, формування ринкової конкурентоспроможної аграрної економіки, подолання бідності на селі та розвитку сільських територій.

Нинішні умови конкурентного середовища поставили в залежність вітчизняний АПК від рівня використання досягнень науково-технічного прогресу, актуальності, повноти, надійності використовуваної інформації, своєчасності, глибини та якості її аналізу.

Аграрний менеджмент, вирішуючи завдання підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, досягнення стабілізації та стійкого економічного розвитку все більше і більше відчуває потребу в отриманні інформації про стан сучасних інновацій, досвід провідних господарюючих суб'єктів, ринки збуту, новації у сфері сучасного управління аграрним виробництвом.

Проте, на жаль, сучасний стан інформаційно-консультаційної діяльності в Україні вкрай незадовільний, оскільки виробник сьогодні не готовий платити за інформацію, а науковці ще не навчилися продавати інтелектуальну власність. Світовий досвід доводить, що високий рівень розвитку АПК можливий лише за відповідної світовим вимогам і стандартам розвитку інформаційно-консультаційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретичні і методичні аспекти досліджуваної проблеми були достатньо висвітлені в наукових доробках як зарубіжних так і вітчизняних учених, таких як: G. James, J. Brian Hardaker, A. Чайнов, В. Козлов, О. Бородіна, П. Саблук, М. Лобанов, Р. Шмідт, М. Кропивко та ін., проте проблеми організації та стратегії розвитку інформаційно-консультаційної забезпечення сільськогосподарського виробництва в умовах обмеженого фінансування та неадекватному розподілу коштів для дорадчих служб ще не достатньо вивчені.

Метою статті є дослідження теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку інформаційно-консультативного забезпечення агропромислового виробництва.

Результати досліджень та їх обговорення. Консультаційна діяльність — це один з найважливіших елементів системи інфраструктурного забезпечення ринкової економіки в цілому та її підприємницького сектору зокрема [1].

Система аграрного консультування покликана надавати суб'єктам сільськогосподарської діяльності інформацію і давати поради з метою надання допомоги у вирішенні технологічних, економічних, юридичних і соціальних проблем, що виникають у процесі їх функціонування. У нинішніх умовах господарювання практично всім виробникам-аграріям потрібна інформація про кредитні ресурси, можливості отримання кредиту, використання передового виробничого досвіду і досягнень науково-технічного прогресу, впровадження інновацій, наявні ринки збуту. На сьогодні актуальними залишаються питання земельних відносин, оподаткування, тому, як показує передовий світовий досвід, дієвим інструментом у цій ситуації може бути інформаційно-консультативне забезпечення (ІКЗ) виробництва. Найважливішою умовою ефективного функціонування такого консультування є поєднання функцій освіти, поширення знань науки та дорадництва, об'єднання зусиль всіх учасників інформаційно-консультаційного обслуговування і залучення до цього процесу самих товаровиробників.

Суть і специфіка сільськогосподарського консультування визначається особливостями цієї галузі, виходячи з яких можна виділити основні специфічні його риси та проблеми (рис.).

Зазначені особливості аграрного виробництва зумовлюють необхідність створення та розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення. У його стабільній діяльності зацікавлені, у першу чергу, сільгосптоваровиробники, результативність роботи яких безпосередньо залежить від оперативного і повного отримання необхідної інформації.

На сьогодні, на тлі світової економічної кризи пріоритетним вважається стійкий розвиток аграрного сектору, який переживає не найкращі часи. Так, за даними державного комітету статистики у 2010 р. результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) становив 12,8 млрд грн прибутку проти 7,2 у 2009 р., рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 20,6% проти 13,4 у попередньому році. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 73% підприємств, сума прибутку в середньому на 1 підприємство становила 2,3 млн грн (у 2009 р. — відповідно 63% і 1,8 млн грн). У той же час, 27% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 1,1 млн грн (у 2009 р. — відповідно 37% і 993,5 тис грн) [2]. Ці дані ніяк не зіставляються з наявним природним потенціалом аграрної

галузі, яка вважається локомотивом, що виведе нашу державу до рівня передових.

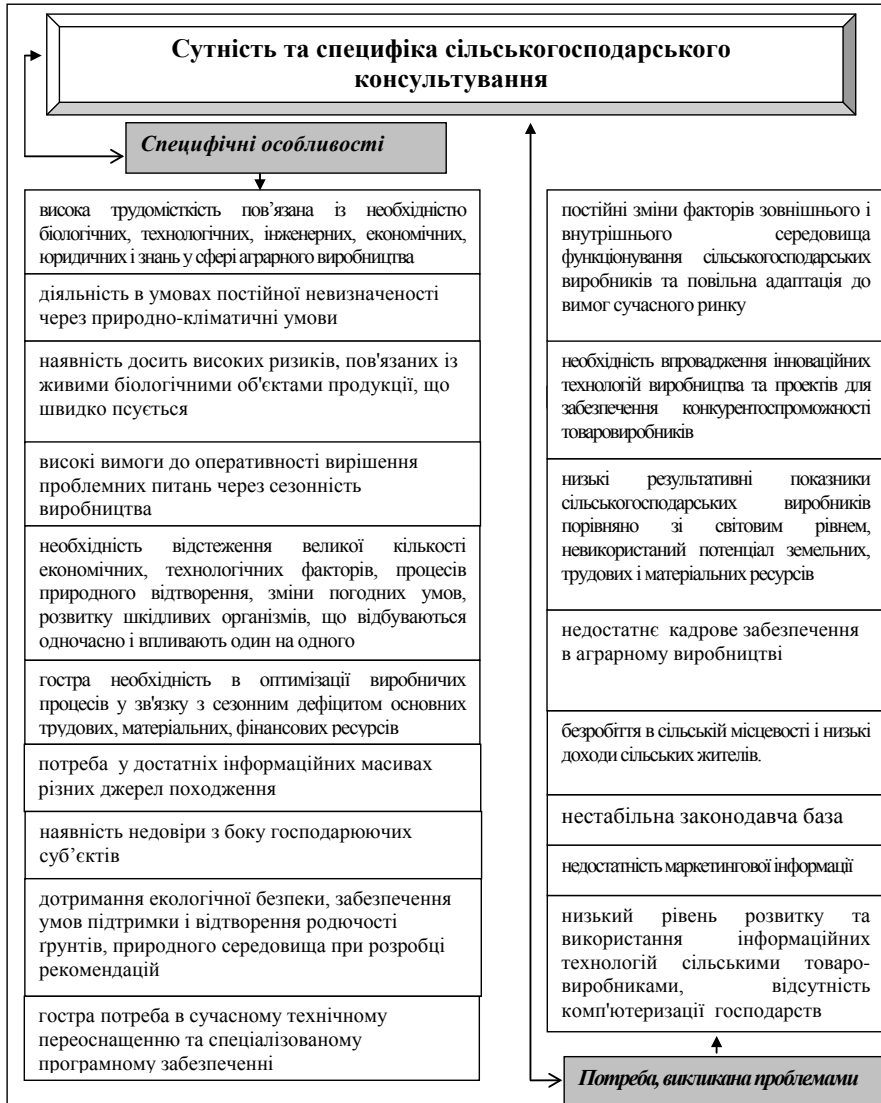

Рис. Сутність та специфіка сільськогосподарського консультування

Враховуючи зростання цін на сільськогосподарську продукцію, яке за сприятливих умов логічно має привести до зростання прибутковості галузі, для створення таких умов, у свою чергу, держава повинна сприяти аграрному дорадництву. Зокрема, у 2009 році на фінансування державної підтримки сільськогосподарської дорадчої служби було виділено 2,8 млн грн. За рахунок бюджетних коштів селянам і сільським громадам надано понад 3,8 тис. соціально спрямованих послуг, проведено 743 семінари, випущено і розповсюджено 767 друкованих видань та брошур, буклетів, інформаційних листків [3].

Міністерством аграрної політики України зареєстровано 70 сільськогосподарських дорадчих служб [4]. Вітчизняна сільськогосподарська дорадча діяльність спрямована на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» (2004 р.) визначає правові засади здійснення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні та регулювання відносин у цій сфері, забезпечує суб'єктам сільськогосподарського дорадництва державну підтримку за умов надання ними виключно соціально спрямованих дорадчих послуг. До них належать послуги з питань підвищення професійного рівня товаровиробників, вдосконалення практики ведення прибуткового сільськогосподарського виробництва, організації ефективного маркетингу та розвитку інфраструктури аграрного ринку, інформаційного забезпечення впровадження інноваційних моделей відтворення у сільському господарстві, сприяння розв'язанню соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного розвитку сільської місцевості.

Законом передбачено також надання дорадчих послуг на платній основі за рахунок замовників. З метою громадського регулювання дорадчої діяльності та поширення досвіду в регіонах, обміну матеріалами, організації тренінгів персоналу та забезпечення підтримки на загальнонаціональному рівні функціонує Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України. Незважаючи на це, існуючий порядок фінансування надання соціально спрямованих дорадчих послуг в нашій країні не сприяє доступу широкого кола сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення до дорадчих послуг, не дозволяє створити розгалужену мережу регіональних дорадчих служб, їх районних відділів та сільських представництв, спричиняє відтік високопрофесійних кадрів з дорадчих служб, оскільки існуючі дорадчі служби функціонують відокремлено від навчальних закладів, де сьогодні сконцентровано основний інтелектуальний потенціал нації. На практиці такі служби, як правило, після використання наданих коштів припиняли свою діяльність.

Для успішної роботи дорадництва в Україні, на нашу думку, варто внести зміни до законодавства в частині привинняння сільськогосподарських

дорадників до науково-технічних працівників та створити механізми отримання статусу сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників провідними науково-педагогічними працівниками за поданням вищих навчальних закладів.

У своїй діяльності дорадчі служби мають дотримуватися таких принципів:

- компетентність дорадників;
- орієнтація на клієнта і його потреби;
- створення клімату взаємної поваги і довіри між клієнтом та дорадником;
- відповідальність консультанта перед клієнтом.

Вивчивши досвід роботи провідних світових консультаційних служб та організаційно-економічні чинники, що дозволять підвищити обсяг і якість вітчизняних консультаційних послуг, вважаємо за необхідне:

- створення у складі Міністерства аграрної політики та продовольства України Національного центру сільськогосподарського дорадництва;
- у системі управління агропромисловим розвитком створення в кожному регіоні (області, районі) регіональних дорадчих служб на базі регіональних управлінь агропромисловим розвитком та державних вищих навчальних закладів з урахуванням місцевих умов і наявного науково-технічного потенціалу;
- створення кадрового потенціалу консультантів з обов'язковим представництвом науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів із забезпеченням їм гідного рівня заробітної плати з подальшим підвищенням їх кваліфікації;
- виділення субсидій сільським товаровиробникам на отримання наукових консультацій;
- комплектування інформаційно-консультаційних центрів сучасним обчислювальним, копіювальним та презентаційним устаткуванням, необхідним програмним забезпеченням і базами даних, доступ до мережі Інтернет;
- оснащення інформаційно-консультаційних центрів портативними польовими приладами і лабораторним устаткуванням, що дозволяють оперативно визначати параметри технологічних процесів і давати більш обґрунтовані консультації щодо рослинництва і тваринництва;
- виділення офісних приміщень, можливо, при управліннях сільського господарства та продовольства для прийому відвідувачів і проведення групових консультацій та семінарів;
- забезпечення консультаційних центрів транспортними засобами для організації мобільної і оперативної роботи;
- організаційна і фінансова підтримка сільських консультантів з боку органів місцевого самоврядування;
- методична, організаційна й інформаційна підтримка консультантів, що працюють у сільській місцевості, з боку організацій регіонального рівня.

Висновки. Отже, створення належних організаційно-економічних умов для функціонування консультативних служб можливе за комплексного системного підходу до організації сільськогосподарського консультування в Україні. Вирішення цієї проблеми слід починати зі створення державної системи сільськогосподарського дорадництва в Україні, використовуючи світовий досвід з урахуванням українських реалій.

Ефективне інформаційно-консультаційне забезпечення сільськогосподарського виробництва, засноване на знанні сутності та специфіки надання консультаційних послуг, сприяє освоєнню менеджментом господарюючих суб'єктів нових функцій, таких як: маркетингові, управління ризиками, стратегічне планування, введення новітніх технологій та ефективність виробництва.

Широкомасштабна інформаційно-консультаційна діяльність, як організований обмін інформацією, має бути спрямована на передачу досягнень науки й практики і стати одним із найважливіших чинників сталого розвитку. Вона має реалізовуватися через посилення комунікаційних зв'язків між дорадницькими службами та іншими суб'єктами господарювання, через державні програми підтримки, розширення напрямів діяльності інформаційно-консультаційних служб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаворонкова Г.В. Інформаційне підприємництво: інновації, консалтинг, маркетинг: Монографія. — К.: НАУ, 2003. — 366 с.
2. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Панорама аграрного сектору України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minagro.gov.ua/files/00006351/Pan_10.pdf.
4. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/page/?5327>.

Одержано 22.03.11

Обоснована необходимость нормативно-правового обеспечения совещательной деятельности в части приравнивания сельскохозяйственных советников к научно-техническим работникам и созданию механизма получения статуса сельскохозяйственных советников и экспертов-советников ведущими научно-педагогическими работниками по предоставлению высших учебных заведений.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, рекомендательная служба, организационно-экономические факторы, статус сельскохозяйственных советников.*

The necessity of normative legislative support for consultative service in terms of giving agricultural consultants the same status as research and technical workers and creating the mechanism of getting the status of agricultural consultants and expert consultants by leading research and educational workers according to the recommendation of higher education institutions is proved.

Key words: sustainable development, consultative service, organizational economic factors, status of agricultural consultants.

УДК 338.439.5

ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА

О.М. САКОВСЬКА

Розглянуто питання якості зерна, основні тенденції виробництва та експорту зерна в Україні. Проведено аналіз експортного потенціалу України і порівняння українських стандартів якості на зернову продукцію з міжнародними.

Зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Питання якості зерна завжди актуальне на будь-якому етапі розвитку суспільства. Україна, як велика зернова держава, знаходиться на переломному етапі, який розпочався, коли ми вийшли на світовий ринок і зрозуміли, що наше зерно за якістю мало конкурентоспроможне. Саме тепер проблема якості зерна, як ніколи, стала домінуючою. Від якості зерна залежить його ціна на світовому ринку і рентабельність виробництва пшениці. Звичайно ж, якість пшеничного зерна має велике значення і для внутрішнього його споживання в Україні.

Дана проблема представлена широким колом досліджень, що відображені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених: С.С. Бакая, В.І. Бойка, Б.В. Губського, Ю.С. Коваленка, М.Г. Лобаса, З.П. Ніколаєвої, І.П. Пазія, П.Т. Саблука, Л.М. Худолій, І.П. Чапко, О.М. Шпичака тощо. Проте питання підвищення якості виробництва зерна в Україні, проблеми невідповідності українських стандартів якості на зернову продукцію відносно стандартів країн-експортерів стримують розвиток зернового ринку в Україні та вимагають подальшого дослідження.

Методика досліджень. Метою дослідження є оцінка якості виробництва зерна в Україні, розробка теоретичних та прикладних аспектів організації та підвищення ефективності функціонування ринку зерна. Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних учених в галузі

зерновиробництва, чинні законодавчі й нормативні правові акти. Для досягнення поставленої мети у процесі досліджень використовувались методи: діалектичний метод пізнання та системний, комплексний, диференційований підходи до вивчення економічних процесів, статистичний, монографічний та інші методи проведення наукових досліджень.

Результати досліджень. Глобалізація світової економіки, зумовлена досягненнями науково-технічного прогресу і демографічними процесами в світі, а також, в певній мірі, негативним впливом окремих екологічних та кліматичних чинників, з кожним роком загострює проблеми продовольчого забезпечення багатьох країн світу. Так, за дослідженнями Р.П.Саблука, потреба в зерновій продукції на сучасному міжнародному ринку формується під впливом невинного зростання чисельності населення планети: чисельність населення світу зростає в середньому на 1,4% в рік і досягне у 2015 році 7,2 млрд осіб, що на 15% більше, ніж у 2000 році [1]. Для забезпечення населення планети харчовими продуктами у найближче десятиліття необхідно збільшити їх виробництво мінімум на 75%. При цьому слід пам'ятати, що виробництво продовольства до 40% прямо або опосередковано пов'язане із використанням зерна [2].

Ситуація у світі складається таким чином, що на найближчу перспективу критерієм національної безпеки стане здатність тієї чи іншої країни ефективно використовувати свої земельні і трудові ресурси для нарощування виробництва, насамперед, продовольчого та фуражного зерна.

Вигідне територіально-економічне розташування України, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, великий історичний досвід українського селянства є передумовами, що вивели нашу країну в розряд зернових держав світу. Проте, маючи великі потенційні можливості у виробництві та експорті зерна та зайняти достойне місце на світовому ринку, вітчизняне зернове господарство в останні роки відзначається нестабільністю та великою залежністю від природньо-кліматичних умов, а зерновий ринок — відсутністю дієвої системи важелів державного регулювання ринкових відносин, які б захищали вітчизняного товаровиробника від умов “дикого” ринку.

Україна на зовнішні ринки з початку 2009–2010 маркетингового року вже поставила близько 10 млн тонн зерна. Сьогодні постачання здійснюються в п'ятдесят країн світу. При цьому до списку тих, що розвиваються, і країн третього світу цього року додалися і цілком фінансово успішні держави (Японія, Південна Корея), що через світову кризу почали відмовляти собі в дорогій, преміум-класу пшениці й кукурудзі і почали пошук дешевших закупівель. А це сприяло українській продукції потіснити на цих ринках американське й австралійське зерно (табл. 1).

Україна вже сформувала імідж надійного постачальника зерна "другого ешелону", яке трохи поступається в якості через кліматичну зону і інтенсивний підхід до вирощування. Але попит на цю продукцію в світі стабільно високий.

1. Світовий ринок зерна (пшениця, кукурудза, ячмінь) в 2009/10 МР

Основні експортери зерна у світі	Обсяг експорту, млн т	Частка експорту, %
США	79,50	34,98
ЄС-27	24,00	10,56
Україна	23,40	10,30
Канада	20,00	8,80
Росія	18,70	8,23
Австралія	18,00	7,92
Бразилія	9,50	4,18
Аргентина	9,40	4,14
Казахстан	7,00	3,08
Світ усього	227,25	100,00

Джерело: FAS USDA, AAA

Як вже зазначалось, експортний сегмент зернового ринку України, як і внутрішнє виробництво зерна, мають певні проблеми. Вони викликані нестабільністю виробництва, непередбачуваністю державної політики та низькою якістю продукції. Усе це не дозволяє продавати власні товари за високими цінами. Починаючи з 1992 року, котирування українського зерна були нижчі, ніж у двадцяти кращих експортерів, а це призводить до недоотримання прибутку учасниками ринку.

Нестабільність виробництва зумовлює нестабільність експорту. При порівнянні динаміки виробництва та експорту зернових в Україні стає помітно, що існує чітка залежність між цими показниками (рис.).

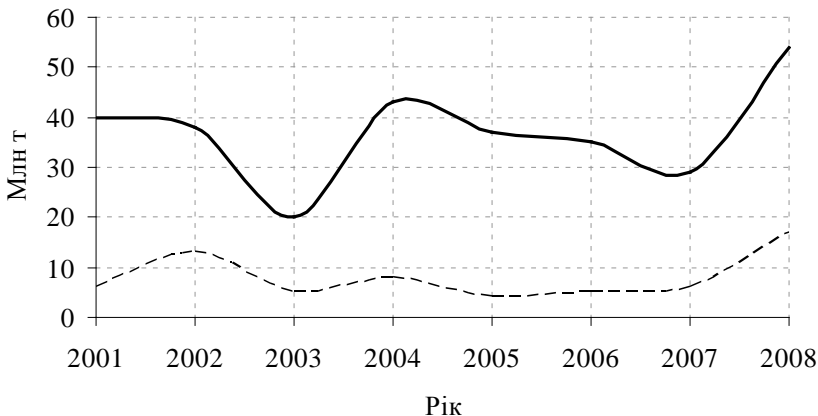

Рис. 1. Динаміка виробництва та експорту зерна в Україні:

— виробництво зерна; - - - - - експорт зерна.

Україна щорічно споживає 25–30 млн тонн зерна. Якщо врахувати, що за період з 2001 року по 2008 рік, включаючи вкрай неврожайний 2003 рік, валовий збір зерна в країні становив у середньому 36,9 млн тонн, то стане зрозуміло, що потенційна частка експорту складає щонайменше 6–11 млн тонн.

Україна експортує зернові за ціною 120–170 доларів за тунну, тобто щорічні надходження від експорту складають 0,9–2 млрд доларів (табл. 2).

2. Середньозважені ціни на деякі види зерна на 10 листопада 2009 року

Назва товару	Державний стандарт	Ціна USD, середня
Пшениця м'яка 2 клас	ДСТУ 3768:2009	155,00
Пшениця м'яка 5 клас	ДСТУ 3768:2009	123,00
Пшениця м'яка 6 клас	ДСТУ 3768:2009	142,00
Ячмінь 3 клас	ДСТУ 3769–98	132,68
Кукурудза для кормових потреб	ДСТУ 4525–2006	133,18
Просо 3 клас	ГОСТ 22983–88	160,00

В той же час, зерно найбільших світових експортерів — США та Канади — на ринках Європи коштує близько 300 доларів за тунну. Дешевизна українського хліба пояснюється низькою якістю продукту внаслідок невідповідності європейським стандартам. Ця "прогалина" коштує Україні понад 2 млрд доларів щороку.

З іншого боку, середня урожайність зернових в Україні удвічі нижча, ніж у Центральній Європі та Північноамериканських країнах. Це пояснюється рядом об'єктивних та суб'єктивних причин:

зниженням родючості ґрунтів внаслідок недотримання ґрунтозахисних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
невикористанням ресурсозберігаючих технологій;
застосуванням неякісного насіннєвого матеріалу;
нестачею капіталу на оновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств.

У підсумку, Україна втрачає щорічно ще близько 2 млрд доларів. Таким чином, маючи у своєму активі багаті чорноземи, відповідні кліматичні умови і своє виробництво сільськогосподарської техніки, Україна кожен рік сумарно недоотримує близько 4 млрд доларів [3].

Аналіз експортного потенціалу показує, що зміцненню конкурентоспроможності галузі перешкоджає, насамперед, недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними. Проте, у світі не існує жодного міжнародного стандарту на зерно чи іншу сільськогосподарську культуру. Є тільки міжнародні класифікації складових зерна, в яких уточнюється, що таке зерно основної культури бездоганної якості, бите зерно, проросле зерно, зернова домішка (зерно інших культур, щупле зерно, зерно, поїдене шкідниками й ушкоджене хворобами), домішки бур'янів, отруйна домішка тощо.

Найбільшою популярністю в цьому плані користуються нещодавно прийняті Європейською комісією Правила ЄС 824/2000. У цих правилах визначається максимально можливий рівень тих чи інших домішок і мінімально припустимий вміст (чи величина) окремих біохімічних показників якості (наприклад, білка). За цими граничними величинами всі партії зерна поділяють на дві групи — зерно продовольче і фуражне.

На світовому ринку роль міжнародних стандартів на зерно чи інші культури і на продукти їхньої переробки виконують контракти. У будь-якому контракті обов'язково обумовлюються мінімальні (для цього конкретного контракту) головні показники якості: вологість, натура, показник числа падіння, вміст білка, іноді вміст і якість клейковини, сила борошна — і зазначається, за якими правилами чи вимогами яких організацій (ISO, ICC, ЄС 824/2000) чи за якими національними стандартами інших держав визначаються складові зерна. У кожному такому контракті, виходячи з величини мінімальних вимог, обумовлюється і ціна зерна. Тому, розглянемо стандарти на виробництво пшениці в деяких країнах.

У міжнародному стандарті на м'яку пшеницю (ISO 7970:2000) стандартизовано такі показники: вологість не більше 15,5%, маса на гектолітр (натура) не менше 70 кг/гЛ, активність а-амілази, що визначається числом падіння — не менше 160 с і максимальний вміст пошкоджених зерен (битого, щуплого, недозрілого, зерна ушкодженого шкідниками) і інших хлібних злаків не більше 15%, а також шкідливе або токсичне зерно і зерно уражене сажкою не більше 0,5%, в т.ч. ріжки — 0,05%. По кожній назві пошкодженого зерна приводяться максимально допустимі рівні.

У стандарті ISO 11051:1994 на тверду пшеницю, крім названих вище показників, стандартизовано загальну кількість неповністю скловидних зерен (не більше 40%), вологість не більше 14,5%, маса на гектолітр — 75кг/гЛ, а максимальний вміст пошкоджених зерен і число падіння на такому ж рівні відповідно 15% і 160с.

В стандарті США пшениця розділена на 5 класів і стандартизовано також три показники і домішки: натура скловидних типів — 644–746 г/л; інших типів — 656–772 г/л; скловидність — 50–58%; зерна інших типів — від 3 до 10% в залежності від сорту і дефектні зерна. Класифікація домішок (дефектних зерен) також інша і не співпадає з ISO і нашою.

В стандарті Словаччини на продовольчу пшеницю (заготівельну і постачальну) стандартизовані волога — 14%, натура — 750–780г/л, число падіння — 170–200с, зернова і смітна домішка — 3–6%, а також клейковина — 23–25% і білок — 10,5–11,5%.

В стандарті Колумбії пшениця поділяється на три категорії і стандартизовано тільки вологу — 14%, натуру — 650–750г/л, ушкоджене зерно — 2–8%, мілке, бите і зморшквате зерно — 3–10%.

Найбільш складним стандартом на пшеницю є стандарт Канади. Пшениця Канади поділяється на 8 класів, в кожному з них 2–3 сорти і кормова. В стандарті окремо вимоги до пшениці, яка експортується і до пшениці для

внутрішнього використання. Основними показниками є натура і скловидність, які стандартизуються на рівні відповідно 630–774г/л і 35–80%. Але в стандарті Канади особлива увага приділяється чистоті зерна. Найменувань сортових ознак і домішок, вміст яких обмежується, дуже багато (до 30). Класифікація їх також не відповідає міжнародному стандарту.

Узагальнюючи вище приведене, можна зробити висновок, що класифікація домішок і допустимий їх вміст у пшениці різний і не співпадає з міжнародними стандартами. Основними показниками у всіх вивчених стандартах є: волога, натура, число падіння, скловидність і домішки, клейковина і білок стандартизовані тільки в стандарті Словаччини. Величини цих показників також різні, що залежить від якості тих сортів пшениці, які вирощуються у даній країні. Такі ж показники включені в ДСТУ, величини їх також закладені у відповідності до якості українських сортів пшениці.

Директива ЄС № 824–2000 регламентує вимоги до інтервенційних партій — показники якості для м'якої і твердої пшениці: вологість не більше 14%, маса на гектолітр відповідно 73 і 75 кг/гЛ, число падіння — 220с, білок в перерахунку на суху речовину відповідно 10,3 і 11,5%, зернова домішка — 7 і 5%, пророслі зерна — 6%, фузаріозні зерна для твердої пшениці не більше 1,5%, шкідлива домішка — 0,1%, ріжки — 0,05%, бите зерно 5 і 6% шупле і дроблене зерно для твердої пшениці — 3% і зерна ушкоджені теплом — 0,5%, для твердої пшениці регламентується також максимальний вміст зерен із зміненним кольором — 27% та максимальний вміст домішок не більше 12%. Для м'якої пшениці регламентується мінімальне значення індексу Зелені (показник седиментації) — 22 мл.

При експорті пшениці (у межах тарифної квоти для країн членів СОТ) до пшениці встановлюються дуже високі вимоги (вміст білка не менше 14,6%, натура не менше 780 г/л, неякісного зерна не більше 10%, вологість — не більше 13%). На світовому ринку основними показниками якості пшениці є вміст білка. У вимогах ЄС — число падіння, вміст білка та показник седиментації [4].

В Україні з 1 липня набув чинності новий державний стандарт ДСТУ 3768: 2009 «Пшениця. Технічні умови», який замінив попередній «Технічний стандарт пшениці ДСТУ 3768:2004». Новий стандарт запровадив вищі вимоги до якості зерна за вмістом білка та клейковини в ньому. Тепер зерно розподіляється на дві групи та шість класів.

Ш Група А — I, II і III класи зерна (вміст білка — не менше 11%, вміст клейковини — від 18%).

Ш Група Б — IV и V класи зерна (вміст білка — не менше 11%, вміст клейковини — менше ніж 18%).

Зерно класу Б також вважається продовольчим. Відтепер фуражним зерном вважається зерно VI класу, в якому вміст білка складає менше 11%, а вміст клейковини — менше 18%. Раніше продовольчою вважалася та пшениця, в якій вміст клейковини становив понад 20%, а вміст білка — понад 14%.

Висновки. Виходячи з якості й ціни, можна зробити висновок: якість

продукції — один з чинників формування та функціонування ринку зерна. Проте, абсолютно зіставляти показники стандартів різних країн неможливо, адже існує різниця в методиках визначення параметрів класифікації. Тому актуальною є сертифікація проб (зразка) пшениці, класифікованої згідно з чинними стандартами, наприклад, України — США і навпаки. Важливо, визначаючи якісні показники, проводити аналізи за тими самими методами, за якими це робили б закордонні покупці.

На нашу думку, для покращення ситуації на вітчизняному ринку зерна необхідно реалізувати наступні заходи:

- узгодити вітчизняні стандарти на зернову продукцію із стандартами ЄС та інших країн;
- сприяти налагодженню сучасної інфраструктури аграрного ринку, в тому числі, через пільгове кредитування;
- впроваджувати ефективні ґрунтозахисні технології;
- налагодити співпрацю між виробниками та дослідними установами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саблук Р.П., Коваленко О.В. Сучасні тенденції світової торгівлі зерном / Саблук Р.П. // Економіка АПК. — 2009. — №9. — С. 84–88.
2. Лебедев К.А. Ефективність виробництва і реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу / Лебедев К.А. // Економіка АПК. — 2009. — №5. — С. 33–37.
3. Скрипчук М.П. Органічне землеробство: еколого-економічні основи розвитку // [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.epravda.com.ua/columns/4ab1f3c2237c5>.
4. Проект стандарту на пшеницю для експорту // [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.quality.ua/ua/usefull/show/1>.

Одержано 23.03.11

Для улучшения ситуации на внутреннем рынке зерна необходимо согласовать отечественные стандарты на зерновую продукцию со стандартами ЕС и других стран, способствовать развитию современной инфраструктуры аграрного рынка, в том числе, через льготное кредитование, внедрять эффективные почвозащитные технологии, наладить сотрудничество между производителями и опытными учреждениями.

Ключевые слова: рынок зерна, качество, зерно, стандарты, цена, экспорт.

To improve the situation on the domestic grain market it is necessary to coordinate national grain standards with the EU standards and the standards of other countries, to promote the development of modern infrastructure of the agrarian market by crediting on favorable terms, to introduce the efficient soil protecting technologies, to establish contacts between producers and experimental institutions.

Key words: grain market, quality, grain, standards, price, export.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Н. Г. ПІНЧКОВСЬКА, аспірант

В статті розкрито міжнародний досвід ведення системи органічного землеробства в світі, ситуацію на міжнародному ринку органічної продукції, організаційну та економічну підтримку розвитку органічного землеробства та виявлено подальші перспективні шляхи розвитку даної системи землеробства в Україні.

Досвід зарубіжних країн відносно впровадження органічних технологій виробництва переконливо свідчить про його важливе економічне значення. Затрати на впровадження органічної системи землеробства у сільському господарстві розвинутих країн окупаються протягом декількох років, сприяють росту добробуту населення. Інвестування саме в органічне сільське господарство розглядається як інвестиції у розвиток органічного землеробства. З огляду на це доцільним стає вивчення досвіду ведення органічного виробництва в тих країнах світу, де воно набуло поширення. Це дасть можливість зорієнтуватися відносно його ефективності як в економічному, так і суспільному контексті, визначитись із порядком впровадження його в Україні, вивченням можливості адаптування засад органічного землеробства до місцевих умов.

Зарубіжний досвід може бути корисний для розробки національної стратегії екологічно чистого виробництва продуктів харчування із започаткуванням теоретичних і практичних досліджень формування й реалізації стратегії екологічно чистого землеробства й реалізації маркетингових технологій створення системи органічного землеробства, розробки заходів державної підтримки розвитку органічного землеробства, що й визначило актуальність дослідження.

Проблемою розвитку та впровадження системи органічного землеробства, виробництва екологічно чистої продукції присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених: М. В. Капштика [1], О. О. Котирла [1], В. І. Артиші [2], В. М. Вовка [3], В. А. Борисової [4], В. В. Іванишина [5], В.В. Підліснюка, Т.Р. Стефановської, Р.М. Шмідта (R. M. Schmidt). Не применшуючи внеску зазначених вчених у дослідження даної проблематики, дані дослідження є фрагментарними, недостатніми саме у вивченні та впровадженні заходів державної підтримки розвитку органічного землеробства.

Метою статті є аналіз досвіду ведення системи органічного землеробства в світі й виявлення подальших перспективних шляхів його розвитку в Україні, впровадження заходів державної підтримки розвитку органічного землеробства.

Методика досліджень. Методичною базою дослідження досвіду ведення системи органічного землеробства за кордоном послужили наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. В даній статті було використано такі наукові методи: табличний, графічний та системно-порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Органічне господарювання у світі вже давно закріпило свої позиції і ведеться практично у всіх країнах світу, а його частка у загальній структурі сільськогосподарських земель поступово зростає. Виникло органічне землеробство в 20–30 рр. ХХ ст. Саме в цей період було сформовано концептуальні положення, принципи та технології його ведення. Популярності воно набуло в 90-х рр., коли в Західній Європі і в Північній Америці практично одночасно почали переводити традиційне виробництво на органічне. Розвиток органічного виробництва особливо інтенсивно відбувався у Європі в 90-ті рр. Причиною цього стало, перш за все, усвідомлення суспільством того факту, що подальша інтенсифікація сільськогосподарського виробництва має негативні наслідки як загалом для навколишнього природного середовища, так і, зокрема, для людини. Бажання населення купувати екологічно чисту продукцію набувало все більшого розмаху в різних країнах. Підвищення попиту на дану продукцію на світовому продовольчому ринку зумовила бурхливий розвиток органічного землеробства.

Попит на органічну продукцію в основному почав формуватися у країнах, які досягли певного рівня економічного розвитку, і в яких утворився прошарок населення, яке не тільки вірить у користь такого продовольства для людського організму, але й здатне платити вищу ціну за його екологічну чистоту. Відповідно, найрозвинутішими є ринки органічних продуктів у країнах Північної Америки і Західної Європи. Пересічний громадянин щороку витрачає на придбання таких товарів в середньому 30–50 дол. [6]. Відомо, що європейці щорічно витрачають на органічну продукцію майже 12 млрд дол. США. Приміром, у Швейцарії кожен громадянин у середньому витрачає 117 дол. США на рік, в Данії — 73 дол., в США — 45 дол. [16].

У 2006 р. ринки Європи та Північної Америки забезпечували понад 70% усього продажу органічної продукції у світі. Основний обсяг продажу в Європі забезпечувала Німеччина — понад 3 млрд дол. США (за попередніми даними, у 2008 р. найбільша частка ринку органічної продукції припадала на Швейцарію), що на той час охоплювало 28% усього європейського ринку органічних продуктів харчування. На другому місці, зі значним відривом, знаходяться Великобританія (1,6 млрд євро), Франція (1,5 млрд євро), Італія (1,4 млрд євро). Важливі ринки також знаходяться у Швейцарії, Швеції, Нідерландах, Данії, Австрії, Бельгії.

Високі ціни на органічну продукцію в світі стимулюють її експортну спрямованість. Продукція, вирощена за допомогою органічної системи землеробства в Україні, орієнтована переважно на експорт до країн ЄС (зокрема: Італія, Голландія, Бельгія, Франція), в невеликих кількостях — до Північної Америки та Японії. Оскільки органічна продукція в різних країнах виробляється за різними технологіями, ціни на таку продукцію у розрізі країн світу варіюють.

Відсутність організованої системи збуту органічної продукції в Україні призводить до реалізації її в торговельній мережі за звичайними цінами, зменшуючи таким чином рентабельність її виробництва і, як наслідок, знижує зацікавленість звичайних виробників переходити на органічні технології виробництва. Це робить необхідним дослідження існуючих каналів збуту органічної продукції в інших країнах, вивчення можливості адаптації набутого досвіду до вітчизняних умов. Кожен виробник, що виробляє органічну продукцію, обирає свої канали збуту. Так, виробники одних країн об'єднуються з підприємствами харчової промисловості, інших — створюють власні мережі реалізації, наприклад, відкриваючи власні магазини, організовуючи вуличні ринки (що особливо розвинуто в Італії) [10]. Однак основними каналами збуту органічної продукції у світі є супермаркети (приблизно 55%), спеціалізовані магазини (27%) та самі виробники (18%) (таблиця 1).

1. Структура основних каналів збуту органічної продукції в деяких європейських країнах, %

Країна	Канали збуту		
	супермаркети	спеціалізовані магазини	виробники
Данія	90	3	7
Франція	42	28	30
Німеччина	47	35	18
Нідерланди	42,3	40,8	16,9

Джерело: [11].

З таблиці видно, що у Європі домінують мережі роздрібної торгівлі. За даними аналітиків у країнах, де домінують саме супермаркети, ринок реалізації продукції розвивається швидше і має більші обсяги. Так, у Данії 90% продукції реалізується через популярні супермаркети FDB, Dansk Supermarket, IRMA, Super Brugsen та інші. Найпопулярнішими товарами є крупи, молочні продукти, яйця, фрукти та овочі. У Франції 42% органічної продукції продається через мережу Carrefour, крім того, 30% покупців звертаються за органічною продукцією до безпосереднього виробника. У Франції збільшується відсоток ресторанів, їдалень, що використовують продукцію органічної системи землеробства.

У Нідерландах більшість торгових мереж пропонують у своїх магазинах органічну продукцію, серед них: Konmar, Vomar, Dekamarkt, De Nieuwe Weme. В Україні найбільш актуальною із зазначених на початковому етапі видається реалізація продукції органічної системи землеробства через відокремлені відділи у супермаркетах, з огляду на їх поширеність та можливість контролю. Крім того, такий спосіб не потребує додаткових фінансових вкладень і може бути використаний у найкоротші терміни.

Як зазначалося, в Україні ринок збуту органічної продукції знаходиться в початковій стадії формування, тому більшість виробників органічної продукції націлені на економічно вигідну її реалізацію за межі України, що, в

свою чергу, робить необхідним визначення світових ринків органічної продукції. У зв'язку із відмінністю законодавств різних країн відносно виробництва екологічно чистої продукції, в світі існують різні її ринки, відповідно до індивідуальних вимог сертифікації, директив і стандартів окремих держав. У більшості розвинутих країн діють відповідні закони, норми, розпорядження, згідно з якими можна умовно поділити й існуючі ринки.

Найважливішими з них є:

Ринок Європейського Союзу з його регламентами Директив екологічного виробництва ЄС № 834/2007.

Екологічний ринок Японії з його Стандартами ІА8.

Ринки інших країн, що імпортують і експортують органічну продукцію, де розробляють свої стандарти екологічного виробництва [12].

Нині експерти оцінюють світовий ринок екологічних товарів і послуг як дуже місткий. Мінімально у грошовому еквіваленті його місткість становить 50 млрд дол. зі щорічним приростом понад 5%, в країнах Балтії — до 8%, Канаді — 10%, у країнах Східної Європи (охоплюючи країни СНД) — понад 1%. Оцінку світового ринку органічних продуктів у розрізі країн та перспективи його розвитку наведено в табл. 2.

2. Світовий ринок органічних продуктів та його оцінка на довгострокову перспективу¹

Країна	Обіг у 2006 р., млн дол. США ²	Частка у загальній торгівлі продтоварами, %	Середній очікуваний ріст у 2012 р., %
Німеччина	2277–2720	1,25–1,5	10–15
Великобританія	1220–1480	1,0	25–30
Італія	1055–1320	1,0	15–20
Франція	1070–1320	1,0	15–20
Швейцарія	460–470	2,0–2,5	15–20
Данія	350–375	2,5–3,0	10–15
Австрія	250–275	2,0	10–15
Нідерланди	225–250	0,75–1,0	10–15
Швеція	175–200	1,0	20–25
Інші країни ³	300–500	–	–
США	8000	1,5	20–25
Японія	2500	–	–

Примітки:

1. За оцінками Міжнародного торговельного центру (ІТС).

2. З розрахунку середнього обмінного курсу за 2000 р.

3. Бельгія, Фінляндія, Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія, Норвегія.

Джерело: [13]

Якщо у 2005 р. обсяги продажу екологічно чистої продукції становили 34 млрд дол. США., то за прогнозами до 2012 р. вони зростуть до 80 млрд дол. США, а у 2020 р. можуть досягти 200–250 млрд дол. на рік [6]. Ринок США і Канади щорічно збільшується на 20%. Деякі країни планують досягти значних

зрушень і в майбутньому. Наприклад, Данія планує до 2012 р. збільшити частку органічної продукції до 50%, Великобританія та Північна Ірландія — до 20–30%, Німеччина — до 20% [14,15]. Водночас, незважаючи на такі високі відносні показники, абсолютні обсяги продажу органічної продукції поки що не перевищують 1–2% світової агропродовольчої торгівлі.

Сьогодні в світі налічується понад 31 млн га сільськогосподарських земель, зайнятих під органічне землеробство. З кожним роком кількість земель, які використовуються для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, зростає. Тільки протягом 2004 р. 36 країн здобули статус мегадержав з органічного землеробства (organic mega-country). Це означає, що площі сільськогосподарських угідь, сертифікованих у них як органічні, перевищили 50 тис. га. В цілому, понад 558 тис. ферм у 108 країнах світу є органічними, а у сферах виробництва, переробки, реалізації та поширення відповідних продуктів зайнято мільйони людей. Вчені прогнозують, що до 2012 р. в Європі приблизно 30% сільськогосподарських земель буде відведено під органічне виробництво (таблиця 3).

3. Розмір площ, відведених під органічне господарювання у країнах ЄС, та їх частка в загальній площі сільськогосподарських угідь, 2005–2008 рр.

Країна	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	тис. га	% до заг. площі	тис. га	% до заг. площі	тис. га	% до заг. площі	тис. га	% до заг. площі
Італія	1067	8,4	1148	9,0	1150	9,1	1150	9,1
Німеччина	807	4,7	826	4,9	865	5,1	911	5,4
Іспанія	808	3,3	926	3,7	988	3,9	988	3,9
Великобританія	620	3,9	605	3,8	660	4,2	660	4,2
Франція	561	2,0	552	2,0	557	1,9	557	1,9
Австрія	360	13,0	361	13,0	372	13,4	372	13,4
Греція	288	7,2	302	7,6	278	3,3	278	3,3
Швеція	222	7,0	225	7,1	248	8,0	248	8,0
Данія	147	5,7	138	5,3	145	5,5	145	5,5
Фінляндія	148	6,7	145	6,5	149	6,5	149	6,5
Португалія	213	5,8	269	7,3	233	6,4	233	6,4
Нідерланди	49	2,5	48	2,5	47	2,5	47	2,5

Джерело: [3, 8]

Дані табл. 3 свідчать, що найбільша площа сільськогосподарських угідь, які відведені під органічне господарювання, знаходяться в Італії, Німеччині й Іспанії. Майже у всіх країнах, представлених у таблиці, спостерігається зростання площ органічних земель. Причина такого зростання зумовлене, перш за все, бажанням споживати безпечну і якісну продукцію. Дане бажання було підкріплено розпочатою в 1993 р. політикою ЄС щодо підтримки фермерів у перші роки переходу на органічне виробництво. Однак слід зауважити, що в окремих країнах площі під органічним сільським господарством дещо

скоротилися. Незначні зменшення спостерігаються протягом 2005–2008 рр. у Франції — на 0,7%, у Греції — 3,5%, у Данії — 1,3%, у Нідерландах — 4,1%. Таке зниження спричинено, в першу чергу, відсутністю державної підтримки виробництва органічної продукції протягом перехідного періоду, досить жорсткими технологічними вимогами.

Частка органічних площ у сільськогосподарських угіддях у 2008 р. була найбільшою в Австрії — 13,4%, Італії — 9,1% та Швеції — 8,0%. Найменша частка органічних земель зосереджена у Франції — близько 2%. Загалом спостерігається тенденція до динамічного зростання кількості земель, відведених під органічні технології господарювання. Крім того, в ЄС за останні 23 роки кількість органічних господарств зросла майже у 36 разів (рис. 1).

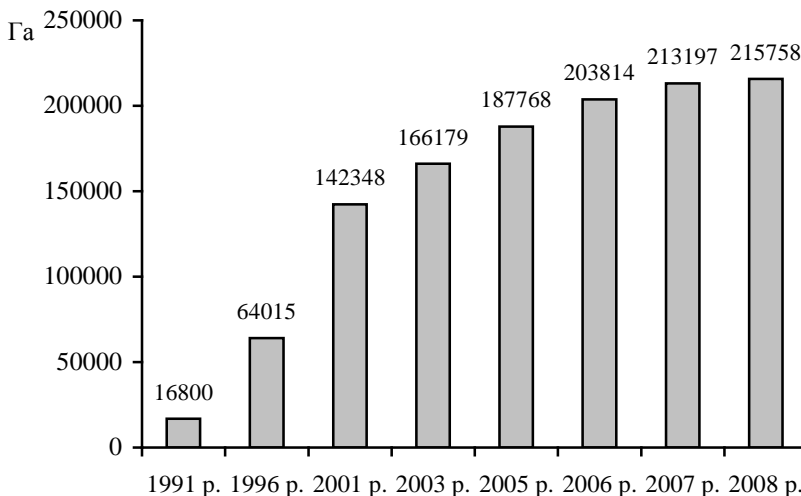

Рис. 1. Динаміка зростання кількості органічних господарств у країнах Європи

Джерело: [9].

Збільшення кількості органічних ферм спостерігається майже у всіх європейських країнах, що свідчить про значний попит на органічну продукцію та достатню економічну ефективність її виробництва.

У таблиці 4 наведено статистичні дані щодо органічних підприємств середніх розмірів в основних європейських країнах. Варто зауважити, що дані таблиці включають органічні землі країн ЄС як території, на яких вирощується сільськогосподарська продукція, так й інші землі, наприклад пасовища для органічного тваринництва.

Аналіз таблиці показує, що найменший середній розмір органічних

підприємств має Австрія — 17,7 га. Найбільший розмір органічних господарств у Португалії — 148 га. До цих показників наближаються і господарства Великобританії — 142,1 га. Середній розмір традиційних ферм менший від органічних майже втричі у Великобританії, а в Португалії — навіть в 13 разів.

Значна відмінність у розмірах органічних ферм пояснюється відмінностями природнокліматичних умов, ustalених традицій конкретних територій, розвиненості ринку, попиту на органічну продукцію тощо.

Очевидним є те, що середній розмір органічних підприємств європейських країн значно менший відповідного показника по Україні, де середній розмір органічного господарства складає 2288 га. В Україні органічне виробництво запроваджується на базі уже функціонуючих сільськогосподарських підприємств.

4. Середній розмір органічних господарств у Європі, га (станом на 01.01.2005р.)

Країна	Органічні підприємства	Традиційні підприємства
Німеччина	47,4	43,7
Іспанія	51,5	23,0
Великобританія	142,1	55,6
Франція	49,2	48,6
Австрія	17,7	19,1
Греція	19,5	4,8
Швеція	52,4	42,1
Данія	44,2	53,7
Фінляндія	33,3	32,1
Португалія	148,0	11,4
Нідерланди	35,4	23,5
Італія	23,8	7,4
Україна*	2288	–

Примітка. * — станом на 01.01.2008 р.

Джерело: [9].

Разом з тим, на розміри сільськогосподарських підприємств з органічною системою землеробства України впливає ряд природних, економічних, організаційних та технічних факторів, наприклад: розміри населених пунктів, відстань між ними, спеціалізація сільськогосподарських підприємств тощо. Менші розміри європейських підприємств, що вирощують органічну продукцію, надають ширші можливості для контролю за якістю продукції, вони є більш керованими і мобільними. Тому, оптимізація розмірів органічних підприємств в майбутньому об'єктивно є можливою за рахунок залучення до вирощування органічної продукції фермерських господарств, розміри яких значно менші звичайних.

На нашу думку розвиток системи органічного землеробства у країні неможливий без організаційної і економічної підтримки держави. У зв'язку з

цим необхідно виділити організаційні заходи державної підтримки ведення системи органічного землеробства:

популяризацію органічного землеробства та підвищення екологічної свідомості українських агровиробників шляхом висвітлення його переваг у засобах масової інформації, проведення тематичних семінарів і конференцій;

створення підсистеми органічного виробництва у єдиній інформаційно-довідковій системі агропромислового комплексу України;

сприяння створенню асоціацій і спілок фермерів, які займаються вирощуванням органічної продукції, налагодження зв'язків із міжнародними організаціями органічного руху, західними виробниками органічної продукції та вивчення їх досвіду;

запровадження навчання сільського населення основам ведення органічного виробництва.

Ми вважаємо, що з метою стимулювання підприємств-виробників, а особливо українських, у виробництві продукції саме органічної системи землеробства економічними заходами для них можуть стати:

- підвищення купівельної спроможності населення;
- проведення маркетингових досліджень стосовно потенційних експортних ринків для української органічної продукції та розвитку внутрішніх ринків, стимулювання внутрішнього попиту на продовольство;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників органічної продукції за рахунок поліпшення якості та безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості, тобто, створення національної системи сертифікації органічних господарств і продукції, що максимально відповідає вимогам світових стандартів;
- застосування санкцій до забруднювачів навколишнього середовища, що включатимуть елементи: зниження цін на екологічно забруднену продукцію; систему штрафних санкцій за нераціональне використання природних ресурсів;
- підтримка на державному рівні розвитку обслуговуючої та збутової кооперації дрібних товаровиробників органічної продукції, формування для них ринкової інфраструктури;
- сприяння розвитку сільської місцевості, активне використання переваг “зеленої скриньки” СОТ для розвитку органічного землеробства;
- покращення доступу до кредитних ресурсів;
- сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників органічної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання ринків органічної продукції, використання ефективних

- механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників органічної продукції;
- компенсація частини витрат на придбання матеріальних ресурсів, страхування посівів;
 - фінансування наукових досліджень, організаційної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у галузі органічного сільського господарства;
 - сприяння експортній діяльності виробників органічної продукції з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів та розширення державної підтримки зовнішнього маркетингу;
 - підвищення аграрного та екологічного іміджу України;
 - створення зон сільськогосподарського виробництва вільних від використання генетично модифікованих організмів (ГМО).
 - удосконалення системи державного управління земельними ресурсами.

Висновок. Органічне сільське господарство ведеться практично у всіх країнах світу, а його частка у загальній структурі сільськогосподарських земель поступово зростає. Досвід зарубіжних країн, де органічне виробництво культивується вже протягом десятків років, є надзвичайно важливим для України. Його виважений аналіз дасть можливість уникнути помилок та застосувати схеми виробництва, переробки та реалізації, які позитивно себе зарекомендували, враховуючи особливості вітчизняного сільського господарства. А державна підтримка сприятиме подальшому та прискореному розвитку органічного землеробства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капштика М. В. Довідник міжнародних стандартів для органічного агровиробництва / Капштика М. В. та Котирло О. О. // Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; — К.: СПД Горобець Г.С., 2007. — 356 с.
2. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва, екологічно чистої продукції в сільському господарстві України / В.І. Артиш // Науковий вісник Національного аграрного університету: збірник наукових праць — Київ, 2006. — № 102. — С. 242–247.
3. Вовк В. М. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє / В. М. Вовк // Матеріали міжнародного семінару «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу». — Львів, 2004. — С. 3–7.
4. Борисова В. А. Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції / В. А. Борисова // Економіка АПК. — 2001. — №10. — С.8 — 11.
5. Іванишин В. В. Еколого-економічні аспекти застосування агроекотех-

- нології виробництва конкурентоспроможної екологічно чистої продукції / В. В. Іванишин, В. С. Таргоня, Л. С. Околот // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С. 46 — 49.
6. Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні. / О. Шубравська // Економіка України. — 2008. — №1. — С.53–61.
 7. Ковальов Е.В. Органическое земледелие: ответ на вызов времени / Е.В. Ковальов // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. — №9. — С.22–28.
 8. Organic (including in-conversion) Agricultural Land and Farms in the European Union (EU 27): 31.12.2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.organic-europe.net/europe_eu/statistics-europe.htm
 9. Eurostat Organic Farming Statistics; farm structure Surveys. Statistics in focus — Agriculture and Fisheries — 69/2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
 10. Головченко Н. М. Підвищення доходів виробників органічної продукції / Головченко Н.М. // Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / За ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. — К., вид-во ТОВ «Четверга хвиля», 2008. — С. 186–190.
 11. Report and Recommendations on Organic Farming / Prepared by USDA Study Team on Organic Farming // United State Department of Agricultural. — 1980. — 94 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://naldr.nal.usda.gov/NALWeb/Agricola_Link.asp?Accession=CAT80742660.
 12. Дудар В. Особливості формування ринку аграрної продукції органічного походження в країнах ЄС / В. Дудар // Вісник ТНЕУ. — 2007. — №1. — С.94–101.
 13. Артиш В.І. Сучасний стан виробництва екологічно чистої продукції в країнах світу / В.І. Артиш // Економіка АПК. — 2005. — №3. — С.50–53.
 14. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ifoam.org.
 15. M. Youssefi and H. Willer. The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ifoam.org.
 16. Зайчук Т.О. Виробництво екологічно чистих продуктів харчування як стратегічний напрямок розвитку України / Т.О. Зайчук // Економіка. — № 1 (20). — 2009. — С. 100–105.

Одержано 23.03.11

В статтє раскрыто международный опыт ведения системы органического земледелия в мире, ситуацию на международном рынке органической продукции и найдено последовательные перспективные методы развития данной системы земледелия в Украине.

Ключевые слова: *органическое земледелие, органическая продукция, международный рынок, каналы сбыта.*

The article describes the international experience of organic farming in the world, the situation on the international market of organic produce and the successive perspective methods of development of this system of farming in Ukraine.

Key words: *organic farming, organic produce, international market, distribution channels.*

УДК 331.361:631.1.027:001.8

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ МАРКЕТОЛОГА

**Н.О. МОСЕЙЧУК,
Т.І. БОРТНИК, кандидат економічних наук**

Досліджено та проаналізовано особливості формування ефективної системи маркетингу у сфері освітніх послуг, шляхом проведення соціологічних досліджень мотиваційних пріоритетів вибору професії.

Новий етап економічного та соціального розвитку в Україні характеризується тенденцією приділення підвищеної уваги до освітнього сектора економіки. Система освіти країни, переживаючи еволюційний розвиток, зазнає постійних структурно — змістовних та децентралізованих змін. Неможливо перебільшити значення та вплив рівня розвитку освітньої галузі на загальнонаціональний розвиток будь-якої країни.

Маркетинг у сфері вищої освіти починає відігравати роль інструменту ефективної політики на ринку освітніх послуг, стає невід'ємною частиною діяльності вищого навчального закладу. Саме маркетингові дослідження дають можливість оцінити кон'юнктуру ринку та конкретні позиції освітнього закладу, визначити перспективні напрямки його розвитку, які є адекватними зовнішнім умовам і потенціалу вищого навчального закладу [1].

Характерною особливістю сучасного стану вищої освіти є поява великої кількості приватних вищих навчальних закладів. Така ситуація диктує необхідність пошуку нових підходів, методів активізації профорієнтаційної роботи, використання маркетингових інструментів підвищення рейтингу вищого навчального закладу [2].

Конкурентною перевагою державних вищого навчального закладу є розмежування ліцензованого набору на місця державного та комерційного замовлення. Необхідність формування маркетингової концепції розвитку викликана ще й тим, що державний бюджет в повному об'ємі не може забезпечити фінансування всіх витрат закладів на проведення наукових досліджень, мотивацію праці висококваліфікованих кадрів, оновлення матеріально — технічної бази навчального закладу, інноваційно — освітніх

технологій, шляхом модернізації комп'ютерних класів, сучасного облаштування проблемних лабораторій, поповнення бібліотечного фонду.

Навчальний заклад є виробником освітніх програм, які він пропонує на ринку освітніх продуктів і послуг, і з яким він виходить на ринок праці, але опосередковано, через своїх випускників, що у т.ч. й у результаті споживання освітніх продуктів вищого навчального закладу набували знання, вміння і навички, що характеризують якість їхньої робочої сили, яку вони продають підприємствам-роботодавцям. Навчальний заклад зацікавлений у тому, щоб його освітні програми якомога повніше відповідали вимогам ринку праці, а випускники якнайповніше цю програму засвоювали. Тому вищий навчальний заклад зацікавлений у вивченні цільового ринку праці [3].

Маркетинг навчального закладу — це засіб, за допомогою якого навчальний заклад пропагує та просуває свої місії, цінності й продукти учням, їх батькам, своїм співробітникам і суспільству в цілому. Оскільки освітня діяльність вищого навчального закладу організована як процес ефективної комунікації, важливо мати чітке уявлення про контактні аудиторії цього процесу [4].

Метою написання статті стало дослідження особливостей формування ефективної системи маркетингу у сфері освітніх послуг, шляхом проведення соціологічних досліджень мотиваційних пріоритетів вибору професії.

Методика досліджень. Методологічною та методичною основою статті стали основні положення діалектичного та абстрактно — логічного методів пізнання щодо економічних явищ та процесів, метод соціологічного обстеження та аналітичний метод. Методом збору основних первинних маркетингових даних було обрано опитування. В даному польовому дослідженні маємо справу з великими групами людей, носіями певних характерних ознак, учасниками різноманітних соціальних процесів, тому повинні ретельно підійти до вибору найоптимальніших методів. А саме вдаємося до вибіркового методу як альтернативи суцільному обстеженню.

Результати досліджень. У ході дослідження при розгляді генеральної сукупності ми прийшли до висновку про специфічність обраної для дослідження аудиторії — випускників шкіл. По-перше, це молоді, амбіційні особи, які в більшості випадків роблять вибір під впливом оточуючого середовища. По-друге, цей вибір вони роблять навіть іноді не усвідомлюючи своїх життєвих пріоритетів, адже на це впливає низка факторів, таких як критерії випускника щодо вибору вищого навчального закладу та спеціальності, а саме: місце його розташування, можливість навчатися на місцях державного замовлення, суб'єктивна думка батьків, час прийняття рішень [5].

Процес соціологічного дослідження проходив в два етапи. Спочатку проводилась профорієнтаційна робота з акцентом на рекламу спеціальності «Маркетинг», на другому етапі проводилось анонімне анкетування випускників шкіл.

В процесі проведення даного маркетингового дослідження був опитаний

51 респондент. Після обробки даних, отриманих у ході проведеного маркетингового дослідження, були отримані такі результати: переважна більшість опитаних (88%) розглядають вищу освіту, як шлях для досягнення кар'єри та успіху в житті; більшість учнів 11-их класів взимку 2010 року визначилися, до якого саме навчального закладу вони будуть вступати, з них: 30% (9 чол.) планують вступати до Уманського національного університету садівництва; 16% (5 чол.) респондентів обрали Київський національний авіаційний університет; 16% (5 чол.) абітурієнтів віддають перевагу Київському національному економічному університету; 16% (5 чол.) планують вступити до Київського національного університету культури і мистецтв; 10% (3 чол.) збираються вступати до Уманського державного університету ім. П.Тичини; 9% обрали інші вищі навчальні заклади України (КІМВ, КПІ). Такі відповіді є результатом проведення профорієнтаційної роботи вище названих навчальних закладів серед абітурієнтів м. Умань.

Престижність майбутньої професії та наявність конкретної спеціальності є найвагомішими факторами при виборі вищого навчального закладу, крім того важливе значення при виборі школярами спеціальності має думка батьків (уточнення: рішення про вибір навчального закладу та спеціальності приймається спільно з батьками або самостійно). Результати оцінки самостійності в прийнятті рішень про вибір вищого навчального закладу показують, що: 27,5% опитаних респондентів рішення прийняли самостійно; 25,5% школярів — спільно з батьками; 6% абітурієнтів підтвердили, що рішення приймається виключно батьками; 41% респондентів з вибором вищого навчального закладу ще не визначилися.

Не менш важливими факторами вибору для школярів є можливість отримання стабільного високого доходу в майбутньому та шанс самореалізуватися в певній сфері.

Основними мотивами вибору навчального закладу більшість (56%) школярів вважає наявність конкретної спеціальності в навчальному закладі; 17% — престижність обраної професії у вищому навчальному закладі; 9% — обґрунтували свій вибір фінансовою можливістю батьків; інші мотиви вибору, включаючи пораду знайомих, загальний імідж, наявність висококваліфікованих викладачів, близькість до домівки складають 18% в структурі відповідей.

За найголовнішими факторами, які виділили опитувані, побудуємо гістограму, яка показує значимість цих факторів для учнів (рис. 1).

Соціологічне дослідження оцінки престижності спеціальностей показало, що 1 місце посідають гуманітарні спеціальності, на 2 місці — економічні, на 3 місці — технологічні, а на 4 — технічні спеціальності.

Структура відповідей респондентів, зорієнтованих на економічні спеціальності показує, що: 29% з них хочуть стати маркетологами; 29% бачать себе економістами; 24% хочуть стати менеджерами; 18% будуть бухгалтерами та фінансистами.

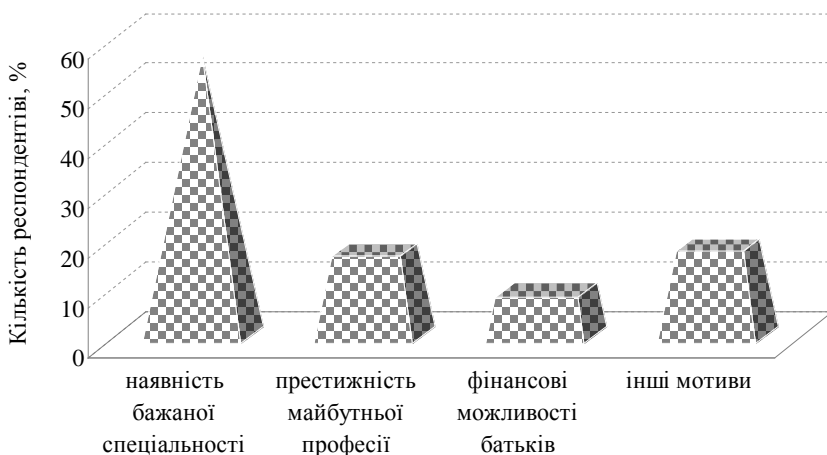

Рис. 1. Фактори вибору вищого навчального закладу

На рис. 2 відображена оцінка престижності спеціальностей.

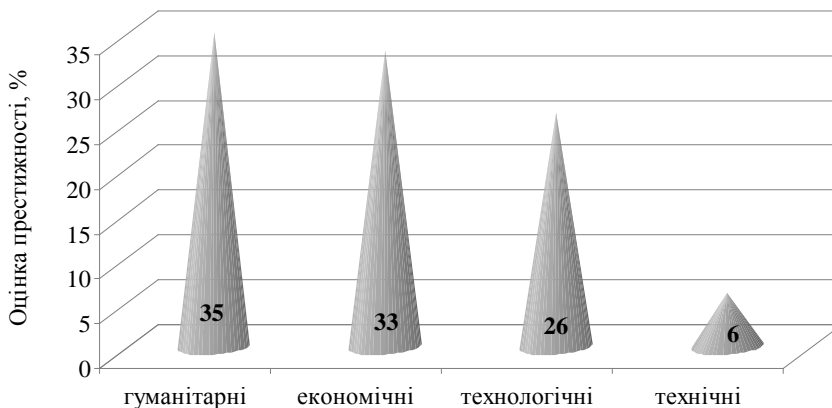

Рис. 2. Оцінка престижності спеціальностей

Результати соціологічних досліджень показують, що найбільшою популярністю серед економічних професій користується економіст та маркетолог, на другому місці — менеджер, а на третьому — бухгалтер та фінансист.

На запитання «Чи залежатиме ваш вибір вищого навчального закладу від можливості навчатися на місцях державного замовлення?» переважна більшість опитаних (78%) ствердили «Так». Соціологічне опитування показало, що 60% респондентів суть обраної професії охарактеризувати лише в загальних рисах.

Пріоритетними завданнями роботи спеціаліста з маркетингу респонденти вважають: рекламування продукції (30%), розробку торгової марки (19%), підвищення конкурентоспроможності фірми (9%), сприяння формуванню позитивного іміджу (7%), завоювання прихильності споживачів (7%), розробку нової продукції (4%), та всі варіанти відповідей вважають вірними 30% абітурієнтів.

Респонденти оцінили перспективи професії таким чином (рис. 3):

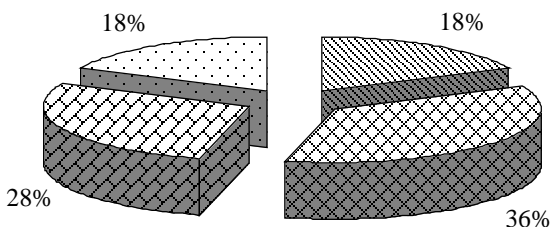

Рис. 3. Оцінка перспективності професії маркетинголога:

- в нашій країні перспективи мінімальні
- можливість кар'єрного росту
- можливість отримувати високу заробітню плату
- можливість працювати незалежно

Як бачимо, 18% учнів вважають, що перспективи в нашій країні є мінімальними.

Висновки. Отримані в ході маркетингового дослідження результати показали, що 59% учнів 11 класів ще взимку 2011 року визначилися з вибором вищого навчального закладу, при чому 88% опитаних вважають, що вища освіта — шлях до досягнення кар'єри та успіху в житті. Щодо бажаючих стати маркетингологами (спеціалістами з маркетингу), то тут — 29% школярів обрали маркетинг, що є досить втішним показником. Більшість дітей вважають, що маркетингологом може бути лише креативна людина, яка займається в першу чергу рекламою товарів та послуг та розробкою торгової марки, реалізацією заходів по підвищенню конкурентоспроможності фірми.

Уманський національний університет садівництва має не погані шанси отримати 30% абітурієнтів, а при активній профорієнтаційній роботі і більше. Уманському НУС для забезпечення набору та збереження свого пріоритетного

становища потрібно розробити гнучку стратегію активізації профорієнтаційної роботи на основі використання інструментів маркетингу.

Таким чином, оскільки рішення про вибір вищого навчального закладу майже половина абітурієнтів (47%) приймає разом з батьками, активний вплив треба чинити й на них. При чому увагу слід акцентувати на наявності в університеті великого вибору спеціальностей, високому іміджі навчального закладу, надавати інформацію про склад викладацького колективу, влаштовувати презентації спеціальностей на дні відкритих дверей.

Опираючись на фактори, які були вказані як головні при виборі спеціальності, привернути увагу до спеціальності маркетинг. Для цього потрібно робити наголос на цікавості даної професії, затребуваність на ринку праці (особливо у великих містах), можливість отримання належного рівня заробітної плати.

Враховуючи, що 35% школярів вказали джерелом поінформованості про маркетинг ЗМІ, не зайвим буде подання в пресу рекламних статей чи оголошень, це ж стосується місцевого телебачення і радіо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті болонського процесу (документи і матеріали 2003 — 2004 рр.) За ред. В.Г.Кременя. — Тернопіль, 2004. — 144 с.
2. Ілляшенко С.М. Маркетингові дослідження / С.М. Ілляшенко, М.Ю. Баскакова: Навч. посб. За ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Ілляшенка. К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 192 с.
3. Ілляшенко С.М. Тенденції розвитку ринку освітніх послуг / Сергій Ілляшенко // Маркетинг в Україні. —2007. — №6. — С.10–11.
4. Маркетинг: бакалаврський курс: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: Університетська книга, 2009. — 334 с.
5. Сабадаж Ж. Профільна освіта старшокласників // Завуч. — 2005. — №17–18. — С.42–46.

Одержано 23.03.11

Анализ данных полученных в ходе проведенного социологического исследования показал, что Уманский национальный университет садоводства при активной профориентационной работе имеет шанс получить 35% абитуриентов г. Умань. Уманскому НУС для обеспечения набора и сохранения своего приоритетного положения нужно разработать гибкую стратегию активизации профориентационной работы на основе использования инструментов маркетинга.

Ключевые слова: *исследование, мотив, профессия, маркетинг, абитуриент, профориентация, стратегия, инструменты маркетинга.*

The analysis of the results received during the conducted sociological research shows that Uman National University of Horticulture, using active vocational counseling has chances to accept 35% of Uman school-leavers as students. Uman National University of Horticulture has to work out a flexible strategy of vocational counseling by using marketing tools for ensuring student intake and maintaining its priority position.

Key words: *research, motive, profession, marketing, applicant, vocational counseling, strategy, marketing tools.*

УДК 330.342:631.16

ФІНАНСОВІ МОЖЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

К.М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук

Досліджено фінансові можливості сільськогосподарських виробничих кооперативів Черкаської області щодо забезпечення фінансової безпеки. Автор наголошує на тому, що першим етапом оцінки фінансових можливостей повинно стати дослідження окремих аспектів формування і використання капіталу, а другим етапом — оцінка існуючих та можливих загроз внутрішнього оточення та економічного простору сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Третє тисячоріччя характеризується стрімкими процесами глобалізації та інтеграції господарської діяльності, що є передумовами формування єдиного глобального світового господарства. Сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК) в ринковій економіці зіткнулися з необхідністю принципово нових підходів до забезпечення власної фінансової безпеки, що зажадало корінного перетворення всієї системи захисту фінансових інтересів.

Як самостійний об'єкт дослідження фінансова безпека стала розглядатися відносно недавно. Її вивченню приділяють увагу такі вчені, як О. Барановський, В. Борисова, І. Бланк І., В. Геєць, К. Горячева, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Чупіс, І. Мішина та ін. Проте, на сьогодні, є цілий ряд невіршених питань в даній сфері, зокрема фінансових можливостей сільськогосподарських виробничих кооперативів щодо забезпечення рівня фінансової безпеки їх фінансових інтересів.

Методика дослідження. У статті використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки.

Результати дослідження. Дослідження фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих

кооперативів підпорядковане логіці взаємозв'язку між окремими видами складових елементів та можливості їх адаптивності що піддаються кількісній оцінці. Основним об'єктом оцінки, вимірниками, які є найбільш інформативними для судження щодо ступеня досягнення завдань адаптивності і відповідності фінансової безпеки: ефективність використання власного капіталу, доцільність та ефективність залучення позикового капіталу, можливість прибуткового і стабільного функціонування у довгостроковій перспективі, превентивні заходи щодо існуючих та можливих загроз є — капітал сільськогосподарських виробничих кооперативів [1]. Ще одним важливим об'єктом дослідження виступають — загрози — які по відношенню до даної групи завдань фінансової безпеки виникають у зв'язку з певною діяльністю сільськогосподарських виробничих кооперативів, зокрема по формуванню і використанню окремих видів фінансових ресурсів. Отже, відповідно до причинно-наслідкових взаємозв'язків першим етапом оцінки фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів повинно стати дослідження окремих аспектів формування і використання капіталу сільськогосподарських виробничих кооперативів, а другим етапом — оцінка існуючих та можливих загроз внутрішнього оточення та економічного простору.

Для проведення дослідження фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів було взято 15 сільськогосподарських виробничих кооперативів, розташованих в Черкаській області. Репрезентативність даної вибірки забезпечується наявністю в ній сільськогосподарських виробничих кооперативів різних параметрів, спеціалізації, організації господарювання, що мають істотні відмінності в масштабах і фінансових результатах діяльності.

Відповідно до мети нашого дослідження всі відібрані сільськогосподарські виробничі кооперативи були розділені на три групи, що мають певні особливості фінансової діяльності. У таблиці 1 представлені основні показники, що характеризують масштаби і кінцеві результати фінансової діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів кожної групи, а також тенденції їх зміни.

Перша група СВК включає малі і середні СВК, які є вузькоспеціалізованими (практично не займаються тваринництвом). Середній розмір виручки за 2004 — 2009 роки в першій групі складає близько 2 млн грн при середній чисельності працівників 49 чоловік. Відмітною особливістю сільськогосподарських виробничих кооперативів даної групи є малий розмір активів і відповідно найбільші в порівнянні з іншими групами показники віддачі капіталу, вкладеного в діяльність цих сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Друга група включає середні і крупні сільськогосподарські виробничі кооперативи із достатньо широкою спеціалізацією (займаються тваринництвом). Дані сільськогосподарські виробничі кооперативи мають достатньо велику величину активів з високою часткою власного капіталу, але

при цьому не забезпечують результативності його використання.

1. Показники фінансово-господарської діяльності в групах сільськогосподарських виробничих кооперативів Черкаської області в 2004–2009 рр.

СВК	Характеристики сукупності	Показники фінансово-господарської діяльності					
		Кількість працівників, чол.	Виручка, тис. грн	Активи, тис. грн	Результат від реалізації, тис. грн		Прибуток чистий, тис. грн
					прибуток	збиток	
1 група СВК „Мрія” СВК „Батьківщина” СВК „Колос” СВК „Черповоди” СВК „Ятрань”	мін.	6	466,2	173,4	41,4	15,4	1,8
	макс	106	6248,9	1902,3	74,1	51,5	157,0
	середнє	49	1955,3	632,9	57,8	33,5	79,4
	тенденція	збільшення	збільшення	збільшення	збільшення	збільшення	зростання
2 група СВК „Новий світ” СВК „Росішки” СВК „Перемога” СВК „Маяк” СВК „Україна”	мін.	50	1602,0	2166,5	1,7	96,9	1,5
	макс	250	7836,4	8922,4	100,2	858,1	409,8
	середнє	103	4529,0	5906,0	60,0	477,5	97,5
	тенденція	скорочення	збільшення	збільшення	збільшення	збільшення	зростання
3 група СВК „Промінь” СВК „Максимівка” СВК „Нива” СВК „Ім. Шевченка” СВК „Зоря”	мін.	90	9792,1	2357,8	70,4	533,6	29,0
	макс	340	23931,4	17785,1	1265,5	1677,9	892,1
	середнє	134	14923,8	8839,1	668,0	1105,75	449,6
	тенденція	скорочення	збільшення	збільшення	збільшення	збільшення	зростання

Третя група — це крупні сільськогосподарські виробничі кооперативи з широкою спеціалізацією діяльності, з чисельністю працівників від 90 до 340 чоловік і середньою виручкою близько 15 млн грн

Таким чином, дослідження основних показників фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів Черкаської області демонструє, що у всіх групах СВК в 2004–2009 рр. переважали тенденції розширення діяльності і підвищення віддачі використовуваних ресурсів. Негативною тенденцією є зростання збитків від реалізації в СВК, що не мають прибутків від основної діяльності.

Дослідження фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів, було проведене на основі оцінки процесів формування і використання власного і залученого капіталу в сукупності сільськогосподарських виробничих кооперативів, що вивчалася.

У таблиці 2 представлені основні вимірники, що дозволяють отримати загальне уявлення про особливості структури власного капіталу сільськогосподарських виробничих кооперативів, рівень витрат по його залученню, а також рівні прибутковості і віддачі вкладених власниками засобів в кожній групі сільськогосподарських виробничих кооперативів.

2. Вимірники, що характеризують формування і використання власного капіталу в СВК у 2004 — 2009 рр.

Показник	Од. вим.	Групи сільськогосподарських виробничих кооперативів		
		1 група	2 група	3 група
Коефіцієнт автономії				
2004–2006 рр.	коєф.	0,35	0,85	0,66
2007–2009 рр.	коєф.	0,33	0,83	0,65
Темп приросту	%	-4,80	-1,89	-2,38
Вартість власного капіталу				
2004–2006 рр.	%	0,00	0,18	1,90
2007–2009 рр.	%	0,00	1,24	2,04
Темп приросту	%	0,00	595,59	7,41
Рентабельність власного капіталу				
2004–2006 рр.	%	39,84	1,16	10,56
2007–2009 рр.	%	35,26	2,50	12,54
Темп приросту	%	-11,49	115,68	18,81
Віддача власного капіталу				
2004–2006 рр.	коєф.	25,59	0,86	3,96
2007–2009 рр.	коєф.	20,88	0,95	4,37
Темп приросту	%	-18,43	10,59	10,47
Коефіцієнт маневреності власного капіталу				
2004–2006 рр.	коєф	0,01	0,13	0,09
2007–2009 рр.	коєф	0,06	0,15	0,13
Темп приросту	%	304,94	16,16	44,92

Основною особливістю формування і використання власного капіталу в СВК першої групи є низька частка власних джерел фінансування діяльності даних сільськогосподарських виробничих кооперативів (в середньому близько 34% від загальної величини капіталу). Дана ситуація має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним є забезпечення високої економічної результативності використання власних фінансових ресурсів: рентабельність власного капіталу в СВК першої групи складає більше 35%, а обсяг виручки в 20 разів перевищують розмір функціонуючого власного капіталу. Негативні наслідки виявляються в тому, що дані сільськогосподарські виробничі кооперативи опиняються в сильній залежності від позикових джерел, причому у сфері фінансування поточної діяльності дана залежність є майже повною.

У сільськогосподарських виробничих кооперативах другої групи основні особливості формування і використання власного капіталу є протилежними в порівнянні з першою групою. Розмір власного капіталу, вкладеного в діяльність СВК, достатньо великий, що забезпечує високий рівень фінансової незалежності (вище 80%) і мобільності власного капіталу (0,15). Але при цьому

в СВК другої групи порушені вимоги економічної доцільності використання ресурсів, оскільки обсяг реалізації навіть не покриває вартості вкладених власних засобів (віддача власного капіталу менше 1 як в 2004 — 2006, так і в 2007 — 2009 рр.).

У третій групі СВК показники фінансової автономії і віддачі власного капіталу мають оптимальні значення (у 2007 — 2009 рр. 0,65 і 4,37 відповідно). У питанні забезпечення прибутковості власного капіталу ситуація в даних СВК є неоднозначною. З одного боку, рівень фінансової рентабельності значно перевищує середні значення (у 2004 — 2006 рр. 12,5% > 3,3%), але з іншого боку, даний показник нижчий за мінімальний рівень рентабельності (у 2007 — 2009 рр. 16%), що свідчить про наявність альтернативних можливостей вигіднішого вкладення.

Якнайкращим методом представлення результатів проведеного комплексного дослідження є розроблена матриця загальної результативності формування і використання власного капіталу (табл. 3). Положення сільськогосподарських виробничих кооперативів в певній зоні даної матриці дозволяє одночасно оцінити ступінь результативності різних напрямів застосування власного капіталу.

Градація можливих проблем у сфері формування власного капіталу (по горизонталі) і у сфері використання власного капіталу (по вертикалі) припускає їх посилення у міру наближення до відмітки „повної неефективності”. „Повна неефективність” характеризує ситуацію, коли значення всіх розрахованих опорних орієнтирів не відповідають нормі (тобто результати за всіма критеріями негативні). „Повна ефективність” має місце у разі позитивних результатів розрахунків за всіма критеріями.

Виявлення позиції сільськогосподарських виробничих кооперативів в певній зоні матриці дозволяє підвищити економічну обґрунтованість заходів у сфері фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів на основі визначення вектора спрямованості дій в майбутньому періоді.

Повна неефективність використанням власного капіталу в 2004 — 2006, 2007 — 2009 рр. була виявлена в двох сільськогосподарських виробничих кооперативах другої групи: СВК „Маяк” і СВК „Україна”. Причому в першому сільськогосподарському виробничому кооперативі формування власного капіталу є повністю ефективним. Така ситуація зумовила крайню позицію СВК „Маяк” в нижньому лівому кутку матриці. Дана позиція указує на необхідність напрямку зусиль в сферу оптимізації витрат і пошуку альтернативних джерел доходів з метою забезпечення економічної доцільності використання власного капіталу (вектор указує вертикально вгору).

Протилежну позицію в правому верхньому кутку матриці займають СВК „Ятрань” (1 група) і СВК „Максимівка” (3 група). У даних сільськогосподарських виробничих кооперативах за наявності високої результативності використання власного капіталу має місце проблема загрози фінансової залежності сільськогосподарських виробничих кооперативів від зовнішніх джерел фінансування їх діяльності.

3. Матриця загальної результативності управління власним капіталом в СВК Черкаської області у 2004–2009 рр.

Формування власного капіталу є ефективним	Формування власного капіталу є ефективним	Формування власного капіталу є ефективним	Формування власного капіталу є неефективним в окремій сфері		Формування власного капіталу є неефективним	
			Недостатній рівень саморозвитку СВК	Економічно недоцільне використання власного капіталу в порівнянні з альтернативною депешого позикового капіталу		Відсутність економічної доцільності приросту власного капіталу
Використання власного капіталу є ефективним	Використання власного капіталу є ефективним	Формування власного капіталу є ефективним	СВК „Зоря” СВК „Промінь”		СВК „Ятрань” СВК „Максимівка”	Формування власного капіталу є ефективним
Використання власного капіталу є неефективним	Недостатня мобільність власного капіталу	Низький рівень прибутковості власного капіталу	СВК „Зоря” СВК „Промінь”			СВК „Ятрань” СВК „Максимівка”
Використання власного капіталу є неефективним	Дефіцит власних оборотних засобів	Збитковість власного капіталу	СВК „Зоря” СВК „Промінь”			СВК „Ятрань” СВК „Максимівка”
Використання власного капіталу є неефективним	Використання власного капіталу є неефективним	СВК „Зоря” СВК „Промінь”				СВК „Ятрань” СВК „Максимівка”
Використання власного капіталу є неефективним	Використання власного капіталу є неефективним	СВК „Зоря” СВК „Промінь”				СВК „Ятрань” СВК „Максимівка”

Дана проблема є істотним недоліком формування власного капіталу, оскільки порушена умова фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів — розмір позикового капіталу, що привертається, перевищує розмір вкладеного власного капіталу.

У СВК „Максимівка” ефективність використання власного капіталу не може бути визнана повною, оскільки недостатнім є ступінь маневреності власного капіталу (24% власного капіталу прямує на фінансування оборотних активів). У зв'язку з цим його позиція нижча, ніж у СВК „Ятрань” і вектор спрямованості дій не є горизонтальним, а має невеликий нахил. Спрямованість вектора СВК „Максимівка” свідчить про необхідність застосування в майбутньому періоді інструментів підвищення результативності використання власного капіталу разом з основним завданням нарощування розмірів власного капіталу для забезпечення фінансової незалежності сільськогосподарського виробничого кооперативу.

Другим етапом оцінки фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів є дослідження результативності залучення і використання позикового капіталу.

Відповідно до методики [4] були розраховані опорні орієнтири, що дозволяють оцінити ефективність залучення і використання позикового капіталу в кожному з 15 досліджуваних сільськогосподарських виробничих кооперативів. Узагальнення результатів розрахунків дозволило сформувати низку середніх показників, необхідних для отримання загального уявлення про ефективність використання позикового капіталу в окремих групах сільськогосподарських виробничих кооперативів (табл. 4.).

Ефективність дій щодо співвідношення залучених позикових ресурсів і отриманих результатів діяльності доцільно оцінювати на основі динаміки показників віддачі і прибутковості позикового капіталу.

Перевищення у декілька разів обсягу реалізації продукції над величиною позикового капіталу у всіх досліджуваних сільськогосподарських виробничих кооперативах свідчить про високу віддачу використовуваних позикових ресурсів. Але при цьому динаміка віддачі позикового капіталу є позитивною тільки в третій групі, сільськогосподарських виробничих кооперативів в якій мають найбільш високі значення даного показника (в середньому 8,4 в 2007–2009 рр.).

Негативна тенденція до зниження віддачі позикового капіталу в першій і другій групі сільськогосподарських виробничих кооперативів змушує звернутися до показників прибутковості для формування висновку щодо результативності залучення і використання позикового капіталу.

Рівень рентабельності позикового капіталу в сільськогосподарських виробничих кооперативах першої групи зріс в 2007 — 2009 рр. в дев'ять разів в порівнянні з 2004 — 2006 рр. (найбільший темп зростання спостерігався в СВК „Черповоди”). Тому, можна сказати, що зниження віддачі позикового капіталу в даній групі було частково компенсовано істотним зростанням рівня його прибутковості.

4. Показники економічної результативності використання позикового капіталу в діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів за 2004 — 2009 рр.

Показник	Одиниця виміру	2004–2006 рр.	2007–2009 рр.	Темп змін%	Зміни (+;-)
Віддача позикового капіталу					
1 група	коєф.	6,77	6,24	92,16	-0,53
2 група	коєф.	5,39	4,58	85,03	-0,81
3 група	коєф.	7,76	8,39	108,07	0,63
Рентабельність позикового капіталу					
1 група	%	1,40	13,11	933,99	11,71
2 група	%	6,57	9,48	144,17	2,90
3 група	%	30,60	34,24	111,90	3,64
Гранична ефективність залучення позикового капіталу в абсолютному виразі					
1 група	відс. пункти		11,97		
2 група	відс. пункти		3,30		
3 група	відс. пункти		3,87		
Диференціал фінансового левєриджу					
1 група	відс. пункти	-2,18	5,01	-	7,19
2 група	відс. пункти	-2,66	-1,25	46,91	1,41
3 група	відс. пункти	4,53	5,81	128,11	1,27
Ефект фінансового левєриджу					
1 група	відс. пункти	-0,75	0,93	-123,56	1,68
2 група	відс. пункти	-0,35	-0,09	25,85	0,26
3 група	відс. пункти	0,80	1,29	161,16	0,49

Подібна ситуація мала місце і в другій групі досліджуваних сільськогосподарських виробничих кооперативів, але темп зростання рентабельності позикового капіталу в них склав значно меншу величину (144%).

Перше місце за рівнем прибутковості, як і за рівнем віддачі позикового капіталу, належить сільськогосподарським виробничим кооперативам третьої групи. У 2007 — 2009 рр. середня рентабельність позикового капіталу в даних сільськогосподарських виробничих кооперативах склала 34% (найкращих результатів досягло СВК „Нива”).

Аналіз віддачі і рентабельності позикового капіталу дозволяє визначити рівень загальної результативності використання позикового капіталу в різних групах сільськогосподарських виробничих кооперативів. Найбільш ефективним є використання позикового капіталу в діяльності сільськогосподарських

виробничих кооперативів третьої групи, оскільки значення віддачі і рентабельності в даних сільськогосподарських виробничих кооперативах є найвищими і мають тенденцію до зростання.

Позиції сільськогосподарських виробничих кооперативів першої і другої групи відображають тенденцію скорочення віддачі позикового капіталу при підвищенні його прибутковості.

При цьому перша група сільськогосподарських виробничих кооперативів в 2007 — 2009 рр. значно поліпшила свої позиції і зайняла друге місце за рівнем загальної результативності використання позикового капіталу. останнє (третє) місце в 2007 — 2009 рр. займають сільськогосподарські виробничі кооперативи другої групи.

Важливим аспектом оцінки результативності залучення і використання позиковим капіталом сільськогосподарських виробничих кооперативів є дослідження економічної доцільності приросту (скорочення) обсягів його залучення. З даною метою був розрахований показник граничної результативності залучення позикового капіталу (у абсолютному виразі). Середнє значення даного показника у всіх групах сільськогосподарських виробничих кооперативів є позитивним, що свідчить про перевищення розміру приросту рентабельності позикового капіталу в порівнянні з приростом його вартості в досліджуваному періоді.

Найбільш позитивною є тенденція скорочення вартості позикового капіталу при одночасному підвищенні його прибутковості в п'яти сільськогосподарських виробничих кооперативах: СВК „Ятрань”, СВК „Новий світ”, СВК „Промінь”, СВК „Максимівка”, СВК „Нива”. Причому дані зміни у вказаних СВК були забезпечені не за рахунок скорочення розміру позикового капіталу, а за рахунок підвищення результативності залучення позикового капіталу і його використання в господарській діяльності.

Економічно недоцільним був приріст позикового капіталу в чотирьох сільськогосподарських виробничих кооперативах (СВК „Колос”, СВК „Україна”, СВК „Ім. Шевченка”, СВК „Зоря”), оскільки підвищення його вартості не було виправдане підвищенням рентабельності.

Особливе місце в оцінці залучення і використання позикового капіталу займає дослідження результативності застосування сільськогосподарськими виробничими кооперативами фінансового левериджу.

Успішне використання даного важеля для оптимізації обсягів позикового капіталу, забезпечує досягнення головної мети фінансової діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів — максимізацію добробуту його власників. У кількісному виразі це вимірюється приростом рентабельності власного капіталу за рахунок використання позикового капіталу в діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів (ефект фінансового левериджу) [3].

Показники, що характеризують середній ефект фінансового левериджу в досліджуваних групах сільськогосподарських виробничих кооперативів, свідчать про те, що в 2004 — 2006 рр. використання позикового капіталу

сільськогосподарських виробничих кооперативів першої і другої групи сприяло не підвищенню, а скороченню рентабельності власного капіталу.

Негативний ефект фінансового левериджу в даних сільськогосподарських виробничих кооперативах був сформований за рахунок негативного значення його диференціалу (різниці між рентабельністю активів і середньою вартістю позикового капіталу).

У 2007 — 2009 рр. ситуація значно покращилась: у першій групі сільськогосподарських виробничих кооперативів ефект фінансового левериджу склав 0,93%, в другій групі його значення наблизилося до нуля.

Третя група сільськогосподарських виробничих кооперативів найуспішніше використовує механізм фінансового важеля при залученні та використанні позикового капіталу. У 2004 — 2006 рр. за рахунок використання позикового капіталу рентабельність власного капіталу зросла на 0,8%, а в 2007 — 2009 рр. — на 1,3%.

Формування ефекту фінансового левериджу доцільно розглядати в кожному сільськогосподарському виробничому кооперативі індивідуально, оскільки його складові істотно відрізняються в сільськогосподарських виробничих кооперативах однієї групи.

Висновки. Зважаючи на здійснене дослідження, можна стверджувати, що переважно у сільськогосподарських виробничих кооперативах існують недостатні можливості щодо забезпечення високого рівня фінансової безпеки їх фінансових інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзь О.Є. Діагностика економічних можливостей агроформувань щодо забезпечення фінансової безпеки в кризових деформаціях / О.Є. Гудзь //36. Наук. Праць подільського державного аграрно-технічного університету за ред. М. І. Бахмача — вип. 17, т.2. — Кам'янець-Подільський, — 2009. — С. 623 — 628.
2. Мішина І.Г. Показники економічної безпеки, проблеми визначення їх граничних значень / І.Г. Мішина //Торгівля і ринок України: темат. збірник наук. праць. Вип. 21, т. 2. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. — С. 283–291.
3. Медвідь М.М. Визначення переліку показників для оцінювання стану фінансової безпеки регіонів / М.М. Медвідь // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — № 95. — С. 144–149.
4. Мельник К. М. Методичні підходи щодо здійснення діагностики фінансової безпеки сільськогосподарських виробничих кооперативів / К. М. Мельник // Придніпровський научний вестник. — 2010. — №6 (109). — С. 38–45.
5. Чорнодід І.С. Методи визначення інтегральної оцінки рівня економічної безпеки країни / І.С. Чорнодід // Формування ринкових відносин в Україні. — К. Науково-дослідний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. — 2005. — №4. — С.32–34.

Одержано 24.03.11

Установлено, что у сельскохозяйственных производственных кооперативов существуют недостаточные возможности по обеспечению высокого уровня финансовой безопасности их финансовых интересов.

Ключевые слова: *финансовая безопасность, оценка процессов формирования и использования собственного и заемного капитала, финансовые возможности, финансовые интересы.*

It is defined, that agricultural production cooperatives have insufficient possibilities of ensuring high-level financial security for their financial interests.

Key words: *financial security, appraisal of the processes of formation and use of equity and loan capital, financial possibilities, financial interests.*

УДК 338.439.63 (477)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

О.Ф. КИРИЛЮК, кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто сучасну ситуацію забезпечення раціонального харчування населення в Україні, формування попиту на ринку продовольчих товарів під впливом основних чинників. Висвітлено питання необхідності забезпечення здорового харчування населення та застосування заходів державного впливу на регулювання попиту на продовольчу продукцію.

Всесвітня організація охорони здоров'я та усі цивілізовані країни визнали харчування одним з найголовніших факторів забезпечення та покращення здоров'я населення. Згідно з оцінкою експертів ВООЗ, здоров'я громадян на 50% залежить від соціально-економічних умов і способу життя, найважливішою складовою якого є харчування. В сучасних умовах використання ринкового механізму господарювання неодмінно слід враховувати, поряд з іншими, такі інструменти економіки, як потреби потенційних споживачів, сегментування ринків збуту, система формування попиту та стимулювання збуту, конкурентоспроможність товару. Основна проблема харчування населення в нашій країні — це відсутність економічного механізму забезпечення його повноцінності. Тобто, воно має бути таким, що відповідає фізичним потребам організму людини і забезпечує фізичне здоров'я й активну трудову діяльність.

Аналіз основних публікацій. Питання формування стратегії розвитку

ринку продовольчих товарів досліджені вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема Л.П. Дядечко, О.І. Гойчук, Ж.Ж. Ламбен, Г.Р. Робертом та іншими досить повно. Проте, незважаючи на насиченість продуктового ринку, проблема повноцінного харчування населення України залишається досить гострою і потребує детальнішого вивчення його концептуальних засад.

Мета дослідження. Розкрити теоретичні аспекти забезпечення раціонального харчування населення з урахуванням різних теорій і концепцій харчування людини, проаналізувати вплив основних чинників на формування попиту на продовольчому ринку України.

Результати досліджень. Головною вимогою забезпечення продовольчої безпеки України є здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні не нижче медично обґрунтованих норм, спроможність забезпечити демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку та інтеграцію країни у світовий економічний простір.

Важливим керованим чинником забезпечення нормального росту та розвитку дітей, здоров'я та якості життя людини, її працездатності є харчування громадян. Від рівня та раціону харчування людини залежить як фізичний, так і психологічно-емоційний її стан. Якісне харчування часто дозволяє мінімізувати негативну дію деяких зовнішніх чинників на здоров'я людей.

Науковим фундаментом ефективного використання цього фактора в збереженні здоров'я людини є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку харчування та життєдіяльності організму людини. Їжа являє собою мультикомпонентний чинник навколишнього середовища, що містить понад 600 речовин, необхідних для нормальної життєдіяльності організму людини. Кожна з цих речовин посідає певне місце у складному механізмі біохімічних процесів і сприяє належному фізичному розвитку людини. Більше 95% одержаних з їжею органічних та неорганічних сполук мають певні лікувальні властивості, а отже від їх кількості і співвідношення в раціоні харчування людини залежить стан її здоров'я. Наука про харчування постійно розвивається. Вагомий внесок в цей розвиток внесли як вітчизняні, так і зарубіжні науковці [1,2,6,7,9,11]. Не зважаючи на це, і дотепер в теорії харчування людини багато чого лишається невідомим, а підчас і не зовсім досконалим. При цьому періодичні зміни в теорії та концепціях харчування актуалізують необхідність їх всебічного аналізу та порівняння, що, у свою чергу, дозволить визначити подальший розвиток наявних наукових напрямів, спрямованих на вдосконалення харчування різних категорій населення.

На сьогодні виділяють кілька найбільш відомих завдяки їх поширенню теорій і концепцій про харчування людини. В основу розвитку і становлення науки про харчування покладено основні теорії: антична теорія, а також збалансованого та адекватного харчування (рис.1).

Рис 1. Різновиди теорій харчування людини

Перші положення науки про харчування базувалися на антропоцентричному підході та формувалися як теорія і практика харчування людини. В подальшому соціально-економічні та науково-технічні зміни у навколишньому середовищі зумовили появу нових потреб суспільного розвитку і виникнення, в результаті, нових теорій про харчування людини в нових суспільно-економічних умовах. Розвиток античної теорії харчування тривав до другої половини XIX ст. Основоположниками її були давньогрецький філософ Аристотель (IV ст. до н.е.) і давньоримський лікар К. Гелен. (II ст. н.е.). Такі фундаментальні досягнення науки про харчування XIX–XX ст., як відкриття вітамінів, формування концепції харчових ланцюгів дозволили поглянути на їжу як на джерело енергетичних витрат людини. Ці відкриття перетворилися на наукове підґрунтя класичної теорії збалансованого харчування. Вона стала базисною для сучасних концепцій харчування і основою для визначення потреб у їжі за енергетичними, пластичними та іншими компонентами. Головним питанням при цьому є встановлення співвідношення ферментативних наборів організму та хімічних структур їжі з урахуванням усього комплексу факторів харчування, їх взаємозв'язку в обмінних процесах. Необхідним критерієм у визначенні кількісних пропорцій окремих речовин є фізіологічна потреба людини в харчових речовинах. Серед основних чинників, що формують цю величину — стать, вік, маса тіла, рівень енерговитрат, кліматогеографічні умови проживання, національні особливості харчування та індивідуальні уподобання людини. В античну епоху споживання білків у середньому за добу становило 64,8 г, у т.ч. білків тваринного походження (головним чином за рахунок молочних продуктів) близько 55%. Споживання жирів було значним за рахунок оливкової олії, за основні джерела надходження вуглеводів слугували зернові продукти, овочі та фрукти. Енергетична цінність харчового раціону у середньому знаходилася на рівні 2359,8 ккал, що було достатнім не для всіх категорій населення [10]. Співвідношення між білками, жирами та вуглеводами свідчить про його нерациональність стосовно енергетичної цінності за рахунок жирів.

Основні засади класичної теорії збалансованого харчування сформульовані наприкінці XIX на початку XX ст. За її положеннями, для нормальної життєдіяльності людини необхідно забезпечити певну норму фізіологічних потреб в енергії, білках, вуглеводах, вітамінах і мінеральних речовинах з урахуванням потреб різних груп населення. Оптимальним вважається таке харчування, коли надходження харчових речовин до організму людини відповідає її витратам.

З відкриттям нових механізмів травлення наприкінці XX ст. вченими було сформовано теорію адекватного харчування [12]. Згідно з її положеннями, харчовий раціон людини має містити продукти, здатні не тільки задовольняти потребу організму в енергії і харчових речовинах, а й відповідати природній асиміляції їжі. Великого значення при цьому надається потокам гормонів і гормональних сполук. Наприкінці XX ст. з'являється так звана нова теорія збалансованого харчування, яка на протигагу класичній теорії збалансованого харчування доводила необхідність перегляду співвідношення між різними групами харчових продуктів і створення таких нормативів харчування, які б відображали потребу організму людини в енергії і харчових речовинах, а також враховували вплив зовнішнього середовища (техногенний тиск) та стан здоров'я людини. Основоположними чинниками цієї теорії стали засади переваги продуктів рослинного походження у харчуванні людини при контрольованому споживанні продуктів тваринного походження, помірні кількості жирів у раціоні (не більше 25–30% енергетичної цінності), відповідно не більше 5 г на добу солі та цукру і 8–10% енергетичної цінності раціону.

Вищевикладене свідчить, що нова теорія збалансованого харчування та теорія адекватного харчування базуються на засадах класичної теорії збалансованого харчування і містить в собі її складові. Практичною реалізацією цих теорій стали закони раціонального харчування, які містять основні їх постулати: рівновага між енергією, що надходить з їжею (калорійністю їжі) та енергетичними витратами організму людини; еквівалентність кількості нутрієнтів, необхідних для забезпечення пластичних процесів і регуляції фізіологічних функцій, енерговитратам; адекватність харчування фізіологічним потребам організму відповідно до статі, віку та фізичного навантаження людини; безпечність їжі; збалансованість між білками, жирами, вуглеводами, вітамінами, мінеральними і баластними речовинами, що надходять до організму людини; дотримання режиму харчування (забезпечення регулярності й оптимального розподілу їжі протягом доби); профілактична спрямованість раціону харчування людини.

Аналіз суттєвих переваг і недоліків різних теорій харчування людини на сьогодні підтверджує про необхідність детальнішого опрацювання згаданого питання, зважаючи на вимоги часу і рівень розвитку науки. Поряд з розвитком теорій харчування проводиться обґрунтування різних концепцій, що передбачає вдосконалення раціону харчування людини через впровадження нових дієт: вегетаріанської, дедуктивної, головного харчового фактора, «хибних» ліків,

роздільного харчування, дієти Середземномор'я, індексів харчової цінності, абсолютизації оптимального харчування, пробіотиків та продуктів функціонального харчування [3,4,5,8,12].

Як показує аналіз сутності і застосування різних концепцій харчування людини, за наявності в них позитивних і негативних рис, бездумне їх використання без урахування сучасних реалій соціально-економічного розвитку України та вітчизняних досліджень окремої проблеми може привести до негативних наслідків. За наявними статистичними даними, що в останні роки у населення України спостерігається значне порушення структури харчування, а саме: дефіцит у раціоні продуктів тваринного походження (молоко, м'ясо, риба, яйця), свіжої рослинної їжі (фрукти, овочі) при надлишковому споживанні тваринних жирів, хлібобулочних і борошняних виробів.

На нашу думку, причинами такої розбалансованості є низька купівельна спроможність населення, а також недостатні знання та низький рівень культури харчування. Нераціональне, розбалансоване, полідефіцитне харчування у більшості населення України зумовлює так званий прихований голод за рахунок дефіциту в раціоні мікронутрієнтів: вітамінів, макро- і мікроелементів. Як наслідок, різко зростають хронічні неінфекційні захворювання, поширюються соціально зумовлені інфекційні хвороби, такі як туберкульоз, який також пов'язаний з недостатнім білковим харчуванням. Таким чином, прихований голод загрожує фізичному та інтелектуальному здоров'ю нації. Залишається критичною і демографічна ситуація. Щорічно скорочується тривалість життя населення. Сучасний стан споживання основних продуктів на душу населення характеризується значним зменшенням його обсягів, стає критичним і являє реальну загрозу здоров'ю нації, продовольчій та національній безпеці країни. Оцінка стану продовольчої безпеки в Україні свідчить, що абсолютне зменшення рівня споживання продуктів харчування супроводжується значною невідповідністю фактичного та нормативного споживання (табл. 1).

1. Індикатори достатності споживання продуктів харчування в Україні, %

Показники	Раціональні норми (МОЗ), кг	Рік			
		1995	2000	2005	2009
М'ясо та м'ясопродукти	80	48,6	41,0	48,	62,1
Молоко та молочні продукти	380	64,1	52,4	54,9	55,9
Хлібні продукти	101	127,1	123,7	122,3	110,6
Картопля	124	99,8	109,2	109,4	107,3
Овочі та баштанні	161	60,0	63,2	74,7	85,2
Плоди та ягоди	90	37,1	32,6	41,2	50,7
Риба та рибні продукти	20	18,0	42,0	72,0	75,5
Цукор	38	83,2	96,8	100,3	99,7
Олія	13	63,1	72,3	103,8	118,5

Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України.

Найбільш критичним є стан споживання повноцінних білкових продуктів харчування: м'яса та молока. Нестачу їх в раціоні харчування населення намагається компенсувати за рахунок надмірного споживання вуглеводів, що містять у собі хліб і картопля. Внаслідок цього в раціоні харчування частка продовольчих товарів тваринного походження зменшилася з 23,0% у 2000 р. до 25,1% — у 2005 р., 27,0% у 2009 р. за порогового критерію — 55%. Найбільшу небезпеку для нормальної життєдіяльності становить занадто низький рівень споживання білкових продуктів, особливо м'яса, в Житомирській, Луганській, Одеській, Чернівецькій областях, який значно менший за реальну межу безпечності. Сьогодні знову постала проблема вкрай низької забезпеченості населення вітамінами, мікроелементами, дефіцит йоду, заліза, кальцію, що зумовлює поширення гіповітамінозів — скритої форми вітамінної недостатності, особливо взимку і навесні (табл. 2). Найчастіше зустрічається дефіцит аскорбінової кислоти і вітамінів групи В. Важливу роль відіграють макро- і мікроелементи. Мінерали забезпечують пластичним матеріалом кісткові і зв'язуючі тканини, беруть участь у регенерації й проведенні нервових імпульсів, регулюють активність ферментів.

2. Середньодобове споживання населенням основних макро- і мікроелементів

Показники	Рік			
	1995	2000	2005	2009
Калорійність, ккал	2696	2661	2916	2946
Протеїн, г	77,7	73,4	79,7	78,8
Жири, г	77,1	71,7	89,7	99,7
Кальцій, мг	954	825	927	902
Залізо, мг	20,2	19,4	20,5	20,2
Ретинол, мкг	1217	1004	1156	1109
Еквівалент β-каротину, мкг	1431	1472	1735	1952
Еквівалент ретинолу і β-каротину, мкг	1455	1249	1446	1434
Тіамін, мг	1,86	1,81	1,9	1,87
Рибофлавін, мг	2,57	2,27	2,51	2,56
Ніацин, мг	17,3	16,8	17,9	18,6
Аскорбінова кислота, мг	98	100	111	119

Джерело Статистичні збірники Державного комітету статистики України.

Суттєвого значення в організації раціонального харчування населення набуває зміна енергетичної структури раціону харчування при зменшенні його калорійності (рис. 2). Встановлено, що енергетична цінність добового раціону населення задовольняється переважно продуктами тваринного походження. За досліджуваний період частка їх коливається в межах 24–27% за встановленого порогового критерію 55%.

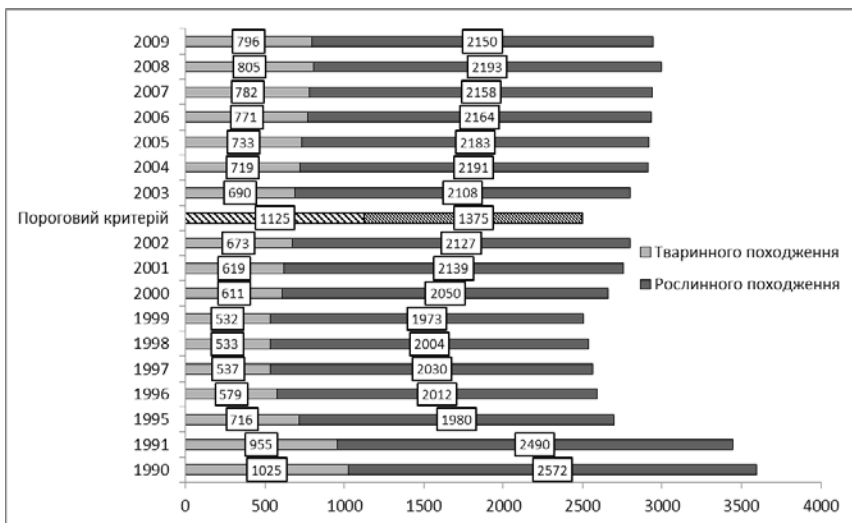

Рис. 2. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України з розрахунку на одну особу
Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України.

На зменшення рівня споживання продуктів харчування населенням країни відповідним чином вплинули негативні прояви у виробництві більшості з них, зокрема м'яса. Крім виробничого фактора, гостроту продовольчої проблеми зумовило також різке падіння доходів населення країни, її регіонів, а також окремих соціальних груп. У 2009 р. 88% усіх сукупних витрат становили споживчі витрати. Скорочення реальних наявних доходів населення вплинуло на зміни у структурі сукупних витрат: витрати на харчування становили 52%, а у бідніших верств населення — 62%. У структурі харчування споживання м'яса і м'ясопродуктів скоротилося на 6% порівняно з 2008 р. При цьому калорійність харчування зменшилась на 4%, вміст білків — на 2%. Продовжує зберігатися диференціація в споживанні його між домогосподарствами з різним рівнем середньодушових доходів.

Зважаючи на аналіз сутності і застосування різних концепцій харчування людини, бездумне їх використання без урахування сучасних реалій соціально-економічного розвитку України та вітчизняних досліджень у цій галузі може привести до негативних наслідків. Формуючи раціон харчування сучасного громадянина, слід пам'ятати про наявність так званого прихованого голоду унаслідок дефіциту у харчуванні вітамінів, макро- і мікроелементів, тваринного білка, поліненасичених жирних кислот, та загрозу гіповітамінозу для більшості населення, особливо дітей.

Висновки. Таким чином, формування попиту на продукти харчування знаходиться під впливом широкого кола чинників, а саме: демографічних,

дієтичних, економічних.

Зміни у соціально-економічному житті людей з різним рівнем економічного і соціального розвитку формують суттєві відмінності у сфері продуктів харчування населення в конкретних умовах місця і часу, а також вироблення зважених і науково обгрунтованих підходів до покращення якості харчування. З метою забезпечення якісно нового попиту населення країни на корисну для здоров'я продукцію, доцільно розробити моделі здорового харчування з врахуванням нових досягнень медицини в області раціонального збалансованого харчування, особливостей та якості життя у країні, національні традиції

Стратегічною метою продовольчої політики країни має бути досягнення споживання населенням продуктів тваринного походження, в т.ч. м'яса і м'ясних продуктів, відповідно до медично обгрунтованих норм з подальшим покращенням структури споживання та підвищення якості продукції вітчизняного виробництва. Основними напрямками реалізації зазначеної мети є підвищення життєвого рівня та стимулювання платоспроможного попиту населення на продовольство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Monastyrskye K. Functional Nutrition: the foundation of absolute health and longevity / K. Monastyrsky. — 3 ed. — USA, 2002. 342 p
2. Robertson A / Food and health in Europe: a new basis for action / A. Robertson, C / Tirado, N. Lobstein // WHO Regional Publication. European Series. — 2004. — №96. — 388 p.
3. Григоренко О.М. застосування системного підходу при моделюванні харчування людини / О.М. Григоренко // Вісник ДонДУЕТ. Серія: технічні науки. — 2005. — №1(25). — С.51–58.
4. Джарвис Д.С. Мед и другие естественные продукты: опыт и исследования одного врача / Д.С. Джарвис. — К.: ЦМС Интерс, 1991. — 160 с.
5. Доронин А.Ф. Функциональное питание [Электронный ресурс] / А.Ф.Доронин, Б.А. Шендеров. — Режим доступа: <<http://www/infmed/Kharkov/ua/pitanie/htm>>/
6. Жаринов А.И. Проектирование комбинированных продуктов питания / А.И. Жаринов, Ю.А. Ивашкин // Все о мясе. — 2004. — № 2. — С. 16–21.
7. Капельянец Л.В. Функциональные продукты / Л.В. Капельянец, К.Г. Юргачова. — О.: Друк, 2003. — 312 с.
8. Кленова А.Г. Функциональное питание — важнейший путь сохранения здоровья [Электронный ресурс] А.Г.Кленова. — Режим доступа: <<http://artlif-ukrain.com/ru/interesting/pitanie>>
9. Покровский А.А. Роль биохимии в развитии науки о питании / А.А.Покровский. — М.: Наука, 1974. — 127 с.
10. Смоляр В.І. Харчування в античну епоху [Електронний ресурс] / В.І.Смоляр. — Режим доступу: <http://www.medved.kiev.ua/arh_2007/n07_3-8.htm>

11. Уголев А.М. Теория адекватного питания и трофология / А.М. Уголев. –Л.: Наука,1991. — 272 с.
12. Шелтон Г. Здоровье для всех / Г. Шелтон; перевод с англ. Л.А. Владимирского. — М.: Сов. Спорт. — 2001. — 288с.

Одержано 24.03.11

Рассмотрена современная ситуация обеспечения рационального питания населения в Украине, формирование спроса на рынке продовольственных товаров под влиянием основных факторов. Освещены вопросы необходимости обеспечения здорового питания и применение мер государственного влияния регулирования спроса на продовольственную продукцию.

Ключевые слова: *спрос населения, продовольственный рынок, рациональное питание, продовольственная безопасность*

The article considers the present situation of providing the population of Ukraine with the rational nutrition and the formation of demand at the food market under the influence of the main factors. The issues of the need for ensuring a healthy diet and the application of measures of government regulation of demand for food are highlighted.

Key words: *consumer demand, food market, rational nutrition, food safety*

УДК 631.158.331

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Л.А.ЄВЧУК, доктор економічних наук
Миколаївський державний аграрний університет**

У статті представлено задачі й основний зміст фінансових стратегій сільськогосподарських підприємств, що полягають у визначенні джерел фінансування діяльності підприємства і управлінні фінансовими потоками. Розкрито види джерел фінансування галузі та проблеми у їх використанні. Обґрунтована необхідність кваліфікованого ведення на підприємстві фінансового менеджменту.

Основою піднесення аграрного сектора економіки країни й, зокрема, його учасників — сільськогосподарських виробників є фінансування розвитку. Інструментом вирішення питань фінансування діяльності виступають фінансові стратегії.

Фінансові стратегії відповідають за «... визначення цілей використання фінансових ресурсів і капіталу, методів фінансування, часових характеристик,

важелів і прийомів управління рухом фінансових ресурсів та капіталу, ... а також фінансове планування та розробку фінансових планів» [13, с. 386]. За оцінками Д.Грея (D.Gray), фінансова стратегія не узгоджується з іншими стратегіями, а передусім, вона проводить розподіл ресурсів підприємства [7, с. 75]. Реалізація фінансової стратегії забезпечує формування й ефективне використання фінансових ресурсів, виявлення найефективніших напрямів інвестування, відповідність фінансових дій економічному стану підприємства [1, с. 97].

Дослідженню проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва присвятили свої роботи О.С.Гудзь, М.Я.Дем'яненко, М.І.Кісіль, П.М.Макаренко, Т.В.Мацибора, В.Я.Месель-Веселяк, О.О.Непочатенко, П.Т.Саблук, Н.І.Соловійова, П.А.Стецюк, А.В.Чупіс, інші вчені. Проте стихійність розвитку економіки, відстороненість держави від регуляторних функцій, звичка сільськогосподарських виробників до притиснення їх інтересів гальмують налагодження очікуваних тенденцій. У світлі цього, значимість має обґрунтування засобів фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, виявлення можливостей збільшення вливання стороннього та власного капіталу.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою досліджень, представлених у статті були основні положення економічної теорії, фінансового менеджменту, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем теорії та практики здійснення фінансової діяльності. Використовувалися такі методи дослідження: монографічний (дослідження концептуальних підходів до здійснення фінансування суб'єктів аграрного сектора та стратегічного планування); соціологічний (обґрунтування соціальних наслідків дій економічних суб'єктів аграрного ринку); експертних оцінок (аналіз та прогнозування тенденцій економічних явищ); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків) та інші.

Результати досліджень. Здійснення розроблених підприємством стратегічних планів розвитку потребує фінансування, узгодження руху фінансових потоків для досягнення максимального ефекту. У цьому напрямі на сільськогосподарських підприємствах залишається невирішеною проблема відсутності посади менеджера з фінансових питань. У більшості випадків другою посадовою особою вищого менеджменту в сільському господарстві є: заступник керівника з виробничих питань чи збуту (комерційний директор), головний агроном, або головний бухгалтер тощо. Під час нашого дослідження ми не зустріли жодне господарство в Миколаївській області, яке б у штатному розписі мало посаду фінансового фахівця, не говорячи вже про те, що дана посадова особа за рангом посад вищого керівництва повинна займати друге-третє місце на підприємстві. Грамотне регулювання фінансових потоків є важливою функцією менеджменту. Тому введення даної посади у штатний розпис і надання їй високого рангу значимості є важливою складовою запровадження стратегічного менеджменту на сільськогосподарських підприємствах.

До основних задач фінансового управління відносять: поліпшення фінансових результатів на основі управління прибутком і витратами; раціональний розподіл і використання ресурсів; оптимізація витрат і впровадження оперативного контролю за постійними та змінними витратами; поліпшення платоспроможності підприємства на основі ефективного управління грошовими потоками [8, с. 46–47].

Задача фінансової стратегії підприємства полягає, в першу чергу, у визначенні джерел фінансування розроблених планів. Джерелами фінансування традиційно виступають: власні та позичкові кошти, інвестиції. Фахівці фінансового менеджменту справедливо стверджують, що домінуюче значення у системі забезпечення сільськогосподарських підприємств повинні мати власні джерела формування фінансових ресурсів, основним джерелом яких виступає прибуток.

Варто враховувати, що максимізація прибутку далеко не завжди забезпечує необхідні темпи економічного розвитку підприємства. Отриманий високий за сумою і рівнем прибуток може бути повністю використаний на поточні потреби, за рахунок чого підприємство буде позбавлене основного джерела формування власних фінансових ресурсів для свого майбутнього розвитку [3, с. 69]. Відсутність грамотного фінансового менеджменту та стратегічного планування на багатьох сільськогосподарських підприємствах призводить до таких наслідків.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів є підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі впровадження прогресивних технологій. Проте для цього потрібні кошти, а якщо вони й будуть, навіть за рахунок кредитів, то необхідно мати не тільки низьку собівартість, а й відповідні ціни, державну підтримку не лише для забезпечення повернення коштів з відповідними ставками плати за їхнє користування, а й розширеного відтворення виробництва [6, с. 38]. Тобто, багато вчених наголошують на значимості й необхідності державної фінансової підтримки сільського господарства, з чим ми повністю погоджуємося. Проте багаторічна практика довела непотійність, недостатність, а то і відсутність в окремі періоди даного джерела. Тому велике значення має пошук, оцінка та розвиток інших альтернатив забезпечення товаровиробників фінансовими ресурсами.

Світова фінансова криза 2008–2009 років значно змістила пріоритети інвесторів між об'єктами вкладень та структуру джерел фінансування сільськогосподарського виробництва. Починають відживати традиційні методи, такі як вкладення керівником та головними спеціалістами підприємства власних коштів (дане джерело майже вичерпалося) та коштів, отриманих від банку у вигляді споживчого кредиту фізичній особі (через більш жорсткі умови їх надання). Малодоступним нині є підприємницький банківський кредит. Велика кількість господарників вкрай заперечливо ставиться до банківського кредитування й всіляко намагається його уникати. Більшість з них вже мають

негативний досвід позикових стосунків з банком і не бажають його повторювати. До інших видів зовнішніх вливань коштів сільськогосподарські виробники також не мають позитивного ставлення. У той же час велика група керівників висловила бажання користуватись кредитними ресурсами в більших обсягах, ніж їх фактично надають.

Частина господарств фінансує свою поточну діяльність лише за рахунок власних коштів і навіть періодично купує техніку.

В умовах браку власних коштів і обмеженості кредитних ресурсів альтернативним джерелом фінансування виступають інвестиції [11, с. 24]. За підрахунками, українському АПК для розкриття потенціалу необхідно щороку 7 млрд доларів інвестицій [12, с. 4]. Джерела інформації насичені повідомленнями про зростання інтересу вітчизняних та зарубіжних інвесторів в умовах світової фінансової кризи до українського сільськогосподарського виробництва в якості реципієнта. Проте їх цікавлять лише крупні капіталомісткі проекти по декілька сотень мільйонів доларів кожен. Такі фонди не заходять на ринок із сумами 1–5 млн доларів. А в Україні складно знайти в аграрній сфері реципієнта, у який можна було б вкласти 100 млн доларів за один раз [5, с. 27]. Це свідчить про недоступність інвестицій для сільськогосподарських виробників середніх та малих розмірів [11, с. 23].

Ми погоджуємось з думкою групи вчених, зокрема В.Г.Андрійчука, Б.Я.Панасюка, що в таких умовах джерелом фінансування діяльності виступає вертикальна інтеграція. Особливо нагально необхідним це є для відродження в українському сільському господарстві тваринницьких галузей. Дослідження показують, що саме в агропромисловому комплексі зосереджені значні фінансові ресурси, але вони нерівномірно розподіляються між його галузями і в найгіршому становищі знаходиться сільське господарство, як сировинна галузь. Агропромисловий комплекс країни не поступається своєю ефективністю високоприбутковим галузям промисловості. Функція держави полягає у створенні сприятливих умов спрямування як іноземного, так і вітчизняного капіталу, і не взагалі в аграрний сектор, а в його сировинну галузь — сільське господарство [9, с. 184].

Оптимальним у сучасних умовах джерелом фінансування є об'єднання в одну вертикаль з переробним підприємством на правах єдиної власності, яке й буде вирішувати питання фінансування. Переробна промисловість є менш ризикованим видом бізнесу, тому її підприємствам банки та інвестори довіряють більше. Виробництво продуктів харчування виступає більш прибутковим видом діяльності, ніж виробництво сільськогосподарської сировини, що збільшує ймовірність повернення кредиту й довіру банку. Причому, фінансові структури часто пропонують переробникам кошти на таких пільгових умовах, які в сільському господарстві ми ніде не зустрічали. Зокрема, Bongrain Europe SAS (Франція) надала великому українському сироробному підприємству ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» кредит на 2 млн євро під 0,5% річних без застави. Відповідний кредитний

договір сторони підписали 14 березня 2009 року на строк до 31 березня 2012 року. У той же час переважна більшість кредитів, наданих сільськогосподарським виробникам, є короткостроковими терміном до одного року зі середнім відсотком за використання кредитів у 2011 році — 18,3%. Агрохолдингам кредити надані під 11,6% річних [4].

У спеціалізованій діловій пресі часто можна зустріти повідомлення про те, що певне підприємство першої чи третьої сфер АПК, яке має організаційно-правову форму акціонерного товариства, для забезпечення себе додатковими коштами для капіталовкладень у розвиток основних фондів оголошує про емісію додаткових акцій. Зустрічаються подібні повідомлення й щодо сільськогосподарських товаровиробників, але тих, що є великими інтегрованими агрохолдингами. Дрібні аграрії не наважуються на таких крок через свою фінансову малоосвіченість та невпевненість в успіху цього заходу. Приєднання до інтегрованої структури відкриє перед ними і дане джерело фінансування.

Значущість інтеграційних процесів першими розпізнали переробні підприємства (селяни за десятиліття вже звикли до неврахування їх інтересів), коли переконалися, що стабільність їх функціонування у значній мірі залежить від гарантованості поставок сировини і почали займатися її сільськогосподарським виробництвом. Це призвело до створення великих компаній. Прикладами у різних галузях АПК є наступні структури: виробництво, доробка, зберігання та експорт зерна — ТОВ СГП «Нібулон»; вирощування цукрових буряків та виробництво цукру — ПК «Зоря Поділля», Агропромхолдинг «Астарта-Київ»; вирощування овочів, виготовлення соків — ФГ «Владам»; виробництво та переробка молока — ТОВ ТД «Західна молочна група»; птахівництво — ЗАТ «Миронівський хлібопродукт» та інші. У результаті, явище інтеграції можна розпізнавати як джерело власних ресурсів фінансування розвитку сільськогосподарського виробництва.

За оцінками експертів, світова фінансова криза, з одного боку, погіршила ситуацію в сільському господарстві через збільшення диспаритету цін. З іншої сторони — відкриває нові можливості для розвитку економічних суб'єктів галузі. Держателі капіталів з більшою цікавістю дивляться на галузь, яка, на відміну від інших, відрізняється консерватизмом природної постійності попиту на її продукцію. Задача аграріїв полягає в тому, щоб скористатись сприятливими можливостями зовнішнього середовища й привернути до себе інвестора. Нинішня ситуація, на наш погляд, є унікальною за привабливістю аграрної сфери для залучення зовнішніх капіталовкладень. Поки інші традиційно високорентабельні галузі економіки не створюють перспектив розвитку й інвестиційної віддачі, аграрний сектор має унікальну можливість перенаправити у свою сторону фінансові впливання.

Друга задача фінансової стратегії підприємства (поряд з визначенням джерел фінансування) полягає в управлінні фінансовими потоками. В якості інструменту цього в останні роки на підприємствах почали застосовувати

бюджетування. Бюджетування — це технологія фінансового планування, обліку і контролю доходів та витрат, що одержують від діяльності на всіх рівнях управління, яка дозволяє аналізувати прогнозовані й отримані фінансові показники [2, с. 20]. Бюджетування — це важлива управлінська технологія, за допомогою якої можна спланувати, а згодом дати фінансову оцінку й управляти фінансовими потоками як окремо взятого бізнесу, підприємства в цілому, підрозділу, бізнесу-процесу, так і будь-якого іншого виділеного об'єкта бюджетування. Бюджетування дозволяє заздалегідь оцінити майбутні фінансові результати ухваленого управлінського рішення [10, с. 400]. Саме управління фінансовими потоками й належить до прямих функціональних обов'язків фінансового менеджера.

Висновки. Підґрунтям розвитку сільськогосподарських підприємств є розроблена фінансова стратегія, основними задачами якої є: визначення джерел фінансування діяльності підприємства і управління фінансовими потоками. Тенденції останніх років показали зміщення традиційних джерел та підходів до фінансування.

Широкі можливості нині відкриваються для вливання сторонніх (як зарубіжних, так і вітчизняних) інвестицій. Проте привабливими для інвестора є великі розміри потенційного реципієнта.

Перспективи фінансового забезпечення відкриває приєднання сільськогосподарського підприємства до вертикально інтегрованої структури, які, звично, мають вищий потенціал фінансової міцності.

Важливу роль у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств грає виважений раціональний фінансовий менеджмент. Введення у штатний розпис сільськогосподарських підприємств посади фінансового менеджера забезпечить ефективне управління їх фінансовими потоками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик М. Д. Бюджетування у системі фінансового планування / М. Д. Білик // *Фінанси України*. — 2003. — № 3. — С. 97–109.
2. Білобловський С. Складові елементи процесу бюджетування / С. Білобловський // *Економіка, фінанси, право*. — 2002. — № 8. — С. 20–25.
3. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр, 2000. — 512 с.
4. Звенигородський сироробний комбінат має кредит // *Агробізнес сьогодні*. — 2009. — № 9. — С. 6.
5. Мазур Є. Земля в ілюмінаторі / Є. Мазур // *Агробізнес сьогодні*. — 2008. — № 18. — С. 24–27.
6. Месель-Веселяк В. Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях: матеріали Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників [«Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку»], (Київ, 26–27 квіт. 2007 р.) / Академія економічних наук України, Ін-т аграр. екон. — К.: Ін-т аграр. екон-ки, 2007. — С. 30–39.

7. Мінцберг Г. Зліт і падіння стратегічного планування / Генрі Мінцберг ; [пер. с англ. К. Сисоева]. — К.: Вид-во Олексія Капусти, 2008. — 412 с.
8. Онищенко С. В. Упровадження бюджетування на вітчизняних підприємствах / С. В. Онищенко // Фінанси України. — 2003. — № 4. — С. 45–50.
9. Панасюк Б. Я. Проблеми в АПК: причини і можливості вирішення: Матеріали дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [«Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку»], (Київ, 26–27 квіт. 2007 р.) / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» — К.: Інститут аграрної економіки, 2007. — С. 177–185.
10. Пономаренко Н. М. Впровадження технологій бюджетування в підприємницьких структурах — учасниках аграрного ринку: матеріали Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників [«Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку»], (Київ, 26–27 квіт. 2007 р.) / Академія економічних наук України, Ін-т аграр. екон-ки. — К.: Ін-т аграр. екон-ки, 2007. — С. 400–404.
11. Ульянченко О. В. Фінансове забезпечення антикризових стратегічних напрямів у сільському господарстві / О. В. Ульянченко // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. — 2009. — № 16 (1). — С. 22–29.
12. Цифри // Агробізнес сьогодні. — 2009. — № 7. — С. 4.
13. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова. — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.

Одержано 25.03.11

Представлены задачи и основное содержание финансовых стратегий сельскохозяйственных предприятий, заключающиеся в определении источников финансирования деятельности предприятия и управлении финансовыми потоками. Раскрыты виды источников финансирования отрасли и проблемы в их использовании. Обоснована необходимость квалифицированного ведения на предприятии финансового менеджмента.

***Ключевые слова:** денежные потоки, интеграция, кредит, финансовый менеджер, финансовые стратегии*

The article considers the tasks and main contents of financial strategies of agricultural enterprises, consisting in determination of funding sources of an enterprise activity and management of financial flows. The types of funding sources of the branch and problems of their use are described. The necessity of the qualified financial management of an enterprise is proved.

***Key words:** cash flow, integration, credit, financial manager, financial strategies.*

АНАЛІЗ МАЙНОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ОЦІНКИ ЙОГО ФІНАНСОВОГО СТАНУ

О.В. ГВОЗДЬ, аспірант*

Розглянуто вплив складу та структури майна, що перебуває в розпорядженні підприємств, і джерел його утворення на його фінансовий стан, встановлено спільність та відмінність у дефініціях «майновий стан» і «фінансовий стан» та представлено порядок проведення аналізу майнового стану підприємства

Одним з найважливіших факторів будь-якого виробництва є склад та структура майна підприємства, а ефективність його використання прямо впливає на кінцевий результат господарської діяльності підприємства.

Майно підприємства є одним із найважливіших об'єктів економічного аналізу. Майно є категорією, аналогічною за значимістю категорії капіталу. Капіталом вважаються вкладення в активи, які перебувають у розпорядженні підприємства і достатні для виконання господарської та фінансової діяльності й отримання прибутків [10]. Оцінка майнового стану підприємств за концептуальним піддрунтям та інструментальним наповненням виступає складовою системи фінансового аналізу. Ринкова відокремленість підприємств спрямовує управління ними на збереження їх майна, а управління майном виступає визначальним і стратегічно важливим чинником підтримання й укріплення фінансового стану підприємства.

Питанням методики оцінки фінансового стану підприємства, в тому числі аналізу майна та джерел його утворення, значну увагу приділяли зарубіжні та вітчизняні науковці Йорг Бетге, Баканов М.І., Шеремет А.Д., Ковальов В.В., Лахтіонова Л.А., Погостінська Н.Н., Погостінський Ю.А., Поддєрьогін А.М. Савицька Г.В, Чумаченко Н.Г. [1–15] і багато інших. Результати їхніх наукових досліджень мають суттєве значення для розвитку методики і практики оцінки фінансового стану підприємства. Разом з цим значна частина проблемних питань цієї складної теми вимагає глибшого та детальнішого вивчення.

Метою даної статті є розгляд майнового стану підприємства як складової оцінки його фінансового стану, представлення порядку проведення аналізу майнового стану, а також встановлення спільності та відмінності у дефініціях «майновий стан» і «фінансовий стан».

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основою

* Науковий керівник — д.е.н., професор Непочатенко О.О.

дослідження послужили праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з питання оцінки фінансового стану, зокрема аналізу майна підприємства та джерел його утворення. У процесі дослідження використано монографічний метод та абстрактно-логічний підхід до вивчення теоретичних і практичних проблем аналізу майнового стану підприємства та формування понятійного змісту дефініцій «фінансовий стан» і «майновий стан»; порівняння, аналіз та синтез при вивченні думок вчених стосовно визначення цих формулювань; діалектичний при узагальненні матеріалів та обґрунтуванні теоретичних висновків.

Результати досліджень. Фінансовий стан підприємства і його стабільність значною мірою залежать від того, яке майно є в розпорядженні підприємства, в які активи вкладено капітал, і, який дохід вони йому приносять. Керівництво підприємства має чітко уявляти, за рахунок яких джерел ресурсів воно буде здійснювати свою діяльність, і, в які сфери діяльності буде вкладати свій капітал.

Майновий і фінансовий стан розглядаються як самостійні поняття з концептуальних і нормативних бухгалтерських позицій, що доповнюють один одного. Баланс підприємства, актив якого відображає майно, а пасив — джерела його утворення і зобов'язання, в документах, що регламентують бухгалтерський облік, називають звітом про фінансовий стан. Тому необхідно дослідити поняття «фінансовий стан» і його співвідношення з поняттям «майновий стан».

В період планово-адміністративної економіки існувало досить спрощене визначення фінансового стану, як рівня забезпеченості підприємств необхідними грошовими коштами для здійснення нормальної господарської діяльності [12, С. 501; 13, С. 322]. Більш ширше трактування дає характеристику «розміщення засобів і склад джерел формування» [1, С. 284]. Баканов М.І. і Шеремет А.Д. під ним розуміють «розміщення і використання засобів підприємства» [2, С. 283].

У підручнику під редакцією Чумаченка М.Г. дається визначення: «Фінансовий стан підприємства — це показник його фінансової конкурентоспроможності, тобто кредитоспроможності, платоспроможності, виконання зобов'язань перед державою та іншими підприємствами» [4, С. 204].

Савицька Г.В. вважає, що це «здатність підприємства фінансувати свою діяльність. Воно характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами» [11, С. 409].

Фінансовий стан можна розглядати як сукупність майнових прав і зобов'язань, що мають переважно грошовий характер, обслуговуючих процес формування, розподілу і використання фондів грошових коштів, необхідних для здійснення підприємницької діяльності і забезпечення інтересів власників. Фінансовий стан опосередковано відображає визнання ринком результатів діяльності підприємства і якості управління його майном.

Як наслідок, майновий стан підприємства можна розглядати як склад і

співвідношення майнових прав і зобов'язань, що виникають в процесі управління майном, а також економічно та соціально впливають на внутрішню організацію і позиції підприємства в зовнішньому середовищі.

Обидва поняття взаємопов'язані. Майновий стан впливає на фінансовий, а останній є однією з якісних характеристик майнового, виступає його складовою частиною, але за деякими параметрами виходить за межі майнового стану [5, С. 44].

Ряд авторів визначення фінансового стану зводять до методики його аналізу (Ковальов В.В., Лахтіонова Л.А., Погостінська Н.Н., Погостінський Ю.А. і ін.). Не виділяють його і зарубіжні автори — Дж.К.Ван Хорн, Нідлз Би. І. і ін. У той же час, німецький економіст Йорг Бетге, говорячи про аналіз фінансового стану організації, зазначає, що він «визначається за допомогою двох основних показників: фінансування і ліквідності» [3, С. 397]. Перший показник відображає рух грошових коштів (отримання і використання), а другий — здатність виконувати свої зобов'язання у встановлений термін.

Вперше питаннями аналізу майна займався Палій В.Ф. [9], подальше відображення вони знайшли в роботах Гіляровської Л.Т. [14], Ковальова В.В. [6], Чумаченко Н.Г. [4] й інших авторів. Щодо майнового стану, то він не є об'єктом аналізу, за виключенням окремих питань — аналізу складу, структури і динаміки балансу.

У Міжнародних стандартах фінансової звітності, що враховують принципи бухгалтерського обліку, вказано, що фінансовий стан суб'єкта господарювання визначається його бухгалтерським балансом, в якому відповідним чином знайшло своє відображення майно і джерела його формування. Цей підхід закладений і в принципах бухгалтерського обліку (GAAP). Так в праці [8, С. 20] вказується, що «під фінансовим положенням розуміється наявність економічних ресурсів (economic resources), що належать компанії, і протилежний їм весь капітал (equities) на певний момент, при цьому економічні ресурси дорівнюють всьому капіталу».

Досліджувані поняття мають декілька спільних та відмінних рис (рис.1), при цьому фінансовий стан впливає на майновий: якщо незадовільний фінансовий стан є результатом непередбачуваних миттєвих зовнішніх причин (проте, в разі існування можливостей їх усунення на майновий стан впливу не буде), довготривалий незадовільний фінансовий стан призведе до звернення кредиторів з вимогою майна підприємства.

Політика управління майном підприємства передбачає постійне здійснення перегляду наявного складу майна і порівняння його із отриманими фінансовими результатами. При цьому використовується порівняння із попередніми роками і визначається за якої політики та за якої структури активів підприємство працювало найрентабельніше.

Джерелом інформації для аналізу майна підприємства є баланс підприємства — ф.1, примітки до фінансової звітності — ф.5, а також звіт про наявність та рух основних фондів, амортизацію (знос) — Форма № 11-ОЗ.

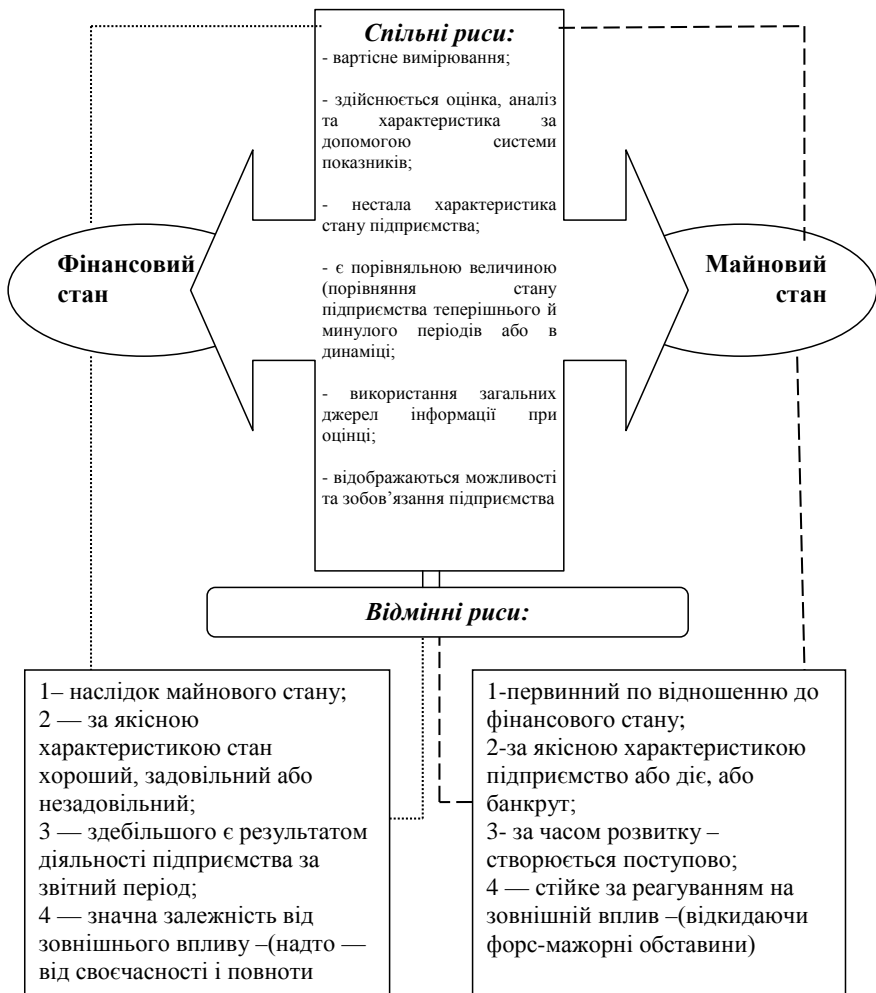

Рис. 1. Спільні та відмінні риси дефініцій «фінансовий стан» та «майновий стан»

Оцінка майнового стану підприємства здійснюється за системою показників, моніторинг та аналіз яких дає можливість запобігти негативним тенденціям і зменшити ризик банкрутства, що є нині особливо актуальним за значної кількості збиткових підприємств в Україні.

Від правильності та доцільності вкладення фінансових ресурсів у активи залежить стабільність фінансового стану підприємства, тому для його оцінки варто з'ясувати основні питання:

1. Загальна оцінка структури майна.
2. Аналіз виробничого потенціалу, перш за все, основних засобів.
3. Аналіз складу і динаміки оборотних коштів.
4. Аналіз джерел майна і наявності власних оборотних коштів.
5. Аналіз основних коефіцієнтів, що характеризують майновий стан підприємства.

Аналіз майна підприємства здійснюється на основі агрегованого балансу підприємства та структури і динаміки оборотних активів, а також передбачається вивчення джерел формування майна, зміни складових майна.

Основними методами аналізу майна є вертикальний і горизонтальний методи (складання порівняльного аналітичного балансу), які застосовуються до аналізу балансу, а також метод фінансових коефіцієнтів.

Після складання порівняльного аналітичного балансу і проведення необхідних розрахунків можна отримати ряд найважливіших характеристик, що описують фінансово-майновий стан підприємства.

До таких показників відносяться: загальна вартість майна підприємства, яка дорівнює підсумку активу балансу; вартість необоротних активів, яка дорівнює підсумку першого розділу активу балансу; вартість оборотних активів — сума підсумків другого та третього розділів активу балансу.

В першу чергу звертається увага на зміну валюти балансу: зменшення валюти за звітний період свідчить про скорочення підприємством господарської діяльності, що призводить до його неплатоспроможності, а збільшення — може говорити про розширення підприємством господарського обороту, що в цілому є позитивною характеристикою. Особлива увага при цьому приділяється вивченню причин, які негативно впливають на фінансовий стан підприємства.

Для аналізу майна підприємства можуть застосовуватися фінансові коефіцієнти:

- **коефіцієнт зносу основних засобів**, що характеризує частку вартості основних засобів, списану на витрати в попередніх періодах, в первинній вартості і розраховується відношенням накопиченого зносу основних засобів до первісної їх вартості;
- **коефіцієнт відновлення основних засобів** — визначає частину тих основних засобів, що є на кінець звітного періоду, яка складає нові основні засоби і розраховується відношенням вартості тих основних засобів, що надійшли за період, до первісної вартості основних засобів на кінець періоду;
- **коефіцієнт вибуття основних засобів** — показує, яка частина основних засобів, з якими підприємство почало діяльність в звітному періоді, вибула з різних причин. Розраховується цей показник

- відношенням вартості основних засобів, що вибули за певний період, до первісної вартості основних засобів на початок періоду;
- **активна частина основних засобів** — визначає частку виробничих основних засобів основного виду діяльності в основних засобах, визначається відношенням вартості активної частини основних засобів до балансової вартості основних засобів.

Для характеристики майна підприємства можуть також використовуватися й інші коефіцієнти. Зокрема, для вирішення питання щодо забезпечення підприємства власними коштами використовується коефіцієнт забезпечення власними коштами. Цей коефіцієнт розраховується як відношення різниці між обсягами джерел власних та привієняних до них коштів і фактичною вартістю основних засобів та інших необоротних активів до фактичної вартості наявних у підприємства оборотних коштів [15].

Ці показники самі по собі не дають чіткого уявлення про стан майна підприємства. Змістовнішу і об'єктивнішу інформацію можна отримати, проводячи на підставі даних порівняльного аналітичного балансу вертикальний і горизонтальний аналіз, тобто досліджуючи структуру активу балансу, аналізуючи напрями зміни балансових статей в комплексі з вищевказаними фінансовими показниками.

Висновки. На основі проведених досліджень можна сказати, що аналіз майна підприємства є складовою оцінки його фінансового стану. Зміцнення майнового стану підприємства на основі управління його платоспроможністю й ліквідністю, що концептуально відповідає інтересам власників, є одним із цільових завдань забезпечення фінансової безпеки підприємства. У механізмі управління фінансовою безпекою підприємства використовується сукупність методів інформаційного забезпечення й оцінки внутрішніх та зовнішніх загроз порушення сталості його майнового стану.

Зростання обсягу виробництва продукції є головною ознакою підвищення рівня ефективного використання основних засобів будь-якого підприємства. Найважливішими шляхами підвищення ефективності використання основних виробничих засобів підприємства є: поліпшення складу, структури і стану основних виробничих засобів підприємства; удосконалення планування, управління і організації праці та виробництва; зниження фондомісткості, підвищення фондовіддачі та продуктивності праці на підприємстві; підвищення та розвиток матеріального та морального стимулювання праці, організація моніторингу й контролю за динамікою останнього й прийняття управлінських рішень [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анализ хозяйственной деятельности: [Учеб. для экон. специальностей вузов] / М. Ф. Дьячков, И. А. Белобжецкий, А. Ш. Маргулис и др. ; Под ред. В. А. Белобородовой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1985. — 352 с.

2. Баканов М.И. Теория экономического анализа: Учеб. для студентов экон. специальностей / М.И. Баканов, А.Д. Шеремет — 4-е изд., доп. и перераб. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 415 с.
3. Бетге Йорг. Балансоведение / Бетге Йорг [пер. с нем. науч. ред. В.Д. Новодворский; Вступ. А.С. Бакаева]. — М.: Бух. учет, 2000. — 454 с.
4. Економічний аналіз: Навч. посіб. / [М. А. Болдох, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.] ; За ред. М. Г. Чумаченка ; Київ. нац. экон. ун-т. — К.: КНЕУ, 2001. — 540 с.
5. Ионин Е. Е. Оценка имущественного положения предприятий [Текст]: дис... д-ра экон. наук: 08.00.08 / Ионин Евгений Евгеньевич; Донецкий национальный ун-т. — Донецк, 2007. — 576 с.
6. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В.Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
7. Мних С.В. Економічний аналіз: Підручник / С.В. Мних. — Київ: Центр навчальної літератури, 2003. — 412 с.
8. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. ; пер. с англ. 4-го изд. А. В. Чмеля, Д. Н. Исламгулова. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 496 с.
9. Палий В.Ф. Новая бухгалтерская отчетность. Содержание и методика анализа / В.Ф. Палий — М.: Контроллинг, 1991. — 64 с.
10. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання. Підручник / П.Я. Попович — 3-є вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 630 с.
11. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающ. по экон. спец. и направлениям / Г.В. Савицкая — 2-е изд., перераб. и доп. — Минск: Экоперспектива, 1998. — 498 с.
12. Финансово-кредитный словарь / Под. ред. В.П. Дьяченко. — М.: Финансы, 1964. — Т. 2: М-Я. — 688 с.
13. Финансово-кредитный словарь: В 3 т. / Гл. ред. Н.В. Гаретовский. — М.: Финансы и статистика, 1988. — Т. 3: Р — Я. — 511 с.
14. Экономический анализ: Учебник для вузов / Под ред. Л.Т. Гиляровской. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 527 с.
15. Пономаренко Є. Д. Фінансовий аналіз: конспект лекцій / Є. Д. Пономаренко // [Електронний ресурс]. — <http://inpos.com.ua/149>.

Одержано 28.03.11

Анализ имущества предприятия является составляющей оценки его финансового состояния. Имущественное состояние определяет финансовое, а последнее является одной из качественных характеристик имущественного. Укрепление имущественного состояния предприятия на основе управления его платежеспособностью и ликвидностью, которая концептуально отвечает

інтересам власників, являється однією з цільових задач забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Ключеві слова: аналіз, імущество, фінансове становище, стійкість, імущественне становище, фінансові ресурси, баланс.

The analysis of enterprise assets is a constituent of the appraisal of its financial situation. The property status determines the financial one, and the latter is one of the qualitative characteristics of property. The strengthening of the property status of an enterprise with the help of management of its solvency and liquidity is one of the main tasks of ensuring financial security for an enterprise.

Key words: analysis, property, financial situation, stability, property status, financial resources, balance.

УДК 336.226

ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва
Н.О. БИКАДОРОВА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовані недоліки формування доходів та фінансування витрат вітчизняних місцевих бюджетів та обґрунтовано необхідність децентралізації бюджетних ресурсів в Україні.

Сучасний стан розвитку місцевих фінансів в Україні та досвід функціонування муніципальних бюджетів розвинутих країн світу засвідчив необхідність децентралізації бюджетних ресурсів та підвищення рівня фінансової незалежності вітчизняних місцевих громад.

Слід зазначити, що недоліки бюджетної системи України та багатьох інших країн світу, найсуттєвішим із яких є концентрація бюджетних ресурсів переважним чином у державному бюджеті, не могли залишитись поза увагою дослідників фінансово-економічних відносин. Зокрема, вивченню проблематики функціонування бюджетів та розподілу фінансових ресурсів, мобілізованих державою, між бюджетами різних рівнів присвячено праці відомих як зарубіжних так і вітчизняних вчених, серед яких особливої уваги заслуговують праці В. Андрушенка [2; 3], Д. Боголепова [5], О. Василика [8], О. Кириленко [12], В. Лебедева [13], Р. Масгрейва [28], В. Оутса [29], Ч. Тібо [23], Л. Якобсона [26] та багатьох інших науковців. Поряд з цим, слід зазначити, що в їх працях та в публікаціях з цього приводу інших вчених

недостатня увага приділялась децентралізації фінансових ресурсів бюджетів місцевих громад.

Перелічене зумовлює необхідність подальших пошуків шляхів розвитку бюджетних відносин в Україні, що й було першопрчиною цієї публікації.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, табличний, графічний методи та метод порівняння.

Результати дослідження. Фінансова самостійність місцевого самоврядування на практиці проявляється в правах територіальних громад та їх органів влади на володіння, користування і розпорядження майном, що належить до комунальної власності, а також у наявності власних фінансових ресурсів та їх достатності для виконання муніципалітетами їх функцій і повноважень. Поряд з цим, ключовою проблемою виконання вітчизняних місцевих бюджетів є низький рівень питомої ваги їх витрат у загальній сумі видатків консолідованого бюджету, що не дозволяє їм належним чином фінансувати основні потреби місцевих громад.

Зокрема, як свідчать результати дослідження, витрати вітчизняних місцевих бюджетів складають менше 1/4 загальної суми видатків зведеного бюджету України (табл. 1).

1. Динаміка видатків місцевих бюджетів та їх питомої ваги у витратах зведеного бюджету України*

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Загальна сума видатків зведеного бюджету України, млрд грн	171,8	219,9	297,9	273,0	330,9
З них видатки місцевих бюджетів, млрд грн	39,9	58,3	73,9	71,1	80,5
Частка видатків місцевих бюджетів в загальній сумі витрат зведеного бюджету, %	23,2	26,5	24,8	26,0	24,3
Частка видатків місцевих бюджетів за рахунок власних джерел доходів (місцевих податків і зборів) у загальній сумі витрат зведеного бюджету, %	2,8	2,9	3,0	2,5	2,6

*Складено за даними: Сунцова О.О. Особливості організації формування доходної бази місцевих бюджетів / О.О. Сунцова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. — 2011. — № 2. — С. 87–91.

В зв'язку з цим, варто відмітити, що важливим положенням, яке регламентує автономність місцевого самоврядування є принцип, передбачений Європейською Хартією місцевого самоврядування, сутність якого зводиться до того, що частина власних доходів місцевих бюджетів має формуватись за рахунок місцевих податків і зборів, ставки яких у межах закону повинні визначити самі органи місцевого самоврядування [11].

В той же час, вітчизняні місцеві органи влади мало що роблять для розширення бази оподаткування та вдосконалення справляння місцевих податків. Незважаючи на те, що їм надано право встановлювати місцеві податки і збори, питома вага цих платежів у доходах зведеного бюджету, як засвідчили дані таблиці 1, становить в середньому по Україні 2,5–3% [24, с. 216; 21]. В той же час у більшості країн Західної Європи частка місцевих податків в структурі бюджетних ресурсів досягла 30% [25, с. 121]. Саме завдяки недостатній ефективності місцевого оподаткування, в більшості регіонів України нині загострилась проблема фінансового забезпечення муніципальних бюджетів, вирішення якої поклав на себе Уряд. В той же час, держава для виконання своїх функцій сама повинна мати необхідні ресурси, які мають спрямовуватися на фінансування потреб економічного і соціального розвитку всієї України, а не забезпечувати розвиток окремих регіонів чи місцевих громад.

З цієї причини, важливими завданнями для держави на сучасному етапі розвитку бюджетних відносин є забезпечення стабільного надходження бюджетних доходів до державної казни та децентралізація значної частини бюджетних ресурсів з метою їх використання для виконання завдань та функцій місцевих бюджетів різних рівнів. В міру децентралізації економічної і фінансової політики держави, повинна зростати роль регіонів у вирішенні соціальних проблем, забезпеченні ефективного розвитку продуктивних сил та фінансуванні потреб місцевих громад. Для виконання цього завдання місцеві органи влади повинні мати достатню кількість власних фінансових ресурсів, що дозволить їм забезпечувати населення необхідними соціальними послугами та виконувати інші завдання і функції муніципалітетів.

Саме ці завдання покликана вирішити теорія децентралізації. Категорія „децентралізація” (від латинського *de* — заперечення, *centralize* — середній, центральний) на етапі виникнення цієї теорії означала „знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення повноважень базових органів влади і управління” [20, с. 164]. Теорія децентралізації передбачає перерозподіл адміністративних функцій та виділення тих із них, що належать виключно до компетенції держави, а також таких, що „...надаються громадам шляхом делегування повноважень” [16, с. 82].

При цьому окремі вчені [1, с. 339] розглядали децентралізацію як розширення компетенцій місцевих органів влади і управління, та певне скорочення повноважень держави [13, с. 29].

Ключова ідея теорії децентралізації полягає у передачі органам місцевого самоврядування прав стосовно вирішення питань, пов'язаних із потребами місцевих жителів. Ще класик російської фінансової науки В. Лебедев відмітив, що "місцеві інтереси набагато краще можуть бути оцінені на місцях, ніж центральною владою, яка задовольняє останні за вищу ціну, ніж при забезпеченні їх місцевою владою [13, с. 13]. Цю ж думку поділяв також інший відомий російській фінансист початку ХХ століття Д. Боголепов, який

зауважив, що „окрім тих функцій, які держава виконує як єдине ціле, в кожній її частині існує цілий ряд потреб, що не мають загальнодержавного значення, але є важливими для кожної окремої території. Слід зазначити, що забезпечити задоволення більшості таких потреб держава просто не має змоги. Крім того, на місцях краще знають проблеми та побажання місцевого населення, тому передача окремих функцій держави на локальний рівень сприяє задоволенню інтересів жителів конкретних місцевих територій” [5, с.198].

Необхідно відмітити, що з позиції розподілу функцій між гілками влади виділяють політичну, адміністративну та фінансову децентралізацію: (рис. 1).

Рис. 1. Складові децентралізації функцій і повноважень між державою та органами місцевого самоврядування [3, 6, 9, 12, 24]

Політична децентралізація має на меті делегування політичної влади утвореним напівавтономним субнаціональним органам управління, які мають визначені права і є політично підзвітними місцевим виборцям. Прихильники політичної децентралізації вважають, що вона забезпечує більшу поінформованість у процесі прийняття рішень і краще забезпечує різноманітні потреби суспільства. Ефективність політичної децентралізації зумовлюється делегуванням територіальним громадам чітко визначених прав та можливостей стосовно формування власних органів управління а також обмеженням рівня контролю за діяльністю місцевої влади з боку держави.

Під адміністративною децентралізацією розуміють передачу управлінських функцій від центральних органів влади до муніципалітетів, а також суттєве розширення повноважень місцевих громад [23, с. 21; 24, с. 179].

Адміністративна децентралізація поділяється на власне децентралізацію та деконцентрацію. Деконцентрація передбачає передачу прав щодо прийняття відповідних рішень представникам центрального уряду на місцях, а також розподіл влади між гілками одного рівня управління. Децентралізація ж має на меті передачу центральним урядом своїх повноважень і прав на прийняття рішень органам місцевого самоврядування. Децентралізація та деконцентрація мають низку спільних ознак, але є двома різними видами переміщення владних повноважень від центру до органів влади місцевого рівня [6; 10, с. 19].

Британські вчені крім того виділяють категорію деволюція. Деволюція має регіональний характер та асоціюється з передачею центральним урядом повноважень субнаціональним одиницям при збереженні суверенітету центру. Деволюція поділяється на законодавчу, яка передбачає, що регіональній владі надається право приймати власні закони, та адміністративну, сутність якої зводиться до того, що субнаціональним органам влади передаються права на реалізацію фінансової і управлінської політики держави з врахуванням специфіки певного регіону. Такі форми адміністративної децентралізації, як деконцентрація і деволюція, властиві також і фінансовій децентралізації [6, 10; 23, 24].

Виникнення теорії фінансової децентралізації та її бурхливий сучасний розвиток зумовлюється тим, що лише децентралізація бюджетних ресурсів є передумовою зростання ефективності соціальних послуг та максимального їх наближення до споживачів, для вдосконалення системи управління регіонами та місцевими громадами та підвищення ефективності вирішення завдань і функцій місцевих органів влади, а також зростанням необхідності фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Фінансова (фіскальна) децентралізація — це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і місцевими рівнями управління. Основоположником теорії фіскальної децентралізації був американський економіст Ч. Тібо. На його думку, саме фіскальна децентралізація дає змогу місцевим органам влади бути автономними в процесі фінансування потреб місцевих громад та під час забезпечення населення соціальними послугами [23, с. 119].

Значний внесок у розвиток теорії фінансової децентралізації зробив відомий англійський вчений В. Оутс, який вважав, що децентралізація — це право місцевих органів влади на незалежне прийняття рішень щодо фінансових питань та управління місцевими територіями [28, р. 103].

За В. Оутсом децентралізація не впливає на рівень витрат, але децентралізовано прийняте рішення стосовно надання суспільних послуг є більш ефективним, оскільки враховує конкретні потреби жителів відповідної місцевої території [28, р. 107].

Оскільки децентралізація передбачає розподіл функцій та повноважень, важливим завданням при цьому є визначення тих із них, які варто передавати місцевому самоврядуванню та тих, що їх слід віднести до компетенції держави. Р. Масгрейв [2, р. 24] розробив класифікацію суспільних завдань, яка визначає доцільність закріплення тих чи інших функцій між відповідними рівнями влади і управління. На його переконання, основною функцією муніципалітетів має бути розподільна. Тобто головним завданням місцевої влади є забезпечення місцевого населення максимальною кількістю суспільних послуг і при цьому, такі послуги повинні фінансуватись виключно за рахунок муніципалітетів [2, р. 48].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що, проводячи політику фінансової децентралізації, держава мусить розподілити функції і

повноваження між різними рівнями управління. При цьому потрібно чітко визначити, які повноваження доцільно закріпити за тією чи іншою гілкою влади. Крім того, необхідно забезпечити постійність такого розподілу функцій, оскільки, в іншому випадку виникне проблема конкуренції компетенцій між гілками влади в межах країни. Слід також зазначити, що розмежування повноважень автоматично вирішує проблему поділу бюджетних ресурсів між рівнями управління.

Компетенції органів місцевого самоврядування у кожній країні різні, проте місцева влада мусить вирішувати питання, в яких зацікавлені безпосередньо місцеві жителі. Так, в більшості країн світу органи місцевого самоврядування надають транспортні послуги, послуги з водопостачання, вивезення сміття, охорони здоров'я, впорядкування вулиць, початкової освіти, тощо [1, с. 23; 4, с. 39; 12, с. 28].

Делеговані державою повноваження встановлюються у законодавчому порядку урядом і передбачають передачу необхідних муніципалітетам фінансових і матеріальних ресурсів. При цьому виконання таких функцій, як правило контролює держава [14; 18; 22]. Варто відзначити, що таке делегування повноважень є найпоширенішою формою фінансової децентралізації і може здійснюватися на підставі угоди сторін чи шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Повноваження органів місцевого самоврядування щодо визначення джерел доходів локальних бюджетів передбачають бюджетну самостійність, незалежність щодо встановлення комунальних тарифів та місцевих податків. Як відомо, під бюджетною самостійністю розуміють права органів місцевого самоврядування мати власні бюджети, самостійно їх затверджувати та виконувати. Незалежність при встановленні комунальних тарифів — це право місцевої влади проводити власну тарифну політику щодо комунальних платежів [25, с. 213].

Податкова ж самостійність передбачає право встановлення місцевих податків, їх ставок, пільг і визначення податкової бази. При цьому, рівень фіскальної автономії залежить від ролі муніципальних органів управління в економічній системі держави. Якщо органи місцевого самоврядування проводять політику, що розроблена вищестоящими органами управління, то потреби в податковій автономії немає. Якщо ж муніципалітети виконують власні видаткові програми, а також самостійно визначають обсяги і якість послуг, що ним надаються, то відсутність можливості впливу на розміри податкових надходжень в органів місцевого самоврядування призведе на практиці до відсутності їх впливу на доходну базу місцевих бюджетів.

Важливим показником фінансової автономії адміністративно-територіальної одиниці є коефіцієнт податкоспроможності. Цей показник використовується в практиці податково-бюджетного регулювання багатьох країн світу. Для того, щоб розрахувати зазначений показник, необхідно спочатку визначити рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці. Податкоспроможність території — це показник, який

характеризує абсолютний розмір ВВП, що виробляється в її межах на душу населення і який може бути базою справляння місцевих податків. Потім так само розраховується показник середньої податкоспроможності в масштабах усієї країни як частка ВВП на душу населення, що може бути базою справляння місцевих податків. Співвідношення між податкоспроможністю окремої території та середньою податкоспроможністю в межах країни називають коефіцієнтом податкоспроможності. Цей коефіцієнт може бути більшим або меншим від одиниці. Якщо територія має коефіцієнт менший за 1, то така територія отримує фінансову допомогу в процесі фінансового вирівнювання. Якщо ж цей коефіцієнт по відповідній місцевій території більший за 1, то вона є фінансовим донором [29, р. 147].

Території з малою податкоспроможністю (так звані бідні території) мають об'єктивно зумовлений низький рівень фінансової незалежності. І навпаки, території з високою податкоспроможністю, (багаті території) мають вищий рівень фінансової автономії. Це ж стосується і територій, коефіцієнт податкоспроможності на рівні середніх показників.

Коефіцієнт податкоспроможності є показником автономії місцевого органу влади та рівня його незалежності від фінансового вирівнювання, що може здійснюватись урядом.

Варто відзначити, що розподіл функцій між бюджетами певною мірою залежить від адміністративно-територіального устрою країни, який є основою побудови її бюджетної системи. При цьому, наявність двох чи більше рівнів бюджетної системи потребує поділу бюджетів на державний і місцеві. У федеративних країнах останні поділяються на бюджети субнаціонального рівня (штати — у США, землі у Німеччині, кантони у Швейцарії) і власне органів місцевого самоврядування [19]. Політика фінансової децентралізації визначає взаємовідносини між цими бюджетами щодо розподілу доходів і видатків, відповідальності та надання міжбюджетних трансфертів.

Кім того, країни з федеративним державним устроєм проводять політику фіскального федералізму — вищої форми фінансової децентралізації. Він передбачає розподіл функцій і повноважень між федеральною владою і органами влади територіальних громад у фінансовій сфері, що ґрунтується на законодавчо закріплених нормах і нормативах. Принципи фіскального федералізму останнім часом дедалі ширше застосовують також окремі унітарні держави.

Досягнення оптимального розподілу функцій між різними гілками місцевої влади — головне завдання теорії бюджетного федералізму, окремі прихильники якого вважають, що він передбачає певну самостійність не лише у визначенні потреб та забезпеченні громадян суспільними послугами, але й у мобілізації ресурсів з метою їх фінансування [26, с. 288].

Бюджетний федералізм передбачає проведення бюджетної децентралізації з метою підвищення якості суспільних послуг, що надаються громадянам за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, одним із напрямів яких може бути передача повноважень від уряду до органів місцевого

самоврядування, що обов'язково супроводжується передачею відповідних джерел фінансових ресурсів [24, с. 264].

Найточніше, на наш погляд, визначення бюджетного федералізму дає відомий дослідник західної фінансової думки В.Л. Андрущенко, який зазначає, що бюджетний федералізм — це законодавчо закріплена стратегія розподілу функціональних повноважень та відповідальності державної, регіональної, місцевої влади з компромісним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ланками бюджетної системи на засадах політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної й міжнаціональної солідарності [2; 3].

Як випливає з даного трактування, важливою функцією бюджетного федералізму є забезпечення витрачання бюджетних ресурсів на тому рівні влади, на якому вони дають максимальний ефект.

Поряд з цим, на нашу думку, бюджетний федералізм більш доцільним було б називати податково-бюджетною децентралізацією, адже він передбачає пряме зарахування податків за встановленими пропорціями розподілу до бюджетів всіх рівнів з метою забезпечення належного фінансування потреб бюджетів та територіальних громад. Правильно побудована модель бюджетного федералізму має регулюючий характер, тому що дає змогу оптимізувати потреби місцевих територій відповідно до їх фінансових можливостей. На противагу цьому в разі застосування дозвільних чи розподільчих форм надання бюджетних ресурсів в умовах їх хронічного дефіциту об'єктивно формуються передумови для корупції. Нераціонально побудовані фінансові відносини за умов бюджетного федералізму спричиняють ситуації, коли місцева влада не бачить для себе вигоди від економічного розвитку місцевих територій, якими вона керує, що, в свою чергу, заважає їх процвітання.

Україна після ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування [11] визначилась стосовно необхідності бюджетної децентралізації та бюджетного федералізму. Крім того, віхами на шляху нашої держави до фінансової децентралізації були прийняття Бюджетного Кодексу України та Податкового Кодексу України [7; 17].

Поряд з цим, об'єктивною необхідністю для держави є оцінка рівня фінансової децентралізації, з метою визначення оптимального його розміру. Зважаючи на особливий статус України, що є європейською країною, та, поряд з цим, має певні адміністративно-територіальні особливості і свою історію, важливим завданням для вітчизняних науковців розробка методичних підходів до визначення показників децентралізації бюджетних ресурсів та обґрунтування оптимальних величин зазначених показників. На наше глибоке переконання, під час їх розробки необхідно враховувати не лише діючу практику застосування показників фінансової децентралізації, що використовуються в розвинутих країнах світу, але й вітчизняні реалії бюджетного менеджменту, адміністративно-територіальний поділ України, її бюджетну систему, бюджетний устрій.

Висновок. Недоліки сучасного механізму формування доходів та фінансування витрат бюджетів вітчизняних муніципалітетів зумовлюють необхідність децентралізації значної частини бюджетних ресурсів. Поряд з цим, завданням для науковців на сучасному етапі розвитку бюджетних відносин є розробка методичних підходів до визначення оптимальних показників рівня бюджетної децентралізації, який не лише дозволив би муніципалітетам належним чином виконувати їх завдання і функції, але й не зашкодив державі.

Зважаючи на безальтернативність для України політики децентралізації бюджетних ресурсів, саме методологічним підходам до визначення показників бюджетної самостійності муніципалітетів слід присвятити подальші пошуки в даній галузі наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авалов З. Децентралізація і самоуправління у Франції. / З. Авалов — СПб. — 1905. — 427 с.
2. Андрущенко В.Л. Національні схеми бюджетного феодалізму / В.Л. Андрущенко, О.П. Кириленко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. — Вип. 26. — К.: ВПЦ «Київський університет»: Ін-т міжнар. Відносин — 2001. — С. 67–74.
3. Андрущенко В.Л. Федералізм міжбюджетних відносин: зарубіжні моделі та вітчизняні проблеми / В.Л. Андрущенко, О.П. Кириленко // Підприємництво, господарство і право. — 2001. — № 7. — С. 91–94.
4. Бежаев О.Г. Межбюджетные отношения: теория и практика реформирования / О.Г. Бежаев — М.: Экзамен Плюс — 2010. — 158 с.
5. Боголепов Д.П. Краткий курс финансовой науки: Учеб. для вузов. / Д.П. Боголепов — Х.: Пролетарій — 1929. — 298 с.
6. Бюджетна децентралізація: Фінансово-Економічний Словник. Економічна Онлайн Енциклопедія — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://fes.net.ua/?p=1419>.
7. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 року — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.
8. Василик О.Д. Державні фінанси України: Навчальний посібник. / О.Д. Василик — К.: Вища школа — 2004. — 685 с.
9. Горват Т. Державні фінанси в різних політичних системах / Т. Горват — К.: Основи — 1998. — 315 с.
10. Дрезденська О.С. Теоретичні засади фінансової децентралізації / О.С. Дрезденська // Фінанси України. — 2002. — № 8. — С. 19–25.
11. Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України № 52/97 — ВР від 15.07.97 року — [Електронний ресурс] — Режим доступу: // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ “Ліга”. — 2011.
12. Кириленко О.П. Місцеві фінанси. Підручник. / О.П. Кириленко — К.: “Знання” — 2006. — 677 с.

13. Лебедев В.А. Местные налоги. / В.А. Лебедев — СПб.: Типогр. А.М. Вольфа — 1886. — 256 с.
14. Лилик О.Я. Міжбюджетні відносини в економічній системі держави / О.Я. Лилик // Фінанси України. — 2002. — № 6. — С. 30–35.
15. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблематика и политика. / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю — К.: Хагар-Демос — 2009. — 863 с.
16. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. / Ю. Панейко — Мюнхен — 1963. — 175 с.
17. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2011.
18. Полозенко Д.В. Міжбюджетні відносини і регіональні інтереси / Д.В. Полозенко, Ю.А. Глущенко // Фінанси України. — 2000. — № 4 — С. 3–7.
19. Рівні бюджетної системи — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://uk.wikipedia.org/wiki/Бюджетна_система — 2011.
20. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарлупа. — К.: Наукова думка — 2009. — 680 с.
21. Сунцова О.О. Особливості організації формування доходної бази місцевих бюджетів / О.О. Сунцова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. — 2011. — № 2. — С. 87–91.
22. Сунцова О.О. Вплив рівня децентралізації на доходну базу місцевих бюджетів / О.О. Сунцова // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку): Збірник наук. праць за матеріалами науково-практичної конференції. — Ірпінь, 2001. — С. 285–288.
23. Тібо Ч. Економічна теорія фіскальної децентралізації в публічних фінансах: необхідність, джерела й використання. Ч. Тібо — К.: Знання — 1961. — 198 с.
24. Фінанси./ Підручник за ред. С.І. Юрія та В.М. Федосова. — К.: ”Знання” — 2008. — 611 с.
25. Христенко В.П. Межбюджетные отношения и управление региональными финансами: проблемы, перспективы. / В.П. Христенко — М.: Дело — 2009. — 608 с.
26. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: Основы теории государственных финансов: Учебник для вузов / Л.И. Якобсон — М.: Аспект Пресс — 2009. — 319 с.
27. Яценко А. Теория федерализма. / А. Яценко — Юрьев — 1912. — 154 с.
28. Musgrave R.A. Who Should Tax, Where and What? In C.Meluse (ed.) Tax Assignment in Federel Countries / R.A. Musgrave — Canberra: Australian National University.: Press — 1983 — 219 p.
29. Outes W. Fiscal Federalism. / W. Outes — N.Y.: Harcourt Brase Jovanovich, Juc. — 1972. — 412 p.

Одержано 28.03.11

В настоящее время в Украине возникла необходимость децентрализации бюджетных ресурсов с целью обеспечения максимального количества социальных услуг за счет бюджетов базисного уровня. В то же время, практическое использование политики бюджетной децентрализации требует разработки подходов к определению оптимальных показателей уровня бюджетной децентрализации в Украине.

Ключевые слова: *доходы местных бюджетов, расходы местных бюджетов, бюджетная децентрализация, бюджетный федерализм.*

Presently in Ukraine there is a necessity of decentralization of budgetary resources with the purpose of providing maximum amount of social services by means of the budgets of basic level. At the same time, the practical use of budgetary decentralization policy requires the development of approaches to the determination of optimum indexes of the level of budgetary decentralization in Ukraine.

Key words: *profits of local budgets, local budget expenditures, budgetary decentralization, budgetary federalism.*

УДК 631.115

КОНСТРУКТИВНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

На основі узагальненого світового досвіду, визначено та обґрунтовано конструктивні пріоритети гармонізації фінансування та розроблені дієві заходи щодо їх практичного застосування на макро- та мікрорівнях.

В умовах пошуку шляхів регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств та створення для них сприятливого фінансового середовища, необхідним є аналіз світового досвіду фінансування аграрного сектору, який дав поштовх до зміни аграрної політики цих країн, а також з'ясувати його вплив на сільськогосподарські підприємства таких держав, і відповідності такого досвіду умовам розвитку вітчизняних підприємств.

Методика досліджень. Теоретичним та методологічним інструментарієм пошуку є критично наукове та творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних науковців. У розвідці застосовувалися методи теоретичного узагальнення і порівняння — для розкриття сутності та виявлення основних тенденцій фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств на мікро- і макрорівнях в Україні.

Результати досліджень. Розглянувши зарубіжний досвід, необхідно зазначити, що при вирішенні проблем фінансування сільськогосподарських

підприємств, можуть застосовуватись різні методи фінансування, враховуючи особливості конкретної країни.

Для фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах використовуються „система прямих і непрямих важелів державного впливу: цінові важелі й тарифи, квоти, податки, експортні програми, імпорتنі ліцензії, політика державних цін та їх стабілізація; прямі платежі; субсидії на матеріально-технічні ресурси; страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві; фінансування науково-дослідних та інших робіт, що впливають на зменшення виробничих витрат” [1, с.125].

Як свідчить досвід розвинених країн, специфічні умови сільського господарства, диктують необхідність особливого підходу до системи фінансової підтримки з боку держави. Найважливішою ціллю державного втручання в аграрну економіку на Заході є підтримка фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників, що включає методи впливу на прибуток фермерів, структуру та обсяг сільськогосподарського виробництва, аграрний і продовольчий ринок, внутрішні і зовнішні відносини з метою створення стабільних економічних, правових, соціальних і екологічних умов щодо розвитку аграрного сектора.

Так, наприклад, для аграрного сектору США, притаманне ринкове регулювання та державне втручання одночасно. Більшість програм підтримки сільськогосподарського виробництва, з використанням коштів федерального бюджету та суспільних ресурсів, контролює Міністерство сільського господарства, і здійснюються через такі кредитні інституції, як Товарно-кредитна корпорація, Система кредитування фермерів, Адміністрація у справах фермерів. Конкретні заходи підтримки сільськогосподарських товаровиробників США можна об'єднати в групи за такими напрямками (рис. 1).

Зазначимо, що за характером впливу на виробництво сільськогосподарської продукції, виокремлюють заходи прямого та опосередкованого впливу.

„У Канаді та США співвідношення бюджетних виплат — прямих і непрямих — в аграрну сферу складає прямих — 21 і 24% відповідно, непрямих — решта. Непрямі заходи в ЄС становлять 90% та здійснюються у формі субсидій. У зарубіжних країнах в контексті державної підтримки чільне місце належить підтримці цін” [2].

Крім фінансової підтримки з боку держави, сільськогосподарські товаровиробники США фінансуються через інші кредитно-фінансові інституції, компанії (фірми) тощо.

Фінансування операційної діяльності здійснюється шляхом „отримання короткострокових кредитів (або виробничих чи операційних позик), які мають термін погашення до 12 місяців і використовуються на придбання товарів, необхідних для виробництва протягом усього виробничого циклу (насіння, добрив, кормів тощо) з виплатою після збирання врожаю та реалізації худоби” [3, с.127].

Рис.1. Механізм фінансування аграрного сектору США

Найвні статистичні дані, що відображають використання кредиту в аграрному секторі США, показують, що найбільші можливості його отримання мають високодоходні фермерські господарства. Це підтверджує різниця між заборгованістю кредиторам великих ферм і боргом дрібних фермерських господарств. „Якщо борг великих комерційних ферм за надання позик під

рухоме і нерухоме майно в 2005 р. складав 90,4% в загальній заборгованості господарств, то боргові зобов'язання дрібних фермерів характеризувала величина, рівна 2,7%” [4].

Таким чином, специфіка інституційної підтримки аграрного сектора в США характеризується стимулюванням ефективно функціонуючих суб'єктів господарювання. Такий підхід пояснюється тим, що урядові нормативно-правові акти, пов'язані з інституційною підтримкою аграрного сектора, сприяють розвитку експортно-орієнтованого виробництва. В даному аспекті реалізація відповідних положень Бюджетного кодексу, рівно як і діючих правил кредитування, страхування і оподаткування, стимулює економічне зростання переважно високодохідних ферм.

Американський вчений Деніел Грізвольд, вказує на те, що немає ніяких обґрунтованих причин, по яких федеральний уряд повинен продовжувати субсидування фермерів і компаній, особливо тих, що і без того залишаються прибутковими. Так, найбільшим реципієнтом державної допомоги в аграрному секторі стала фірма Riceland Foods з Штуттгарта (штат Арканзас). В 2004 році вона отримала 68,9 мільйонів доларів у вигляді субсидій на виробництво рису, соєвих бобів, пшениці і кукурудзи — більше, ніж всі фермери в штатах Род-Айленд, Гаваї, Аляска, Нью-Гемпшир, Коннектикут, Массачусетс, Мен, Невада і Нью-Джерсі разом узяті. На другому місці серед одержувачів сільськогосподарських субсидій знаходилася фірма Producers Rice Mill з того ж Штуттгарта в Арканзасе — їй дісталосся 51,4 мільйони. В тому ж списку ми знайдемо багато фірм, що входять в список 500 найприбутковіших компаній країни, що складається журналом Fortune, наприклад Archer Daniels Midland і International Paper, а також корпорації, які у більшості людей взагалі не асоціюються з сільським господарством — у тому числі Chevron, Caterpillar і Electronic Data Systems.

Звичайно в Україні також має бути запроваджена така фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств, відповідна значенню галузі і яка буде спрямована на забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Але підтримувати тільки високодохідні сільськогосподарські підприємства, на нашу думку, в сучасних умовах не доцільно, тому що, такий підхід буде стримувати розвиток вітчизняного аграрного сектору.

В Канаді вважають, що сільське господарство є фактором соціальної стабільності, оскільки забезпечує населення продуктами харчування, сприяє збереженню природного навколишнього середовища та ефективному використанню природних ресурсів, тому державна підтримка є найшвидшим способом сприяти розвитку галузі, яка має стратегічне значення для економіки країни. Крім того, державна підтримка запобігає різким коливанням доходів фермерів, і в такий спосіб додає стабільності економіці загалом та внутрішньому фінансовому ринку зокрема.

Фермери Канади отримують державну підтримку на провінційному та федеральному (центральному) рівнях.

Серед програм федерального рівня слід відзначити:

1. Національну програму стабілізації чистого доходу (NISA) — яка виступає особливим механізмом захисту доходів фермерів, гарантуючи, що за несприятливих умов, рівень доходу залишиться не нижчим як його величина протягом останніх трьох років. При цьому відкривається спеціальний рахунок NISA, джерелом наповнення якого є мінімальний внесок фермера, який складає 3% від обсягу його чистого доходу від реалізації продукції, що формується за результатами поточного фінансового року та кошти, що надходять від центральних та провінційних органів влади в рівнозначному, з внеском фермера, обсязі. В разі зниження доходу фермерського господарства, фермер має право на відшкодування різниці з рахунку NISA;

Програму уніфікації цін через Пшеничну Палату Канади (CWB) — передбачає продаж пшениці та ячменю від імені канадських виробників на зовнішньому ринку та для переробки на внутрішньому ринку. Фермери продають зерно Пшеничній Палаті у зручний для них час і отримують при цьому встановлену початкову ціну, однакову для всього зерна, що належить до одного класу. Наприкінці сільськогосподарського року Пшенична Палата робить остаточний розрахунок та виплачує виробникам решту коштів. Остаточна ціна, яку отримує фермер, залежить тільки від якості зерна.

Програму авансових платежів — яка передбачає видачу готівки авансом під весняну посівну — SCAP (Весняна програма авансових платежів) або восени під зерно, що зберігається на фермі — AMPA (Акт щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції). Згідно весняної програми авансування під посівну фермер може отримати кошти на загальну суму до 250 000 канадських доларів. Перші 50 000 доларів звільняються від сплати відсотків на період до 31 серпня, або до моменту остаточного повернення позики, залежно від того, яка подія настане раніше. На суму авансу понад 50000 доларів сплачуються відсотки за встановленою ставкою.

Програму підтримки узгодженого рівня виробництва — полягає в продажу виробникам квот на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції (головним чином це стосується виробництва молока та продукції птахівництва, тобто продукції, яка реалізується виключно всередині країни), при цьому вони мають гарантований збут своєї продукції за ціною, яку розраховують на підставі внутрішнього попиту.

Водночас з програмами загальнодержавної підтримки, в Канаді діють програми державної підтримки фермерів на провінційному рівні.

Проте, необхідно відмітити, що в західних країнах проходить перебудова моделей державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Так, в країнах Європейського Союзу (ЄС), відбувається перегляд системи субсидування аграрних виробників. Основні положення реформування аграрної політики країн членів ЄС полягає в наступному:

- відміна зв'язку між обсягами аграрного виробництва і розміром виплачуваних фермерам субсидій та зменшення їх обсягів на 7% в 2010 р., і на 10-13% у 2013 р.;
- скасування субсидій з 2010 р. на тверду пшеницю та оливкове масло, а з 2012 р. — на яловичину, телятину, рис, горіхи, насіння, картопляний крохмаль; зменшення кількості урядових обмежень на виробництво деяких зернових культур;
- поступове збільшення квот на виробництво молокопродуктів на 1% щороку до їх скасування у 2014 р. та посилення контролю за недопущенням зниження цін на молоко та збитків для фермерів;
- виведення з ринку неконкурентоспроможних виробників, які існують за рахунок європейських фондів і не можуть працювати без бюджетної підтримки;
- фінансування програм перепрофілювання сільськогосподарських робітників, спонукання їх до гнучкішого реагування на зміни попиту і пропозиції.

В умовах економічної кризи багатомільярдні субсидії сільському господарству стають усе більш обтяжливими для бюджету ЄС. Варто підкреслити, що „нинішня система субсидіювання аграрного сектора обходиться бюджету ЄС в суму біля 43 млрд євро. Визначено, що така система субсидування веде до надвиробництва і втрати якості продукції. Втім, зниження загальних витрат бюджету на аграрний сектор теж входить в плани європейських властей. Якщо на піку, в 2006 р., їх доля в загальному бюджеті складала 62%, то зараз — 45%, а до 2013 р. цей показник повинен зменшитися до 32%. Вивільнені кошти будуть перенаправлені на програми по захисту довкілля” [5].

Водночас, для збалансованої підтримки розвитку сільськогосподарських виробників країн Євросоюзу фінансування буде проводитись за новою системою, яка торкається, перш за все, способів (регіоналізація або зближення норм індивідуальних виплат) і термінів (2009 або 2010 рр.) коректування єдиного аграрного платежу фермерам; принципів і термінів можливого збереження зв'язку такого платежу з об'ємом виробництва (Греція добирається цього для виробництва тютюну, Голландія і ФРН — картопляного крохмалю, а Великобританія, Данія і Швеція вимагають повного відділення виплат від конкретних параметрів сільгоспвиробництва); можливості надання до 10% національних квот допомоги з бюджету ЄС на підтримку обмеженого кола галузей (м'ясного і молочного скотарства, вівчарства і козівництва, рисівництва) в несприятливих регіонах (Іспанія, Італія, Угорщина і Польща наполягають на розширенні числа субсидійованих галузей); інструментів управління кризами і ризиками, особливо страхування урожаїв і загальних фондів (Бельгія і Іспанія проти відміни існуючих національних зобов'язань по страхуванню, деякі країни виступають за розповсюдження страхування на тваринництво, а дії загальних фондів — на локальні екологічні проблеми

фермерів); відміни молочних квот з 2015 р. (багато країн побоюються повної відміни квот в низькоконкурентних (наприклад, гірських) регіонах, Голландія і Польща виступають за набагато більше щорічне збільшення квот в перехідний період, Іспанія, Італія і Португалія — наполягають на „асиметричному” підвищенні квот по країнах); підвищення норми обов'язкової модуляції до 13% до 2012 р. при додатковому скороченні виплат великим фермам, які одержують 100 тис євро і більш виробничих субсидій в рік; формального припинення інтервенції на ринках пшениці дурум, рису, свинини, введення нульової інтервенції на ринку кормового зерна і системи торгів для продовольчої пшениці, вершкового масла і сухого молока.

Таким чином реформування загальної аграрної політики країн Євросоюзу доводить, що державна фінансова підтримка сільгоспвиробників повинна враховувати не лише розвиток, а й стимулювати до самофінансування.

Досвід Нової Зеландії і Австралії показує, що фермери здатні не тільки вижити, але і процвітати в умовах відсутності значної державної підтримки. В обох країнах були в односторонньому порядку проведені всеосяжні реформи, що включали ліквідацію імпортних бар'єрів і субсидій для підтримки внутрішніх цін. Як і очікувалося, деякі фермерські господарства були вимушені скрутити свій бізнес, але багато інших змінили спеціалізацію відповідно до споживацького попиту. Результатом стало не масштабне скорочення аграрного сектора, а різке зростання інноваційної складової, продуктивності праці і об'ємів виробництва.

Проте, одним із досить розвинених механізмів фінансування сільгоспвиробників залишається кредитування.

Природно, що з урахуванням історичних традицій, конкретної фінансової обстановки існують значні відмінності в цій банківсько-кредитній сфері. Навіть в одному такому економічному угрупованні, як ЄС, роль і політика банків по відношенню до сільськогосподарського виробництва істотно розрізняються по країнах, що входять до нього.

Так, до провідних кредиторів, хранителів і розпорядників засобів аграрного сектора економіки Німеччини відносяться:

- група банків товариства „Раффайзен” та Союз німецьких народних банків, що об'єднують близько 1470 товариств, учасниками яких є фермери та підприємці сільських територій;
- система німецьких ощадних кас і жироцентралей;
- Сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті;
- Німецький поселенський і земельний банк в Бонні;
- Кредитний інститут відновлення у Франкфурті;
- приватні іпотечні банки.

Діяльність Сільськогосподарського рентного банку, Німецького поселенського і земельного банку, Кредитного інституту відновлення контролюється державою.

Відповідно до законів про центральні кредитні інститути у ФРН вже згаданий Сільськогосподарський рентний банк, який був створений як центральний сільськогосподарський банк з метою „залучення засобів і надання кредитів сільському господарству і харчовій промисловості (включаючи лісове господарство і рибальство)”.

Для фермерів Німеччини пільгове кредитування здійснюється або згідно Загальної програми аграрних кредитів, що пропонує зниження на 4 — 7% ставок по діючих кредитах, або згідно Програми інвестиційного стимулювання, де надаються позики під 1% річних.

Спеціальні програми „Молоді фермери”, „Сільське господарство”, участь в яких можуть взяти всі власники і орендарі земельних угідь, та „Оновлення села” пропонує фермерам Сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті – на – Майні. Для молодих фермерів позики видаються у віці до 40 років і за наявності п'ятирічної практики.

На фінансування пільгових позик рентний банк витрачає п'яту частину загального обсягу середньо- і довгострокових кредитів, а різниця перекривається за рахунок поточних доходів.

Велику роль в сільському господарстві Нідерландів грає Рабобанк, який є до того ж другим за величиною в країні. Він організований як кооператив, перш за все для обслуговування кооперативної системи АПК країни. Він забезпечує близько 90% банківського фінансування і кредитування сільськогосподарського виробництва. Умови видачі позик не регулюються якими-небудь заздалегідь фіксованими регламентами, а встановлюються після аналізу діяльності кожного сільськогосподарського підприємства. Ставка відсотка сильно варіюється і може бути змінена в період дії позики. Проте, за всіх цих умов, кредит, по суті, є пільговим, оскільки банк підпадає під законодавство про кооперативи, припускаючи пільгове оподаткування.

У Великобританії, через особливості економічного і історичного минулого, її кредитно-банківська система — одна з самих розвинених в світі. Їй властиве розмаїття різних типів фінансово-банківських інститутів та чітко сформований рівень розподілу праці між фінансовими установами. Тут відсутня складова у вигляді спеціалізованого аграрного банку, а політика банківської системи по відношенню до сільського господарства не має відмінностей від інших галузей економіки. Проте через банки проходять різні державні субсидії країни і ЄС, що робить кредит у багатьох випадках пільговим.

Найвагоміший внесок у кредитування сільського господарства Великобританії здійснюють Мідланд Банк (Midland Bank), Ллойд Банк (Lloyd Bank) та Барклай Банк (Barclay Bank). При цьому інвестування в аграрний сектор здійснюються переважно методом перманентного кредитування, відповідно до якого між кредитором і позичальником щорічно переглядаються розмір позики, відсоткова ставка та вид заборгованості, що зумовлюються економічним станом підприємства.

Центральну роль в системі сільськогосподарського кредиту у Франції

грає „Креді агріколь”. Проте за останні десятиріччя до системи пільгового кредитування були підключені і інші фінансові інститути. Механізм пільгового кредитування сільського господарства цієї країни діє шляхом погашення державою банку різниці між ставкою пільгової позики та договірною відсотковою ставкою, що характеризується як принцип боніфікації, запроваджений внаслідок проведення реформування системи пільгового кредитування.

Розглядаючи пільгове кредитування аграрних товаровиробників Австрії, слід зазначити, що пріоритетність серед них належить інвестиційним кредитам, ставка по яких коректується Австрійським національним банком кілька разів на рік, але безпосередньо залежить від ставки банку-кредитора. „Федеральне міністерство сільського і лісового господарства субсидує виробників в межах сум, відповідних:

- 50% ставки банківського кредиту, наданого господарствам, провідним виробництвом в гірських умовах; на будівництво теплиць; застосування альтернативних джерел енергії;
- 36% — для інших видів кредиту.

За умови придбання засобів механізації термін кредитування становить 6 років, а при наданні інвестиційного кредиту на пільговій основі — збільшується до 10 років” [6, с.16–18].

Висновки. Наведений досвід зарубіжних країн доводить, що в Україні назріла потреба послідовного удосконалення системи фінансування сільськогосподарських підприємств, виходячи із своїх можливостей та потреб. Головне, щоб даний процес відповідав би інтересам українського суспільства в цілому, ґрунтувався на знаннях та міжнародному досвіді та був законодавчо підкріплений.

При цьому доцільно підкреслити, що обмеженість бюджетних коштів, які Україна може сьогодні виділити на підтримку сільськогосподарських виробників, не є підставою для того, щоб відмовитися від розробки програм направлених на розвиток аграрного сектору. Адже головна проблема полягає не у відсутності коштів, а у відсутності механізмів для їх ефективного використання. Розуміння основних концепцій, на яких побудовано системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств в інших країнах, дозволить здійснити великий обсяг підготовчих заходів, які мають передувати запровадженню таких програм. Зокрема, йдеться про доцільність розмежування та вдосконалення розподілу повноважень та процедур прийняття рішень щодо фінансування сільськогосподарських підприємств на державному рівні, на рівні регіонів та окремих суб’єктів підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдейний І. М. З досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва зарубіжних країн / І. М. Бурдейний // Економіка АПК. — 2001. — №2. — С.124–127.
2. Коробейников М. М. Зарубежный опыт финансирования аграрного сектора и возможности его использования в России / М. М. Коробейников //

- Международный сельскохозяйственный журнал. — 2002. — №3. — С.19–23.
3. Радченко В. В. Федеральна резервна система США та її вплив на аграрний сектор / В. В. Радченко, Ю. М. Лютий // Економіка АПК. — 2001. — №5. — С. 122–128.
 4. Statistical Abstract of the United States 2007. — Washington: U.S. Dep. of Commerce Bureau of Census, 2007. — P. 534.
 5. Щотижневий аналітичний моніторинг 1–5 грудня 2008р. №100 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу. // <http://www.kuchma.org.ua>
 6. Назаренко В. И. Формы и направления государственной поддержки сельского хозяйства на Западе / В. И. Назаренко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — №4. — С.16–18.

Одержано 30.03.11

На основе обобщенного мирового опыта, определенно конструктивные приоритеты гармонизации финансирования и разработаны действенные мероприятия, какие призванные привести к существенным изменениям общей картины и модификации форм организации финансирования операционной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: *финансирование, операционная деятельность, сельскохозяйственные предприятия*

On the basis of the generalized world experience, constructive priorities of harmonization of financing are defined and effective measures which will result in considerable changes of the general picture and modification of forms of organization of financing agricultural enterprises operating activities are developed.

Key words: *financing, operating activity, agricultural enterprises.*

УДК 332.365:332.33:65.012.12:(477.46)

ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

О.М. ДЕМКОВА

Стаття присвячена аналізу забезпеченості регіону земельними ресурсами у розрізі різних користувачів, проведено групування районів за забезпеченістю угіддями, оцінено рівень використання земельних ресурсів районів Черкаської області.

Забезпеченість регіону природно-ресурсним потенціалом вивчається в

першу чергу з метою можливості використання їх для господарської діяльності та забезпечення умов життєдіяльності населення. Різні географічні території мають свій потенціал, який може суттєво знижуватися при неефективному використанні. Природно-ресурсний потенціал території являє собою цілісну систему досить складно взаємопов'язаних елементів. До найголовніших природних ресурсів регіону відносять земельний, водний, мінеральний, лісовий, фауністичний та природно-рекреаційний потенціал. Найбільшу частку у ресурсному потенціалі займають земельні ресурси.

Вивченню проблем забезпеченості земельними ресурсами та раціонального їх використання присвячено багато досліджень. Серед них можна виділити праці вчених П.П. Данилишина, С.І. Дорогунцова, В.Я. Месель-Веселяка, М.Ф. Реймерса, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, М.А. Хвесика та інших.

Методика досліджень. Земля є одним із основних компонентів навколишнього природного середовища і займає особливе місце серед умов, необхідних для виробничої діяльності та життя людей. Земельні ресурси відіграють важливу роль у розвитку продуктивних сил будь-якого регіону. Їх надлишок створює додаткові переваги перед іншими регіонами, підвищує їх господарську самоцінність і дає можливість ефективніше використовувати виробничий потенціал. Тому оцінка забезпеченості землею і рівень її використання відноситься до тих показників, які характеризують розвиток регіону. У статті використовуються економіко-статистичні методи при вивченні динаміки руху різних видів земельних угідь, метод порівняльного та графічного аналізу — при визначенні рівня забезпеченості земельними ресурсами та ефективності їх використання.

Результати досліджень. Відомо, що земельні ресурси є унікальними за своїми властивостями, їх неможливо замінити іншими засобами виробництва, оскільки верхній шар Землі — ґрунт — має особливу властивість — природну родючість, тобто здатність забезпечувати рослини компонентами, необхідними для їхнього життя. Родючість ґрунтів Черкаської області за якісними показниками займає перше місце в Україні. На початок 2010 року земельний фонд Черкаської області складав 2091,6 тис. га. з них більшість (1487,5 тис. га або 71,1%) становлять сільськогосподарські угіддя. Решта площі розділилась між лісовими насадженнями (338,5 тис. га або 16%), водоймищами (135,9 тис. га або 7%) та іншими землями (129,7 тис. га або 6%) [1].

Найпоширенішими видами ґрунтів області є чорноземи, які займають $\frac{3}{4}$ її площі. За Земельним кодексом України до особливо цінних продуктивних земель віднесені зокрема, такі типи ґрунтів як темно-сірі опідзолені та реградовані суглинкові ґрунти на лесових породах; чорноземи опідзолені та реградовані на лесових породах; темно-сірі опідзолені оглеєні та чорноземи опідзолені оглеєні суглинкові; чорноземи типові глибокі слабогумусовані на лесових породах; чорноземи типові глибокі малогумусні на лесових породах. На початок 2010 року 57% від загальної площі ріллі у Черкаській області

становлять чорноземи типові малогумусні, чорноземи опідзолені та реградовані, а решту — темно-сірі і сірі опідзолені ґрунти [2]. Ці землі входять до переліку найбільш продуктивних і підлягають обов'язковій охороні, їх використання має бути виключно (переважно) землеробським. Не допускається вилучення цих ґрунтів для несільськогосподарських потреб, крім випадків надання їх для будівництва шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, трубопроводів, нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією.

Особливістю земельних ресурсів є також те, що вони територіально відокремлені й обмежені, їх поверхню не можна збільшити в силу природних причин. Тому використання земельних ресурсів як засобу виробництва також прив'язано до їх місцезнаходження. Розміри земельних угідь, закріплюються за окремими правовласниками у межах визначених законодавством територій. Передача земель між територіями (областями, районами) в Україні явище рідкісне. Це підтверджують дані про те, що земельний фонд області у 1998 — 2009 роках був досить стабільним. Загальна земельна площа Черкаської області в останні роки практично не змінювалась і становила приблизно 2092 тис. га, що становить 3,5% від території України.

Аналіз структури земельних ресурсів Черкаської області показує, що із 2004 року спостерігається тенденція до зменшення площі сільськогосподарських угідь, лісових насаджень та водойм на користь інших категорій земель. Порівняно із 1998 роком у 2009 році площа сільськогосподарських угідь скоротилась на 2,3 тис. га або на 0,2%. У 2005–2008 рр. була найменша площа сільськогосподарських угідь за весь досліджуваний період. У 2009 році вона зросла майже до рівня 2000–2001 рр. що свідчить про поживлення аграрного сектору економіки і підвищення попиту на продукцію рослинництва. Однак видно, що використовується екстенсивна модель розвитку виробництва сільськогосподарської продукції з використанням малопродуктивних земель.

Лісові насадження у 1998 — 2001 рр. мали стабільну площу, яка у 2002 — 2003 роках зменшилась на 4,3 тис. га, у 2004–2005 рр. ще на 7,6 тис. га, а потім скорочувалась щорічно аж до 2009 року. Загальне зменшення станом на 1 січня 2009 року становило 11,3 тис. га порівняно із 1.01.1998 р. Це відбувалося у зв'язку із структурними змінами у складі земель за цільовим призначенням. Станом на 1 січня 2010 року площа лісових насаджень зросла на 9 тис. га, що є позитивним фактором, оскільки таке збільшення відбулося за рахунок інших категорій земель — непродуктивних.

Водоймища займали приблизно 137 тис. га у 1998–2003 рр., 136 тис. га — у 2004–2010 рр. Їх площа майже не змінювалась. Зміни у структурі земельного фонду можна зобразити діаграмою (рис. 1), що побудована на основі статистичних даних.

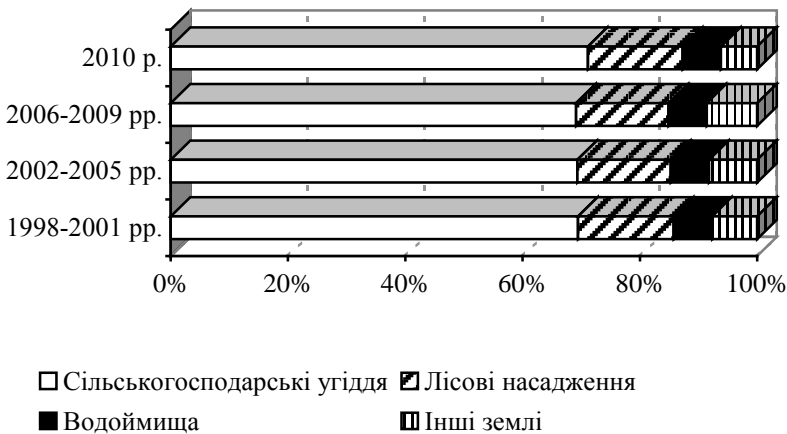

Рис. 1. Структура земельного фонду Черкаської області (станом на 1 січня відповідного року), %

За аналізований період структура земельного фонду змінювалась незначно. Так, сільськогосподарські угіддя коливались від 71,1% станом на 1 січня 2010 року до 69,2% у 2005 році, лісові насадження — від 16,3% у 1998 році до 15,7% у 2004–2005 рр., водоймища — від 6,6% у 1998 році до 6,5% у 2006–2007 рр., а інші землі — від 8,8% у 2007 році до 6,2% у 2010 році.

Для порівняння — у структурі світового земельного фонду 11% припадає на землі, що обробляються (рілля, сади, виноградники); 23% — на луки і пасовища; 30% — на ліси; 3% — на антропогенні ландшафти (населені пункти, промислові зони, транспортні лінії), 33% — на малопродуктивні землі (пустелі, болота). Нині загальна площа сільськогосподарських угідь світу становить 48,1 млн км² (4810 млн га), у тому числі ріллі — 1340 млн га. Найбільше рілля у США (185 млн га), Індії (160 млн га), Росії (134 млн га), Китаї (95 млн га), Канаді (46 млн га), Казахстані (36 млн га), Україні (34 млн га) [3, с.24].

Таким чином, структура земель Черкаської області підтверджує, що порівняно із світовими даними регіон є аграрним, зорієнтованим на сільськогосподарське виробництво.

Основними землевласниками і землекористувачами в Черкаській області є сільськогосподарські підприємства і господарства та громадяни, яким землі надані у власність чи користування. Станом на 1 січня 2010 року із загальної земельної площі 49,6% перебуває у користуванні сільськогосподарських підприємств (в тому числі недержавних — 97,6% від їх кількості), 16,0% — громадян, 16,6% — землі запасу та землі не надані у постійне користування

(для комерційного та іншого використання) у межах населених пунктів, 14,2% — землі лісгосподарських підприємств. Решта землекористувачів мають у своєму розпорядженні не більше 1% земель.

Сільськогосподарські підприємства та господарства за останні дев'ять років втратили 8% своєї площі, яка розподілилась між населенням та іншими користувачами. Площі, що перебувають у користуванні населення зросли на 6%, інших користувачів — на 2%. Це викликало використання переважно ручного способу обробітку земель, зниження ефективності виробництва внаслідок зменшення інтенсифікації та зміну спеціалізації.

Проте ще більших коливань зазнала площа сільськогосподарських угідь. Їх основними користувачами є сільськогосподарські підприємства та громадяни. Якщо станом на 1.01.2001 року у власності та користуванні аграрних підприємств перебувало 75% всіх сільськогосподарських угідь, то вже у 2006–2010 роках їх частка скоротилась до 68%. Натомість частка земель громадян із 16% у 2001 році зросла до 23% у 2010 році. Це свідчить про більшу зайнятість населення у сільськогосподарському виробництві замість участі у роботі колективних господарств. В той же час економічна ефективність дрібного виробництва завжди нижча, а ціни на продукцію відповідно до затрат — вищі.

Основна площа сільськогосподарських угідь, що перебувають у користуванні — це рілля. Так, в середньому за 2006–2010 роки рілля становить 87,6% у структурі сільськогосподарських угідь, причому на початок 2010 року 96,1% ріллі перебувало у користуванні та володінні сільськогосподарських підприємств і господарств. Для порівняння — на початок 2001 року цей показник становив 80,7% або на 15,4 в. п. менше.

Вважаємо, що зміна земельної власності в Україні не сприяє покращенню структури земель та їх використання. В основу виділення ділянок у приватне користування покладено лише економічні критерії, тоді як екологічні, ґрунтоохоронні чинники повністю ігноруються. Як зазначається у Загальнодержавній програмі використання та охорони земель наявний перелік еколого-економічних проблем використання земель в нашій державі є далеко не повний, але навіть він вражає масштабами і характером наслідків неефективного використання основного багатства країни [4]. Усе це зумовлює необхідність вжиття невідкладних ефективних заходів, спрямованих на охорону земельних ресурсів, у тому числі і за допомогою правових засобів.

Забезпеченість землею різних підприємств багато в чому залежить від розміру площ, закріплених адміністративним переділом. Загальна земельна площа Черкаської області розподілена по районах нерівномірно. Найбільшу земельну площу в Черкащині у 2000–2010 роках займає Уманський район — 90,79 тис. га або 8,23% від загальної середньої площі, найменшу — Кам'янський район, що охоплює 33,5 тис. га або 3,03% від загальної середньої площі.

За останні десять років загальна земельна площа Черкаської області зменшилась на 368,5 тис. га. Проте це зменшення відбувалося поступово, в

основному у другій половині досліджуваного періоду. Найбільше скоротилась площа Кам'янського району — у 2009 році до 2000 року на 26,8 тис. га або на 52%.

Слід відмітити, що у 2000–2008 роках відбувалося загальне зменшення площі по всіх районах Черкаської області і тільки у 2009 році деякі з них мали зростання показника. Так, наприклад площа Чигиринського району зросла на 8,7 тис. га або на 39% у 2009 році порівняно із 2008 роком. Такі зміни зумовлені переділом земель між районами області та між областями в Україні. Тобто зміни можна вважати структурними (табл. 1).

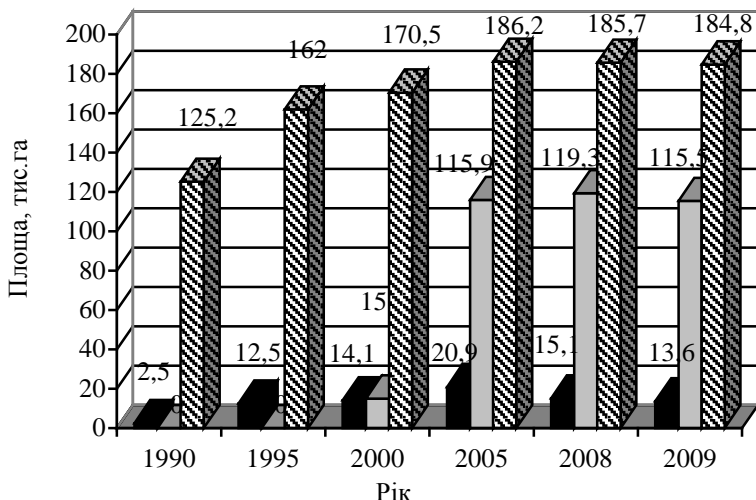
**1. Групування районів за площею земельних угідь
у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області
в середньому за 2000–2009 роки (станом на початок року)**

Площа земельних угідь, тис. га	Кількість районів	Загальна земельна площа групи районів, тис. га	Середня площа району, тис. га	Площа сільськогосподарських угідь групи районів, тис. га	
				Всього	В тому числі рілля
До 47	12	509,44	42,5	483,22	456,84
47–62	2	109,37	54,7	101,41	90,00
62–76	2	138,02	69,0	130,19	127,98
Понад 76	4	345,68	86,4	328,58	313,07

Трансформація землекористування позначилася на сучасному використанні земельних ресурсів Черкаського регіону. Як зазначають вчені, по всій Україні спостерігається недостатнє економічне та екологічне обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням та користувачами [5; 6; 7; 8].

Таким чином, групування показало, що більшість земельних угідь, що перебувають у власності і користуванні сільськогосподарських підприємств, різних районів Черкащини із середньою площею до 47 тис. га, що становить 46,2% від загальної площі області. Це Городищенський, Звенигородський, Кам'янський, Катеринопільський, Корсунь-Шевченківський, Лисянський, Маньківський, Монастирищенський, Смілянський, Христинівський, Черкаський і Чигиринський райони. Чотири райони (Драбівський, Золотоніський, Уманський, Чорнобаївський райони) займають 31,4% від загальної земельної площі Черкаської області, що перебуває у користуванні сільськогосподарських підприємств. Середня загальна площа районів другої групи (від 47 до 62 тис. га) становить 109,37 тис. га і охоплює підприємства Канівського та Тальнівського районів. І решта (138,02 тис. га із загальної середньої площі області) — земельні угіддя сільгоспідприємств Жашківського та Шполянського районів, які мають середню площу в межах 62–76 тис. га.

Крім сільськогосподарських підприємств і господарств, великі землеволодіння мають громадяни, які займаються діяльністю у аграрній сфері (рис. 2).

- ділянки для садівництва, сінокоси та пасовища, колективні та інд. городи;
- ▣ ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
- ▨ особисті підсобні господарства, присадибні ділянки.

Рис. 2. Площа сільськогосподарських угідь у господарствах населення Черкаської області

Ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва почали виділятися лише із 2000 року. До того їх обліковували як особисті підсобні господарства і присадибні ділянки. Незважаючи на пізнішу появу порівняно із іншими категоріями земель, їх частка у структурі сільськогосподарських угідь населення різко зростала. Якщо у 2000 році площа земель для товарного сільськогосподарського виробництва становила всього 15 тис. га, то вже у 2003 році вона стала у 6 разів більшою, а в 2007 році сягнула максимального значення за досліджуваний період, що у 8,7 рази більше за показник 2000 року. У цей час вони почали становити реальну конкурентну силу для сільськогосподарських підприємств і господарств. У 2008–2009 рр. їх площа дещо скоротилася, що викликано в основному виходом громадян із ряду товаровиробників та перетворенням своїх земель на особисті підсобні господарства, а також присадибні ділянки.

Отже, проведення політики земельної реформи у напрямку розпаювання земельних угідь і стимулювання недержавного сектору економіки спричинило зміну структури земель у бік зростання приватних землекористувачів та формування більших розмірів земель запасу. Зменшення сільськогосподарського освоєння земель зумовлено в основному їх вилученням

із загального складу. До інших споживачів землі майже не переходили.

Динаміка забезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями показана на рис. 3. Якщо на одного мешканця області у 1998 році припадало 0,99 га сільськогосподарських угідь, то на початок 2010 року — 1,14 га. Збільшення землезабезпеченості зумовлено в основному скороченням численності населення.

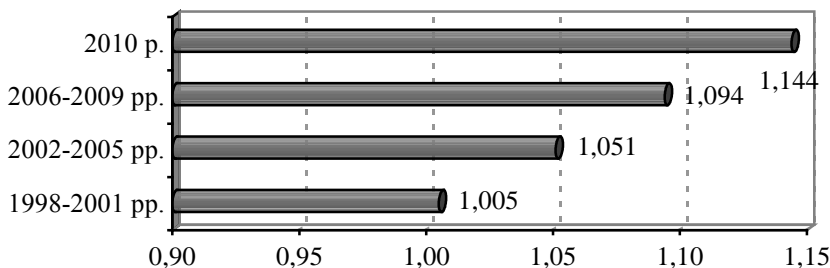

Рис. 3. Площа сільськогосподарських угідь на одного мешканця Черкаської області (на початок року), га

Найбільш забезпеченими є жителі Драбівського району, де на одного постійного жителя припадає 1,96 га сільськогосподарських угідь, що на 1,23 га більше середньообласного показника. Особливо низький рівень забезпеченості спостерігається у Черкаському районі, де на одну особу припадає 0,09 га сільськогосподарських угідь, тобто на 0,64 га менше, ніж у середньому по області (табл. 2).

2. Площа земель у розрахунку на одного постійного мешканця по районах Черкаської області (станом на 1 січня відповідного року), га

Райони із земельною площею, тис. га	Площа сільськогосподарських угідь, га		Площа ріллі, га	
	у середньому за 2000–2010 рр.	відхилення 2010 р. до 2000 р.	у середньому за 2000–2010 рр.	відхилення 2010 р. до 2000 р.
До 47	0,90	-0,01	0,89	-0,03
47–62	1,31	0,16	1,31	0,11
62–76	1,04	0,10	1,03	-0,02
Понад 76	1,43	0,09	1,43	0,07
Всього по області	0,73	0,01	0,73	-0,02

За забезпеченістю ріллею спостерігається схожа ситуація — найбільший показник у Драбівському районі, а найменший у Черкаському. До районів із високим рівнем забезпеченості можна віднести Чорнобаївський, Жашківський та Катеринопільський, із низьким — Смілянський, Звенигородський і Уманський райони.

Різниця функцій, що виконують земельні ресурси, породжує різноманітність показників, що характеризують землекористування. Для аналізу використання землі використовують як натуральні, так і вартісні показники, які розкривають певні сторони землекористування.

У загальній структурі земельних угідь посівні площі мають переважаючу кількість. Відношення посівних площ до загальної земельної площі у досліджуваній період коливалось від 54 до 59%, а у середньому складало 56,9%. Посівні площі розміщені по районах області нерівномірно. При аналізі виявлено, що мінімальне значення було у Чигиринському районі 2007 року — 34,1 тис. га, а максимальне — до 102,1 тис. га (Уманський район у 2001 році). Тринадцять районів із двадцяти мають площу меншу за 60 тис. га (табл. 3.). Така структура в основному повторює виявлену залежність у забезпеченості районів області земельними ресурсами.

3. Посівні площі районів Черкаської області у середньому за 2000–2009 рр.

Групи за загальною площею, тис. га	Кількість районів	Загальна середня площа групи, тис. га	Посівна площа, тис. га	
			Середня по групі за десять років	Середня по групі за 2009 р.
До 48	7	303,18	43,31	42,46
49–60	6	313,31	52,22	52,00
61–71	1	68,12	68,12	64,80
72–82	2	150,18	75,09	74,55
Більше 83	4	364,89	91,22	91,50

Зернові культури займали більшу частину посівних площ Черкаської області, причому у останні роки їх площа наблизилась до показника 1940 року. Технічні культури, особливо цукрові буряки, втрачають свою частку, а частка картоплі і овочів у 2009 році наблизилась до показників 1950 та 1985 років. Однак, такий підхід у структуруванні посівних площ не можна вважати виваженим. Надавання переваги культурам із вищою рентабельністю та використання екстенсивних методів вирощування змушує ґрунт втрачати свою родючість. Тому потрібно повернути увагу на повернення до сівозмін та районування культур.

Важливим натуральним показником ефективності використання сільськогосподарських угідь є урожайність, що обумовлюється дією як природних, так і економічних факторів. В урожайності зернових культур, соняшнику, овочів спостерігається тенденція до підвищення. Урожайність картоплі за винятком кількох років майже однакова. Відповідно до проведеного групування (див. табл. 1), проаналізуємо урожайність основних сільськогосподарських культур (табл. 4).

Урожайність сільськогосподарських культур зростає із збільшенням земель, закріплених за районом. Найвища вона у районах із середньою площею більшою за 62 тис. га. Сільськогосподарського відзначити, що ефективно використовують свої землі також підприємства тих районів, які мають найменші площі.

4. Середня урожайність основних сільськогосподарських культур у 2000–2009 рр. по Черкаській області, ц/га

Райони із земельною площею, тис. га	Зернові і зернобобові	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник	Картопля	Овочі	Плоди і ягоди
До 47	32,9	212,9	14,4	104,6	150,5	43,1
47–62	28,6	195,7	13,3	96,4	139,0	39,4
62–76	32,4	233,0	15,0	117,7	156,2	47,2
Понад 76	37,1	268,6	16,8	139,9	168,4	44,7

Проте урожайність сільськогосподарських культур не дає повної уяви щодо ефективності використання угідь, так як різні підприємства вирощують різні культури та мають різну структуру посівних площ. Тому потрібно враховувати вартісні показники.

Згідно проведених розрахунків видно значні розбіжності у виробництві валової продукції — від 286 млн грн у Катеринопільському районі до 1344 млн грн у Черкаському. В середньому за 2000–2009 рр. по області на 100 га сільськогосподарських угідь у аграрних підприємствах виробляється 458 млн грн валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.), причому виробництво у всі роки зростало. За останній рік більшість районів Черкаської області мали негативний приріст виробництва продукції.

Відповідно до проведеного групування (див. табл. 1), проаналізуємо інтенсивність використання земель по досліджуваних районах (табл. 5).

5. Виробництво валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.) на 100 га сільськогосподарських угідь у аграрних підприємствах по районах Черкаської області

Райони із земельною площею, тис. га	Валова продукція групи районів у 2009 р., млн грн	Виробництво валової продукції на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	
		в середньому по групі за 2000–2009 рр.	в середньому по групі за 2009 р.
До 47	2814,1	193,15	234,51
47–62	1621,3	339,28	405,33
62–76	1917,5	282,82	906,90
Понад 76	503,9	231,92	251,95

Як видно із наведених даних, група районів, яка найбільше забезпечена земельними ресурсами має показники, схожі на показники менш забезпечених районів. Найкращі дані у районів із середнім рівнем забезпеченості земельними ресурсами. Можна зробити висновок, що при великих площах земель їх використання є менш інтенсивним. А при малих площах важко отримати великий обсяг продукції через переважно екстенсивні технології, що запанували у сільському господарстві після кризових років. Найбільшу віддачу за вартісним показником дають землі тих районів, забезпеченість землею у яких становить від 47 до 62 тис. га.

Якщо порівняти дані таблиць 4 та 5, можна зробити висновок про те, що у районах із високою урожайністю валові збори більші, ніж у районах із меншою урожайністю при одночасних менших площах. Це можливе за рахунок використання кращих технологій обробітку ґрунту, підвищенню якості обліку і контролю отриманого врожаю.

Більш ефективно використовують земельні ресурси у районах із середньою площею земель від 62 до 76 тис. га. Тобто оптимізуючи адміністративне закріплення площ можна покращити економічну ефективність використання земельних ресурсів.

Висновки. Земельні ресурси займають першочергове значення у сільськогосподарському виробництві. Вони є складовою частиною економічних відносин у сільському господарстві, що виникають з приводу володіння і використання землі. Черкаська область, як і більшість її районів, у достатній мірі забезпечені земельними ресурсами. При цьому ресурси є високопродуктивними. Основою дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва і збільшення виробництва сільськогосподарської продукції залишається високоефективне використання наявної землі та підвищення її продуктивності. В умовах, коли земельні фонди обмежені, а потреби населення постійно зростають, підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів набуває першорядного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник Черкаської області за 2009 рік / За ред. В.П. Приймак. Відп. за випуск А.Ф. Бублик, А.В. Бабич, М.Г. Литвин, Л.В. Януш. — Черкаси: Головне управління статистики, 2010. — 545 с.
2. Довкілля Черкащини за 2009 рік: Статистичний збірник / За ред. В.П. Приймак. Відп. за випуск Н.М. Ступацька. — Черкаси: Головне управління статистики, 2010. — 180 с.
3. Даниленко А.С. Законодавство і земельна реформа / А.С. Даниленко // Землепорядний вісник. — 2004. — №4. — С. 2–10.
4. Курило В.І. Охорона навколишнього середовища та раціональне використання земельних ресурсів: методичний посібник / В.І. Курило. — К.: НАУ, 2008. — 38 с.
5. Розробка Загальнодержавної програми використання та охорони земель: звіт про науково-дослідну роботу (заключний) / Ін-т землеустрою УААН. — К., 2004. — 106 с.
6. Кривов В.М. Екологічнобезпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів / В.М. Кривов— К.: Урожай, 2006. — 304 с.
7. Стецюк М.П. Основні напрями регулювання охорони земель в Україні / М.П. Стецюк, С.В. Процевська, С.О. Осипчук // Землеустрій і кадастр. — 2005. — № 2. — С. 74–82.
8. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / А.М. Третяк, Д.І. Бабміндра — К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2003. — 143 с.

Одержано 5.04.11

Проведен анализ обеспеченности земельными ресурсами. Подтверждается, что Черкасская область является аграрной и большинство угодий находятся в сельскохозяйственном использовании. Доказано, что трансформация землепользования отразилась на современном использовании земельных ресурсов Черкасского региона.

Ключевые слова: земельные ресурсы, обеспеченность, эффективность использования, землепользование.

The analysis of availability of land resources is carried out. It is confirmed that Cherkassy Region is an agricultural one and the majority of lands are in agricultural use. It is proved that the transformation of land utilization influenced current use of land resources of the Cherkassy Region.

Keywords: land resources, provision, efficiency of use, land utilization.

УДК 633.12:330

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ГРЕЧКИ

О. А. КУЗЬМЕНКО, аспірант

Перехід до нових умов господарювання загострив проблему підвищення ефективності виробництва. Забезпечення ефективності круп'яного виробництва доводить необхідність розвитку інтегрованої структури, що об'єднує виробництво, переробку і реалізацію продукції з метою збільшення ефективності в умовах інтеграції економіки в світове господарство.

Гречка — високоцінна круп'яна культура, з якої виготовляють одну з найкращих за смаковими, дієтичними та харчовими якостями крупу, яка містить білок, що легко засвоюється, мінеральні солі, жир, вітаміни, а також корисні органічні кислоти. Все це позитивно впливають на фізіологію людини.

Ринкові зміни економіки суттєво впливають на характер відносин між споживачами і товаровиробниками сільськогосподарської продукції. Гостра потреба в формуванні регіональних аграрних ринків, викликана необхідністю швидкого і переведення національної економіки на ринкові відносини. Круп'яне господарство має важливе значення для розвитку всього агропромислового комплексу держави. На фоні постійного скорочення кількості виробництва необхідним є пошук організаційно-економічних та техніко-технологічних факторів підвищення економічної ефективності виробництва продукції круп'яних культур.

В різний час даній проблемі присвятили свої роботи вчені: Т.В. Балабанов, В.І. Бойко, О.А. Бугуцький, Б.П. Дмитрук, А.Т. Опря, В.Н. Зимовець та ін.

Важливим державним завданням є розвиток і зміцнення рослинництва України, право жителів нашої держави — робітників, службовців та селян користуватися землею, а також вирощувати на

ній рослин та різні технічні, кормові, зернові культури у встановленому законом порядку закріплено Конституцією України і є незаперечним.

Багатство і різноманітність рослинництва України залежать від геологічної будови, географічного положення й історії розвитку території, від господарської діяльності людини та кліматичних і ґрунтових умов. Природно-кліматичні, історичні, географічні, економічні, соціальні та демографічні умови регіону зумовлюють досить надійний фундамент для виробництва та переробки круп'яних культур. Гречка погано переносить засуху, високі і низькі температури, особливо в період цвітіння, вимоглива до умов зволоження, та до родючості ґрунтів. Відзначені екологічні особливості обумовлюють вирощування гречки переважно в західних і центральних районах лісової і лісостепової зон з м'яким кліматом. В такій зоні розміщені сільськогосподарські підприємства Кіровоградської області.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є сучасна теорія ринкової економіки. Як джерела інформації використовуються матеріали статистичної звітності і соціологічні дослідження.

Результати досліджень. Наявність конкурентних переваг регіону (розгалужена транспортна мережа, низька собівартість поряд з високою якістю продукції) дозволяє Кіровоградщині займати вагоме місце на національному круп'яному ринку.

Кіровоградська область має всі необхідні природно-кліматичні, організаційно-економічні, агротехнологічні передумови для розширення розвитку виробництва зерна круп'яних культур, та розвитку зернового господарства, в цілому, але створена ситуація в суспільстві призводить до поступового зменшення виробництва зерна, за кількісними, і якісними показниками. Все це зумовлює часті зміни розвитку кон'юнктури ринку зерна круп'яних культур.

В сучасних умовах для підприємства важливо знати не тільки обсяг виробництва продукції, а й розміри витрачених фінансових, матеріальних, трудових та інших ресурсів, які понесені затрати на виробництво цієї продукції.

Варто відзначити, що в період кризових явищ в сільському господарстві України виробництво гречки в Кіровоградській області стало збитковим (табл. 1). В 2009 році виробництво та урожайність її збільшилось порівняно з 2008 роком, але це зростання було незначним і великого значення на ефективність її виробництва не має. Зокрема, в 2009 році сільськогосподарські підприємства регіону виробили менше половини гречки ніж в 2005 році. Порівняно невисокі економічні показники вирощування даної сільськогосподарської культури пов'язані не лише з виробничими факторами, скільки з управлінськими: внаслідок невеликого попиту на гречку в 2009 році, середні ціни його реалізації достатньо низькі, хоча й покривали витрати

виробництва. У багатьох господарствах урожайність цієї культури залишається набагато нижчою за середній рівень регіону.

1. Динаміка основних показників виробництва гречки у сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області

Показник	Рік				2009р. до 2005р., %
	2005	2007	2008	2009	
Урожайність, ц/га.	9,0	5,6	8,5	8,9	98,8
Посівна площа, тис. га.	38,7	31,3	18,5	18,1	46,7
Площа збору урожаю, тис. га	36,8	25,0	16,3	16,4	44,6
Вироблено, тис. ц.	329	140	138	147	44,7
Реалізовано, тис. ц.	183	80	69	108	59,0
Передано переробним підприємствам, тис. ц.	104	87	64	141	135,6

Однією з причин такої ситуації є розподіл площ за залишковим принципом, що призводить до порушення технології вирощування, і як наслідок, висока собівартість та низька врожайність. Дослідження показників економічної ефективності виробництва і реалізації гречки по районах Кіровоградщини показало, що в чотирьох районах сільськогосподарські підприємства отримали збитки від виробництва і реалізації гречки, а саме Голованівський, Знаменський, Новомиргородський та Вільшанський райони.

Дані табл. 2 свідчать, що в області найбільші прибутки отримали в Новоукраїнському, Добровеличківському і Компаніївському районах 962,9 та 274,2 і 287,1 тис. грн відповідно. Відзначимо, що зібрані площі під гречкою в Ульяновському і Устинівському районах однакові, але прибутку в першому отримано на 20,7 тис. грн більше ніж в другому, а рівень рентабельності в Ульяновському районі майже на 44,1 в. п. вищий ніж в Устинівському. Слід відмітити, що в Новоукраїнському районі високі прибутки отримано виключно за наявності великих посівних площ. Рівень рентабельності найвищий в Світловодському районі і досяг 218,8% при досить низькій врожайності. Це вказує на те, що у сільськогосподарських підприємствах району велику увагу надають маркетингу. Також варто зазначити, що з ста сорока шести господарств області тридцять п'ять отримали збитки в вирощуванні гречки, що є високим показником, який впливає на економічну ефективність регіону вцілому. Відмітимо і позитивну тенденцію: в середньому урожайність гречки по Україні в 2009 році становила 7,3 ц/га., а в Кіровоградській області 9,3 ц/га.

Ефективність механізованого технологічного процесу виробництва гречки залежить від її врожайності і витрат на впровадження технології[4]. Інтенсифікація господарства неможлива без комплексної механізації виробництва. Вона є основою впровадження інтенсивних технологій вирощування круп'яних культур і забезпечує зростання продуктивності праці при їх виробництві. Забезпеченість господарства надійною системою машин дає змогу якісно і в оптимальні строки виконувати всі види робіт, що сприяє

підвищенню врожайності і значно зменшує втрати зерна. Комплексна механізація — основна база підвищення продуктивності праці в сільському господарстві.

2. Результати виробництва і реалізації гречки по районах Кіровоградської області за 2009 рік

Район (місто)	Зібрана площа, га.	Урожайність, ц/га	Виручка від реалізації, тис. грн	Прибуток (- збиток), тис. грн	Рівень рентабельності (- збитковості), %
Кіровоградська область	11106	9,3	13570,1	2809,3	26,1
Новоукраїнський	1859	15,6	2960,3	962,9	48,2
Маловисківський	1278	10,0	1773,3	228,0	14,8
Бобринецький	753	7,1	638,9	95,1	17,5
Кіровоградський	709	6,9	581,9	30,5	5,5
Добровеличківський	698	13,6	1270,8	274,2	27,5
Петрівський	694	6,2	597,6	83,5	16,2
Компаніївський	684	10,7	1283,9	287,1	28,8
Голованівський	529	7,4	869,4	- 11,7	- 1,3
Новоархангельський	444	9,2	719,1	211,9	41,8
Олександрійський	410	6,3	365,8	82,8	29,3
Знамянський	387	6,4	294,1	- 122,1	- 29,3
Ульяновський	314	10,1	138,7	60,0	76,2
Устинівський	314	3,6	161,7	39,3	32,1
Вільшанський	309	7,0	131,9	- 45,9	- 25,8
Долинський	284	8,2	200,4	55,6	38,4
м. Кіровоград	255	6,0	362,1	55,6	18,1
Новгородківський	211	7,3	233,4	82,2	54,4
Олександрівський	216	6,2	248,3	124,6	100,7
Онуфріївський	209	9,1	247,9	62,3	33,6
Світловодський	150	3,6	215,2	147,7	218,8
Гайворонський	144	6,3	12,3	5,0	68,5
м. Олександрія	138	3,2	218,7	132,1	152,5
Новомиргородський	117	6,3	44,4	- 31,4	- 41,4

Обґрунтування організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах регіону слід шукати в виявленні резервів її забезпечення на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Лише п'ять районів подолали однопроцентний бар'єр, а саме Бобринецький, Добровеличківський, Компаніївський, Маловисківський і Новоукраїнський у валовому виробництві зерна (табл. 3). А щодо концентрації то її стан дещо кращий. Наприклад в м. Олександрія в 2009 році 23% посівних площ зернових сконцентровано під посівами гречки, даний результат одержано за рахунок того, що в цьому році більшість площі посівів займали технічні культури.

3. Місце гречки у валових зборах та посівних площах зернових сільськогосподарських підприємств Кіровоградської області за 2009р.

Район (місто)	Валовий збір, ц.			Посівна площа, га.		
	Зернові культури	в т.ч. гречка	Питома вага гречки в зернових, %	Зернові культури	Гречка	Питома вага гречки в зернових, %
Кіровоградська область	17006345	103666	0,6	881300	11106	1,3
м. Кіровоград	717655	1532	0,2	100000	255	0,25
м. Олександрія	107195	445	0,4	600	138	23
Олександрійський	1628811	2578	0,1	66300	410	0,6
Олександрівський	622315	1339	0,2	34500	216	0,6
Бобринецький	467620	5347	1,1	43100	753	1,75
Гайворонський	411204	908	0,2	27700	144	0,5
Голованівський	1242091	3905	0,3	41800	529	1,3
Добровеличківський	816912	9474	1,2	50900	698	1,4
Долинський	467573	2315	0,5	42300	284	0,7
Знамянський	1101140	2464	0,2	45700	387	0,8
Кіровоградський	1246277	4908	0,4	57800	709	1,2
Компаніївський	513792	7316	1,4	41600	684	1,6
Маловісківський	847490	12727	1,5	54800	1278	2,3
Новгородківський	582139	1534	0,3	34800	211	0,6
Новоархангельський	754958	4084	0,5	41800	444	1,1
Новомиргородський	438106	738	0,2	39900	117	0,3
Новоукраїнський	1776584	28904	1,6	75200	1859	2,5
Вільшанський	390812	2154	0,5	28700	309	1,1
Онуфріївський	339444	1900	0,6	30000	209	0,7
Петрівський	915390	4270	0,5	43500	694	1,6
Світловодський	619809	532	0,1	19500	150	0,7
Ульяновський	422804	3171	0,7	32900	314	0,9
Устинівський	554704	1121	0,2	27800	314	1,1

Вирощування гречки в структурі виробництва зернових і зернобобових по Україні становить 2,1% від загального обсягу, а в досліджуваному регіоні даний показник дещо нижчий і наблизився до 1,3%. Загалом в Україні посівні площі гречки становили 350200 га., з них на Кіровоградщині 11106 га., тому варто відзначити, що лише 3,2% усіх посівів сконцентровано тут.

Останнім часом одним із завдань державної політики в розвитку харчової промисловості — виробництво нових видів продуктів харчування підвищеної харчової і біологічної цінності. Круп'яні культури займають передові місця в забезпеченні населення продовольством. Тому основним завданням є підвищення якості й харчової цінності гречки, а також збільшення

виробничого ефекту при переробці її в продукцію високої якості і збереження отриманої продукції при тривалих термінах зберігання [8].

Досліджуючи собівартість, цін реалізації та рівень рентабельності виробництва гречки по районах Кіровоградської області за 2009 рік варто відзначити, що стовідсотковий поріг рентабельності подолали підприємства трьох регіонів, в яких саме собівартість є найнижчою. Щодо цін реалізації то вони по районах коливаються від 101,38 до 204,56 грн/ц., найнижчі в Устинівському, Долинському і Новомиргородському районах, а саме 101,38 і 106,99 та 105,21, проте збитки від виробництва гречки отримано лише на підприємствах Новомиргородського району.

Кореляційний зв'язок між рентабельністю та факторами встановимо за допомогою кореляційного рівняння

$$Y(x) = -14,64 - 1,07 x_1 + 1,24 x_2,$$

, де $Y(x)$ — рівень рентабельності, %

x_1 — собівартість гречки, грн/ц.

x_2 — ціна реалізації грн/ц.

Коефіцієнт множинної кореляції для досліджуваної сукупності становить $R = 0,907$. Це вказує на щільний зв'язок між результативною ознакою та факторами.

Із кореляційного рівняння видно, що при зменшенні собівартості на 1 грн/ц. рівень рентабельності зростає на 1,07%, а при підвищенні ціни реалізації гречки на 1 грн/ц. рівень її рентабельності збільшується на 1,24%.

Висновки: При розвитку інтегрованої структури, завдяки державному регулюванню для товаровиробника, переробного, заготівельного і торговельного підприємства відкриваються можливості функціонування ринку сільськогосподарської продукції. Здійснюється обґрунтування різностороннього впливу комплексу організаційно-економічних факторів, формування рівня економічної ефективності виробництва зерна круп'яних культур у регіоні, що доводить результативність їх застосування для ефективної діяльності товаровиробників. Також інтенсивність грошово-матеріальних вкладень у виробництво круп, ціна їх реалізації, рівень витрат праці та інші розглядають не окремо, а в комплексі їх впливу на формування показників ефективності виробництва. Відомо, що найбільший вплив на рівень прибутку мають такі фактори, як фондоозброєність підприємств і продуктивність праці. Одним із способів високоефективного виробництва гречки є пожнивне її виробництво. Таким чином найбільш повно використовуються природні ресурси. Цей метод підлягає дослідженню але свого впровадження на території Кіровоградщини ще не отримав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безручко О. Високі і стабільні врожаї гречки... Як їх одержати ? / О.Безручко // Пропозиція, 19987. — № 6. — С.18–21.
2. Бука А. Інтенсивна технологія вирощування гречки / А. Бука // Сільський журнал, 2002. — № 12. — С. 22.
3. Марченко В. Выращивание гречи по традиционной технологии / В. Марченко // Агрівісник Україна, 2008. — № 1. — С. 33 — 37.
4. Марченко В. В. Економічна ефективність механізованого виробництва гречки / В. В. Марченко, М. М. Грузь // Настоящий хозяин, 2005. — № 11. — С. 57–62.
5. Носенко В.А. Сучасний стан виробництва зерна та розвиток інфраструктури регіонального ринку / В.А. Носенко, В.І. Чередник // Економіка АПК, 2008. — № 4. — С.125–129.
6. Овсійчук О. С. Гречка на Поліссі / О. С. Овсійчук, Р. Є. Грищенко // Дім, сад, город, 1999р. — № 12. — с. 13.
7. Рахмихудоев Г. Возделывание пожнивной гречи в условиях Гиссарской долины Таджикистана / Г. Рахмихудоев // Зерновое хозяйство, 2006. — № 6. — С. 11–13.
8. Филатов В.В. Современные процессы, аппараты и технологии для переработки зерна и круп при инфракрасном энергоподводе / В. В.Филатов // Хранение и переработка сельхозсырья, 2010. — № 10, — С. 19–24.

Одержано 5.04.11

В данной статье описаны теоретические, методологические и практические принципы эффективности производства, а также маркетинг. Обосновано влияние комплекса факторов на уровень формирования экономической эффективности. Разработан механизм оценки эффективности ценовой системы на крупы.

Ключевые слова: *экономическая эффективность, крупы, оценка, маркетинг.*

Theoretical methodological and practical principles of effective production and marketing of grain crops are described in the article. The influence of the complex of factors on the level of formation of economic efficiency is grounded. The mechanism of evaluating the efficiency of pricing system on cereals is worked out.

Key words: *economic efficiency, cereals, evaluating, marketing.*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Л.В. БАРАБАШ, Н.В. БОНДАРЕНКО

У статті досліджується рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб в Україні та зарубіжних країнах, його вплив на економічні процеси держави, закономірності розвитку економіки за різних умов оподаткування.

Проблема тіньових капіталів і доходів на сьогодні є однією з найгостріших проблем економічної системи України. Динаміка тонізації економічного сектора, зокрема приховування доходів населенням держави, свідчить про негативний вплив низки чинників, одним з яких є рівень податкового навантаження.

Питання визначення оптимального для платників та ефективного для економіки держави рівня податкового навантаження досліджувалося як на початку минулого століття видатними вченими Е. Селігманом, П. Гензелем, А. Соколовим, К. Шмельовим, так і в наш час — В. Андрущенком, А. Соколовською, Л. Шаблистою та іншими науковцями.

В умовах ідеальної держави втрати індивіда від можливого споживання виникають лише внаслідок заміщення їх сумами податку, а саме податкове навантаження зводиться до надлишкового податкового тягара, породженого ефектом заміщення [1]. Тобто, в умовах ідеальної держави, держава за рахунок стягнення податків гарантує компенсацію втраг індивіда наданими йому послугами, в умовах реальної — уряд фінансує суспільні блага за рахунок податків, але не надає жодних гарантій забезпечення еквівалентності розриву між сумою благ і сумою сплачених податків.

Методика дослідження. При дослідженні теоретичних засад було використано історичний та монографічний методи, при розгляді статистичного матеріалу використовувався метод порівняння.

Результати дослідження. Найбільш повне визначення дефініції «податкове навантаження» наводить у своїх працях А. Соколовська, розглядаючи його як ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язаних з економічними обмеженнями, що виникають в результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [3].

Чим вищим є рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб, тим менше вони можуть спрямувати коштів для інвестиційних операцій. Високі податкові ставки за умови низького рівня доходу сприяють тінзації капіталу, накопиченого у фізичних осіб, та його мінімальному вливанню в економіку країни. Подібні тенденції на даний момент спостерігаються в Україні, коли

ставка податку на доходи фізичних осіб, маючи низький лаг прогресивності, не забезпечує належної ефективності в оподаткуванні доходів населення.

Водночас вище зауваженому існує протиріччя: високий рівень податкових надходжень в структурі ВВП є свідченням значної частки ВВП на душу населення. Проте даний факт стосується лише країн з розвинутою економікою: для країн постсоціалістичного простору пряма залежність між рівнем податкового навантаження та ВВП не прослідковується, оскільки економікам таких країн притаманна відсутність чи деформація вбудованих автоматичних регуляторів, які покликані формувати оптимальний стан економічного середовища держави [4].

Перш за все, податкове навантаження визначається величиною ставки податку та розгорнутістю об'єкта оподаткування. Більшість країн світу у власній податковій практиці схилиються до застосування прогресивних податкових ставок зі значним відхиленням мінімальної та максимальної ставок відповідно до розміру доходу податкоплатника (табл. 1).

1. Ставки податку з доходів фізичних осіб в окремих країнах світу

Країна	Ставка податку, %	
	Мінімальна	Максимальна
Австралія	0	45
Австрія	21	50
Білорусь	–	12
Великобританія	0	50
Данія	36,57	60
Іспанія	0	47
Італія	23	43
Канада	0	29
Китай	5	45
Нідерланди	0	52
Німеччина	0	45
Норвегія	0	47,8
Польща	0	32
Португалія	10,5	40
Росія	–	13
США	10	35
Фінляндія	9	32
Франція	0	40
Хорватія	15	45
Чехія	–	15
Швейцарія	0	13,2
Швеція	28,89	59,09

З наведеної таблиці бачимо, що пропорційну систему оподаткування доходів фізичних осіб застосовують лише такі країни, як Білорусь (12%), Росія

(13%) та Чехія (15%). В переважній більшості розвинених країн використовується шкала оподаткування, мінімальна ставка якої становить 0%, а максимальна варіюється в межах 32–50%. Ще ряду країн притаманна прогресивна система оподаткування з розривом ставок на рівні 5% (мінімальна) — 50% (максимальна).

Україна, як і наведені вище держави, що застосовують пропорційну систему оподаткування доходів фізичних осіб, належать до країн постсоціалістичного простору. Характерною особливістю системи оподаткування доходів населення таких держав є обмеженість бази оподаткування (як правило, оподатковується загальний місячний та сукупний річний оподатковувані доходи), неефективна система податкових пільг та високий рівень податкового навантаження.

Водночас частка податку з доходів фізичних осіб у країнах з високими ставками оподаткування у ВВП є значно вищою, ніж в Україні (рис. 1).

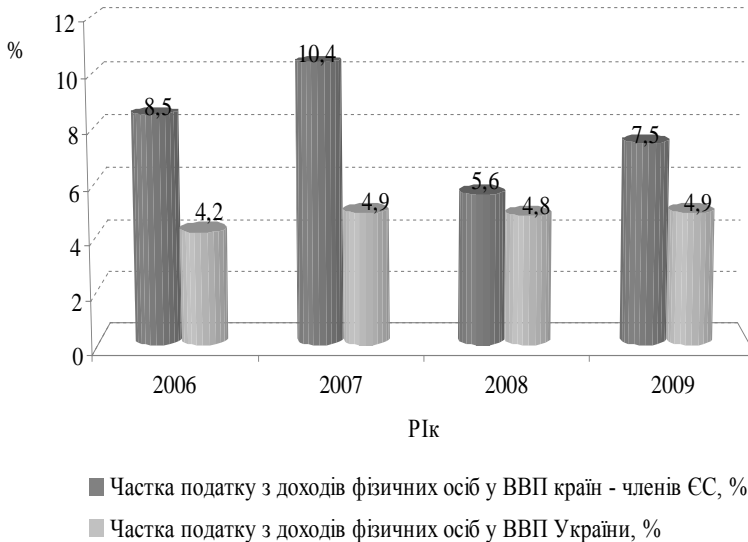

Рис. 1. Частка податку з доходів фізичних осіб в Україні та країнах ЄС, %

Як бачимо з рис. 1, частка податку з доходів фізичних осіб у ВВП країн Європейського Союзу є значно вищою, ніж в Україні. Водночас спостерігаємо різкий спад даного показника у 2008 році, що співпадає з періодом економічної кризи. Частка ж податку з доходів фізичних осіб у ВВП України знаходиться на стабільно низькому рівні.

Наведені факти свідчать про високу тінізацію економіки та неефективну систему оподаткування доходів фізичних осіб. Основними факторами тінізації є

наявність в країні неформальної економіки (відповідно — неформальні, не зареєстровані доходи населення); «підпільної» економіки (підприємницька діяльність здійснюється з порушеннями, які спровоковані недосконалим законодавством); незаконної економіки (провадження нелегальної підприємницької діяльності) [4].

Висновки. Високий рівень податкового навантаження та економічно необґрунтована система оподаткування доходів фізичних осіб спонукають до виникнення в державі тіньового сектору економіки, приховування доходів та, як наслідок, створення дефіциту державного бюджету. Негативні тенденції, поширюючись з мікрорівня, охоплюють макроструктуру держави та провокують кризові явища в економічному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт. — К.: «Либідь», 2000. — 236с.
2. Герасименко П. Податок на доходи фізичних осіб: українські парадокси та світовий досвід / П. Герасименко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://zahid.net/article/89769>
3. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. — 2005. — № 5. — С. 24–33.
4. Шолудько Д. Податкове навантаження та тонізація суспільно-економічних відносин: зв'язки, залежності, засоби протидії / Д. Шолудько, В. Попович // Збірник наукових праць Академії ДПС України. — 2002. — № 3 (17). — С. 74–80.

Одержано 6.04.11

Рассмотренные моменты влияния уровня налогового бремени на обеспечение доходности бюджета страны и платежеспособность её населения свидетельствуют об отсутствии взаимосвязи в странах постсоциалистического пространства между ВВП и непосредственно уровнем налогового бремени, а также о необходимости усовершенствования системы налогообложения доходов населения.

Ключевые слова: *налоговое время, ВВП, теневая экономика, система налогообложения населения.*

The considered moments of influence of the tax burden level on ensuring the profitability of the state budget and its population solvency testify to the absence of correlation between GDP and the level of tax burden in post-socialist countries, and also to the necessity of improvement of the population's income taxation system.

Key words: *tax burden, GDP, shadow economy, system of taxation of population.*

КРЕДИТНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Т.П. БЕЧКО, аспірант
ННЦ Інститут аграрної економіки

Розглянуто питання управління кредитними ризиками при кредитуванні банками суб'єктів господарювання аграрної галузі, намічені шляхи щодо їх мінімізації внаслідок створення єдиної нормативної бази для визначення кредитоспроможності позичальників, проведення рейтингів позичальників з оприлюдненням їх результатів та вирішення питання щодо дієвого функціонування кредитних бюро

Функціонування банківської системи в умовах розвитку глобалізаційних та інноваційних процесів нерозривно пов'язане з надмірними ризиками, особливо в царині кредитних взаємовідносин.

Банківські установи за таких умов вирішують проблеми не лише забезпечення максимальних прибутків та подолання конкуренції, але й функціонування ефективної системи управління кредитними ризиками. В арсеналі банківських установ існує низка методів, здатних запобігти виникненню кредитних ризиків чи принаймні їх мінімізувати.

Мінімізація негативної дії кредитних ризиків на діяльність банківської системи є однією із найважливіших проблем, особливо в період подолання наслідків світової фінансової кризи, тотального подорожчання енергоносіїв, ресурсів та продукції сільського господарства.

Особливу цінність для розкриття досліджуваної проблеми мають праці П.Саблука, М.Дем'яненка, О.Гудзь, О.Непочатенко, М.Маліка, В.Алексійчука.

Методика досліджень. В процесі досліджень застосовувалися економіко — статистичний (порівняльний, системний), монографічний та абстрактно — логічний методи.

Результати досліджень. В докризовий період збільшення обсягів кредитування, здебільшого незабезпечених, призвело до зростання частки проблемних запозичень, зокрема прострочених та сумнівних. Внаслідок високих ризиків неповернення раніше отриманих банківських кредитів банківське кредитування національної економіки в цілому та аграрного сектору, зокрема зведено до мінімуму.

Управління кредитними ризиками є найбільш актуальною проблемою, яка потребує подальшого теоретичного дослідження в контексті запобігання їх виникнення, зведення до мінімуму їх впливу на процес банківського кредитування.

Результати дослідження свідчать, що кредитні ризики за своїм обсягом

найбільш масштабні серед фінансових.

Виникненню кредитних ризиків в системі банківського кредитування передують низка причин, які зводяться до наступного [1, ст. 8]:

- недостатність законів банківської діяльності, щодо ефективного управління ризиками;
- відсутність обов'язкового майнового страхування та доступної інформації щодо потенційних позичальників;
- недовіра зареєстрованих вітчизняних кредитних бюро.

Вирішення цих проблем можливе внаслідок використання дієвих методів управління кредитними ризиками, спрямованих на їх мінімізацію.

В період світової фінансової кризи рівень кредитного ризику вітчизняних банків досягнув свого піку. Про це свідчать ряд показників діяльності банківських установ, зокрема розмір кредитного портфеля, співвідношення частки проблемних кредитів, обсяг резервів за кредитними операціями до кредитного портфеля (табл.1).

1. Динаміка структури заборгованості за кредитами, наданими банками, за роками

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кредитний портфель, млн грн	96945	156268	269294	485368	792246	747348	755030
Резерв за кредитними операціями, млн грн	4631	6367	8328	12246	18477	44502	99238
Відношення резервів під кредитні ризики до кредитного портфеля, %	4,77	4,07	3,09	2,52	2,33	5,95	13,14
Проблемні кредити (прострочені та сумнівні), млн грн	3145	3379	4456	6357	18015	69935	84851
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	3,24	2,16	1,66	1,31	2,27	9,35	11,23

Джерело: Розраховано за даними НБУ

Проблемні кредити в 2010 році порівняно з 2004 роком, як свідчать дані таблиці, зросли на 81706 млн грн. Найбільш інтенсивний їх ріст припадає на 2009 рік в період загострення світової фінансової кризи. Розмір проблемних кредитів в 2009 р. порівняно з 2008 роком зріс в 3,9 рази.

Зі зростанням проблемних кредитів зростає їх частка в кредитному

портфелі. Якщо в 2004 році частка проблемних кредитів в кредитному портфелі складала 3,24%, то в 2009 році — 9,35% або зросла на 6,11 відсоткових пункти. В 2010 році спостерігається подальше зростання частки проблемних кредитів в кредитному портфелі розмір якої порівняно з 2009 р зріс на 1,88 відсоткових пункти і склав 11,23%. Зростання проблемних кредитів перебуває в прямій залежності від розмірів резервів за кредитними операціями. Резерв за кредитними операціями в 2010 році склав 99238 млн грн або 13,14% до загального обсягу кредитного портфелю, що на 54736 млн грн або в 2,22 рази більше порівняно з 2009 роком.

Зростання проблемних кредитів у великій мірі залежить від невиконання умов кредитних угод позичальником, некваліфікованої, непрофесійної діяльності банківських спеціалістів, фінансових зловживань на ринку кредитних послуг, перевищення службових повноважень спеціалістами кредитних відділів. Внаслідок цього не лише зростають кредитні ризики, але суттєво погіршується якість кредитних портфелів.

Зі зростанням частки прострочених і сумнівних кредитів в кредитному портфелі втрачається частина вартості об'єктів застави, знижується прибутковість банківських установ. Банківські установи змушені збільшувати обсяги резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, що негативно впливає на результативність їх діяльності. Зокрема, підвищується ризик отримання збитків, особливо за умов знецінення національної валюти внаслідок чого знижується кредитна активність та капіталізація банківських установ.

Для суб'єктів господарювання аграрної галузі важливим аспектом запобігання та мінімізації кредитних ризиків є оцінка їх кредитоспроможності за допомогою якої визначається допустима межа банківського кредитування при дотриманні ними умов кредитної угоди. Аналіз кредитоспроможності позичальника слугує висхідною точкою для прийняття рішення щодо видачі кредиту кожному окремо взятому позичальнику.

Межа безпечного банківського запозичення з мінімальними ризиками визначається на основі дослідження ефектів операційного та фінансового важеля діяльності позичальника, які залежать від наступних параметрів[2, с.95]:

- структури витрат виробництва;
- складу джерел фінансування (співвідношення власних і позичкових коштів);
- рентабельності виробництва, яка обмежує можливості виплати відсотків;
- рівня оподаткування (через податки вилучається частина грошових надходжень, обмежується платоспроможність позичальника);
- ціни позичкових коштів, яка визначає доступність кредиту.

Природа кредитного ризику обумовлюється відсутністю повної інформації щодо кредитоспроможності потенційного позичальника, про серйозність його намірів виконати прийняті на себе зобов'язання. Відсутність такої інформації призводить до фінансових втрат кредитора.

Інформаційна нерівність дає змогу обом із сторін, як кредитору, так і позичальнику, мати з цього вигоди. Нерівномірний розподіл інформації призводить до експлуатації однієї з сторін кредитної угоди іншою. Банк, в свою чергу, може використовувати підвищені відсоткові ставки з кредиту, користуючись відсутністю інформації у позичальника за іншими кредитними угодами. Внаслідок подання в банк позичальником недостовірних даних щодо його кредитоспроможності загострюється ризик неповернення кредитів та відсотків за ним.

На кредитному ринку відбувається скупчення чисельної інформації, яку банки використовують, здійснюючи її перевірку за рахунок наступних чинників:

отримання неофіційної інформації на основі довгострокових відносин між банком-кредитором і його клієнтами-позичальниками. Встановлення довгострокових відносин, між обома суб'єктами кредитної угоди дає змогу банку отримати достовірну інформацію про фінансовий стан позичальника, здатність його фінансувати операційні та інвестиційні проекти. Неофіційний характер цієї інформації є конфіденційним і скористатися нею може лише банк — кредитор, що ставить його в більш вигідні умови перед конкурентами на кредитному ринку.

нерозголошення неофіційної інформації. Позичальник, який планує здійснити проекти як операційного, так інвестиційного характеру, прагне зберегти конфіденційність з метою уникнення використання конкурентами його проектів. Надаючи інформацію на ринку капіталів, позичальник зобов'язаний оприлюднити дані про свій проект (наприклад, придбання компанії), щоб забезпечити успіх емісії своїх цінних паперів. Звертаючись до банку, позичальник зберігає конфіденційність щодо своїх проектів;

контроль за позичальниками за якого банки отримують можливість проводити різного роду експертизи з метою мінімізації ризику щодо кредитних операцій.

Інформаційна прозорість є найважливішою з передумов успішного функціонування кредитного ринку. Банки-кредитори і позичальники, оприлюднюючи інформацію щодо своєї діяльності на умовах довіри один до одного отримують можливість ефективної співпраці, оскільки зростає ступінь довіри до них не лише з боку потенційних позичальників, але і вкладників, акціонерів і кредиторів. Позичальники за умов оприлюднення інформації зможуть на більш вигідних умовах отримати банківські запозичення. При не оприлюдненні інформації позичальники змушені будуть залучати банківські кредити під більш високі відсотки, компенсуючи ризики кредитора.

Вітчизняні банки в практичній діяльності використовують різного роду інформацію з метою оцінки кредитоспроможності позичальника. Для цього використовується не лише інформація, яка міститься у фінансовій, статистичній, бухгалтерській звітності, а і отримана за наслідками проведеного анкетування, кредитних заявок тощо.

Дієвим для мінімізації кредитних ризиків є аналіз із застосуванням

методики ділового ризику, що дає змогу використовувати якісні фактори при оцінці ризику позичальника. Діловий ризик пов'язаний з безперервністю процесу виробництва та кругообігу оборотних активів, з вірогідністю того, що такий процес виробництва не буде перерваний на одній із стадій його кругообігу.

З метою достовірної оцінки фінансового стану потенційних позичальників у вітчизняній практиці використовуються експрес-методи аналізу фінансового стану та аналізу грошових потоків. Крім кількісних показників кредитоспроможності позичальника, банки приділяють увагу і якісним, зовнішнім та внутрішнім факторам, що впливають на діяльність позичальника [3, с.111].

В той же час, як свідчить практика, можливості якісного аналізу обмежені внаслідок відсутності єдиної нормативної бази за галузями національної економіки. Досі відсутні галузеві довідники і класифікатори за допомогою яких можливо віднести позичальника до певного класу кредитоспроможності з врахуванням галузевих, зокрема сільськогосподарських особливостей, що унеможливує здійснення банком оцінки власного ризику при укладанні кредитної угоди.

Вітчизняні банки, як правило, змушені використовувати власну інформаційну базу, приділяючи велику увагу репутації позичальника, його кредитній історії, а не фінансовим можливостям.

Вирішення цієї проблеми можливе за умови створення єдиної нормативної бази для визначення кредитоспроможності позичальників, проведення рейтингів позичальників з оприлюдненням їх результатів.

Отримання достовірної інформації щодо кредитоспроможності позичальника є головним із чинників, здатних запобігти виникненню кредитних ризиків та їх мінімізації. Найбільш достовірною інформацією щодо кредитоспроможності позичальника представлена у фінансовій звітності, яку банк використовує при укладанні кредитної угоди. На підставі фінансової звітності банк аналізує фінансово-господарську діяльність позичальника. Крім того, в банку впродовж тривалого періоду накопичується інформація щодо позичальників, які є їх постійними клієнтами в сфері кредитування. Така інформація накопичується в кредитній історії позичальника в якій фіксуються всі ознаки позичальника такі як його репутація, дотримання ним нормативно-правових вимог в сфері кредитування тощо.

Ефективним методом щодо мінімізації кредитних ризиків могло би стати дієве функціонування кредитного бюро. Країни з розвинутими ринковими відносинами з метою мінімізації кредитних ризиків накопичили досвід щодо створення бази даних про фінансовий стан та кредитну історію потенційних позичальників. Кредитні бюро є важливим джерелом інформації для кредитного аналізу в обов'язки яких входить підготовка комплексних довідок суб'єктів господарювання.

Дієвість роботи вітчизняних кредитних бюро може бути забезпечена за умови зняття банківської таємниці з отриманих, виданих, прострочених

кредитів. А це вимагає на законодавчому рівні зміни норм і законів щодо банківської таємниці. При позитивному вирішенні питання щодо зняття конфіденційності з інформації про об'єкти банківського кредитування НБУ слід запровадити обов'язковість функціонування кредитного бюро в національній банківській системі. Це вимагає зміни умов кредитного договору яким би, окремим пунктом передбачалося, що обсяги виданих кредитів в подальшому будуть зареєстровані в кредитному бюро. З розширенням кількості банківських установ назріло питання щодо злиття існуючих в Україні кредитних бюро та створення на їх основі єдиного центру де б акумулювалися всі кредитні історії юридичних та фізичних осіб держави. Це дасть змогу банкам-кредиторам більш оперативної, з меншими для себе ризиками приймати рішення щодо надання кредиту, оскільки інформація про потенційного позичальника формуватиметься за даними багатьох кредитних історій з різних джерел. Кредитні бюро сприятимуть не лише запобіганню ризиків в процесі кредитування, але й спрощенню, прискоренню надання кредитів з мінімальними ризиками щодо їх повернення.

Висновок. Мінімізація кредитних ризиків при кредитуванні суб'єктів господарювання аграрної галузі можлива за умов створення єдиної нормативної бази для визначення кредитоспроможності позичальників, проведення рейтингів позичальників з оприлюдненням їх результатів та вирішення питання щодо дієвого функціонування кредитних бюро.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демяненко М.Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань(теорія та практика) / М.Я.Дем'яненко, О.Є.Гудзь, П.А.Стецюк: Монографія. — К.:ННЦ ІАЕ, 2008. — 300 с.
2. Гудзь О.Є. Ризики в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.Є.Гудзь // Агроінком. — 2007. — № 5. — С. 94–99.
3. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / П.А.Стецюк // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С.111–116.
4. Русановская Е. В. Банковские услуги в рамках проектного финансирования / Е.В. Русановская // Вестник Саратовского государственного аграрного университета. — 2009. — №7. —С. 97–104.

Одержано 6.04.11

Минимизация кредитных рисков при кредитовании субъектов ведения хозяйства аграрной отрасли возможна при условиях создания единой нормативной базы для определения кредитоспособности заемщиков, проведения рейтингов заемщиков с обнародованием их результатов и решения вопроса относительно действенного функционирования кредитных бюро.

Ключевые слова: кредитные риски, кредитное бюро, рейтинговая оценка, нормативная база, кредитная история.

Minimization of credit risks at issuing credits for economic entities in agricultural sector is possible under conditions of creation of a unified normative base for the determination of borrowers' solvency, the borrowers' rating with the results promulgation and solving the problem of effective functioning of credit bureaus.

Key words: *credit risks, credit bureau, rating estimation, normative base, credit history.*

УДК 368:330.32

РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА СТРАХУВАННЯ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю.О. МАХОРТОВ, доктор економічних наук

Державна академія житлово-комунального господарства

В.М. ЗЮБІН, аспірант

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено сучасний стан інвестиційної діяльності страхових компаній на регіональному рівні. Розроблено методичні рекомендації щодо розрахунку інвестиційного потенціалу страхових організацій, результати використання якого в регіональних програмах може зробити вагомий внесок у соціально-економічний розвиток регіону.

У світовому господарстві важливими учасниками інвестиційного ринку є страхові компанії. Це обумовлено здатністю страховиків акумулювати вільні фінансові ресурси та трансформувати їх в інвестиційні ресурси, які так необхідні для економічного розвитку регіонів та країни в цілому, що є дуже актуальним сьогодні, у зв'язку з нестачею вільних фінансових ресурсів у посткризовий період. Тому, активізація інвестиційної діяльності страхових компаній на регіональному рівні має велике значення у цьому напрямку.

Питанням аналізу та управління інвестиціями страхових компаній присвячено велику кількість робіт таких закордонних та українських науковців, як Кузнецов Б.Т., Грушко В.І., Василенко А.В., Нікуліна Н.Н., Вавілова І.А., Яворська Т.В., Прокоп'єв Е. Л., Орлова І. В. та інші, однак питанню математичного модулювання, як важливішому інструменту при проведенні інвестиційних досліджень у цьому напрямку ще недостатньо приділено уваги, і тому воно потребує подальшого дослідження.

Перелічене зумовлює необхідність розробки методики розрахунку структури фінансових засобів страхових організацій та виділення ряду параметрів, котрі дозволяють збалансувати можливості та інтереси страхових компаній і територій у страхової та інвестиційній діяльності.

Методика дослідження. В статті використано економіко-математичні методи дослідження, зокрема монографічний, табличний методи та метод порівняння.

Результати дослідження. Основою перетворення страховика в потужного інвестора є інверсія страхового циклу, заснована на тимчасовому розподілі ризику, у зв'язку з чим від моменту надходження платежів страхувальників на рахунки страховика до їх виплати у формі страхового відшкодування проходить визначений час, іноді досить значний (наприклад, при страхуванні життя). Страховик формує резерви, кошти яких можуть не використовуватись багато років.

Таким чином, роль страхових компаній як постачальника капіталу визначають два фактори: обсяг ресурсів, якими вони володіють, і термін, протягом якого цими ресурсами можна користуватись. Ріст інвестиційного капіталу залежить від наявності страхових резервів, що збільшуються з розміщенням страхових операцій, та власного капіталу.

У зв'язку з тим, що обсяг резервів і термін, на який вони розміщуються, перетворюють страхові компанії у найпотужніші фінансово-кредитні інститути, у країнах з розвиненим ринком страхова справа визнана стратегічним сектором економіки.

Крім цього, необхідно підкреслити, що страхування є складовою розподільчих відносин. Особливості формування і використання грошових фондів обумовлюють самостійне в грошовому трикутнику «фінанси — кредит — страхування» [1, с. 26].

Фінансові ресурси страхових компаній мають свої структурні і якості відмінності від капіталів інших господарюючих суб'єктів.

Фінансовий потенціал страхових компаній включає в себе фінансові ресурси, що знаходяться в його господарському обороті і використовуються для забезпечення діяльності [2, с.662].

Інвестиційна діяльність складається з надходження та використання грошових коштів, пов'язаних придбанням та продажем поза оборотних активів, а також витрати та доходи пов'язані з інвестиційною діяльністю [3].

На думку Яворської Т.В., страхові інвестиції — вкладення коштів страхових компаній в об'єкти інвестування з метою отримання прибутку [4].

Виходячи з цього, інвестиційний потенціал — це «сукупність грошових коштів, які є тимчасово або відносно вільними від страхових зобов'язань і використовуються для інвестування з метою отримання інвестиційного доходу».

Тимчасово вільними коштами страховиків є кошти страхувальників до використання їх на сплату страхових відшкодувань або перетворення у доходну базу страхових компаній за умови беззбиткового проходження страхового договору.

Відносно вільним є власний капітал, оскільки він виступає гарантом платоспроможності страхової організації за умов недостатності коштів страхового фонду.

Тобто, до джерел інвестування страхових компаній можна віднести:

- власні ресурси — прибуток, резервний капітал, додатковий капітал;
- залучені фінансові ресурси — кошти, які можна отримати (страхові резерви).

Капітал страховиків перебуває у грошовій формі переважно на стадії його залучення. В подальшому в процесі здійснення інвестиційної діяльності частина грошових коштів трансформується в активи, формуючи таким чином інвестиційний портфель страховика. Його склад, структура, обсяг, сама можливість формування портфеля шляхом участі в інвестиційному процесі визначаються, зокрема, кількісними та якісними характеристиками інвестиційного потенціалу страхової компанії [1, с. 41].

Як зазначає Кузнецов Б. Т., що фінансові інвестиції — це уложення коштів у різноманітні фінансові активи (інструменти) [5, с. 10].

Очевидно, що вкладення в інвестиційні активи страховою компанією здійснюються не в повному обсязі фінансового потенціалу. В свою чергу, слід зазначити, що наявність значного фінансового потенціалу не завжди свідчить про значні можливості здійснення інвестиційної діяльності.

На думку Прокоп'єва Є., регулювання інвестиційної діяльності страховиків доцільно здійснювати відокремлюючи інвестиційну діяльність від іншого розміщення грошових коштів [6]. Переважно було б привести склад інвестицій страховиків у відповідність до західної практики. Наприклад, Орлова І. В. виокремлює статті інвестицій, котрі звичайно входять до структури балансу страховиків у більшості розвинутих країн. А саме: нерухомість, акції, облігації, позики, грошові та короткострокові активи, інші активи [7].

Також, принциповим для функціонування інвестиційної діяльності є питання фінансового забезпечення інвестиційних програм та характер попиту та пропозиції інвестиційних ресурсів [1, с. 11].

А готовність інвестора до вкладення капіталу в економіку залежить від існуючого в країні інвестиційного клімату, який визначається політичними, економічними, юридичними, соціальними та другими факторами. Важливим фактором, що визначає інвестиційний клімат, є величина дохідності та ступеня ризику інвестицій. Інвестиції будуть достатніми тільки у тому випадку, якщо інвестор буде в значному ступені впевненим в отриманні доходу, здатного компенсувати йому відмову від споживання коштів, які є у наявності у теперішній час та ризик [5, с. 10].

Саме тому, стає актуальною задача побудови методики розрахунку тієї частини коштів, залучених страховими організаціями в результаті реалізації тих або інших страхових програм, котра може бути інвестована в промисловість і соціальну сферу регіонів. Вирішуючи цю задачу, необхідно врахувати структуру фінансових засобів страхових організацій та виділити ряд параметрів, котрі дозволяють збалансувати можливості та інтереси страхових компаній і територій.

Кошти, які підлягають спрямуванню до інвестиційних програм є

змінною величиною (тому, що на неї впливає змінність у часі надходжень страхових внесків, страхових виплат, резервів та прибутку від страхової діяльності) і повинні періодично коригуватися, вважаємо, що не ріже ніж один раз у квартал.

На нашу думку, в якості бази при розрахунках необхідно використовувати дві складові:

перша (основний показник) — це резерви незаробленої премії й збитків, що вже відбулися, але ще не є заявленими. Цій показник відображає динаміку залучених коштів, що знаходяться у розпорядженні страховиків;

друга складова — це прибуток від страхової діяльності.

Використовуючи ці складові ми можемо визначити розмір коштів, що підлягають спрямуванню до інвестиційних програм (I), як суму двох складових:

$$I = I_{\text{рез}} + I_{\text{приб}}, \quad (1)$$

де, $I_{\text{рез}}$ — сума коштів, які підлягають спрямуванню до інвестиційних програм, розрахована виходячи з величини резервів незаробленої премії й збитків, що вже відбулися, але ще не є заявленими;

$I_{\text{приб}}$ — сума коштів, що підлягає спрямуванню до інвестиційних програм, розрахована виходячи з розміру прибутку від страхової діяльності.

Динаміка надходжень страхових внесків визначається функцією розподілу страхових внесків у часі $F_b(t)$, визначеною наступним чином:

$$\int_0^t F_b(t) dt = B_t, \quad (2)$$

де, B_t — обсяг страхових внесків, що надходять за період часу (t).

Збитковість за страховими внесками можна визначити через коефіцієнт k_y .

Введемо значення для параметрів, варіюючи котрі є можливим співвіднести інтереси страховиків й адміністрацій областей і регіонів.

$k_{\text{рез}}$ — коефіцієнт, що визначає долю резервів незаробленої премії (далі РНП) та збитків, що вже відбулися, але ще не є заявленими (далі РПНЗ), спрямовану до інвестиційних програм;

$k_{\text{приб}}$ — коефіцієнт, що показує долю прибутку від страхової діяльності, спрямовану до інвестиційних програм регіону;

$k_{\text{р.вд}}$ — коефіцієнт, показує яку долю від величини страхових внесків складають витрати на ведення справи без урахування величини фактично виплаченої агентської винагороди;

$k_{\text{ар.в}}$ — коефіцієнт, що показує, яку долю від страхових внесків складає фактично виплачена агентська винагорода.

Для вирішення цієї методичної задачі необхідно спочатку визначити

залежність РНП та РПНЗ, а також прибутку (далі П) від страхової діяльності, як функціонали від функції розподілу страхових внесків:

$$\text{РНП} = \text{РНП}(F_B(t)), \text{РПНЗ} = \text{РПНЗ}(F_B(t)), \text{П} = \text{П}(F_B(t)). \quad (3)$$

У залежності РНП ($F_B(t)$) та РПНЗ ($F_B(t)$) вихідними даними для розрахунків цих показників є коефіцієнти, що показують долю страхових внесків: яка в свою чергу є резервом попереджувальних заходів — $k_{p,lm}$ й тією, що підлягає відрахуванню до фонду пожежної безпеки.

При цьому, вихідними даними для розрахунків цих показників є коефіцієнти, що визначають долю від страхових внесків: що складає резерв попереджувальних заходів — $k_{p,lm}$ та підлегла перерахуванню до фонду пожежної безпеки — $k_{ф,пб}$.

При цьому коефіцієнт $k_{б,сп}$, що складає базову страхову премію, визначається наступним співвідношенням:

$$k_{б,сп} = 1 - K_{p,вд} - k_{аг,в} - k_{p,lm} - k_{ф,пб} \quad (4)$$

Для спрощення процедури розрахунків та відтворення їх результатів необхідно ввести ряд припущень:

допустимо, що сплата страхових внесків за всіма угодами страхування здійснюється одночасно в день, що передує дню настання відповідальності; припустимо також, що функція розподілу страхових внесків у часі $y(t)$, визначається наступним чином:

$$\int_{t_n}^{\infty} y(t) dt = k_y \quad (5)$$

на інтервалі часу $[t_n, t_k]$, що відповідає строку дії договору, є константою та дорівнює нулю поза цим інтервалом.

Припустимо строк дії угод страхування C_d у межах будь-якої програми однакові.

Припустимо, що коефіцієнти $k_{p,lm}$ та $k_{ф,пб}$ за всіма такими угодами також однакові.

Для розрахунку розміру прибутку від страхової діяльності використаємо наступний підхід.

На кожну звітну дату прибутку визначимо як суму страхових внесків (далі V_i), що надійшли на цю дату, зменшену на величину технічних резервів (зокрема резерву заявлених збитків), виплаченого страхового відшкодування, резерву попереджувальних заходів, відрахувань до фонду пожежної безпеки, а також величину видатків на ведення справи, фактично виплаченої агентської винагороди та податку на прибуток страхових організацій.

Враховуючи вищенаведене, отримаємо наступне визначення:

$$\Pi = (B_t - \text{РНП} - \text{РПНЗ} - Y - (k_{p,lm} + k_{f,пб} + K_{вд} + k_{ар}) * B_t) * (1 - C_{пн}) \quad (6)$$

де, Y — величина страхових відшкодувань на кожну звітну дату, яка є функціоналом від функції розподілення страхових внесків і функції відшкодувань за єдиною угодою страхування $y(t)$ від часу:

$$Y = Y(F_b(t), y(t)); \quad (7)$$

$C_{пн}$ — ставка податку на прибуток для страхових організацій.

Таким чином, суму коштів, що підлягає спрямуванню до інвестиційних програм, розраховану виходячи з величини РНП, та РПНЗ, можна визначити наступним чином:

$$I_{рез} = k_{рез} * (\text{РНП} + \text{РПНЗ} - Y), \quad (8)$$

а суму коштів, що підлягають спрямуванню до інвестиційних програм, розраховану виходячи з величини прибутку від страхової діяльності по групі угод:

$$I_{приб} = k_{приб} * \Pi. \quad (9)$$

Формула для визначення розміру коштів, що підлягають спрямуванню до інвестиційних програм (I) в остаточному підсумку матимете наступний вигляд:

$$I = k_{рез} * (\text{РНП} + \text{РПНЗ} - Y) + k_{приб} * \Pi. \quad (10)$$

В цілому ж визначення для функціоналів, що визначають значення РНП, РПНЗ, Π та Y , можна отримати в аналітичному вигляді, однак ця задача має більш академічний інтерес тому, що на практиці розрахунки скоріше будуть виконуватися чисельними методами, у котрих аналітичні визначення не використовуються.

Запропонована нами методика визначення величини тимчасово вільних коштів страхових компаній, спрямованих на нестатки територій при створенні регіональних систем страхового захисту була реалізована у вигляді програми, за допомогою котрої були зроблені деякі приклади розрахунків.

При цьому виколисуємо наступні вихідні дані:

$$\begin{aligned} k_{y,} &= 30\%; k_{вд} = 10\%; k_{ф,пб} = 0,75\%; \\ k_{рез} &= 75\%; k_{арв} = 10\%; C_{д} = 365 \text{ діб}; \\ k_{приб} &= 75\%; k_{р,лм} = 10\%; C_{пн} = 36\%. \end{aligned}$$

Таким чином, у даній методиці позначено підходи до визначення часини залучених та власних коштів страхових організацій, котра може бути спрямована на розвиток економіки територій, де будуть реалізовані регіональні системи страхового захисту.

Теоретично кошти страховиків можуть бути вкладені в будь-які галузі господарства [1, с.58]. Однак, слід відзначити деякі обмеження, котрі слід враховувати, використовуючи такий підхід.

По-перше, методика може бути впроваджена тільки у тих випадках, коли ємність страхових компаній, залучених до реалізації страхових програм, достатня для взаємного перестраховування ризиків, що приймаються ними.

По-друге, характер вкладень страховиками інвестиційних коштів повинен відповідати вимогам, щодо розміщення страхових резервів, згідно 31 статті Закону України «Про страхування» [8].

Крім того, на введені нами складові коштів, що інвестуються $I_{рез}$ та $I_{приб}$ накладаються суттєво різноманітні вимоги з ліквідності вкладень.

У відповідності із запропонованою методикою проведемо емпіричні розрахунки величини коштів, що підлягають інвестуванню в економіку Луганської та Донецької областей при реалізації страхових програм, наведених у таблиці 1.

1. Обсяг надходжень страхових внесків по програмах і областях (тис. грн.)

Види страхування	Луганська область	Донецька область	Всього
Програма страхування транспортних засобів			
Страхування відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ)	46 000	124124	170124
Авто страхування КАСКО	43125	116367	159492
Програма страхування майна			
Страхування майна	166550	124124	290674
Страхування відповідальності	66620	116367	182987
Програма страхування підприємств постачальників сільгосппродукції			
Страхування майна сільгосп підприємств	912	1368	2280
Страхування сільгосп продукції	2736	4104	6840
Всього:	325943	486454	812397

Для розрахунків приймаємо наступні припущення:

- страхові внески надходять рівномірно протягом тривалого часу (декілька років);
- збитковість за страховими внесками при реалізації програми страхування транспортних засобів (КАСКО, ОСЦПВ) дорівнюється 50%, при реалізації інших програм — 20%;
- інвестуванню в економіку регіонів належить 50% величини технічних резервів, а також 50% прибутку страхової компанії від реалізації тієї чи іншої програми.

Результати розрахунків зведемо у таблицю 2.

2. Результати розрахунків величини коштів, що належать інвестуванню в економіку регіонів при реалізації страхових програм

Програма	Страхові внески (щорічні)	Сума коштів, що можуть бути інвестовані (на поворотній основі) в економіку регіонів	Інтервал часу між початком реалізації програми й формуванням прибутку страхової компанії	Щорічні відрахування з прибутку страхових компаній на нестатки регіону, областей
Луганська область				
Страховання відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ)	46 000	8050	3 роки	1517
Авто страхування КАСКО	43125	7547	3 роки	1422
Страховання майна	166550	29146	2 роки	20751
Страховання відповідальності	66620	11658	2 роки	8300
Страховання майна сільгоспідприємств	912	159	2 роки	113
Страховання сільгоспродукції	2736	472	2 роки	335
Всього по Луганській області	325943	57032	Через 2 роки 29499, у подальшому щорічно по 32438	
Донецька область				
Страховання відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ)	124124	21721	3 роки	4093
Авто страхування КАСКО	116367	20364	3 роки	3837
Страховання майна	124124	21722	2 роки	15465
Страховання відповідальності	116367	20364	2 роки	14498
Страховання майна сільгоспідприємств	1368	239	2 роки	170
Страховання сільгоспродукції	4104	708	2 роки	502
Всього по Луганській області	486454	85118	Через 2 роки 30635, у подальшому щорічно по 38565	

Таким чином, при реалізації наведених страхових програм, структура коштів, що можуть бути інвестовані в економіку регіону буде виглядати наступним чином:

- сума коштів, що можуть бути інвестовані в економіку регіонів (на поворотній основі) складатиме 142150 тис. грн;
- відрахування з прибутку страхових компаній на нестатки регіону, областей за результатами двох років роботи складатиме 60134 тис. грн, у подальшому — щорічно по 71003 тис. грн

В цілому ж регіональний програмно-цільовий підхід до питань страхування з участю адміністрації областей, на нашу думку, може суттєво вплинути як розвитку страхового ринку, так і розвитку інвестиційного процесу в регіонах та областях.

Якщо більш детально розглянути механізми інвестування страхових резервів (прибутку) страховиків в програми регіону можна визначити ряд проблем, що виникають при самостійному інвестуванні ними грошових коштів, а саме:

- невідповідність розміру необхідних фінансових ресурсів та обсягів коштів для інвестування;
- невідповідність строків інвестиційних проектів зі строками надання інвестицій;
- відсутність спеціалістів з фінансового аналізу інвестиційних проектів.

Використання в механізмі інвестування банківських структур знімає вказані проблеми.

Вільні кошти страхових компаній можна розподілити на дві групи — резерви та прибуток, котрі мають різні ознаки. Так, резерви — використовуються для забезпечення виплати страхового відшкодування, тобто повинні вкладатися в ліквідні та надійні фінансові інструменти. А прибуток — зароблені кошти страховика, вільні від зобов'язань, тому їх можна вкладати в ризикові та довгострокові фінансові інструменти.

Враховуючи вищенаведене, необхідно використовувати два типи фінансово-банківських інструменти: «Спеціальний розрахунковий рахунок» — на ньому будуть акумулюватися резерви та «Безвідкличний депозит» — на ньому буде акумулюватися прибуток.

«Спеціальний розрахунковий рахунок» повинен враховувати наступні параметри:

- строк надання грошових коштів для сплати збитків — не менш ніж 10 діб.;
- низький банківський відсоток;
- відсутність можливості у страховиків зняти грошові кошти, зокрема як на сплату збитків за обласними програмами страхування.

Банк використовує вказані кошти в інтересах адміністрації області, однак він повинен бути готовим до того, що «Спеціальний розрахунковий рахунок» може бути повністю затребуваним протягом 10 діб.

Параметри «Безвідкличного депозиту» може мати два варіанти:

- страхові компанії надають кошти, що знаходяться на «Безвідкличному депозиті» банку на строк два роки, під мінімальний процент, але з гарантією банку повернути депозит. Банк спільно з адміністрацією області вирішує, куди вкладати грошові кошти;
- страхові компанії (або банк) вкладають грошові засоби, що знаходяться на «Безвідкличному депозиті» в інвестиційні проекти області без гарантії отримати назад свої інвестиції, але з можливістю отримати значний прибуток.

Наприклад: муніципальні облігації, житлові сертифікати, будову супермаркету, високотехнологічного підприємства та ін.

Аналіз показав, що можлива така ситуація, коли коштів на «Спеціальному розрахунковому рахунку» може не вистачити для сплати збитку, тоді страховику прийдеться задіяти особисті резерви для виплати страхового відшкодування. Враховуючи це, у даній програмі доцільно використовувати угоду перестраховування ексцедента збитку, вартість котрого приблизно дорівнює 5–10% страхового внеску, котрі логічно поділити між коштами, що залишаються у страховика та коштами, що спрямовуються на інвестиції у співвідношенні 3/8 до 5/8.

Після закінчення дії страхової угоди кошти, що залишилися після сплати збитків, які знаходяться на «Спеціальному розрахунковому рахунку», створюють прибуток, і частина коштів переводиться на «Безвідкличний депозит», а частина (сплата податку на прибуток) залишається в страхових компаніях.

Таким чином, використання інвестиційних можливостей страхових компаній може забезпечити:

залучення додаткових позабюджетних фінансових засобів для реалізації пріоритетних програм регіону. Однією з основних функцій регіональних органів управління при цьому існує організація залучення фінансових ресурсів страхових компаній і контроль за їх використанням;

усунення залежності регіону від центру тому, що з'являється можливість самостійного знаходження джерел фінансування для реалізації окремих економічних програм;

можливість перерозподілу частини фінансових коштів на реалізацію соціальних програм (рефінансування) регіону.

Висновок. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки, що страхові організації займають особисте місце в формуванні інвестиційної політики на рівні регіонів, як в силу потенційних можливостей самих страхових організацій в забезпеченні інвестиційного процесу, так і у зв'язку з необхідними гарантіями потенційним інвесторам при вкладенні коштів в економіку регіону.

Для визначення розміру тимчасово вільних та власних коштів страхових компаній, що можуть бути залучені в інвестиційні проекти регіону, області

розроблено спеціальну методика та фінансовий механізм їх реалізації, з використанням фінансово-банківських інструментів. Що в свою чергу дозволить інвестувати значну частину страхових резервів та прибутку до відносно довгострокові інвестиційні проекти соціально-економічного розвитку регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко А.В. Інвестиційна стратегія страхових компаній / А.В. Василенко: Навч. посіб. — К.: Київ. нац. торг. — екон. ун-т, 2006. — 168 с.
2. Основы страховой деятельности. Учебник / Отв. ред. проф. Федорова Т.А. — М.: Издательство БЭК, 1999. — 170 с.
3. Никулина Н.Н. Управление денежными потоками и их оптимизация в страховой деятельности / Н.Н. Никулина, И.А. Вавилова // Страховое дело, 2009. — №2. — С.27–37.
4. Яворська Т.В. Сутність, види та функції страхових інвестицій / Т.В. Яворська // Економіка і регіон, 2009. — №1. — С.192 — 194.
5. Кузнецов Б.Т. Инвестиции: учеб. пос. для студ. вузов / Б.Т. Кузнецов. — 2-е изд., переаб. и доп. — М.: ЮНИТИ — ДАНА, 2010. — 623 с.
6. Прокопьев Е. Л. Организационно-экономические аспекты регулирования инвестиционной деятельности страховых компаний / Е. Л. Прокопьев // Страховое дело, 2007. — №1. — С.8 — 13.
7. Орлова И. В. Аутсорсинг в управлении активами в страховании / И. В. Орлова // Финансы, 2005. — № 6. — С. 49–53.
8. Закон України «Про страхування» // Нормативна база України. — №6(582). — 2007.

Одержано 8.04.11

Участие страховых компаний как потенциальных поставщиков инвестиционных ресурсов оказывает огромное влияние на социально-экономическое развитие регионов. Разработка методики расчета структуры инвестиционных ресурсов страховых компаний, позволит сбалансировать возможности и интересы всех участников инвестиционного процесса в регионе.

Ключевые слова: *инвестиционный потенциал, инвестиционные ресурсы, финансовые ресурсы, финансовые инвестиции, инвестиционная деятельность.*

The participation of insurance companies as potential suppliers of investment resources has a huge influence on socio-economic development of regions. The development of a technique of structure analysis of investment resources of insurance companies will make it possible to balance opportunities and interests of all participants of investment process in the region.

Key words: *investment potential, investment resources, financial resources, financial investments, investment activity.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ „ІНСТИТУТ”

Н. О. ПАЧЕВА, аспірант

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

В статті розглянуто основні теоретичні погляди вчених-економістів на визначення поняття «інститут». Проаналізовано головні ознаки інституту, розкрито їх сутність, зміст і структурну організацію. Головну увагу зосереджено на економічних та позаекономічних інститутах.

Постановка проблеми. У процесі розвитку суспільства економічні та позаекономічні інститути формувалися сприяючи якісним змінам у розвитку країни, серед яких праця, власність, влада, капітал, сім'я та ін. Інституційне середовище є важливою складовою соціально-економічних зрушень в національній економіці і підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Аналіз останніх наукових досліджень. До наукових досліджень, присвячених розробці загальної проблематики економічних та позаекономічних інститутів, відносяться праці вітчизняних вчених — Л. Алексеєнка, З. Атаманюка, В. Базилевича, В. Савчука, Р. Капелюшнікова, В. Якубенка, В. Тамбовцева, А. Шастітко, а також зарубіжних вчених І. Бернар, З. Боді, Р. Брейлі, О. Вільямсона, Г. Габбарда, Л. Гітмана, Д. Доуна, Д. Кейнса, Р. Коуза, К. Маркса, Е. Нихбахта, Ф. Нітті, Д. Норта, Ю. Осіпова, С. Росса, А. Пігу, Д. Сороса, Л. Харрриса, Д. Хікса та інші.

Метою дослідження. Дослідити основні теоретичні погляди вчених-економістів на визначення поняття «інститут».

Результати досліджень. Проблема визначення галузі дослідження інституціональної економіки полягає в невизначеності значення інститутів, вважав ще Дж. Коммонс. Він називав інститути колективними діями, які утворюють межі для індивідуальних дій, тобто в його тлумаченні поєднуються поняття «інститут» і «організація». Його послідовники відокремили колективні дії від інституту і називають їх організацією. Інституціоналісти, як писав Д. Гамільтон, спрямовують свої економічні дослідження на досить невизначений предмет, який називають інститутами. І на даний час питання, що ж є інститутом є не досить вивченим.

Засновником теорії традиційного інституціоналізму вважають американського економіста Т. Веблена. В працях якого «інститут» визначається і трактується як «стереотип думки». «По своїй природі вони (інститути) представляють собою звичайні способи реагування на стимули, які здійснюються цими змінюючими обставинами. Інститути — це, по суті справи, поширений образ думки про те, що торкається окремих відносин між суспільством і особистістю і окремо виконаних ним функцій [1, с. 200, 201].

Визначаючи інститут як «стереотип думки», логічно віднести його до феноменів культури. На відміну від правил, які нав'язані ззовні, інститути в інтерпретації Т. Веблена є результатом «освоєння» цих правил індивідами. Введення таких інститутів у економічну теорію було покликано, на його думку, необхідністю подолати гедоністичні забобони економістів, які природу людини вважали як дещо задане та незмінне і тому — для економічного аналізу — як фактор проміжний і в кінцевому підсумку «винесений за дужки» [9, с. 23].

Т. Парсонс вважав, що інститути — це «набори правил, які задані соціально» [5]. Він вбачав у них сукупність специфічних нормативних комплексів, задіяних в процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів.

О. Уільямсон відзначав роль слухняності та опортунізму в становленні і зміні інституційних вимог. Слухняність, чи виражена індивідами згода витримувати встановлені обмеження, сприяє реалізації інституційних вимог у господарській діяльності суб'єктів. Для розуміння суті інституту, є відношення згоди, що встановлюється між суб'єктами в процесі життєдіяльності. Інституційне середовище (О. Уільямсон) — це правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність [7, с. 38].

Поширення ідей інституціоналізму спричинило розшарування цієї школи на низку специфічних ідейних течій — насамперед «старий» (традиційний) і «новий» інституціоналізм.

Старий інституціоналізм, наслідуючи дослідницькі традиції Т. Веблена, зосереджує увагу на соціально-психологічних проблемах особистості, суб'єкта господарювання в середовищі ринкової економіки (стереотипи свідомості та поведінки, повнота і неповнота інформації).

Представники нового інституціоналізму вважають об'єктом свого дослідження інститути — не тільки як культурні чи соціально-психологічні феномени, а як набір формальних і неформальних норм («правил гри»), що скеровують економічну поведінку індивіда та організації в умовах ринкового господарювання. «Класиком» нового інституціоналізму вважають американського ученого, лауреата Нобелівської премії» (1993) Д. Норта [3].

Визначення інститутів за Д. Норт, яке вже стало класичним, і введена ним відмінність інститутів від організацій, де інститути — це правила, а організації — вже не інститути, а гравці. Так, слідом за Д. Норт, А.Е. Шаститко дає визначення інституту як сукупність правил, які обмежують поведінку економічних агентів і впорядковують взаємодію між ними, а також відповідних механізмів контролю за дотриманням даних правил [8].

Узагальнюючи ту систему визначень інститутів, яку дає Д. Норт, можна сказати, що інститути — це сукупність правил і норм, які люди накладають на свої відносини, визначаючи стимули і механізми контролю, що поряд із бюджетними, ресурсними, технологічними й іншими обмеженнями окреслюють межу вибору в діяльності економічних суб'єктів.

Представники неінституціоналізму У. Росту, Дж. Гелбрейт та інші за їх теорією, головним у забезпеченні поступального розвитку суспільства є

раціональна взаємодія інститутів — держави, підприємства, власності, капіталу, грошей, сім'ї, профспілок та інституційних норм (правил), звичок, інстинктів, традицій тощо.

Вітчизняна інституціональна парадигма формується під впливом фундаментальних і прикладних розробок Р. Капелюшнікова, А. Чухна, В. Гейця, А. Грищенко, В. Якубенка, В. Тамбовцева, В. Радаєва, А. Шастістко, В. Вольчика, П. Саблука, С. Кваші, М. Корецького, Ю. Лопатинського, Т. Гайдая та ін.

Неодноразово звертали свою увагу на поняття «інститут» українські науковці у літературі. Я. Кузмінов, поняття «інститут», уявляє досить розмитим, що відбиває розмаїття думок академічного співтовариства з приводу його визначення [4].

В.Л. Тамбовцев вважає інститутом сукупність санкціонованих правил із соціальним механізмом їхнього захисту. Правила поведінки економічних агентів у певних ситуаціях і правила поведінки гарантів виконання правил у разі виявлення відхилення від них — виділяє у складі інституту [6].

Як зазначає, Якубенко В.Д., у своїй праці «Базисні інститути у трансформаційній економіці», утилітарність слова «інститут» у сучасній політичній теорії та взагалі в літературі суспільного напрямку набула такого поширення, що, без сумніву, ускладнює спробу виходу на конструктивне визначення того, що, власне, може вважатися інститутом. Любов — інститут, сім'я — інститут, власність — інститут, організація — інститут, тіньова економіка — інститут... Можливо, сучасна за ангажованістю цього терміна й не викликає занепокоєння для лінгвістики, але потребує певного вивільнення в рамках інституціональної теорії [9, с. 20].

Інститути виникають та існують, тільки завдяки тому, що вони є умовними і в результаті впливають на перебіг процесів взаємодії людей, а в подальшому і на життєдіяльність суспільства. Тому саме інститути як сукупність формальних і неформальних норм та правил являються тим середовищем, де реалізуються економічні інтереси та закони. І в той же час, інститути, як фактори ідеологічного, культурного, духовного характеру формують сутність економічного механізму ринкової економіки.

Іншими словами, наше суспільство не може розвиватися в економічних відносинах без досить високого культурного та етичного розвитку населення, без розвитку політичних та правових структур.

Розвиток інститутів економічної системи слід розглядати як фундаментальну проблему, розв'язання якої сприятиме, зокрема обґрунтуванню ролі позаекономічних інститутів у суспільному відтворенні. Економічні та позаекономічні інститути завжди знаходяться у співвідпорядкованості.

Як ви гадаєте, чи залежить економіка країни від такого показника, як чесність, старанність, працьовитість, довіра? Звичайно залежить, але всі вони не є економічними категоріями, а скоріш за все моральними, від яких напряду залежить економіка країни, регіону, області.

Наприклад, нормальне функціонування держави, а особливо фінансової сфери, неможливе без активного залучення заощаджень найширших верств населення в обіг спеціалізованих фінансових установ, створення однаково доступних умов для підприємств до джерел фінансування.

Це можливо лише в разі, якщо випереджаючими темпами в порівнянні з кількісними характеристиками зростання фінансового ринку будуть розвиватися відносини фінансово-економічної довіри, якими пронизані практично всі фінансові процеси: кредитування, інвестування, страхування життя та інше.

Розвиток економічної системи в кожній країні корегується особливостями всіх складових суспільного розвитку і саме серед яких є позаекономічні чинники, такі як: стан моральних і духовних цінностей, культура, ментальність населення тощо.

Тому в силу недостатньої теоретичної дослідженості і відсутності міцної методологічної бази позаекономічних інститутів, позначена наукова проблема актуальна, а її рішення практично значуще.

Однак, категоріальний апарат інституціонального напрямку в економічній теорії складається з достатньо різноманітного інструментарію, як зазначає В.Д. Якубенко, ключовими категоріями в ньому слід виділити, скоріше, такі:

- інститут;
- права власності;
- трансакційні витрати;
- контрактні відносини;
- ієрархія;
- організація;
- корпорація;
- еволюційні зміни

Навіть формальна спроба структурування вказаних категорій може дати підстави твердити про їх певну логічну взаємопідпорядкованість [9, с. 20].

В.Д. Якубенко виокремив і зосередив науковий пошук на таких економічних інститутах як власність, влада, управління, праця, які за його дослідженням є базисними. Визначення поняття «інститут» може бути вихідною в аналізі як загалом процесу інституціоналізації, так і у визначенні специфіки власне базисних економічних інститутів. Валерій Дем'янович довів, що інститут та інституції структуровані ієрархічно, таким чином поділяються на базисні і похідні [9].

Ю.М. Лопачинський «інститут» розуміє як писані і не писані норми та правила, що є умовами й передумовами процесу прийняття управлінських рішень. У своїй роботі базисними, він вважає інститути держави, власності та контрактації (інститут угод), а до похідних — інститут підприємництва, ціноутворення, конкуренції.

Економічні інститути з'являються в суспільстві завдяки тому, що люди в соціальних групах намагаються реалізувати свої потреби спільно.

Економічні інститути слід розуміти не як жорсткі обмежувальні структури, а гнучкі структури, що трансформуються під впливом дій. Створення інституцій є результатом вироблення правил, що діють у соціально-економічному просторі. В економічній сфері інституціональні структури повинні обмежувати учасників у процесі обміну, щоб запобігти обману і порушенням, які обіцяють зиск для однієї сторони і витрати для іншої. Такі інститути охоплюють сформовані системи договірної права, взаємних зобов'язань, гарантій, торгових марок, моніторингу, а також механізм втілення правових норм у життя.

Проблеми, зв'язані з функціонуванням економічних та позаекономічних інститутів, нині є найактуальнішими. Усім зрозуміло, що без відновлення вітчизняної економіки Україні не вийти з кризи. Економіка має забезпечити виробництво, обмін і реалізацію товарів та послуг, необхідних для задоволення людських потреб і нормальної життєдіяльності суспільства.

Висновки. Усвідомлення такого поняття як «інститут», у різних дослідників може бути різним і залежить від його господарського досвіду, теоретичних позицій тощо. Наслідком цього стала множина визначень, які дають поняттю «інститут» у літературі. Кожне з них, розкрите само по собі, є умовним, їхній зміст — розрізним і обмеженим.

Оскільки термін «інститут» виникає ще до становлення інституціональної теорії (в тому чи тому її вигляді) й, окрім цього, оскільки, за загальними визначеннями, єдина і чітка інституціональна теорія відсутня, то ці зміст і значення неминуче будуть багатозначними, розпливчатими і суперечливими.

Поняття «інститут» розкриває себе через множину логічно взаємопов'язаних визначень і цей взаємозв'язок має відображати властивості об'єкту нашого пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веблен Т. Теория производственного класса / Т. Верлен. — М.: Прогрес, 1984. — 367 с.
2. Дементьев В.В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути? / В.В. Дементьев // Економічна теорія. — 2009. — № 3. — С. 75 — 92.
3. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія та практика / [З. Ватаманюк, С. Панчишин, О. Дорош, Н. Гнатюк та ін.]; за ред. Зіновія Ватаманюка. — Львів: Новий Світ — 2000, 2005. — 648 с.
4. Кузьминов Я.И., Бендукидзе К.А., Юдкевич М.М. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контракты. — М., 2006. — С. 91.
5. Parsons T. Structure and Process in Modern Societies / T. Parsons. — Glencoe, 1960. — 415 p.

6. Тамбовцев В.Л. Институциональный рынок как механизм институциональных изменений [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru>.
7. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О. Уильямсон. — СПб.: Лениздат, 1996. — 476 с.
8. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко. — М.: Экон. Ф-т МГУ: ТЕИС, 2002. — 591 с.
9. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 252 с.

Одержано 8.04.11

Проведенный анализ, такого понятия как «институт», позволяет утверждать, что каждое определение исследуемого объекта у ученых-экономистов, раскрытое само по себе, является условным, а их содержание, — разрозненно и ограничено.

***Ключевые слова:** институт, базисные институты, экономические и внеэкономические институты, категориальный аппарат институционального направления.*

The conducted analysis of the concept «institute» makes it possible to state that every definition of the object under analysis, taken separately, is conditional and its content is uncoordinated and scanty.

***Keywords:** institute, basic institutes, economic and non-economic institutes, categorial apparatus of institutional direction.*

УДК 340.132.6:364.48:316.334.55

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Г.Ю. РОДАЦУК

В статті розглянуто основні нормативно-правові документи соціального розвитку сільської місцевості та проведено аналіз їх виконання.

Одним із пріоритетів розвитку України є соціальна орієнтація економічної політики. З огляду на це головним завданням у соціальній сфері є цілеспрямоване забезпечення надійної реалізації прав і свобод громадян.

Кожна держава соціальна, оскільки функціонує на базі суспільства. Сутність же соціально-орієнтованої держави, а особливо соціально орієнтованої економіки полягає в тому, що держава не тільки декларує, а й має розвинуту економічну базу для проведення ефективної соціальної політики. Під

соціальною політикою розуміється комплекс заходів, спрямованих на підвищення матеріального добробуту населення на державному рівні [22].

Соціальна політика не є відволіканням коштів від досягнення економічної ефективності, навпаки, служить потужним інструментом економічного розвитку. Вона формує здорову й кваліфіковану робочу силу, забезпечує високу трудову мораль і мотивацію, знижує соціальну напруженість, підтримує платоспроможний попит, дає народу впевненість у перспективах на майбутнє, забезпечує його довіру до держави.

Методика досліджень. Методичною основою досліджень є нормативно-правові документи соціального розвитку сільської місцевості та статистичні матеріали.

Результати досліджень. Особливо важливе значення має соціальна політика для сільського господарства. Соціальна політика уряду України спрямовується на забезпечення соціальних гарантій, встановлених Конституцією України, та ґрунтується на указах Президента України щодо основних напрямків соціальної політики [7, 9, 12].

У 90-ті роки розпочалося формування нормативно-правової бази соціального розвитку села, зорієнтованої на становлення ринкових відносин, яке триває і нині. Основними складовими цієї бази є:

- Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві”;
- Указ Президента України “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села”, яким затверджено Державну програму розвитку соціальної сфери села;
- Указ Президента України “Про забезпечення економічних інтересів і соціального захисту працівників соціальної сфери села та вирішення окремих питань, що виникли в процесі проведення земельної реформи”;
- Указ Президента України (Програма) від 15 липня 2002 р., № 640 “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села”;
- постанови Кабінету Міністрів України і укази Президента України, спрямовані на передачу до комунальної власності об’єктів соціального призначення, що належали суб’єктам господарювання в АПК;
- основні засади розвитку соціальної сфери села, схвалені Президентом України.

Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [2] передбачена державна підтримка розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості.

Відповідно до ст. 5 цього Закону для зміцнення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу та соціальної сфери щорічно з державного бюджету повинні виділятися кошти в обсязі не менше 1% від вартості ВВП України, у тому числі на будівництво об’єктів неvirобничого призначення — половину державних централізованих капіталовкладень. Проте ця вимога Закону протягом минулих років ігнорувалася. Наприклад, протягом 2000–2004

рр. на розвиток соціальної інфраструктури в цілому по Україні було виділено 64,9 млн грн (проти необхідних 5,2 млрд грн), або лише 1,25% від планової потреби в коштах, чи 0,03% від реального ВВП України [24].

Отже, для розвитку матеріальної бази сільської соціальної інфраструктури необхідно поступово відновлювати державне інвестування хоча б до обсягів, передбачених законодавством України (0,5% ВВП).

У ст. 6 цього ж Закону передбачається у випадках, коли об'єкти соціальної інфраструктури села споруджуються за кошти суб'єктів господарювання, понесені ними витрати відшкодовувати з державного бюджету. В той же час, якщо у перші роки дії Закону бюджетні асигнування на зазначені цілі виділялися у повному обсязі, то в останні роки вони значно скоротилися, а в 1999 р. видатки на державні капіталовкладення у соціальну сферу села, а також на відшкодування коштів господарств у державному бюджеті України взагалі не були передбачені. Бюджетна підтримка галузі та її соціальної сфери на початку 2000 р. скоротилася порівняно з 1990 р. у 10 разів. З метою прискорення процесу повернення коштів агроформуванням, які самотужки зводили соціальні об'єкти, у 2002 р. Президент видав Указ [12], яким зобов'язав у двомісячний термін розробити механізми відшкодування витрат сільгосппідприємствам, яких вони зазнали у зв'язку з будівництвом об'єктів соціальної сфери. Проте ця вимога також не виконується.

На сучасному етапі розвитку в Україні назріла об'єктивна необхідність у фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування. Особливо актуальна ця проблема для сільської поселенської мережі. Об'єкти соціальної інфраструктури в більшості збиткові та їх утримання не вигідне для сільськогосподарських підприємств. Але самі по собі вони є надзвичайно важливими для життя та повноцінного розвитку сільського населення. Через слабкість бюджетної системи після 2002 р. централізоване бюджетне фінансування об'єктів соціальної інфраструктури на селі практично припинилося. Було видано ряд законодавчих актів, які були направлені на збереження діючої мережі соціальної інфраструктури.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України “Про поетапну передачу у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду сільськогосподарських, переробних та обслуговуючих підприємств, установ та організацій агропромислового комплексу, заснованих на колективній та інших формах недержавної власності” [15] було визнано за необхідне провести у 1997–2001рр. безоплатну поетапну передачу у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду з об'єктами інженерного забезпечення сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, установ і організацій агропромислового комплексу (за їх згодою), заснованих на колективній та інших формах недержавної власності, що знаходяться на їх балансі. Об'єкти соціальної інфраструктури на селі повинні були передаватися на баланс міських і селищних рад і змінити право власності з колективної на державну (комунальну). Проте нині в багатьох господарствах об'єкти

соціальної інфраструктури ще залишилися на їх балансі. Практика свідчить, що в ряді випадків цей процес проходить формально, а в деяких випадках має місце зворотній процес: соціальні об'єкти передаються місцевими радами на баланс аграрних підприємств, що викликане фінансовими проблемами.

В сучасних умовах основною проблемою функціонування та розвитку сільської соціальної сфери є дефіцит фінансових ресурсів.

У минулому об'єкти соціальної сфери села в більшості фінансувались за рахунок сільськогосподарських підприємств. У зв'язку зі збитковістю аграрних підприємств фінансування соціальної сфери за їхній рахунок стало неможливим. Масовість таких негативних процесів зумовила прийняття Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" [6], на основі якого в аграрній сфері відбувалися процеси реформування власності і форм господарювання. Взаємозалежність розвитку виробничої і невиробничої сфер зумовили необхідність реформування сільської соціальної сфери. Насамперед це стосується реформування власності, що позитивно впливає на подолання відчуженості працівників соціальної сфери від засобів виробництва і результатів господарювання.

Одним із шляхів розбудови соціальної інфраструктури села є створення фонду розвитку соціальної інфраструктури села на базі сільської ради (рис. 1).

Метою фонду є акумуляція коштів юридичних та фізичних осіб, державного та місцевого бюджетів для наступного їх перерозподілу на різні види соціальних витрат (фінансування соціальної інфраструктури, благоустрою населених пунктів, вулиць). Основними функціями є вивчення стану розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села, взаємодія з державними органами управління з питань організації та фінансової діяльності, взаємодія з підприємствами всіх форм власності з питань розвитку та утримання об'єктів соціальної інфраструктури, а також аналіз їх діяльності, контроль за дотриманням законодавства, надання інформаційних та консультативних послуг, рекламна діяльність.

Подальше та більш повне фінансове забезпечення функціонування об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості створюватиме кращі умови життя для селян, впливатиме на розвиток нових форм господарювання у галузях соціальної сфери, сприятиме активному розвитку малого підприємництва, створенню додаткових робочих місць, збільшенню асортименту та якості послуг.

Указ Президента України "Про деякі заходи щодо поліпшення умов господарювання недержавних сільськогосподарських підприємств" [8] та урядові постанови про "муніципалізацію" об'єктів соціального призначення [16, 20] відкрили шлях до добровільної передачі суб'єктами господарювання в АПК своїх соціальних об'єктів, які не ввійшли до статутних фондів недержавних сільськогосподарських підприємств і перебувають у державній власності, органам місцевого самоврядування, а також у Державному бюджеті передбачити виділення коштів на їх утримання.

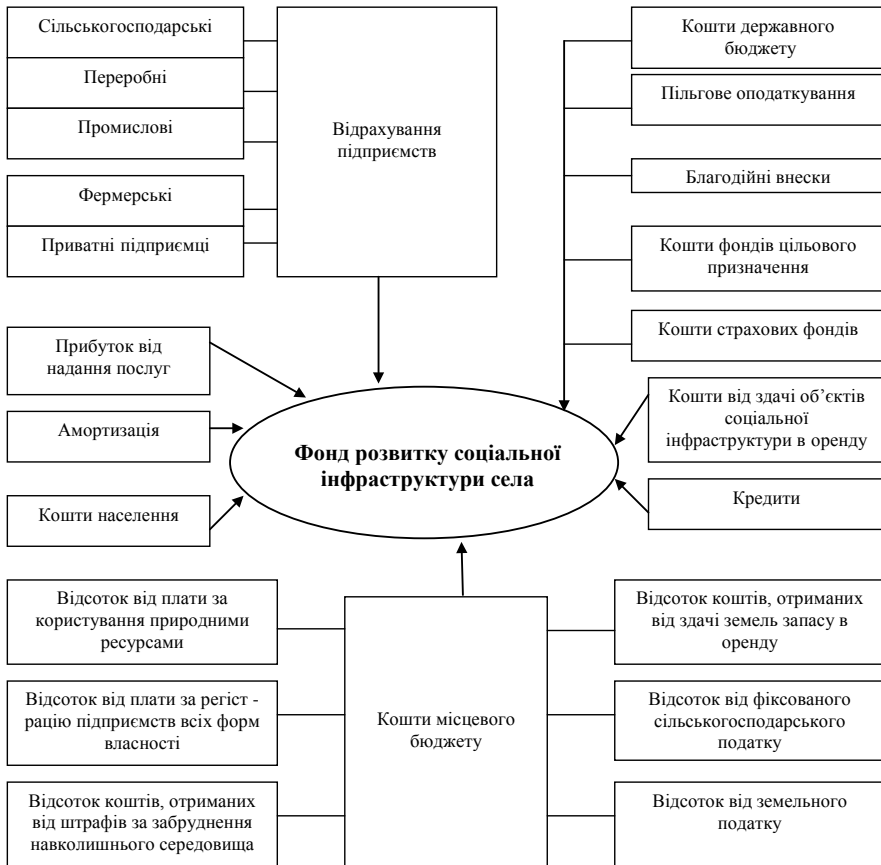

Рис. 1. Формування джерел фінансування фонду розвитку соціальної інфраструктури села.

Проте це не забезпечило наявності достатніх коштів для належного функціонування усієї соціальної інфраструктури села. Кроком до подолання цієї невідповідності став Указ Президента України “Про основні засади розвитку соціальної сфери села” [10], де були визначені принципи побудови механізмів життєзабезпеченості сільського населення в умовах становлення приватного підприємництва в аграрній сфері, забезпечення збалансованого функціонування сільського сектора суспільства на етапі виходу національної економіки з кризи і розвитку її на ринковій основі.

Відповідно до Указу Президента України “Про деякі заходи щодо поліпшення умов господарювання недержавних сільськогосподарських

підприємств” [8], здійснюється передача об’єктів соціальної сфери з балансу сільськогосподарських підприємств недержавної форми власності в комунальну власність територіальних громад. В указі, зокрема, передбачено, що головною умовою передачі об’єктів соціальної сфери є збереження їхньої мережі та функціонального призначення. Нині ще не передано понад 30% об’єктів сільської соціальної інфраструктури через обмеженість коштів місцевих бюджетів на їхнє фінансування [21], що робить сільську місцевість все більше непривабливою для життя. Нині майже половина сільських населених пунктів не мають шкіл, закладів охорони здоров’я; лише 20% дітей дошкільного віку відвідують дитячі садки; 5% сільського житлового фонду має централізоване опалення, 12% — водопостачання (в т.ч. 1% — гаряче) і 27% — природний газ [24].

З метою покращення ситуації у 2001 р. Верховна Рада України зобов’язала уряд асигнувати в цьому році і на наступні періоди не менше 46% обсягу загальних капітальних вкладень на відродження соціальної сфери села [17]. Але ця цифра була зменшена до 13%, і загальна сума на розвиток села в 2001 р. становила лише 50 мільйонів гривень, а на газифікацію — 30 мільйонів гривень. Через відсутність коштів залишаються недобудованими 1100 шкіл, 24 тис. км газових мереж, понад дві тисячі газопроводів-відводів. Потребує ремонту більша частина закладів освіти, охорони здоров’я та культури [24].

Важливою умовою ефективного вирішення економічного і соціального розвитку села і, передусім, поліпшення демографічної ситуації на селі є належне здійснення житлового будівництва. Житлово-будівельні правовідносини діють на основі Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу” [2], Указів Президента України “Про Основні засади розвитку соціальної сфери села” [10] і “Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі” [5] та інших актів діючого законодавства.

Нормами законодавства, а також постановою Ради Міністрів України “Про додаткові заходи щодо розвитку індивідуального житлового будівництва на селі та поліпшення соціально-демографічної ситуації в трудонедостатніх господарствах” регулюються правовідносини індивідуального житлового будівництва. Згідно цих документів Уряд України та місцеві ради повинні сприяти індивідуальному житловому будівництву на землях сільських населених пунктів, створювати сільським забудовникам (як місцевому населенню, так і громадянам, які переселяються на постійне місце проживання в сільську місцевість) пільгові умови з забезпеченням будівельними матеріалами і обладнанням, наданням послуг і пільгових довгострокових кредитів. Значні пільги передбачені молодим і багатодітним сім’ям, а також індивідуальним забудовникам, які працюють у сільському господарстві, переробній і обслуговуючій галузях агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості. Ці пільги зберігаються також за зазначеними особами у випадках будівництва житла на кооперативних засадах.

У сучасних умовах житлове будівництво в сільській місцевості може здійснюватись як підрядним способом підприємствами системи Укргробуду за рахунок коштів державного бюджету та окремих товаровиробників, так і господарським способом за рахунок коштів сільськогосподарських товаровиробників на вищевказаних пільгових умовах.

У центрі уваги Конституції України [1] є людина, її добробут, матеріальна та соціальна забезпеченість і захищеність. Указом Президента України “Про Основні засади розвитку соціальної сфери села” [10] передбачено створення комфортного життєвого середовища, належних умов праці і відпочинку сільського населення, які забезпечуватимуться шляхом розвитку галузей соціальної інфраструктури села, що передбачає:

сприяння розвитку індивідуального житлового будівництва з використанням гарантій і пільг, передбачених законодавством для сільських забудовників; нарощування обсягів будівництва житла для молоді в рамках реалізації програм індивідуального будівництва на селі “Власний дім”;

інвестування з урахуванням фінансових можливостей державного та місцевих бюджетів спорудження житла в трудонедостатніх (занепадаючих) селах;

спрощення порядку оформлення дозвільних документів на житлове будівництво;

формування фонду комунального житла для надання його на умовах оренди громадянам;

забезпечення надання пільгових довгострокових кредитів на будівництво (реконструкцію) житла багатодітним сім'ям.

Вирішення житлової проблеми — основна складова соціальної політики функціонування та розвитку українського села, оскільки від наявності житла та житлових умов безпосередньо залежить якість життя населення, а звідси — і демографічна ситуація в сільській місцевості. Сьогодні вимагає уваги не лише до кількісних, а насамперед до якісних показників забезпечення населення житлово-побутовими умовами. Житловий фонд сільської місцевості повинен відповідати потребам працівників аграрного сектора з урахуванням соціально-типологічного стандарту житлового середовища. Специфіка ж формування сільського житла виражається в тому, що воно повинно включати в себе суспільні та внутрісімейні форми забезпечення життєдіяльності людини в сільській місцевості.

Вважаємо, що для подолання кризового стану соціальної сфери села та з метою реалізації норм Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [2] та Указу Президента України “Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі” [5] необхідно збільшити видатки на соціальний розвиток села, а саме на: державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників, що дасть можливість залучити на село молодих фахівців; будівництво нового сучасного житла; придбання будинків; газифікацію, телефонізацію, забезпечення водо- та енергопостачанням.

З метою вибору оптимальних шляхів покращення функціонування соціальної інфраструктури, наведемо механізм формування і функціонування соціальної інфраструктури на селі, що сприятиме оздоровленню демографічної ситуації на селі, створенню реальних умов для покращення умов життя в сільській місцевості (рис. 2).

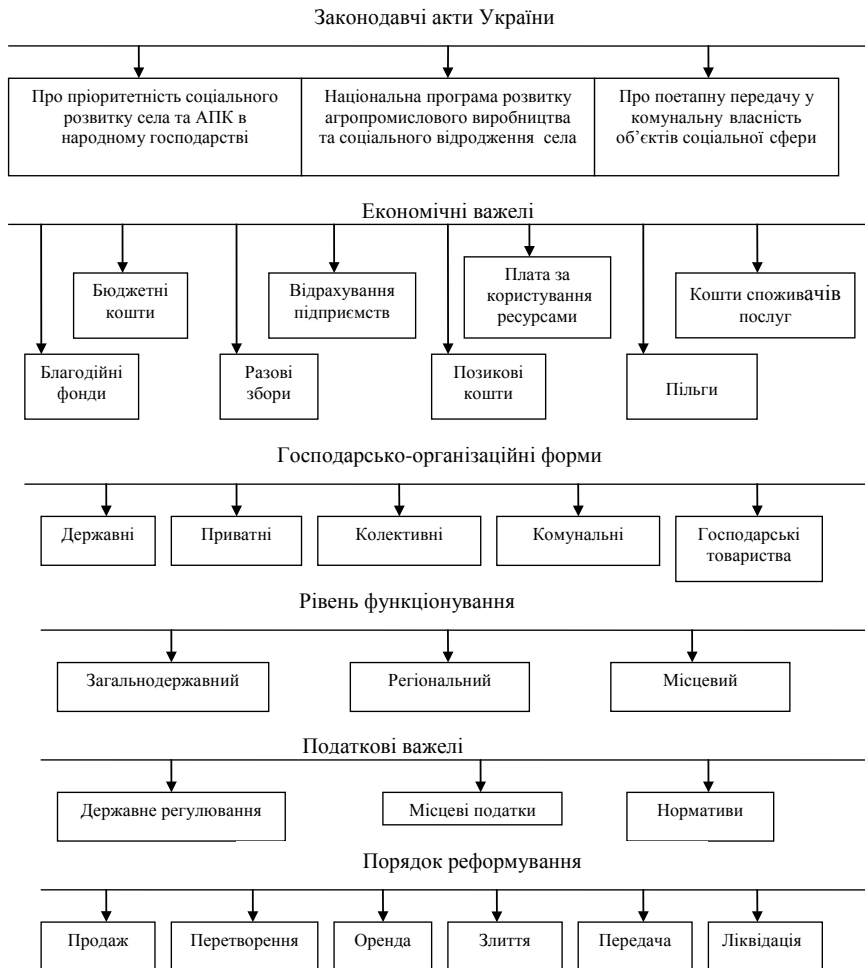

Рис. 2. Схема економічного механізму функціонування соціальної інфраструктури села

Традиційно освіта належала до галузей невиробничої сфери. Значення освіти підкріплюється основними нормативними документами країни і реальними практичними діями у цій галузі. Так, у Законі України “Про освіту” [3], який деталізує положення Конституції (ст. 53) [1], зазначається, що громадяни України, враховуючи розгалужену мережу закладів освіти, яка заснована на державній та інших формах власності, мають право на безкоштовну освіту в усіх державних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду і характеру занять.

В сільській місцевості, як і в місті, середня освіта була і залишається головною ланкою у підвищенні освітнього рівня населення. В той же час питання доступності закладів освіти в сільській місцевості постає особливо гостро: майже в половині сільських населених пунктів відсутня школа. Закон України “Про освіту” [3] визначає відкриття в сільській місцевості початкових шкіл незалежно від наявної кількості учнів, яке здійснюється за рішенням місцевих органів влади. Чим більше вкладається бюджетних коштів на розвиток освіти сільського населення, тим раніше слід очікувати пожвавлення соціально-економічного розвитку села.

Державна національна програма “Освіта” визначає нову стратегію розвитку, що передбачає відродження і розбудову національної системи освіти, формування творчої особистості, забезпечення пріоритетів людини, а також реформування структурних, організаційних елементів освіти. Остання пов’язана з подоланням монопольного становища держави в освітянській сфері через створення незалежних альтернативних структур та формування багатоваріантної інвестиційної політики у цій галузі. Основи, на яких ґрунтується програма “Освіта” і закладені в Законі України “Про освіту”, передбачають розробку програми “Сільська школа”.

Вихідною ланкою розвитку соціальної сфери села, його розбудови є організаційно-правове забезпечення підготовки фахівців необхідних професій для АПК. Відомо, що аграрна та земельна реформа належать до визначальних у державотворенні України, гарантуванні її продовольчої безпеки, а тому роль надійного кадрового забезпечення висококваліфікованими спеціалістами сільського господарства неможливо переоцінити. Очевидним є також те, що відсутність належної правової бази щодо кадрового забезпечення висококваліфікованими спеціалістами сільськогосподарського виробництва негативно впливає на цей процес. Проте не можна сказати, що ця проблема взагалі законодавством не врегульована. Так, Законом “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу” [2] (ст. 22) регламентовано, що до всіх вищих навчальних закладів (університетів, інститутів, академій), коледжів, технікумів тощо встановлюється квота прийому сільської молоді, яка є обов’язковою до виконання. Порядок та умови квотування встановлюються Урядом.

Підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів і робітничих кадрів для виробничої і соціальної сфери села в державних

навчальних закладах здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів, а також на підставі договорів про оплату навчання між навчальними закладами та підприємствами, організаціями.

Цим же Законом передбачений порядок перепідготовки і підвищення кваліфікації працівниками сільського господарства. Зокрема, передбачається, що перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів і робітничих кадрів є обов'язковими і проводяться періодично в строки, визначені державними органами. Виходячи з позицій вищевказаного Закону, з метою подальшого розвитку його положень і втілення в життя Президент України в ст. 1 Указу “Про основні засади розвитку соціальної сфери села” [10] передбачає пріоритетність запровадження нових форм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців для виробництва та соціальної сфери села, створення належної матеріально-технічної бази для навчальних закладів, які готують таких спеціалістів, а також розробку і реалізацію сучасних програм перепідготовки та професійного навчання незайнятого населення.

Указом Президента України “Про основні засади розвитку соціальної сфери села” [10] передбачено, що фінансування й розвиток соціальної інфраструктури села має забезпечуватися спільними зусиллями як держави, так і суб'єктів господарювання та населення. Держава відповідно до чинного законодавства повинна створювати умови для забезпечення жителів села об'єктами соціальної інфраструктури, формування комфортного життєвого середовища, належних умов праці та відпочинку на рівні встановлених соціальних нормативів. Проте непродумане економічне реформування села зумовило виникнення комплексу економічних та соціальних проблем.

У ст. 49 Конституції України [1] визначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я — один з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію, яка покладається на органи державної виконавчої влади. Особисту відповідальність за неї несе Президент України, який у своїй щорічній доповіді Верховній Раді України передбачає звіт про стан реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я.

Незважаючи на ряд указів та доручень Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, відомчих та міжвідомчих заходів, а також досягнення окремих позитивних тенденцій в організації медичної допомоги сільським жителям, залишається багато накопичених проблем медико-соціального змісту. Доступність та якість медичної допомоги селянам завжди були нижчими, ніж для жителів міста, що спричиняє погіршення стану здоров'я сільського населення, призводить до значного зменшення економічно активної його частини і, відповідно, втрати частки внутрішнього валового продукту.

Проблема забезпечення сільського населення кваліфікованою медичною допомогою тією чи іншою мірою є актуальною і в інших країнах світу,

незважаючи на різний соціально-економічний устрій та рівень розвитку, що зумовлено особливостями сільської місцевості та системи медичного обслуговування, і належить до найскладніших проблем охорони здоров'я. Її складність визначається недостатньою вирішеністю, суперечливістю і дискусійністю багатьох аспектів, здебільшого на первинному рівні.

Це змушує по-новому розглядати медичні проблеми села і більш поглиблено їх вивчати, враховувати особливості організації охорони здоров'я сільського населення взагалі і надання йому медичної допомоги зокрема.

З 2001 р. Міністерством охорони здоров'я здійснюється рейтингова оцінка стану здоров'я населення, діяльності та ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я в сільській місцевості. За підсумками такої комплексної рейтингової оцінки діяльність сільських медичних закладів потребує радикальних змін.

Головна мета впровадження комплексних заходів щодо поліпшення медичного обслуговування сільського населення — забезпечення умов для зміцнення здоров'я сільського населення, зниження його захворюваності, інвалідності та смертності, наближення доступної кваліфікованої медико-санітарної допомоги, гарантування рівня та обсягу медичної допомоги, раціонального використання ресурсів охорони здоров'я. В той же час через відсутність коштів накопичені в попередні десятиріччя матеріальні ресурси (санітарний транспорт, медична техніка, твердий інвентар) впродовж останніх 15 років практично не поповнювались, будівлі комплексно, капітально не ремонтуються. Коштів на це немає і сьогодні. Найбільш складною є ситуація в сільській місцевості. Тільки в Черкаській області санітарного транспорту немає в 3 дільничних лікарнях із 50 та в 35 амбулаторіях із 93; 83 ФАПів не мають телефону при наявності його в селі, третина не має сухожарових шаф. Також не вдається поліпшити кадрову ситуацію: з року в рік зростає дефіцит лікарів, зменшується показник укомплектованості лікарями, середнім та молодшим медичним персоналом. Так в ряді районів Черкаської області — Драбівському, Тальнівському, Лисянському, Христинівському, Городищенському, Катеринопільському сільські лікарські амбулаторії укомплектовані лікарями від 40% до 60%, а в цілому по області вона зменшилась з 75,9% до 71% [25]. Однією з причин такого становища є недостатнє використання можливостей цільового направлення на навчання в медичні ВУЗи сільської молоді. Основним же об'єктивним чинником такого становища є відсутність благоустроєного житла та перспективи на його одержання, особливо в сільській місцевості, де до того ж відсутня розвинута соціальна інфраструктура.

В 2010 р. було забезпечено житлом всього 5 лікарів в сільській місцевості Черкаської області. Из-за відсутності в області медичного вузу є серйозні проблеми з підготовкою сімейних лікарів. На 01.01.10 р. в області працювали 115 сімейних лікарів (зарєстровано посад 148,5), ними обслуговується 276,7 тис. мешканців, або 20,4% від усього населення області, в т.ч. 139,7 тис. сільських мешканців, або 22,6% від жителів села [25].

Медичні огляди та лабораторні обстеження мають розпочинатися на рівні ФАПів, лікарських амбулаторій та дільничних лікарень. Відібрані хворі направляються на більш поглиблене обстеження та консультації до фахівців, які працюватимуть у складі виїзних комплексних спеціалізованих бригад на базі ЦРЛ та дільничних лікарень.

Застосування пересувного сучасного діагностичного обладнання (флюорографи, мамограф, діагностичний комплекс) та виїзди на місця консультативних бригад фахівців обласних установ дало змогу наблизити спеціалізовану медичну допомогу до сільського жителя та виявляти захворювання у в більш ранніх стадіях і тим самим врятувати життя сотень сільських жителів.

Безоплатне лікування стоматологічних захворювань у сільських дітей за місцем їх проживання здійснюють 3 пересувні стоматологічні установки. Проводяться виїзні засідання медико-соціальних експертних комісій на базі закладів охорони здоров'я, розташованих у сільській місцевості.

З метою забезпечення життєдіяльності сільського населення і подальшого розвитку соціальної сфери села Президент України видав Указ “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села” [13], яким затверджено “Державну програму розвитку соціальної сфери села на період до 2005 р.” Програмою передбачалося різке покращення соціальної сфери села.

Проте Державна програма розвитку соціальної сфери села не була виконана, що зумовило значне погіршення демографічної ситуації на селі, а з огляду на економічні негаразди функціонування суб'єктів господарювання кількість працюючих у сільському господарстві зменшилась удвічі.

Головною складовою в розбудові аграрного сектора економіки держави є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку виробництва та поселенської мережі на основі формування належного середовища проживання, праці та відпочинку населення.

Тому Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. була затверджена “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року” [18]. Метою прийняття цієї програми є створення умов для сталого розвитку сільських територій, що передбачає диверсифікацію виробничої діяльності і підвищення конкурентоспроможності сільської економіки, поліпшення якості життя на селі на основі посилення життєздатності, самодостатності, активності сільських громад з максимально ефективним використанням місцевих ресурсів та приватної ініціативи.

Також на початку червня 2010 року в Україні була затверджена Програма Президента України економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [19]. Ця програма спрямована на побудову сучасної, стійкої, відкритої, конкурентоспроможної економіки, формування професійної та ефективної

системи державного управління і зрештою — на підвищення добробуту українських громадян, якості медичних послуг, їх доступності, забезпечення гідної пенсії, підвищення конкурентної спроможності освіти, адресної системи соціального забезпечення тощо. Основна її мета — рівень життя громадян України має відповідати європейським стандартам.

Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю виробленої продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства. У Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” (ст. 5) [4] зазначається, що основними напрямками комплексного розвитку сільських територій, підвищення соціального захисту і життєвого рівня селян є: наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського і сільського населення, формування комплексної системи підприємств, установ та організацій, які надаватимуть необхідні послуги сільському населенню; сприяння збільшенню зайнятості сільського населення шляхом державної підтримки розвитку підприємництва; створення умов для збереження і розвитку малих, віддалених і таких, що занепадають, сільських поселень; стимулювання закріплення на селі спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров’я та побутового обслуговування.

Висновки. Перехід до нових форм управління соціальною сферою села передбачає утримання соціальних об’єктів за рахунок місцевих бюджетів. Однак, враховуючи скрутне становище сільських рад, передавання об’єктів соціальної інфраструктури, які знаходяться на балансі сільськогосподарських підприємств, має здійснюватись, виходячи з конкретних обставин на місцях. Нині спостерігається і зворотний процес, коли для збереження і нормального функціонування закладів соціально-побутового і культурного обслуговування населення сільськогосподарські підприємства повертають їх на свій баланс. Тому питання “відомчого” підпорядкування має розглядатись не як відхід від державної соціальної політики, а як шлях поступової її реалізації.

Отже, занепаду соціально-культурного розвитку в сільській місцевості можна було б уникнути, якби працював Закон “Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві” та інші нормативно-правові документи. Проте непослідовність аграрної політики держави, фінансова криза і багато інших чинників не дають можливості виконати вимоги зазначених нормативно-правових актів.

Закони, укази Президента, постанови Уряду і місцевих органів влади реалізовувалися час від часу. За всі роки практично жоден з них не був повністю здійснений до кінця. Причиною цього є обмеженість у фінансових ресурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР із змінами, внесеними згідно із Законом України № 2952–VI від 01.02.2011 р.: за

- станом на 04.02.2011 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві” від 17.10.1990 р. № 400–ХІ: за станом на 01.01.2011 р. // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 3. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 р. № 1060–ХІІ: за станом на 02.05.2011 р. // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 4. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 р. № 2982–ІV // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2005. — № 23. — С.2.
 5. Указ Президента України від 27.03.1998 р. №222/98 “Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі” // Фінансова консультація. — 1998. — №16(50). — С. 40–41.
 6. Указ Президента України від 03.12.1999 р. №1529/99 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” // Орієнтир. — 1999. — №235. — 15 грудня. — С. 5–6.
 7. Указ Президента України від 23.02.2000 р., № 276/2000 “Про першочергові заходи щодо реалізації Послання Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки” // Офіційний вісник України. — 2000. — №8. — С. 7.
 8. Указ Президента України від 9.03.2000 р., № 398/2000 “Про деякі заходи щодо поліпшення умов господарювання недержавних сільськогосподарських підприємств” // Урядовий кур’єр. — 2000. — №56. — 28 березня.
 9. Указ Президента України від 24.05.2000 р. № 717/2000 “Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року” // Орієнтир. — 2000. — №97. — 31 травня.
 10. Указ Президента України від 20.12.2000 р. №1356/2000 “Про основні засади розвитку соціальної сфери села” // Офіційний вісник. — 2001. — №51. — С. 201.
 11. Указ Президента України від 3.01.2002 р. №8/2002 “Про Комплексні заходи щодо поліпшення медичного обслуговування сільського населення на 2002–2005 роки” // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 12. Указ Президента України від 21.02.2002 р. №170/2002 “Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та дальшого розвитку аграрного сектора економіки” // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 13. Указ Президента України від 15.07.2002 р. №640/2002 “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села” // [Електронний

- ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров’я населення” від 06.12.2005 р. № 1694/2005 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента від 02.04.2010 № 489/2010 // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 15. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.1996 р., № 1060 “Про поетапну передачу у комунальну власність об’єктів соціальної сфери, житлового фонду сільськогосподарських, переробних та обслуговуючих підприємств, установ і організацій агропромислового комплексу, заснованих на колективній та інших формах недержавної власності” // Державний бюлетень про приватизацію. — 1996. — №12. — С. 52.
 16. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.01.2000 р. № 7 “Про порядок використання коштів державного бюджету, залучених під час передачі об’єктів соціальної інфраструктури з державної у комунальну власність” // Орієнтир. — 2000. — №9. — 9 січня. — С. 9–10.
 17. Постанова Верховної Ради України від 18.01.2001 р. № 2219–III “Про інформацію Кабінету Міністрів України про становлення нових організаційно-правових формувань агропромислового комплексу в ринкових умовах” // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
 18. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” // [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 19. Програма економічних реформ в Україні на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” // Українська правда. — 2011. — 27 травня.
 20. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999–2010 роки // Економіка АПК. — 1999. — №6. — С. 36.
 21. Амоша О. Актуальне дослідження з соціальних проблем / О. Амоша // Економіка України. — 2004. — №4. — С. 90–92.
 22. Василик О.Д. Державні фінанси: Підручник / О.Д. Василик., К.В. Павлюк. — К.: НІОС, 2002. — 338 с.
 23. Москаленко В.Ф. Стан та шляхи поліпшення організації медичної допомоги сільському населенню в нових соціально-економічних умовах / В.Ф. Москаленко // Медичний Всесвіт. — 2002. — № 1–2.
 24. Мостовий М.Л. Соціально-економічний розвиток сільських територій / М.Л. Мостовий // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 136–140.
 25. Підсумки роботи Головного управління охорони здоров’я та медицини катастроф протягом 2010 року // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zdrav.ck.ua>.

26. Державний комітет статистики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
27. Рябоконь В.П. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва в Україні / В.П. Рябоконь // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 29–33.

Одержано 11.04.11

Таким образом, упадка социального развития в сельской местности можно было бы избежать, если бы работал Закон “О приоритетности социального развития села и агропромышленного комплекса в народном хозяйстве” и другие нормативно-правовые документы. Но непоследовательность аграрной политики государства, финансовый кризис и много других факторов не дают возможности выполнить требования указанных нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: *социальная политика, нормативно-правовые документы, социальное развитие села.*

Thus, the decline of social development in rural areas could be avoided, if the Law "About the Priority of Social Development of Rural Areas and Agro-Industrial Complex in the National Economy" and other normative-legal documents worked. However, the inconsistency of the state agrarian policy, financial crisis and many other factors prevent from fulfilling the requirements of the mentioned normative-legal acts.

Key words: *social policy, normative-legal documents, social development of rural areas.*

УДК 338.246.83:330.341.1

ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН НА ПРИКЛАДІ ПАТ «УМАНЬФЕРММАШ»

**П.П. СЕМЧЕНКО,
Т.І. БОРТНИК, кандидат економічних наук, доцент**

Обґрунтовано доцільність впровадження нових видів техніки. Проаналізовано основні напрями підвищення результативності виробництва сільськогосподарської техніки та створення сприятливих умов для функціонування машинобудівних підприємств на ринку.

Сучасний стан сільськогосподарського машинобудування потребує

визначення пріоритетів інноваційної стратегії та вдосконалення фінансово-економічних взаємовідносин між виробником та споживачем сільськогосподарської техніки. Підпорядкування підприємств машинобудівної галузі попиту і пропозиції ставить перед керівниками завдання в підвищенні їх конкурентоспроможності. Так, як попит на продукцію, що виготовляють дані заводи є нееластичним, варто орієнтуватися на застосування інноваційних технологій у всіх сферах взаємодії виробників і споживачів.

Методика досліджень. У роботі використано теоретико-методологічний та математичний метод порівнянь. Наукова методологія досліджень базується на системному аналізі техніко-економічних параметрів досліджуваної техніки та її порівняння з інноваційним аналогом.

Результати досліджень. Пропозиція на ринку машин сільськогосподарського призначення є досить високою, так як представлена на ринку широким асортиментом як вітчизняних, так і іноземних аналогів сільськогосподарської техніки. Однак, потрібно враховувати той факт, що без ефективної інвестиційно-інноваційної стратегії вітчизняним виробникам досить складно протистояти аналогічній техніці іноземних конкурентів.

Машинобудівним підприємствам потрібно постійно підвищувати результативність виробництва техніки, яка в значній мірі залежить від якісної та кількісної характеристики інноваційних процесів.

Інноваційна стратегія на підприємстві, що спрямована на покращення фінансово-економічної діяльності підприємства може здійснюватись в таких напрямках:

- створення нового товару;
- вдосконалення товару (покращення його якісних характеристик);
- вдосконалення організаційної системи управління підприємством та кадрової політики;
- застосування новітніх технологічних потужностей;

Для більшості іноземних підприємств основними складовими підвищення конкурентоспроможності є вдосконалення старого товару та створення нового. Відповідно вони є досить тяжкими для втілення в життя тому, що потребують досить великих капіталовкладень і певного ризику. Із вітчизняного ринку сільськогосподарського машинобудування лише близько 20% використовують такі техніко-технологічні інновації. Відповідно до цього всі підприємства спрямовують свої зусилля на здобуття технологічного лідерства, а отже, й основних конкурентних переваг в ринковому сегменті. Майкл Е. Портер зазначає, що існує декілька різновидів конкурентних переваг, що різняться компаніями-лідерами та компаніями-послідовниками (табл. 1).

З метою дослідження ефективності та доцільності інноваційних змін доцільно визначити, як інноваційний товар відрізняється від базового. Критерії інтегральної оцінки про доцільність введення інновації встановлюються:

- від 0 до 0,4 — інновація не ефективна;

- від 0,4 до 0,7 — інновація може бути впроваджена, але з підтримкою;
- від 0,8 до 1 — інновація ефективна, і її доцільно впроваджувати.

1. Технологічне лідерство та конкурентна перевага [1, с. 266]

Показник	Технологічне лідерство	Технологічне запозичення
<i>Перевага в мінімізації витрат</i>	Компанія першою вводить технологію низько затратного виробництва	Компанія знижує витрати на розробку продукції або здійснення вартісного ланцюга, використовуючи досягнення лідерів
	Компанія першою отримує ефект кривої навчання	Компанія економить на витратах на дослідження і розробки, відтворюючи інновації лідера
	Компанія створює нові способи інноваційного відтворення в ланцюгу вартості товару, що дозволяє знижувати витрати на нього	—
<i>Диференціація</i>	Компанія першою вводить продукт на ринок, що збільшує його споживну цінність (корисність)	Компанія пристосовує продукт або систему доставки до потреб споживачів, опираючись на досвід компанії-лідера
	Компанія впроваджує інновації в інші види діяльності, де це сприяє підвищенню споживної цінності (корисності)	—

Побудуємо порівняльну таблицю (табл. 2) з техніко-економічними параметрами товарів підприємства. Що дасть змогу визначити конкурентні переваги нового товару відносно базового, а також визначити доцільність впровадження його на ринку. Для прикладу, порівняємо наступні види продукції: КЗК–10 та КЗК–12,5. Дані товари є аналогічними в своєму роді і мають схожі технічні вузли та їх параметри.

2. Основні техніко-економічні параметри порівняння інноваційної продукції

Параметри	КЗК–10	КЗК–12,5
	Технічні параметри	
Ширина захвату, м.	10	12,5
Продуктивність, га/год. (max)	10	12,5
Робоча швидкість, км/год. (max)	10	10
Транспортна швидкість, км/год.	20	15
Маса, кг	4910	5850
Ціна, грн	105840	129000

Аналіз техніко-економічних показників дає змогу побачити різницю в параметрах інноваційного продукту, відповідно до чого досліджуються коливання параметричних ознак, що відповідають досліджуваним параметрам (табл. 3).

3. Техніко-параметрична система від проведених інновацій, бали

Параметри	КЗК–10	КЗК–12,5	Коефіцієнт вагомості
	Технічні показники		
Ширина захвату, м.	1	1,25	0,226
Продуктивність, га/год. (мах)	1	1,25	0,226
Робоча швидкість, км/год. (мах)	1	1	0,196
Транспортна швидкість, км/год.	1	0,75	0,126
Маса	1	1,19	0,226

$$q_i = P_i / P_{\text{баз}} \quad (1)$$

де q_i — параметрична ознака

$P_i (P_{\text{баз}})$ — значення параметру i -го (базового) виробу.

Побудуємо порівняльну таблицю (табл. 3) з техніко-економічними параметрами товарів підприємства. Для прикладу, порівняємо наступні види продукції: КЗК–10 та КЗК–12,5.

Аналіз техніко-економічних показників дає змогу побачити різницю в параметрах інноваційного продукту, відповідно до чого досліджуються коливання параметричних ознак, що відповідають досліджуваним параметрам. Такі відхилення приведені в таблиці 3.

На основі цих параметричних ознак визначимо груповий показник конкурентоспроможності за формулою:

$$I_{\text{ТЕХ}} = \sum_{i=1}^n q_i * a_i \quad (2)$$

де $I_{\text{ТЕХ}}$ — Загальний інноваційний показник за технічними параметрами;

q_i — параметричний (одиничний) показник;

a_i — вагомість i -го параметру;

n — кількість одиничних показників.

На основі цих параметричних ознак визначимо груповий показник конкурентоспроможності який складає 1,12 і показує, що новий агрегат за технічними характеристиками на 12% кращий відносно базового зразка:

$$I_{\text{ТЕХ}} = 1,25 * 0,226 + 1,25 * 0,226 + 1 * 0,196 + 0,75 * 0,126 + 1,19 * 0,226 = 1,12$$

Для визначення економічних показників застосуємо наступну формулу.

$$I_E = \frac{Ц_1}{Ц_2} \quad (3)$$

де I_E — показник доцільності інновації по економічним параметрам;

$Ц_1$ ($Ц_2$) — ціна 1-ї (2-ї) продукції;

Відповідним чином визначимо інтегральну залежність економічних факторів (ціни продукту), в нашому випадку $I_E = 1,21$, тобто чим нижча ціна планованого споживання/використання продукту, тим вищий рівень доцільності введення інновації.

$$K_{TE} = \frac{I_{TECH}}{I_E} \quad (4)$$

Інтегральний показник оцінки інновації розраховується за формулою і складає $K_{TE} = 0,92$, тобто інноваційне впровадження даного продукту на ринок буде достатньо ефективним і сприятиме задоволенню очікуваних потреб споживачів і виробника.

Висновок. Таким чином, в результаті проведених досліджень було встановлено, що виробництво і використання нового агрегату КЗК–12,5 є економічно ефективним. Підвищення загальної продуктивності роботи каток КЗК–12,5 разом із незмінними базовими технічними характеристиками, — є досить очікуваним серед споживачів, що розширить ринкову нішу сегменту ґрунтообробної техніки, та створить новий поштовх до виробників сільськогосподарської техніки створювати аналогічну продукцію, а основним конкурентам — розробляти нові конкурентні аналоги для відвоювання певної частки даного сегменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
2. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика: Навч. — метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2000. — 124 с.
3. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.— 715 с.
4. Конкурентоспособность товаров и услуг: учеб. пособие / И. М. Лифиц. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшее образование; Юрайт-Издат, 2009. — 460 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. — СПб.: Питер, 2006. — 464 с
6. Маркетинг: Общий курс: учеб. пособие для студентов вузов / под. ред. Н.Я. Коллюжновой, А.Я. Яковсона. — М.: Изд-во Омега-Л, 2006. — 476 с.

Одержано 11.04.11

Современное состояние производства сельскохозяйственной техники в Украине нуждается не только в государственной поддержке, но и в внедрении инновационных стратегий. Однако нужно учитывать, что разработка новых технологий — достаточно трудоемкий процесс, и на него нужно достаточно много времени. Эффект от инновационной деятельности заключается в технико-технологическом лидерстве, что, в свою очередь, должно принести производителю-лидеру дополнительный доход и повышение конкурентоспособности выпускаемой сельскохозяйственной техники в сегментарной нише.

Ключевые слова: *Инновация, инновационная стратегия, товар, конкурентоспособность, конкурентное преимущество, лидерство, сельскохозяйственное машиностроение.*

The present state of agricultural machinery production in Ukraine requires not only government support but also the implementation of innovative strategies. However, it is necessary to take into consideration the fact that the development of new technologies is a rather labor-intensive process, and needs a lot of time. The effect of such innovation is in the technical and technological leadership, which in its turn should bring a manufacturer-leader an extra income and higher competitiveness of agricultural machinery in the segmental niche.

Keywords: *innovation, innovation strategy, product competitiveness, competitive advantage, leadership, agricultural engineering.*

УДК 330.341.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

М. А. СЛАТВИНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

Проаналізовано сучасні підходи до визначення стратегічних і середньострокових пріоритетів інноваційного розвитку економіки України. Запропоновано концептуальні підходи до проведення розрахунків при відборі інноваційних пріоритетів на основі використання інтегрального інноваційного індексу.

Поступальний інноваційний розвиток економіки країни перебуває в залежності від створення і повноцінного функціонування національної інноваційної системи — комплексного утворення щодо управління інноваційною діяльністю. Об'єктивними вимогами її формування виступають потреби в масовому оновленні всіх сфер господарської діяльності, подоланні

розриву між створенням нових знань і їх впровадженням у виробництво, поліпшенні використання ресурсів, формуванні якісно кращих технологій тощо.

З огляду на зазначене, однією з проблем у вирішенні даних питань є формування ефективних підходів до визначення інноваційних пріоритетів економічного розвитку України.

Методичні засади визначення інноваційних пріоритетів, основним чином, відображені в законодавчих та нормативно-правових актах України. В зв'язку з цим більшість наукових робіт з вирішення зазначеного питання, головним чином, орієнтовані на дослідження існуючого правового забезпечення відбору інноваційних пріоритетів та внесення пропозицій до нього. Це роботи таких вчених, як Н. Гончарова, О. Гусарова і О. Антипцева, О. Жихор, Л. Лиськова, А. Сидорова, Г. Анісімова та ін., в яких увага зосереджена на виробленні методичних засад застосування методів експертних оцінок, що в більшості представлено і в відповідному законодавстві.

Однак у працях згаданих вчених не знаходимо системного дослідження порядку і схеми відбору інноваційних пріоритетів, крім роботи О. Гусарова і О. Антипцевої; в окремих з них лише згадується, проте не знаходить подальшого відображення, необхідність розробки єдиного інтегрального критерію відбору пріоритетів на основі встановлення відносної ефективності інноваційної діяльності в окремих сферах економіки; не враховується просторове розміщення галузей промисловості.

З огляду на вище зазначене, метою даної статті є розробка концептуальних засад визначення інноваційних пріоритетів економічного розвитку України.

Методика досліджень. Вирішення поставленої проблеми виходить із необхідності проведення обґрунтованої інноваційної політики держави, що потребує при розробці засад відбору пріоритетів визначення основних критеріїв та логічних зв'язків в процедурах вироблення державної економічної політики, та встановлення єдиного критерію, що дозволить об'єктивне визначення пріоритетних сфер інноваційної діяльності. Основним науковим інструментом дослідження є системний метод пізнання об'єкта дослідження, за допомогою якого проаналізовано основні умови та показники ефективного інноваційного розвитку, що дозволило виробити засади відбору пріоритетів. Теоретичною основою дослідження є праці вчених, що присвячені питанням відбору інноваційних пріоритетів; досягнення світової наукової думки в галузі оцінювання рівня інноваційного розвитку.

Результати досліджень. Сучасні реалії ведення національного господарства показують, що підтримка інноваційної діяльності здійснюється неналежним чином, чому свідченням виступає рівень здійснення і фінансування інноваційної діяльності. Так, в 2010 році лише 11,5% підприємств впроваджували інновації на фоні зниження обсягів витрат на здійснення інноваційної діяльності, що спостерігається вже з 2008 року [8]. На даний час

при проведенні державної інноваційної політики більш поширені заходи популяризуючого характеру. Однак більшої ваги мають інструменти саме економічного впливу, чому свідченням є зарубіжний досвід, адже інтересом підприємств та інвесторів є збільшення прибутку, на що і має бути спрямована державна політика в даній сфері.

В українському законодавстві передбачений широкий інструментарій підтримки інноваційної діяльності, однак він не знаходить свого належного застосування. В цьому напрямі необхідна розробка організаційних заходів щодо його практичного втілення, а також вбачається можливим подальше опрацювання відповідного інструментарію та методичних засад його застосування. При цьому основна увага має бути зосереджена на пошуку оптимального порядку здійснення інноваційної діяльності через визначення її пріоритетних напрямів, відбір перспективних інноваційних програм і проектів та їх фінансової підтримки з боку держави.

В даному напрямі мають вивчатися макроекономічні, політичні, нормативно-правові, соціальні, екологічні чинники впливу на здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності, на основі чого встановлюється можливість її розвитку в країні, в тому числі і за рахунок фінансової підтримки з боку держави. До них відносяться темпи і рівень економічного зростання, фінансово-бюджетна і грошово-кредитна політика, політика регулювання інфляції і цін, інвестиційний клімат країни, стабільність політичної ситуації, рівень нормативно-правового забезпечення економічних процесів, зайнятість населення, реальні доходи населення і обсяги заощаджень, рівень освіти і професійна структура населення, екологічна ситуація, рівень системи екологічного моніторингу та можливості щодо забезпечення сприятливого екологічного становища тощо.

Окремо має вивчатися характер функціонування галузей промисловості і регіонів країни, їх здатність забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, їхні інвестиційні та технічні можливості.

Проведення розрахунків забезпечується як вартісними, так і якісними оцінками. Визначення інноваційних пріоритетів економічного розвитку, відбір та оцінювання галузей і регіонів, насамперед, здійснюється за рахунок якісних оцінок після встановлення напрямів використання фінансових ресурсів держави.

Значення таких розрахунків полягає у тому, що ресурси держави, і не тільки фінансові, є обмеженими і існує потреба в їх раціональному розподілі, тобто інноваційна політика має спрямовуватись на реалізацію обґрунтовано обраного вузького кола пріоритетів, які забезпечать її ефективне проведення. Визначення інноваційних пріоритетів в Україні реалізується на основі Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [4], яким передбачається визначення стратегічних і середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, однак більш доцільним передбачається вивчення середньострокових напрямів, оскільки саме за їх рахунок можливе

забезпечення економічного зростання держави і потенційної конкурентоспроможності у світовому економічному просторі.

В Україні обґрунтування і експертиза пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України із залученням провідних науково-дослідних установ на основі ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України, зіставлення їх із реальними потребами економіки України, можливостями та станом інноваційного потенціалу країни [4].

Згідно вище згаданого закону в нашій державі розробляються стратегічні та середньострокові пріоритетні напрямки інноваційної діяльності. Стратегічні напрями визначають на першому етапі, тоді як середньострокові — вже на другому етапі.

Встановлення стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності може здійснюватись на основі використання комплексу якісних та в частковій мірі кількісних методів, при чому рівень обмежень щодо комбінацій їх використання складно встановити, тобто в даному разі доступне використання якісних оцінок із застосуванням експертних висновків, рейтингових порівнянь та порівняльних оглядів.

В загальних рисах якісна оцінка має виходити із експертного пошуку таких пріоритетних напрямів, які були б важливими для держави: забезпечували реалізацію цілей соціально-економічного розвитку, виводили економіку на світовий рівень та сприяли найповнішій реалізації наявного науково-технічного та інноваційного потенціалу економіки країни.

Комбінування із кількісними методами, наприклад, із методом бального оцінювання, дало б змогу на основі ряду чітких критеріїв вибрати найбільш стратегічно важливі напрями здійснення інноваційної діяльності.

Загалом, використання кількісних оцінок можливе лише на етапі вироблення рішень щодо фінансування, формування державних програм і, в незначній мірі, при виробленні рішень щодо інноваційних перспектив окремих сфер економіки, які не мають яскраво вираженого фінансового характеру.

На другому етапі проводиться відбір середньострокових пріоритетних сфер і конкретних галузей на основі кількісної оцінки впливу здійснення інноваційної діяльності на економічне зростання.

На даному етапі встановлюються середньострокові пріоритети та конкретні форми державної підтримки інноваційних програм, які спрямовані на реалізацію попередніх.

Кількісне оцінювання на даному етапі передбачає, перш за все, в галузевому аспекті:

аналіз стану науково-технічного та технологічного розвитку галузі;

аналіз інноваційного потенціалу галузі;

аналіз виконання інноваційних проектів, що реалізуються в даній галузі;

проведення маркетингових досліджень середньострокових пріоритетних

напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня; формування середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня [6].

Дослідження впливу на економічне зростання забезпечується на основі визначення попереднього часткового ефекту від реалізації конкретних інновацій, що базується на аналізі галузі, але не передбачає прогнозування майбутнього. Крім того, окреслені показники, якими необхідно оперувати при розрахунках, є неповними, основними джерелами для розрахунків можуть виступати статистичні дані Державного комітету статистики України та відповідна відомча інформація.

Переважаючим при здійсненні відбору середньострокових інноваційних пріоритетів є застосування експертних методів, що зазначено у Законі України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [4], і в Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. [11], у працях окремих вчених [1, 2]. Також питання відбору пріоритетних напрямів може вирішуватись в межах методики [5], згідно якої пріоритетність інноваційного напрямку визначається на основі рейтингу, розрахунок якого базується на основі використання методів експертних оцінок, методу структурного аналізу та порівняльного методу досліджень.

Однак підходи на основі використання експертних методів не є досить надійними, оскільки кінцевий результат залежить від суб'єктивних думок окремих експертів: "експертам достатньо складно адекватно відобразити в кількісній формі значущість різних по своїй природі якісних критеріїв оцінки; відсутність чисельного обмеження на включення напрямів в перелік пріоритетних веде до його подальшого розширення і невідповідності бюджетним можливостям країни, що, у свою чергу, перешкоджає формуванню дієвої системи економічного стимулювання інноваційно-технологічної активності" [2, с. 168], тобто обмежені ресурси держави повинні концентруватись на підтримці лише окремих сфер економіки, що дозволить в майбутньому забезпечити конкурентоспроможність національної економіки.

Але чи не найбільшим недоліком згаданих методичних підходів є те, що в них галузеві інновації ніяк не ув'язуються з розміщенням інновацій у просторі, тобто увага зосереджується лише на відборі інноваційних пріоритетів на рівні галузі, тоді як не надається значення відбору пріоритетних регіонів. Існуючі методики відбору інноваційних пріоритетів надзвичайно важливо переглянути крізь призму теорій і концепцій регіональної економіки (теорії Альфреда Вебера, закону Рейлі, моделі гравітації при вивченні просторових взаємодій окремих підприємств тої чи іншої галузі [3, с. 49].

Існуючі методичні підходи до визначення інноваційних пріоритетів дають як експертні [1–6, 11], так, і в окремих випадках, кількісні оцінки [9], однак не передбачають визначення єдиного інтегрального показника, що дозволить дати відносну пріоритетність напрямам здійснення інноваційної діяльності. Його розробка та застосування може базуватись на узагальненні

пропозицій наукової спільноти та зарубіжного досвіду щодо можливого впливу інноваційної діяльності на розвиток національної економіки у відповідності з основними елементами національної інноваційної системи та на застосуванні підходів, що дозволили б враховувати наявні економічні результати розвиненості інноваційної діяльності в галузях і регіонах країни.

Одним із перших кроків в даному напрямі є створення системи статистичних показників, на основі яких можливе остаточне визначення впливу окремих інновацій на економічний розвиток. Однак, той статистичний інструментарій, що використовується в Україні [4, 6, 7], не дозволяє в повній мірі охоплювати всі аспекти інноваційної діяльності, здійснювати прогнозування і, на цій основі, виробляти інноваційну політику.

Основою використання необхідного інструментарію можуть слугувати індекси і індикатори міжнародного рейтингу інноваційної активності країн в European Innovation Scoreboard (EIS) — Європейському Інноваційному Таблоїді ЄС, що є одним із найбільш вагомих світових рейтингів національної конкурентоспроможності.

EIS є сукупністю взаємозалежних індикаторів, що дають змогу достовірно оцінити стан інвестиційно-інноваційних процесів в ряді країн. Він складається з 5 категорій індикаторів, які розділені на 2 групи, включаючи 26 ключових показників інноваційної активності: людські ресурси, рефінансування сфери знань, інновації і підприємництво, реалізація інновацій, інтелектуальна власність.

Така інформація є вільно доступною та прозорою, через що може легко використовуватись експертами для розгляду інноваційної політики в різних її аспектах, а також слугувати орієнтиром інноваційного розвитку.

Основою встановлення рівня інноваційного розвитку в даній системі є сукупний інноваційний індекс (Summary Innovation Index — SII), що загалом відображає ефективність здійснення інноваційної діяльності в певній країні. В його розрахунку використовується система показників [10, с. 66].

Однак, в Україні дана система значень не застосовується, оскільки їх отримання із офіційних джерел не завжди можливе. Крім того, наведені показники використовуються для розрахунків на рівні національної економіки, тоді як постає завдання пошуку розрахункової формули для визначення середньострокових пріоритетів, які, відповідно, відбивали б галузеві та регіональні аспекти здійснення інноваційної діяльності.

На міжгалузевому рівні, як і на регіональному (в українській статистиці до регіонів та галузей застосовуються однакові статистичні показники [7]) передбачається можливим використання єдиного інтегрального індикатора, де основними складовими будуть значення ефективності здійснення інноваційної діяльності, що надає українська статистика, і які дають можливість порівняння як даних по окремих галузях, регіонах, так і рівня ефективності національної економіки з іншими країнами.

В даному аспекті застосована методика і розрахунок, базуючись на

формулі, що використовується при складанні EIS [12]:

$$BI_n = \frac{\sum_{j=1}^m q_j y_j^t}{\sum_{j=1}^m q_j} \quad (1)$$

$$y_{nj}^t = \frac{x_{nj}^t}{x_j^t} \quad (2)$$

де BI_n — інтегральний інноваційний індикатор, у частках одиниці;

y_{nj}^t — значення j -го індикатора для n -ї галузі (регіону), у частках одиниці;

q_j — вага j -го індикатора в інтегральному індикаторі — $q_j \in \{0;0,5;1\}$, у частках одиниці;

x_{nj}^t — значення j -го індикатора в окремій галузі (регіоні), одиниць виміру;

x_j^t — значення j -го індикатора у всьому національному господарстві, одиниць виміру.

В розрахунку інтегрального індикатора можуть використовуватись ряд показників:

- фінансування наукових та науково-технічних робіт;
- обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій;
- загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності;
- впровадження нових технологічних процесів;
- освоєння виробництва інноваційних видів продукції;
- обсяг реалізованої інноваційної продукції;
- кількість придбаних та переданих нових технологій;
- кількість отриманих охоронних документів;
- використання об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій;
- набуття майнових прав інтелектуальної власності та придбання дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ);
- передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності та передавання дозволу на використання ОПВ.

До інтегрального інноваційного індикатора включені показники, що в найбільшій мірі відображають ефективність здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності в розрізі окремих галузей та регіонів з врахуванням наявної статистичної інформації, а також основні аспекти інноваційного

розвитку економіки, зокрема рівень фінансування науково-дослідних робіт та інноваційної діяльності представляють 1 і 3 показники з вище наведеного переліку; обсяги створення знань — 2 показник; застосування інновацій — 4–6; створення та використання інтелектуальної власності — 7–11 показники.

На основі розрахунку індикатора можна порівняти рівні важливості окремих галузей або регіонів для інноваційного розвитку країни і, відповідно, визначити пріоритетні сфери економіки при наданні державної фінансової підтримки інноваційній діяльності. Крім того, цей показник дає можливість розрахувати рівень впливу здійснення інноваційної діяльності на інноваційний розвиток країни.

З метою уточнення кінцевих висновків на основі проведених розрахунків визначення інтегрального інноваційного індикатора доцільно супроводжувати його ретроспективним аналізом та прогнозуванням на майбутні періоди, оскільки дані результати будуть повнішими і нададуть можливість врахувати відхилення рівня ефективності здійснення інноваційної діяльності в певній галузі як в минулих, так і в майбутньому періодах.

Визначені пріоритети шляхом кількісних обчислень на основі вище запропонованої методики несуть в собі позитивний момент, оскільки враховується існуючий рівень підготовленості до інноваційних процесів в окремих галузях (регіонах) та рівень їх розвиненості, однак, з іншої сторони, це не гарантує повноцінного розвитку інноваційної діяльності в цих галузях і, відповідно, ефективного завершення державних інноваційних програм.

Визначення інноваційних пріоритетів має бути точним, оскільки неможливо профінансувати всі напрями у різних сферах економіки. Це зумовлює необхідність якісного оцінювання стратегічних перспектив визначених напрямів.

В даному випадку проблема полягає у встановленні відповідності ефективності функціонування сектору наукових досліджень і розробок потенційним потребам інтенсивного розвитку економіки. Крім того, більш першочерговою має бути можливість за обраним пріоритетним напрямом виробляти оригінальну продукцію, що надасть змогу посісти у відповідному сегменті провідне становище.

Важливого значення набуває необхідність розроблення механізму досягнення інноваційних пріоритетів з виробленням механізму державної підтримки інноваційної діяльності із чітким законодавчим визначенням повноважень держави та недопущенням активного державного втручання в інноваційні процеси, а також вирішення проблеми нормування державних коштів на підтримку кожного із відібраних напрямів інноваційної діяльності, яка досі залишається не розробленою навіть в теорії.

Висновки. Таким чином, вважається доцільним застосовувати інтегральний інноваційний індикатор при відборі пріоритетних сфер економіки та визначенні їх впливу на інноваційний розвиток національної економіки. Даний індикатор дає можливість прослідкувати зміни стану інноваційної

діяльності в певній галузі чи регіоні та прогнозувати його зміни на майбутнє, комплексно враховуючи значення ряду індикаторів із врахуванням вагомості їх значень в поточному періоді.

Подальшим напрямом досліджень є пошук шляхів вирішення стратегічних проблем інноваційного розвитку і, зокрема, реалізації інноваційних пріоритетів, визначених в даній статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарова Н. П. Інноваційна економіка: проблеми і пріоритети / Н. П. Гончарова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 6. — С. 11–19.
2. Гусаров О. О. Концептуальні підходи до формування пріоритетів науково-технічної, інноваційної діяльності і визначення масштабів їх непрямої державної підтримки / О. О. Гусаров, О. Ю. Антипцева // Економічний простір. — 2008. — №14. — С. 165–172.
3. Жихор О. Потенційні ядра впровадження інновацій в структурі регіональної суспільної системи / О. Жихор // Економіка и управление. — 2009. — №1. — С. 44–50.
4. Закон України № 433–IV від 16.01.2003 "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні": за станом на 3 березня 2006р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 13. — С. 93. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 840/382/528/459/688/513 від 23.12.2003 "Методика проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня" [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерство промислової політики України, Міністерство аграрної політики України, Міністерство фінансів України, Національна академія наук України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Наказ Міністерства фінансів України № 442/279/180/298/449 від 09.07.2003 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого та регіонального рівня": за станом на 26 березня 2007р. [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України, Національна академія наук України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерство промислової політики України, Міністерство освіти і науки України. — Режим доступу: <http://www.uapravo.net>.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: [статистичний збірник]. — К.: Держкомстат України, 2010. — 353 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Сидорова А. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України /

- А. Сидорова, Г. Анісімова // Економіка України. — 2009. — № 3. — С. 19–26.
10. Сторожук В. М. Інноваційна система як чинник конкурентоспроможності національної економіки / В. М. Сторожук // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 10. — С. 64–67.
 11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Гесць та ін.; Нац. ін. — т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
 12. European Innovation Scoreboard 2010. Comparative analysis of innovation performance, Brussels, February 2011.

Одержано 11.04.11

Учитывая мировой опыт, на отраслевом и региональных уровнях предусматривается возможность использования единого интегрального индикатора, отражающего суммарную величину взвешенных разнородных данных из отдельных сфер инновационной деятельности, на основе которого можно определить приоритетные сферы экономики. Кроме того, расчет данного индикатора предоставит возможность рассчитать уровень влияния осуществления инновационной деятельности в отдельных отраслях или регионах на развитие экономики страны.

Ключевые слова: *национальная инновационная система, инновационная деятельность, инновационные приоритеты, интегральный инновационный индикатор.*

Considering the world experience, we envisage the possibility of using a single integral indicator at the branch and regional levels, which reflects the total amount of weighted heterogeneous data from separate spheres of innovative activity, basing on which we can determine the priority areas of the economy. In addition, the calculation of this indicator will provide an opportunity to estimate the level of influence of innovative activity in separate branches or regions on the development of national economy.

Key words: *national innovative system, innovative activity, innovative priorities, Integral Innovative Indicator.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

М.М. КОЦУПАТРИЙ, кандидат економічних наук

В.Ф. МЕРВЕНЕЦЬКА

**Державний вищий навчальний заклад “Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана”**

Проведено аналіз стану внутрішньогосподарської звітності та її використання з метою виявлення питань формування інформації, необхідної для управління діяльністю сільськогосподарських підприємств, які потребують теоретичного і методичного вирішення.

Формування внутрішньогосподарської звітності на підприємстві має велике значення, оскільки вона є одним із джерел інформації про умови та результати діяльності суб'єкта господарювання. Така інформація дозволяє контролювати господарські процеси, що відбуваються на всіх етапах діяльності, здійснювати їх аналіз та приймати необхідні управлінські рішення. Проте на сучасному етапі існують певні недоліки в організації інформаційних потоків у процесі управління діяльністю сільськогосподарських підприємств. Тому актуальним є питання оцінки стану та особливостей формування внутрішньогосподарської звітності для забезпечення управління сільськогосподарським підприємством

Розвитку теорії і практики управлінського обліку і внутрішньогосподарської звітності присвячено роботи як західних економістів, зокрема, К. Друрі, Б. Нідлза, П. Самуельсона, П. Фрідмана, Ч.Т. Хонгрена, так і вітчизняних дослідників: М.Т. Білухи, В.І. Єфименка, М.В. Кужельного, А.М. Кузьминського, В.В. Сопка, М.Г. Чумаченка, Г.Г. Кірейцева, М.В. Кужельного та інших. Однак проблеми інформаційного забезпечення процесу управління сільськогосподарськими підприємствами через внутрішньогосподарську звітність суб'єктів господарювання на сучасному етапі є не достатньо дослідженими.

Методика досліджень. У процесі написання статті використано абстрактно-логічний підхід до вивчення теоретичних і практичних проблем формування внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарським підприємством. Джерелами даних слугували дані внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств Черкаської області, результати анкетного опитування управлінського персоналу сільськогосподарських формувань, а також наукові та практичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених.

Результати досліджень. Становлення ринкових відносин обумовлює різноманітність форм, способів і методів господарювання, у зв'язку з чим виникає невідкладна потреба відповідного інформаційного наповнення управлінської діяльності. Необхідність підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств вимагає запровадження ефективних методів управління. Основним завданням такого управління є визначення напрямів і темпів розвитку, постійне оцінювання діяльності, ефективності прийнятих рішень через співвідношення досягнутих результатів з поставленими цілями і з витратами на досягнення таких цілей. У цьому зв'язку інформаційну обмеженість фінансового обліку для суб'єктів господарської діяльності має компенсувати якісний управлінський облік — основне джерело інформації для прийняття рішень, поліпшення і контролю на підприємствах [1, с. 26].

Виникнення та існування управлінського обліку обумовлені конкретною метою — допомогти внутрішнім користувачам приймати більш обґрунтовані рішення. Основною ціллю управлінського обліку, який призначений задовольняти інформаційні потреби внутрішніх користувачів, є підвищення ефективності управління в частині планування, нормування, контролю та прийняття управлінських рішень [2, с. 27 — 35]. Особливе місце при організації управлінського обліку займає внутрішньогосподарська звітність, яка виступає важливим елементом функціонування системи менеджменту і є індивідуальною для кожного підприємства.

Саме внутрішня звітність є джерелом необхідної, об'єктивної та своєчасної інформації для прийняття управлінських рішень на підприємствах агропромислового комплексу національної економіки. Вона представляє собою комплекс взаємопов'язаних даних та розрахункових показників, що відображують функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності. Групування такої інформації відбувається з врахуванням потреб внутрішніх користувачів, її зміст пов'язаний з метою та завданнями управління сільськогосподарським підприємством. Особливістю внутрішньогосподарської звітності є те, що вона створюється підприємством самостійно і не регламентована законодавчо. Адміністративний персонал самостійно встановлює склад, терміни та періодичність її подання.

Управлінська звітність відіграє важливу роль для підприємства як інструмент його ефективного функціонування, тому що створює конкурентні переваги в ринковому середовищі. Вона надає інформацію для: визначення стратегії і планування майбутніх операцій суб'єкта господарювання; оцінки ходу виконання стратегічних планів за всіма аспектами діяльності підприємства; планування, організації та координації, контролю і оцінки ефективності її поточної діяльності. Тобто, через управлінську звітність відбувається інформаційне забезпечення стратегічного, функціонального та оперативного менеджменту підприємства (рис. 1).

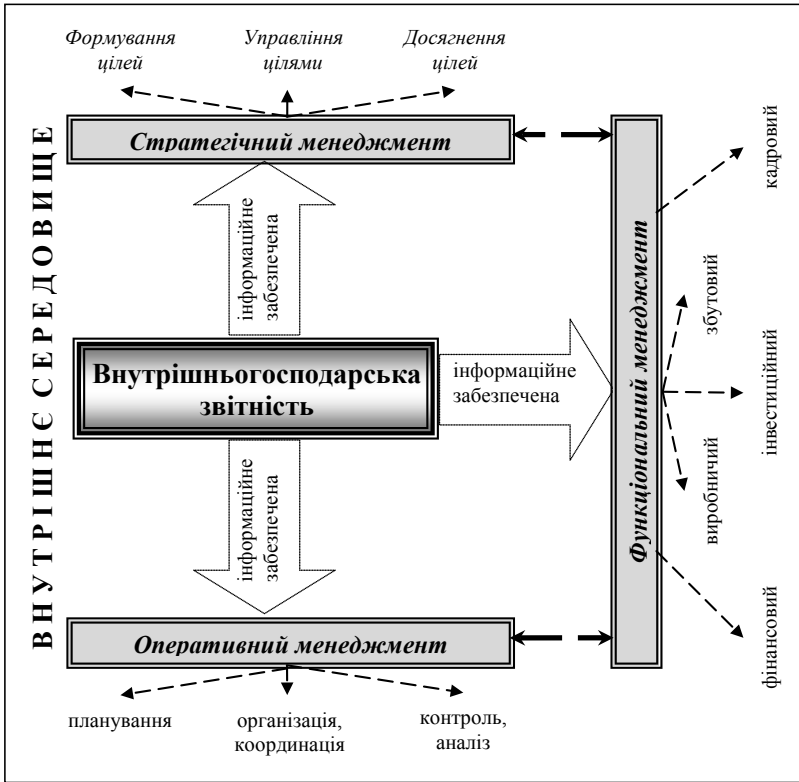

Рис. 1. Роль внутрішньогосподарської звітності в забезпеченні управління сільськогосподарським підприємством

Стратегічне управління полягає у розробці і реалізації стратегії, яка повинна відповідати меті і завданням підприємства, а правильний вибір стратегії, послідовності етапів та процесів її реалізації повинен забезпечити позитивний економічний ефект. Для здобуття конкурентних переваг на ринку сільськогосподарської продукції необхідно створити інформаційну базу, яка б забезпечувала прийняття управлінських стратегічних рішень. При цьому внутрішньогосподарська звітність стає важливим стратегічним ресурсом сільськогосподарських підприємств.

У рамках функціонального менеджменту розробляються і реалізуються окремі (функціональні) стратегічні завдання, пов'язані з аспектами в різних сферах діяльності на підприємстві (виробництво, збут, фінанси, інвестування, кадри тощо). Внутрішньогосподарська звітність має забезпечувати необхідною інформацією з метою управління за ходом здійснення комплексу заходів і

програм для окремих функціональних сфер і підрозділів підприємства.

Стратегічні цілі та завдання підприємства досягаються за допомогою оперативного менеджменту. Він представляє собою вирішення щоденних завдань існування організації в рамках плану її розвитку. Разом із цим оперативний менеджмент зосереджується на специфіці управління функціональними відділами організації. Важливою передумовою управління всіма функціональними областями діяльності підприємства у короткостроковому, поточному періоді є наявність відповідної деталізованої інформації, представленої у внутрішньогосподарській звітності. На сучасному етапі розв'язання проблем управління діяльністю сільськогосподарських підприємств потребує підвищення рівня впливу на об'єкти управління. Для цього керівництво має в оперативному режимі одержувати своєчасно отримувати необхідну інформацію, аналізувати та приймати оптимальні управлінські рішення. Внутрішньогосподарська звітність є невід'ємною і ефективною частиною управління суб'єктами господарювання аграрного сектору економіки. Проте на сучасному етапі у більшості сільськогосподарських підприємств управлінський облік та внутрішньогосподарська звітність ще не сформувались як цілісна система збору, аналізу, інтерпретації і представлення корисної інформації менеджерам з метою прийняття на її основі оперативних, функціональних і стратегічних рішень (табл. 1).

1. Характеристика стану організації внутрішньогосподарського обліку та звітності сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області

Ознака характеристики	Частка позитивних відповідей згідно з анкетуванням, %
Ведеться управлінський облік та складається внутрішньогосподарська звітність за структурними підрозділами	11,1
Внутрішньогосподарська звітність складається в разі потреби й через вибірку необхідної інформації із загальної сукупності даних бухгалтерського обліку	22,2
Складаються бюджети (госпрозрахункові завдання) за окремими сферами господарської діяльності	29,6
Для забезпечення внутрішньогосподарського контролю використовуються зведені дані первинних документів	74,0

Проведене дослідження підприємств Уманського району Черкаської області показало, що лише 33,3% (9 з 27) складають внутрішню управлінську звітність, з них 22,2% — звіти виключно в разі потреби через вибірку з загальної сукупності даних бухгалтерського обліку, близько 30% обстежених підприємств формують бюджети за окремими сферами господарської діяльності. На більшості підприємств для забезпечення внутрішньогосподарського контролю використовуються дані зведених

первинних документів. Тільки 11,1% підприємств формують показники внутрішньогосподарської звітності відповідно до вимог користувачів. Тобто управлінський персонал на підприємствах фактично не повною мірою забезпечений необхідною обліковою інформацією.

Дослідження показали, що внутрішньогосподарська звітність не достатньо забезпечує необхідною обліковою інформацією управлінський персонал господарств. Ми вважаємо, що основним чинником неефективного використання адміністративним персоналом підприємств облікової інформації є невизначеність вимог до неї відповідно до виробничих проблем, які потребують вирішення. Через це облік стає самоціллю, а не засобом управління підприємством.

В результаті актуальним стає питання організаційного і методичного забезпечення управлінського обліку та внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств з врахуванням потреб управлінської діяльності економічних суб'єктів. Побудова системи управлінського обліку та внутрішньогосподарської звітності за структурними підрозділами (центрами відповідальності) для підприємств дозволяє визначати інтегрованість інформаційних потоків, забезпечувати контроль й підвищувати результативність прийнятих управлінських рішень. Однак відповідно до результатів анкетування внутрішньогосподарську звітність за структурними підрозділами складають лише 11,1% сільськогосподарських підприємств.

На думку С.Ф. Голова “облік за центрами відповідальності надає можливість поєднати методологію обліку та контролю із психологією людини, котра несе відповідальність за результати діяльності підрозділу” [3, с. 15]. Організація внутрішньогосподарського обліку та звітності за центрами відповідальності дозволяє означити ступінь відповідальності конкретних осіб за досягнення запланованих результатів фінансово-господарської діяльності підприємства.

Центр відповідальності — це структурна одиниця підприємства, його економічний суб'єкт, у межах якого менеджер відповідає за доцільність понесених затрат та одержаних доходів. Як центр відповідальності в сільськогосподарських підприємствах може виступати виробнича бригада, ферма, млин, машино-тракторний парк, інший структурний підрозділ, керівник якого індивідуально відповідає за результати його роботи [4, с. 471].

Ми підтримуємо думку про те, що “вся діяльність підприємства, всі її напрямки, як основні, так і допоміжні, повинні бути покриті центрами відповідальності, пов'язаними між собою лініями відповідальності і забезпечені необхідною інформаційною структурою” [5, с. 18]. Концепція обліку за центрами відповідальності теоретично обґрунтована вітчизняними і зарубіжними вченими [5; 7; 8]. Однак дослідження сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області показали, що даний спосіб майже не використовується.

Більшість науковців обмежують відповідальність центрів лише

фінансовими показниками їх діяльності. Так, Т.П. Карпова стверджує, що “для оцінки результатів кожного підрозділу необхідно визначити величину прибутку, що отримує кожен конкретний центр відповідальності” [6, с. 113]. Лише як структурний підрозділ, що формує ті чи інші аспекти формування прибутку, наводить значення центру відповідальності І.А. Бланк [9, с. 34]. Однак у сучасних умовах господарювання оцінка та облік нефінансових показників є необхідним, зокрема, для управління якістю продукції, використання виробничих запасів, управління кадровими ресурсами, розширення ринків збуту та ін. Саме тому внутрішньогосподарська звітність за центрами відповідальності на сільськогосподарських підприємствах, з нашого погляду, має представляти відомості щодо наявності та використання виробничих запасів, про суми витрат та одержані результати господарської діяльності кожного структурного підрозділу не лише за фінансовими, а й не фінансовими показниками.

Вибір контрольованих і оцінювальних показників діяльності центрів відповідальності підприємства має бути узгоджено із завданнями, які поставлені підприємством, але при цьому необхідно виділяти основні функції кожного центру відповідальності для того, щоб забезпечити їх здатність до саморегулювання, надання певної самостійності в оперативному прийнятті необхідних управлінських рішень на рівні підрозділу. Відповідно до концепції функціонального менеджменту структура управління підприємством репрезентована через раціональний розподіл функціональних обов'язків, прав і відповідальності, порядку і форм взаємодії між органами управління і трудовим персоналом. Позиція авторів статті базується на тому, що для потреб управління діяльністю сільськогосподарського підприємства внутрішньогосподарська звітність повинна забезпечувати керівників структурних підрозділів та адмінперсонал інформацією про діяльність всіх центрів відповідальності за принципом розподілу сфер господарської діяльності. При цьому здійснюється процес управління по відповідних функціях, направлених на вирішення поставлених завдань і досягнення намічених цілей стратегічного розвитку.

Анкетування, що проводилось серед керівників сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області, дозволило виділити пріоритетні функції управління, які потребують інформаційного забезпечення через систему внутрішньогосподарської звітності суб'єктів господарювання (табл. 2).

На основі дослідження пріоритетності управлінських рішень впливає висновок, що для всіх респондентів найважливішою є інформація про стан відносин із податковими органами, розрахунків із контрагентами, а також про грошові потоки підприємства. Далі за ступенем важливості слідує інформація щодо виробничих програм, управління витратами та позиковими засобами, виробничими запасами, інформація щодо управління трудовими ресурсами та капітальними вкладеннями і необоротними активами.

2. Пріоритетність управлінських рішень за сферами діяльності для керівників сільськогосподарських підприємств

Функції управлінських рішень розв'язання,вирішення,розв'язування	Частка позитивних відповідей згідно анкетування, % поважно
Управління податковими платежами та зборами	100
Управління закупівлями матеріально-технічних запасів і рухом кредиторської заборгованості	100
Управління збутом продукції і рухом дебіторської заборгованості	100
Управління грошовими потоками підприємства	100
Формування виробничих програм	94
Управління витратами	85
Управління позиковими засобами	75
Управління виробничими запасами	58
Управління трудовими ресурсами	38
Управління капітальними вкладеннями і необоротними активами	25

В управлінському обліку та внутрішньогосподарській звітності досліджуваних сільськогосподарських підприємств не розподіляють інформацію за окремими видами витрат структурних підрозділів, а також відсутні дані про здійснені витрати за видами діяльності. У більшості підприємствах для забезпечення внутрішньогосподарського контролю використовують дані первинних зведених документів (табл. 3).

3. Наявність форм внутрішньої звітності та їх інформаційні можливості у відповідності із управлінськими завданнями оперативного та функціонального менеджменту у сільськогосподарських підприємствах

Завдання функціонального менеджменту	Вимоги до інформаційного забезпечення процесами управління	Існуюча форма звітування	Коментарі
1	2	3	4
<i>Виробничий менеджмент</i>			
Формування виробничих програм	Повний перелік планованих робіт, вимірюваних в натуральних показниках	Звіт про переробку продукції (ф. № 123); Звіт про процеси інкубації (ф. ПБАСГ-14)	Необхідна розробка нової форми
Управління витратами	Перелік статей витрат, що формують собівартість продукції, по виробничих підрозділах	Звіт про використання електроенергії (ф. ЖН-14); Виробничий звіт про переробку птиці та вихід продукції (ф. № 110)	Необхідне удосконалення

Продовження табл. 3

1	2	3	4
Управління виробничими запасами	Інформація про виробничі запаси по видам в натуральному і вартісному вираженні	Звіт про рух матеріальних цінностей (ф. ЖН-13); Звіт про рух пального і мастил (ф. № 120); Звіт про рух тварин і птиці на фермі (ПБАСТ-13); Матеріальний звіт (ф. М-19)	Необхідна розробка нової форми
Управління закупівлями виробничих запасів і станом кредиторської заборгованості	За видами придбаних виробничих запасів у вартісному виразі з розбивкою по видах платіжних засобів, по витратах в рахунок постачань планового періоду, погашенню кредиторської заборгованості попередніх періодів і виданих авансах	Відсутня	Необхідна розробка форми звіту
<i>Збутовий менеджмент</i>			
Управління збутом продукції і станом дебіторської заборгованості	Інформація про реалізацію кожного виду продукції в розрізі в типів платіжних засобів, дебіторської заборгованості, авансів	Звіт про продаж сільськогосподарської продукції (ПРТ-2)	Необхідна розробка нової форми звіту
<i>Фінансовий менеджмент</i>			
Управління грошовими потоками підприємства	Показники залишків і руху платіжних засобів за видами, напрямками надходження і витрачання	Звіт про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт; Звіт касира	Необхідна розробка нової форми звіту
Управління позиковими засобами	Інформація про стан і рух довгострокових і короткострокових кредитів	Відсутня	Необхідна розробка форми звітності
Управління податковими платежами та зборами	Інформація про нарахування, сплату та стан заборгованості до бюджету окремо за всіма видами податків і зборів	Відсутня	Необхідна розробка форми звітності
<i>Інвестиційний менеджмент</i>			
Управління капітальними інвестиціями і необоротними активами	Сума капітальних інвестицій, вартість та рух об'єктів основних засобів за планом та фактично	Відсутня	Необхідна розробка форми звітності
<i>Кадровий менеджмент</i>			
Управління трудовими ресурсами	Кількість працівників, використання робочого часу, склад фонду/фондацією оплати праці тощо за планом та фактично	Відсутня	Необхідна розробка форми звітності

Проведений аналіз інформаційної місткості таких документів для потреб оперативного та функціонального менеджменту діяльності сільськогосподарських підприємств свідчить про недостатній рівень наявності

та відповідності показників вимогам управлінського персоналу. Зокрема, потребує удосконалення звітність щодо формування виробничих програм, управління витратами, виробничими запасами та грошовими потоками сільськогосподарських підприємств. Також необхідно розробити ряд форм внутрішньогосподарської звітності для сільськогосподарських підприємств відповідно до інформаційних запитів керівництва.

Фундаментальною умовою ефективного функціонування системи внутрішньогосподарської звітності на підприємстві є її регламентне забезпечення. Для цього необхідним є розроблення Положення про управлінський облік і внутрішньогосподарську звітність, в якому мають бути відображені: цілі і завдання системи управлінського обліку та звітності, основоположні принципи її побудови; характеристика кожного центру відповідальності, що виділено на підприємстві; опис сукупності звітних показників, що підлягають контролю; затверджений перелік форм первинних документів управлінського обліку і внутрішньогосподарської звітності; алгоритм підготовки і обробки первинних документів; графік складання та подання внутрішньогосподарської звітності.

Висновки. Ефективність управління діяльністю підприємств залежить від ступеня організації інформаційного забезпечення. Дослідження свідчать, що сільськогосподарські підприємства недостатньо володіють необхідною інформацією для потреб управління прогнозованим стратегічним розвитком і досягнення передбачених результатів діяльності. Форми регламентованих стандартних зведених документів бухгалтерського обліку не забезпечують у повній мірі менеджмент сільськогосподарського підприємства необхідною інформацією із важливих напрямків господарської діяльності. У зв'язку з цим потребують вирішення питання побудови такої моделі внутрішньогосподарської звітності, що забезпечить точне проведення детального аналізу економічних показників структурних підрозділів, дозволить якісно і раціонально здійснювати управління сегментами діяльності шляхом прийняття та реалізації обґрунтованих управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управленческий учет / [Аткинсон Энтони А., Банкер Раджив Д., Каплан Роберт С., Янг Марк С.] ; Пер. с англ. — [3-е изд.]. — М.: Изд. дом «Вильямс», 2005. — 878 с.
2. Левицька С. Управлінський та внутрішньогосподарський облік: завдання, мета, чинники ефективного впровадження / С. Левицька // Бухгалтерський облік і аудит. — 2009. — №2. — С. 27 — 35.
3. Гончарова Н. І. Документаційне забезпечення менеджменту: Навчальний посібник / Н. І. Гончарова. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 260 с
4. Нападовська Л. В. Управлінський облік: Підручник / Л. В. Нападовська — К.: Книга, 2004. — 541 с.

5. Палий В. Ф. Организация управленческого учета / В. Ф. Палий. — М.: Бератор-Пресс, 2003. — 224 с.
6. Карпова Т. П. Управленческий учет: Учебник / Т. П. Карпова. — М.: ЮНИТИ, 2003. — 350 с.
7. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. — К.: „Ника-центр”, 1998. — 544 с.
8. Коцупатрий М.М. Стан і напрями удосконалення бухгалтерського обліку на аграрних підприємствах / М. М. Коцупатрий // Облік і контроль на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку: тези доп. Міжнар. наук. — практ. конф., присвяч. 30-річчю кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК, 4–5 жовтня 2007 р. — С.3–9.

Одержано 14.04.11

В результате проведенного исследования проанализированы проблемы построения управленческой отчетности, которые нуждаются в теоретическом и методическом решении с целью эффективного управления деятельностью сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: *сельскохозяйственная деятельность, управление, управленческая отчетность.*

The conducted research resulted in the analysis of problems of the structure of managerial accounting, which need theoretical and methodical solution for the purpose of effective management of agricultural enterprises.

Key words: *agricultural activity, management, managerial accounting.*

УДК 336: 352(477)

РОЛЬ ВЛАСНИХ І ЗАКРІПЛЕНИХ ДОХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Л.А. БОГДАНЕЦЬ*

В статті проаналізовано особливості формування дохідної частини загального фонду місцевих бюджетів Черкаської області. Запропоновано ряд заходів щодо покращення структури загального фонду місцевих бюджетів, який формує основну частину місцевих бюджетів області.

Розвиток країни залежить від фінансового стану окремо взятого регіону. Одним із основних факторів, що впливають на фінансовий стан місцевих бюджетів є наповненість доходами. Проте, останнім часом спостерігається негативна тенденція щодо формування доходів місцевих бюджетів. Така

* Науковий керівник — д.е.н., професор Малік М.Й.

ситуація зумовлена неефективним розподілом дохідних джерел між всіма рівнями бюджетної системи та великою кількістю функцій, покладених на органи місцевого самоврядування.

Дослідженнями проблеми наповнення і розподілу доходів місцевих бюджетів займаються вітчизняні вчені, зокрема — Д.В. Нехайчук, Ю.М. Воробйов, Б.Г. Шелегеда, Ю.В. Каспрук, В.А. Рудьєв, І.В. Усков та інші.

Проте, залишаються невирішеними проблеми наповнення окремо взятих фондів місцевих бюджетів та структури їх доходів. Ціллю статті є визначення ролі власних і закріплених доходів загального фонду у формуванні місцевих бюджетів регіону та надання рекомендацій щодо вдосконалення шляхів наповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Методика досліджень. Аналіз наукових праць вітчизняних вчених щодо проблем формування місцевих бюджетів, розкрито сутність поняття «власні доходи». В статті використано методи діалектичного і системного підходів, а також концептуальний аналіз і метод порівнянь та дослідження фактів і реальностей існуючої практики функціонування місцевих бюджетів Черкаської області. Застосовано нормативний метод постановки цілей і рекомендацій щодо їх досягнення.

Результати досліджень. Автономність та самостійність місцевих бюджетів характеризують регулюючі, власні та закріплені доходи у їх загальній структурі. Відповідно до бюджетної класифікації надходження бюджету відносять до загального та спеціального фондів.

Відповідно до ст.15 Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» встановлено, що у 2011 році до доходів загального фонду місцевих бюджетів справляються такі доходи (рис.1).

Рис. 1. Склад загального фонду місцевих бюджетів на 2011 рік [2]

Закріпленими доходами є загальнодержавні податки, збори або доходи, які традиційно формують дохідну частину місцевих бюджетів. Вони передаються до місцевих бюджетів на довготривалій основі у повному розмірі або за визначеною, єдиною для всіх бюджетів часткою.

Останнім часом в нашій країні закріпленими доходами за місцевими бюджетами були:

- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- податок на промисел;
- ресурсні платежі;
- державне мито та інші.

Доходи, які акумулюються на території місцевого бюджету внаслідок рішень, що приймають органи місцевого самоврядування називаються власними. Такі доходи повною мірою надходять до місцевих бюджетів. Бюджетні кодекси 2001 року та 2010 року не містять точного переліку доходів, що можна назвати власними. П.15 ст.2 Бюджетного кодексу від 8 липня 2010 року[4] визначає тільки власні надходження бюджетних установ, як кошти, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт, гранти, дарунки та благодійні внески, а також кошти від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності.

Проведені нами дослідження, шляхом аналізу звітів фінансових управлінь та використання концептуального підходу щодо визначення поняття «власні доходи», дозволяють до їх складу віднести:

- місцеві податки та збори;
- платежі, які запроваджуються органами самоврядування;
- доходи від комунального майна та підприємств;
- штрафи та санкції, пов'язані зі справлянням власних доходів.

У 2010 році до бюджету Черкаської області надійшло 344,4 млн грн власних та закріплених доходів загального фонду, або 19,8% від усіх доходів обласного бюджету (рис.2).

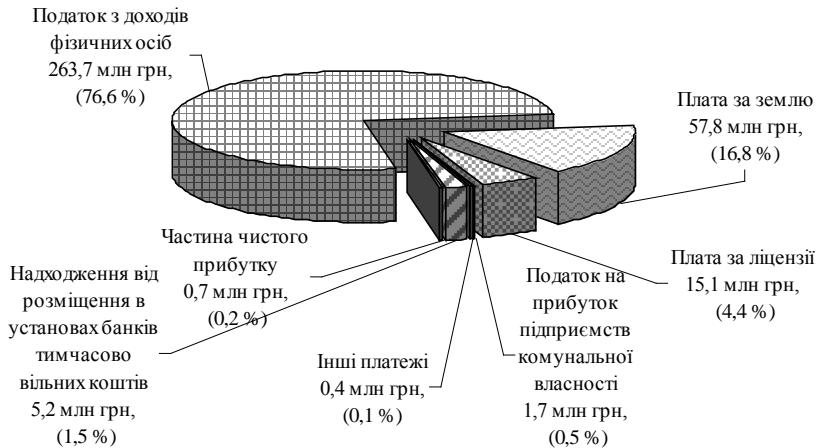

Рис. 2. Структура власних та закріплених доходів загального фонду бюджету Черкаської області за 2010 рік

Як свідчить практика, структура власних та закріплених доходів місцевих бюджетів Уманського району складає всього 20,0% загального фонду і 3,0% спеціального фонду бюджету (рис. 3) і не може забезпечити виконання всіх функцій, покладених на органи місцевого самоврядування.

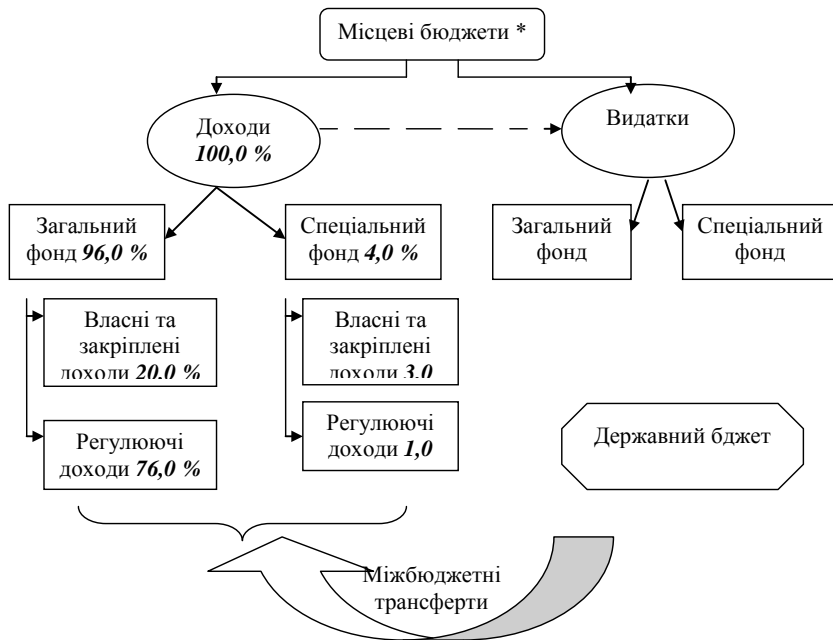

Рис.3. Структура доходів місцевих бюджетів Уманського району без врахування міжбюджетних трансфертів

* схема розроблена на основі звіту Уманського фінансового управління за 2010 рік

Тому на практиці для збалансування місцевих бюджетів застосовують регулюючі доходи. Це загальнодержавні доходи, що передаються місцевим бюджетам в повному розмірі або в частині, визначеній законодавством. Надходження від регулюючих доходів, як правило, розщеплюються між державним і місцевими бюджетами у певному співвідношенні.

Аналіз структури місцевих бюджетів Уманського району свідчить, що загальний фонд становить 96,0% від загального обсягу доходів бюджету, з них регулюючі доходи складають — 76,0%, а власні та закріплені — 20,0%.

Бюджетним кодексом від 21 червня 2001 року [3] бюджетні надходження поділяють на перший та другий кошики, що враховуються при розрахунку потреби міжбюджетних трансфертів.

Відповідно до п. 29 ст. 2 Бюджетного кодексу від 8 липня 2010 року, кошик доходів місцевих бюджетів — це доходи загального фонду, закріплені цим Кодексом на постійній основі за місцевими бюджетами, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Перший кошик включає доходи, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, тобто — закріплені доходи, а другий — доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, тобто — власні доходи. В умовах зміни бюджетного і податкового законодавства за I квартал 2011 року по місцевих бюджетах Черкаської області посліdkовується перевиконання власних та закріплених доходів порівняно з аналогічним періодом 2010 року.

За I квартал 2011 року до загального фонду місцевих бюджетів мобілізовано 330,3 млн грн власних та закріплених доходів.

Виконання затверджених радами планів формування місцевих бюджетів забезпечено на 106,8%, понад план надійшло 21,1 млн грн У порівнянні з відповідним періодом минулого року надходження зросли на 14,6%.

Проте, доходів місцевих бюджетів на утримання і ремонти медичних та освітянських закладів бракує. На нашу думку, слід переглянути перелік закріплених та регулюючих доходів місцевих бюджетів, та включити до їх складу частину ПДВ та акцизного збору з вироблених в Україні товарів.

До Державного бюджету на території Черкаської області 2010 року надійшло акцизного збору на суму 1757,8 млн грн, податку на додану вартість — 497,5 млн грн, податку на доходи фізичних осіб — 1054,9 млн грн Натомість, до місцевих бюджетів Черкаської області надійшло 1453,8 млн грн

За прогнозними підрахунками, за умови відрахування від акцизного збору та ПДВ 20,0% до місцевих бюджетів, в наслідок чого вони можуть отримати додаткових 450 млн грн При розщепленні податку на доходи фізичних осіб в рівновеликих частинах, місцеві бюджети додатково отримають 527 млн грн

Такі реформи місцевого оподаткування дадуть змогу зменшити використання субвенцій і дотацій з бюджетів різних рівнів.

Висновки. В результаті досліджень виявлено, що зміни бюджетного і податкового законодавства позитивно вплинули на дохідну частину місцевих бюджетів Черкаської області. Проте, частка власних і закріплених доходів є дуже малою для забезпечення органами місцевого самоврядування, покладених на них функцій. Слід переглянути перелік власних та закріплених доходів і розщеплення регулюючих доходів на користь місцевих бюджетів та законодавчо закріпити їх структуру. Зокрема, закріпити за місцевими бюджетами 20,0% ПДВ та акцизного збору з вироблених в Україні товарів, оскільки ці податки рівномірно розподіляються по всій території України та мають постійний характер надходження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нехайчук Д.В. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах / Д.В. Нехайчук // Економіка Крима. — 2010. — №4(33), — С. 45–50.

2. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 № 2857-VI. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 7–8. — С. 52.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 21.06.2001р. N 2542-III. — /http://www.minfin.gov.ua.
4. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8.07.2010р. №2456-VI. — /http://www.minfin.gov.ua.

Одержано 14.04.11

Исследования показали, что изменения бюджетного законодательства положительно повлияли на формирование доходов местных бюджетов. Однако, в структуре общего фонда местных бюджетов большую часть занимают регулирующие доходы, а доля собственных и закрепленных очень мала. Такая ситуация вызывает зависимость органов местного самоуправления от центральных органов власти. Поэтому следует уточнить перечень собственных доходов местных бюджетов и закрепить их законодательно.

Ключевые слова: *доходы местных бюджетов, общий и специальный фонды, собственные и закреплённые доходы, регулирующие доходы, межбюджетные трансферты.*

The research shows that changes in the budget legislation positively influenced the formation of local budget revenues. However, the general fund of local budgets is chiefly made up by control revenues and the share of own and fixed revenues is very small. This situation causes the dependence of local authorities on central government. That is why it is necessary to make a more accurate list of own revenues of local budgets and authorize them legislatively.

Key words: *revenues of local budgets, general and special funds, own and fixed revenues, control revenues, inter-budget transfers.*

УДК 336.22

ВИЗНАЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Л.В. БАРАБАШ

У статті проведено оцінку фіскального потенціалу податку з доходів фізичних осіб і окреслено основні чинники, що безпосередньо впливають на його визначення. Висвітлено перспективні напрями підвищення фіскальної ролі податку з доходів фізичних осіб.

В сучасних економічних умовах все більшого значення набуває податок

з доходів фізичних осіб, а також доцільність і раціональність застосування саме пропорційної системи в даному секторі оподаткування. Започаткована з 2004 року система оподаткування доходів населення за єдиною фіксованою ставкою викликала протиріччя в науковому світі: нова податкова ставка була скопійована з податкової системи Росії та не мала належного економічного підґрунтя.

Саме тому багато вітчизняних науковців і дослідників, серед яких Ю. Жеревчук, П. Лайко, В. Мельник, М. Рудая А. Скрипник, А. Славкова, І. Шевчук та багато інших присвячують значну увагу у своїх працях дослідженню фіскального потенціалу податку з доходів фізичних осіб.

Так, А. Скрипник зазначає, що серед науковців немає єдиної думки щодо доцільності запровадження саме пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб, оскільки, спираючись на досвід Росії, слід відзначити низький фіскальний потенціал даного податку у наповненні бюджету [4]

А. Славкова зауважує, що, перш за все, при оподаткуванні доходів фізичних осіб має виконуватися принцип фіскальної справедливості в оподаткуванні. Саме даний показник є основою визначення фіскальної ефективності податку на теперішній момент часу та проектує його фіскальний потенціал в майбутньому [5].

Серед основних критеріїв оцінки фіскальної ефективності податку, науковці виокремлюють наступні елементи: достатність доходів, еластичність податкової системи, мінімізація видатків на збирання доходів та попередження ухилення від сплати податків, рівномірність розподілу податків між адміністративно- територіальними одиницями [1].

Методика досліджень. При розгляді теоретичних основ використовувався монографічний метод, при дослідженні інформаційних даних застосовувався метод аналогії та порівняння.

Результати досліджень. Одним з основних показників, які слугують визначальним критерієм оцінки фіскального потенціалу податку, є його частка у доходах бюджету держави та у ВВП. Оскільки податок з доходів фізичних осіб зараховується до місцевих бюджетів, то аналіз його фіскального потенціалу слід здійснювати в розрізі доходів зведеного бюджету України (рис. 1).

Наочна ілюстрація (рис. 1) демонструє низьку частку податку з доходів фізичних осіб у доходах Зведеного бюджету, оскільки хоча показники на протязі досліджуваного періоду мали незначні позитивні коливання в сторону збільшення, у 2010 році частка податку зрівнялася з аналогічним показником 2006 року, що є неоднозначним свідченням низької фіскальної ефективності податку.

Водночас, якщо порівнювати показники України і зарубіжних країн (рис. 2), слід зауважити на досить високому рівні податкового навантаження в останніх. Однак не варто забувати, що високе податкове навантаження не завжди свідчить про низьку ефективність оподаткування і навпаки [2].

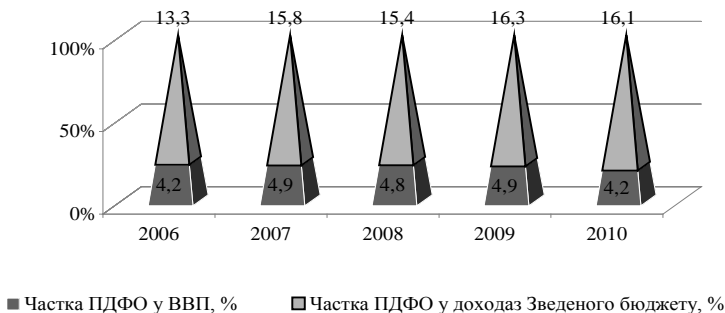

Рис. 1. Частка податку з доходів фізичних осіб у ВВП України та доходах Зведеного бюджету, %

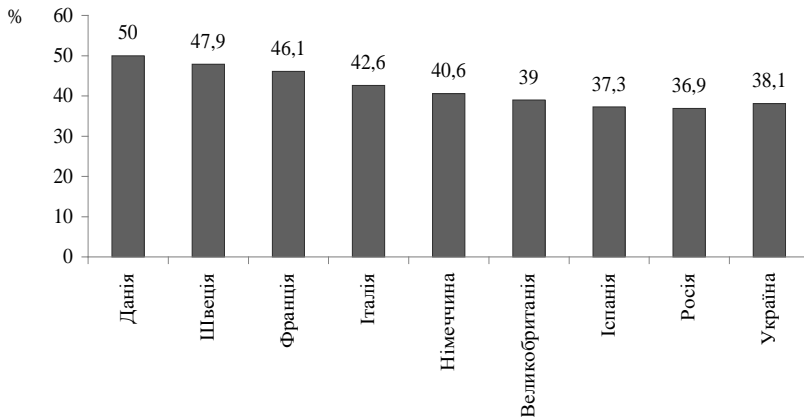

Рис. 2. Частка податків у ВВП європейських країн

Так, якщо звернути увагу на дані рис. 2, можна констатувати, що найвища частка податків у ВВП спостерігається у Данії, Швеції та Франції, а найнижча — у Росії. Водночас згаданим країнам характерна прогресивна система оподаткування з високою межею верхньої ставки. Так, у Данії ставки податку з доходів фізичних осіб коливаються від 36,57% до 60%, у Швеції — від 28,89% до 59,09%, у Франції — від 0% до 40%. Така широка прогресія зумовлена тим, що у зазначених країнах, крім високих ставок оподаткування, має місце також розгалужена система надання соціальних пільг, до база оподаткування враховує всі види доходів як самого індивідуума, так і його родини.

Найнижча ж частка податків спостерігається у ВВП Росії, де, як і в Україні, діє пропорційна ставка при оподаткуванні доходів фізичних осіб. Запровадження даної системи оподаткування мало на меті виведення з тіні значних обсягів доходів громадян, проте не дало бажаного ефекту та тільки ускладнило економічну ситуацію. Причиною згаданого явища є те, що пропорційна ставка оподаткування встановлюється на одному рівні для всіх обсягів доходу та, відповідно, нівелює засади соціальної справедливості в оподаткуванні.

Характерною рисою показника низького фіскального потенціалу податку є його частка в податкових надходженнях до бюджету [3]. В країнах з розвинутою ринковою економікою більша частка припадає на податки з доходів фізичних та юридичних осіб (прямі податки), а менша — на непрямі (зокрема, ПДВ). В Україні ж спостерігаємо діаметрально протилежну ситуацію (рис. 3).

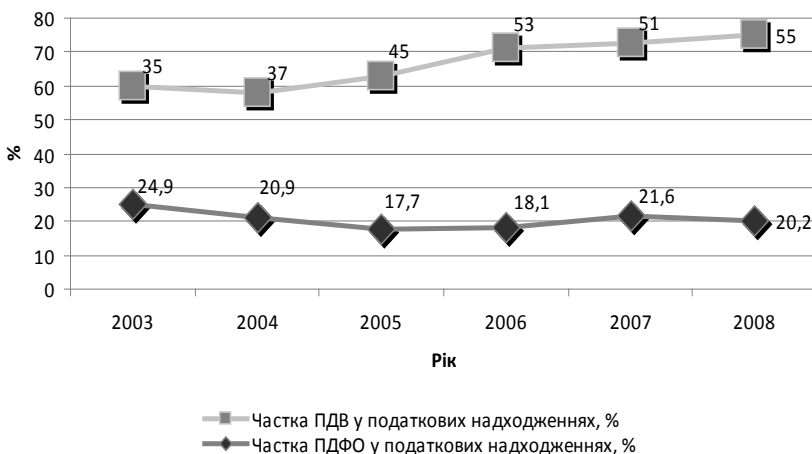

Рис. 3. Частка податку з доходів фізичних осіб та податку на додану вартість у податкових надходженнях бюджету, %

Як свідчать проілюстровані дані (рис. 3), частка ПДВ у податкових надходженнях бюджету є значно вищою, ніж частка податку з доходів фізичних осіб. Причому якщо до впровадження пропорційної ставки податку з доходів фізичних осіб розрив між даними податками складав 10,1%, то, починаючи з 2004 року, він щороку збільшується і в 2008 становив 34,8%. Дана ситуація є свідченням неефективної податкової політики уряду та низьким рівнем стабільності економічного середовища держави.

Висновки. Визначення фіскального потенціалу податку має ґрунтуватися на дослідженні рівня його впливу на економічні процеси країни та

відображати раціональність застосування діючої системи оподаткування. Податок з доходів фізичних осіб в Україні не використовує на повну силу свою фіскальну ефективність та, відповідно, має значні резерви покращення фіскального потенціалу. Превалуючим у даному відношенні рішенням є дослідження досвіду зарубіжних країн з метою оптимізації системи оподаткування доходів населення та перегляду ставок оподаткування з розширенням джерел доходів, які складають базу оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жеревчук Ю.В. Фіскальний потенціал прибуткових податків / Ю.В. Жеревчук // Наука й економіка. — 2009. — № 4 (16). — Т. 1. — С. 42–50.
2. Коляда Т.А. Особливості фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в умовах інтеграції / Т.А. Коляда, І.Є. Чуркіна // Фінанси України. — 2008. — № 6. — С. 70–76.
3. Мельник В.М. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб в Україні: можливості зростання / В.М. Мельник // Фінанси України. — 2007. — № 12. — С. 38–48.
4. Скрипник А. Фіскальні та соціальні наслідки переходу до плоскої шкали оподаткування доходів фізичних осіб / А. Скрипник // Економіка України. — 2006. — № 12. — С. 11–20.
5. Славкова А.А. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб у системі прямого оподаткування України / А.А. Славкова // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 13. — С. 122–130.

Одержано 14.04.11

Определение фискального потенциала налога с доходов физических лиц имеет своей целью, прежде всего, исследование эффективности действующей налоговой ставки и определение приоритетных направлений реформирования системы налогообложения доходов физических лиц, построенных на обобщении опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: пропорциональная ставка, фискальный потенциал, фискальная эффективность, ВВП, налоговые доходы бюджета.

The main aims of the evaluation of fiscal potential of individual income tax are the investigation of the efficiency of the current tax rate and the determination of priority directions of reforming the system of individual income taxation, based on the generalization of international experience.

Key words: proportional rate, fiscal potential, fiscal efficiency, GDP, tax revenues of the budget.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЩОДО АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ
О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

В статті узагальнено теоретичні засади непрямого оподаткування, зокрема в частині справляння найбільш поширеної форми універсального акцизу — податку на додану вартість, проаналізовано функціональні характеристики ПДВ та розкрито функціональну спрямованість податку щодо галузі сільського господарства.

Універсальні акцизи в ринковій економіці є ключовим елементом податкової системи. З одного боку, доходи від їх справляння займають в перехідних економіках найбільшу частку серед податкових надходжень, оскільки оподаткування споживання є більш легшим в адмініструванні, ніж оподаткування доходів економічних суб'єктів. З іншого боку, будь-який акциз впливає на рівень цін (процес ціноутворення), а, відповідно, і на фінансовий стан господарюючих суб'єктів.

ПДВ є найбільш поширеною формою універсальних акцизів — його застосування обумовлено трансформацією більш простої форми (податку з обороту) з метою збереження переваг багаторівневого податку (в частині оподаткування всіх ступенів руху товару) шляхом усунення його головного недоліку — кумулятивного ефекту, що пригнічує розвиток високо-технологічного виробництва.

Теоретичним та практичним аспектам застосування пдв присвячено більше дискусій вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків, ніж обговоренню інших податкових форм. Серед сучасних вітчизняних вчених, які зосереджувалися на теоретичних аспектах організації справляння пдв у своїх працях, слід виділити с. Алексашенко, в. Андрущенко, м. Дем'яненка, в. Опаріна, в. Синчака, в. Суторміну, о. Тимофєєва, в. Федосова, м. Шпилько та ін. Науковці. Їх праці стосувалися ключових аспектів досліджуваної проблематики, проте вони не дали повної відповіді питання, пов'язані з особливостями застосування пдв щодо окремих галузей економіки.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Результати досліджень. Широке поширення ПДВ в податкових системах країн світу обумовлене фіскальними, психологічними та

економічними перевагами даного податку. Протиріччя та неприйняття ПДВ пояснюється його певними недоліками.

Сутність ПДВ розкривається через призму функцій, які йому притаманні. Адже, податкам, як економічній категорії, властиві відповідні функції, за допомогою яких розкривається їх суть, характерні ознаки та місце в економічних процесах.

Перш за все, потрібно зазначити, що науковці не мають одностайності у поглядах щодо функцій ПДВ. Найпоширенішою є думка про те, що дана податкова форма виконує фіскальну та регулюючу функцію. Водночас, більшість вчених звертають увагу на те, що окремі функції податків мають підфункції, тобто функції другого порядку.

Фіскальна функція ПДВ полягає в мобілізації надходжень від даного податку до бюджету. Фіскальні переваги податку полягають в його високій дохідності, він має широкую податкову базу і майже кожна особа сплачує цей податок незалежно від того, який дохід отримує. Податковий тягар розподіляється на ширший перелік товарів, робіт та послуг, ніж в інших непрямих податків. ПДВ дозволяє досить оперативню реагувати на необхідність додаткових доходів простим підняттям ставки податку [1, с. 36].

Питома вага акцизів у доходах бюджетів Європейських країн відображена на рис. 1.

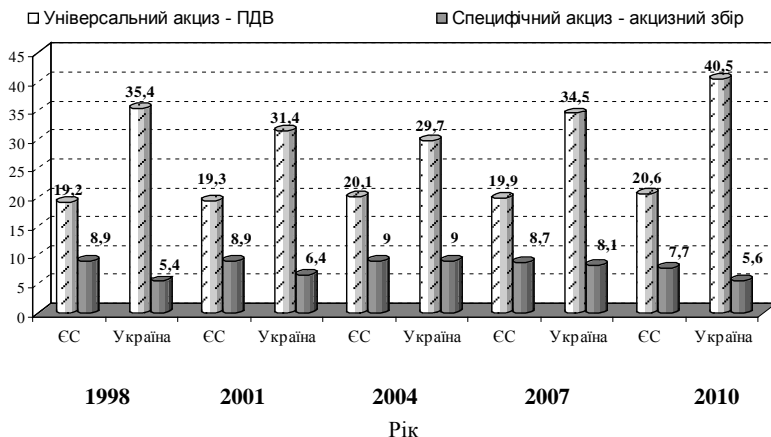

Рис. 1. Частка акцизів у доходах бюджетів країн ЄС та України (у % до податкових надходжень)

[Складено та розраховано за даними джерела 3].

У структурі доходних джерел бюджетів різних країн частка ПДВ досить суттєва: у Франції він забезпечує близько 41% усіх податкових надходжень; у Данії ПДВ посідає друге місце після прибуткового податку з фізичних осіб і

забезпечує 19% від загальної суми податкових надходжень; у Німеччині серед податків на юридичних осіб найвищі доходи приносить державі саме ПДВ — його питома вага в доходах бюджету становить близько 28% (другий результат після прибуткового податку). У Великобританії серед непрямих податків основним також є ПДВ — він формує 17% бюджету країни [2, с. 83].

За даними рис. 1 видно, що частки акцизів (як універсальних так і специфічних) у податкових надходженнях до бюджетів країн ЄС та України суттєво різняться. Так, у структурі податкових надходжень до бюджету України частка ПДВ майже у 2 рази перевищує відповідний показник по країнах ЄС, натомість тенденція щодо питомої ваги акцизного збору у податкових надходженнях є протилежною — цей показник в середньому за досліджуваний період є на 2% більшим у країнах ЄС.

Вказуючи на фіскальні переваги ПДВ, професор В.М. Федосов зазначає, що «надійні і стабільні бюджетні надходження забезпечує широка база оподаткування», а справляння ПДВ на всіх етапах руху товарів, робіт, послуг «має наслідком рівномірний розподіл податкового тягаря між усіма суб'єктами підприємницької діяльності».

На думку відомого дослідника «оподаткування доданої вартості, а не обсягу реалізації, сплата податку пропорційно до вартості, створеної саме на цьому етапі виробництва товару, наближають ПДВ з точки зору прогресивності об'єкта оподаткування до прямих податків» [4, с. 164].

Отже, широке використання ПДВ в більшості країн зумовлене в першу чергу фіскальними вигодами — він має широку базу оподаткування. Проте, слід зазначити, що фіскальна ефективність ПДВ в Україні не є дуже високою і це перш за все пов'язано із не відпрацьованістю та певними недоліками механізму бюджетного відшкодування даного податку.

Однак, було б неправильно заперечувати і регулюючі властивості ПДВ. Як справедливо зауважує інший відомий вітчизняний фінансист — А.І. Крисоватий — неправильним є тлумачення про те, що непрямі податки виступають лише основним джерелом податкових надходжень [5, с. 15].

Важливою є регулююча функція ПДВ, адже його застосування здійснює вплив на інфляцію та ціноутворення. Податок на додану вартість, як і специфічні акцизи та мито, включаються в ціну товару, тобто наділені властивостями впливати на ціноутворювальні механізми в суспільстві.

Адже на суму акцизу відповідно зростає ціна товарів, що впливає на обсяги їх реалізації [11, с. 69]. Із категорією «ціна» пов'язані поняття споживання та доходи громадян. Регулюючи величину цін за допомогою ПДВ, можна безпосередньо впливати на споживання та доходи суб'єктів господарювання.

Але цей процес повинен проходити не хаотично і спонтанно, а відповідно до критеріїв економічної ефективності та соціальної справедливості. В цьому контексті окремі вчені наголошують на тому, що ПДВ призводить до зростання цін в країні, та відзначають його регресивний характер відносно незабезпечених верств населення.

Водночас, В.М. Федосов зазначає, що «рівень цін є надто складним і багатофакторним явищем, щоб можна було з абсолютною точністю виміряти вплив лише єдиного фактора — ПДВ» [4, с. 270]. Вплив ПДВ може накладатись на дію інших чинників, як було в країнах, де його впровадження збіглося з підвищенням цін на нафту в 1972–1976 рр.

Ціноутворюючий ефект ПДВ у великій мірі залежить від того, зменшує ПДВ бюджетні доходи чи просто заміщує собою інші податки, скасовані або зменшені в результаті його впровадження. За даними відомого дослідника проблематики справляння ПДВ — А. Тайта, зібраними ним по 36 країнах, які запровадили ПДВ, в 21 країні (близько 60% випадків) ПДВ лише компенсує втрачені доходи від податків, котрі замінив собою. В Мексиці та Болівії фіскальний результат залишився невизначеним між незмінною і збільшеною величинами доходів. В Англії та Норвегії уряди, впровадивши ПДВ, навіть програли з фіскальної точки зору. І лише 11 країн домоглися приросту доходів.

З цими результатами корелюють і дані про зміни рівня цін, приписувані ПДВ — підвищення відбулося у 15 країнах, але в 12 з них зростання цін було менше ніж на 10%. У 18 країнах взагалі не спостерігалось ніякої цінової реакції на ПДВ або ж вона була майже непомітною. При цьому варто нагадати, що з досліджуваної групи в 25 країнах (майже 70%) немає ніякого державного контролю над цінами, тобто там вільне ціноутворення [6, с. 194–197].

Розглядаючи питання впливу ПДВ на процеси ціноутворення, доцільно звернути увагу на те, що при заміні кількох податків на ПДВ здійснюється доволі складний процес, що виявляється у зміні цін виробничих факторів й цін відпуску фірм-виробників. На думку В. Федосова, ПДВ завжди перекладається, просуваючись від продавця до покупця, проте «повне перекидання на споживачів можливе лише за умови, якщо розмір податку та його економічний ефект не порушують дії закону попиту й пропонування» [4, с. 271].

Якщо ж доходи покупців не зростають відповідно до збільшення цін, сукупний попит скорочується, то підприємці вимушені прийняти частину ПДВ на себе, а це означає пониження прибутку. А. Тайт йде далі і зазначає, що «немає підстав вважати ПДВ інфляційним чинником — його вплив на ціни, якщо взагалі матиме місце, буде разовим» [6, с. 200]. Окрім цін, ПДВ стосується й інших сторін економічного життя: розподілу доходів, процесу нагромадження та інвестицій, ефективності виробництва, зовнішньої торгівлі, розвитку державного сектора, управління економікою — тобто має досить чітко виражену економічну функцію [4, с. 272].

Серед функцій, притаманних ПДВ, окремі вчені виділяють розподільчу функцію — суть її полягає в тому, що до бюджету вилучається частина доходів від високорентабельних видів діяльності, яка потім спрямовується у збиткові, але важливі для життя суспільства сфери економіки.

За допомогою системи податкових пільг і преференцій реалізується стимулююча функція ПДВ. Зокрема, на думку В. Безкоровайної, вона насамперед проявляється в зовнішньоекономічній діяльності — шляхом застосування нульової ставки ПДВ на експортну продукцію. Саме посилення

використання цієї функції сприяє закріпленню та розширенню присутності підприємств України на світових ринках [7, с. 41].

На думку російського дослідника проблем непрямого оподаткування Н.І. Сидорової, психологічними перевагами ПДВ є те, що надходження до бюджету забезпечуються майже непомітно — кінцеві споживачі несвідомо сплачують ПДВ у вартості товарів, і в такий спосіб запобігається конфронтація з фактичними платниками податку та зменшується опір суспільства при сплаті податку [1, с. 36].

Багатьма дослідниками ПДВ сприймається як «антисоціальний податок». Його недоліки полягають в першу чергу в його регресивності — більший податковий тягар падає на низькі доходи малозабезпечених людей. Адже населення купує одні і ті ж товари (послуги) за однаковими цінами, які включають одну й ту ж суму ПДВ, незалежно від величини їх доходів, тому в видатках малозабезпечених суми ПДВ складають більшу частку, ніж в видатках високозабезпечених категорій населення [9, с. 36].

Як відомо, важливою теоретичною вимогою до формування системи оподаткування є забезпечення нейтральності оподаткування. Нейтральний податок є найкращим податком, оскільки під його впливом кожен суб'єкт господарювання і весь ринок у цілому діють так, як би вони діяли за відсутності оподаткування. Нейтральність впливу податків на інвестиції означає, що податкова система не впливає на рішення суб'єктів господарювання. На думку І.О. Луніної та Н.Б. Фролової, податки на споживання є більш нейтральними щодо впливу на економічні процеси, ніж податки на доходи [9, с. 18].

На забезпеченні нейтральності оподаткування наголошує й російська дослідниця Н.І. Сидорова. Вона цілком слушно зазначає, що ПДВ забезпечує нейтральність оподаткування за умови правильного застосування та врахування особливостей даного податку [1, с. 36].

Водночас, окрім загальних, до числа яких дослідженням віднесено: фіскальні, регулюючі, психологічні, забезпечення нейтральності оподаткування нами виділено також специфічні властивості ПДВ, що реалізуються в окремих галузях народного господарства (рис. 2).

За результатами дослідження функціональних характеристик виявлено, що ПДВ, в галузі сільськогосподарського виробництва, притаманні специфічні властивості — захисна та підтримуюча, а також забезпечує спрощення податкових відносин. Наслідком реалізації такого механізму є те, що ПДВ перетворюється з інструменту фіску в елемент фінансового забезпечення, завдяки чому покращується рівень фінансування підприємств АПК, здійснюється їх фінансова підтримка.

Таким чином, ПДВ є відносно новим податком, механізм адміністрування якого належним чином не відпрацьований. Широке використання та поширення ПДВ обумовлене численними перевагами даного податку. Протириччя та заперечення використання ПДВ пояснюється його певними недоліками.

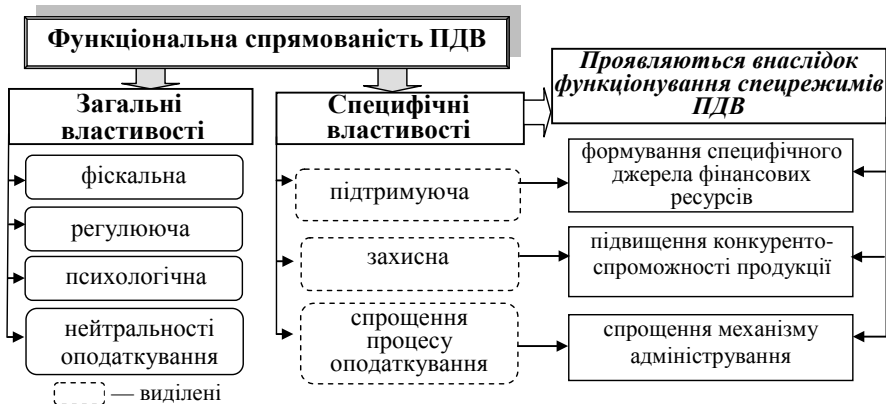

Рис. 2. Функціональна спрямованість ПДВ щодо сільського господарства

Висновки. Сутність податку на додану вартість розкривається за допомогою функцій, які він виконує. Аналіз функціональної спрямованості даної податкової форми дав змогу виділити загальні та специфічні властивості ПДВ. Причому, якщо властивості першого блоку є загальними для податку, то другого — проявляються в певних галузях і є особливими (пов'язані з виконанням поставлених завдань, які покладаються на дану форму оподаткування).

За результатами дослідження встановлено, що ПДВ притаманні практично всі характерні властивості обов'язкових платежів податкової природи. Водночас, у сфері сільськогосподарського виробництва найбільш яскраво проявляється специфічна спрямованість даної форми оподаткування, що полягає у забезпеченні виконання підтримуючих та захисних завдань, а також направленість на спрощення податкового процесу у галузі. Особлива функціональна спрямованість ПДВ щодо галузі сільського господарства відповідним чином відображається на засадах формування механізму справляння даного податку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сидорова Н.И. Специфика и функции НДС / Н.И. Сидорова // Финансы. — 2008. — № 2. — С. 36–40.
2. Мельник В.М. Податок на додану вартість у податковій системі України / В.М. Мельник, О.В. Солдатенко // Фінанси України. — 2006. — № 9. — С. 82–86.
3. VAT in the European Union / VAT / ADEmpiere VAT implementation / — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.adempiere.com/index.php/ADEmpiereVAT#ADEmpiere_VAT_implementation.
4. Суторміна В. М. та ін. Держава-податки-бізнес: (Із світового досвіду)

- фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.
5. Крисоватий А.І., Десятник О.М. Податкова система: Навчальний посібник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004. — 331 с.
 6. Tait A.A. Value Added Tax. Wash.: International Monetary Fund, 1988. — 228 p.
 7. Безкоровайна В.В. Податки в системі фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності / В.В. Безкоровайна // Фінанси України. — 2004. — №12. — С. 40–45.
 8. Современный НДС / Лайам Эбрилл, Майкл Кин, Жан-Поль Боден, Виктория Саммерс; Пер.с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2003. — 274 с.
 9. Луніна І.О., Фролова Н.Б. Ефективність оподаткування споживання в Україні // Фінанси України. — 2007. — №1. — С. 17–27.

Одержано 19.04.11

Обоснованно функциональную направленность НДС с учетом специфики его производства в отрасли сельскохозяйственного производства, в частности выделены специфические свойства данной формы налогообложения, которые обеспечивают выполнение поддерживающих и защитных заданий, а также направленные на упрощение процедур налогового администрирования.

Ключевые слова: НДС, экономическая сущность НДС, функциональная направленность, общие свойства, специфические свойства.

The functional orientation of VAT in view of its specific character in farming industry is grounded. The research defines specific properties of this form of taxation which ensure the fulfillment of supporting and protection tasks and which are also directed at the simplification of tax administration procedures.

Key words: VAT, economic essence of VAT, functional orientation, general properties, specific properties.

ДОСВІД ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О.С. ТРИГУБЕНКО

Аналізується стан соціальної сфери в сільській місцевості провідних країн світу. Запропоновані заходи бюджетного фінансування витрат на розвиток соціальної сфери села, з врахуванням світового досвіду.

За сучасних умов Україна веде активну діяльність у напрямі поліпшення політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом (ЄС), виявляючи при цьому серйозні наміри приєднатись до європейського співтовариства. Структурні складові стратегій соціально-економічного розвитку європейських країн свідчать про соціальне спрямування, забезпечення умов життєдіяльності і розвитку людини, що в своїй основі формує умови для стійкого розвитку економіки. Водночас, рівень життя сільського населення України залишається незадовільним в контексті соціального розвитку сільських територій. Тому перед державою поставлені завдання щодо напрацювання моделі, орієнтованої на ринкові відносини. Досвід країн з розвинутими ринковими відносинами свідчить, що в умовах трансформації економіки така модель найбільшою мірою сприяє встановленню гармонійних відносин.

Гідне утримання і належний розвиток об'єктів соціального призначення гарантовані лише за умов державної підтримки, яка здатна забезпечити зростання рівня життя населення. Це, в свою чергу, сприятиме поліпшенню демографічної ситуації на селі, ефективному використанню трудових ресурсів, забезпеченню повної зайнятості працездатного сільського населення, підвищенню добробуту сільських жителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесам євроінтеграції України приділяється увагу значна кількість вітчизняних науковців. Ґрунтовний аналіз цих процесів міститься у працях В.М. Вакуленка, П.І. Гайдуцького, В.М. Гейця, Ю.Є. Губені, В.І. Куценко, М.Й. Маліка, М.К. Орлатого, О.І. Павлова, К. В. Прокопишак, Л. О. Шепотько та ін.

Однак, незважаючи на практичну значимість соціальної сфери, в наукових дослідженнях недостатньо приділяється увага соціальним аспектам, зокрема таким, що стосується сільського соціуму, особливо в частині поліпшення соціального середовища територіальної громади. Потребує більшої уваги проблема соціальної спрямованості функціонування суб'єктів господарювання, а також бюджетного фінансування соціальної інфраструктури сільських територій.

Мета статті — проаналізувати досвід зарубіжних країн у вирішенні проблем управління розвитком об'єктів соціальної інфраструктури на

державному та місцевому рівнях. Для виконання поставленого завдання нами в ході дослідження були використані методи порівняння, табличний, економіко-статистичний та монографічний.

Результати досліджень. Головною складовою розбудови аграрної сфери є комплексний розвиток сільських територій, який забезпечує баланс сільськогосподарського виробництва, умов праці та проживання населення.

Аналіз світового досвіду свідчить про посилення державної аграрної політики в розвинутих країнах світу. Саме, нині, в умовах світових продовольчих, енергетичних і фінансових викликів, ці країни надають аграрній галузі першочергового значення, що в свою чергу виражається у сталому розвитку сільських територій. Крім того, згідно з оцінками Світового банку, що базуються на зіставленні показників ряду країн світу, зростання ВВП, обумовлене нарощуванням обсягів виробництва продукції сільського господарства, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей. Інтенсивний розвиток сільського господарства за рахунок впровадження інновацій в інституційній сфері обумовило підвищення продуктивності, прибутковості і сталого розвитку дрібних селянських господарств здатне забезпечити масштабне зниження рівня бідності в сільській місцевості в останні роки в багатьох країнах світу. Наочним практичним доказом ролі сільського господарства як основного інструмента скорочення бідності Світовий банк вважає приклад Китаю, де стрімке зростання дрібнотоварного аграрного виробництва за 20 років сприяло зниженню сільської бідності з 53% в 1981 р. до 8% у 2001 р. [6].

Передусім слід зазначити, що одна із передумов високого рівня життя населення, в тому числі і сільського в європейських країнах полягає у тривалому періоді побудови в них соціального суспільства.

Рівень життя сільського населення України на сучасному етапі, характеризується незадовільним станом соціального розвитку сільських територій. На селі сьогодні панує безробіття, міграція трудових ресурсів, характерні глибока демографічна криза, брак мотивації до праці, занепад соціальної інфраструктури та «вимирання» населених пунктів. Рівень зайнятості найманих працівників на сільськогосподарських підприємствах незначний (близько 1 млн осіб) і має тенденцію до зменшення. При цьому зростає кількість вимушено зайнятих працівників в особистих селянських господарствах. Істотне звуження можливостей прикладання праці стало наслідком скорочення виробничо-соціальної сфери на селі: кількість виробничих об'єктів неаграрного профілю за останнє десятиріччя зменшилася в три рази, у половині сіл відсутні виробничі об'єкти. Рівень зареєстрованого безробіття сільського населення — 5% у 2008 р. занижений і не відповідає фактичному.

За вкрай несприятливої кон'юнктури на ринку праці на селі масштабною стала маятникова трудова міграція та зайнятість у неформальному секторі економіки. У 2008 р. кожна друга особа серед сільського населення була

зайнята в неформальному секторі, тоді як серед міського — лише кожна десята. Сільськогосподарське виробництво залишається пріоритетним видом діяльності неформального сектору економіки — для 72,2% усіх зайнятих у цьому секторі. Навантаження кваліфікованих працівників сільського та лісового господарств на одне вільне робоче місце у 2008 р. сягало 53 особи.

Внаслідок цього відбувається поступова деградація людського капіталу села: інтегральна його оцінка, яка поєднує чотири основні активи (вік, освіту, здоров'я і досвід роботи) знизилась на 3% протягом 2001–2008 рр. Моделі сільської бідності в Україні різняться від широко розповсюджених світових моделей: бідність існує в умовах розвинутої агроіндустрії, високого рівня аграрної освіти та відносно низького офіційного рівня безробіття на селі (5%)[6].

Соціальна сфера села фінансується за залишковим принципом. Тому вже сьогодні владі потрібно звернути увагу на проблеми, які стоять перед селом і починати їх вирішувати. Особливості вітчизняної історії та нинішніх умов існування сільських територій за сучасних ринкових умов формують нові завдання щодо вирішення проблем та спонукають до пошуку ефективних шляхів розвитку українського села. Україна має можливість запозичити досвід у вирішенні цих питань у країн з високим рівнем соціально-економічного розвитку, де розвиток сільських територій перебуває під особливою увагою, зокрема в країнах ЄС та США. Йдеться про те, що навіть в цих країнах існують проблеми сільських територій і кожна держава визначає напрями щодо вирішення цих проблем. Мова йде про те, що в розвинутих країнах сільське господарство має низький рівень зайнятості (за 2008 р. у країнах ЄС — 2,4 відсотка, в Україні — 15,8 відсотка) [10]. І з кожним роком цей відсоток зменшується як у країнах ЄС, так і в Україні.

Тенденція щодо скорочення зайнятості в аграрному секторі економіки характерна для всіх країн світу. Тому вектор аграрної політики повинен бути спрямований на багатофункціональність сільського господарства і сталий розвиток сільських територій. У розвинутих країнах ці території є привабливими й самодостатніми для проживання і підтримуються як фундаментальна життєзабезпечувальна сфера європейської спільноти, що сприяє підвищенню престижності сільського способу життя та поверненню міських жителів для проживання у сільську місцевість. Нарешті, вона є надважливою складовою державної регіональної політики. Саме такий підхід запроваджено в країнах-членах Євросоюзу, де на аграрну і регіональну політику спрямовується 80% його спільного бюджету, або майже по 40% на кожну [5]. Проблему зайнятості в ЄС і в Україні вирішують по — різному. Якщо в країнах — членах ЄС акцент роблять на багатофункціональність сільського господарства і підтримку, в першу чергу, малого і середнього бізнесу, то в Україні держава підтримує великий капітал.

Нині вже очевидно проявляється надмірна концентрація державної підтримки навколо агрохолдингів, цей процес іде повним ходом. У 2006 —

2008 роках близько 6% підприємств отримали 75% державної підтримки, а половини малих та середніх сільськогосподарських підприємств така підтримка відсутня. Для порівняння в США і Європейському Союзі державну підтримку отримують переважно малі підприємства. Взагалі, Спільна аграрна політика (САП) по суті була започаткована Баварською асоціацією фермерів, які є найменшими в Європейському Союзі, але саме вони створили цю інституцію, яка спрямована на підтримку найменших і найдрібніших товаровиробників [2].

Спільна аграрна політика стала важливою складовою загальної політики ЄС, основні напрями якої задекларовані у ст. 33 Договору про створення ЄС. Забезпечення суспільних благ в ЄС є пріоритетним напрямом державної політики. Інструментом створення суспільних благ є бюджет, фінансова основа економічної діяльності Євросоюзу, відповідно і сільського розвитку (табл. 1).

1. Розподіл видатків бюджету САП ЄС, млрд євро (в цінах 2004 року)*

Видатки	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сільське господарство	43,7	43,5	43,7	43,3	43,0	42,7	42,5	42,3
Розвиток сільської місцевості	12,3	13,7	14,2	14,7	14,9	15,1	15,3	15,5
Усього	56,0	57,2	57,9	58,0	57,9	57,8	57,8	57,8
Частка у загальних видатках бюджету ЄС, %	46,4	42,8	41,7	40,5	39,5	38,5	37,5	36,5

* Планові показники. Джерело: [1, с. 99].

Проблеми сільських територій спочатку розглядалися в рамках Спільної аграрної політики Євросоюзу, а згодом стали об'єктом вирішення регіональної політики Європейського Союзу. На зростаюче значення регіональної політики вказують темпи фінансування регіонального розвитку. У видатковій частині бюджету ЄС на її забезпечення виділялося у 1988 році 17,8%, у 1993 — 21,3%, у 1999 році — 36%. У 2009 році на зазначені цілі було спрямовано вже 40% і ця тенденція й надалі має позитивну динаміку. Проектом бюджету Євросоюзу на 2011 рік на розвиток лише сільських територій передбачено 15,7 млрд євро (11% від загальної суми видатків), а на політику згуртованості та підвищення конкурентоспроможності територій задля економічного зростання й продуктивної зайнятості населення — 64,2 млрд євро (45%). Нині регіональна політика посідає друге місце в бюджеті Співтовариства після САП, але вона формується як окрема сфера і нерозривно пов'язана зі створенням сприятливих умов для сталого розвитку сільських територій. Сучасні тенденції розвитку розширеного Євросоюзу та модернізація його САП враховують необхідність активізації інститутів сільського середовища, за допомогою яких і можливе відродження регіонів, що знаходяться в стані занепаду, поліпшення демографічної та міграційної ситуації, збереження поселенської мережі [4].

Фінансування розвитку сільських територій реалізується також через створення у ЄС структурних фондів та фондів гуртування. Прогнозується, що

до 2013 року вплив Структурних фондів як фінансового інструмента запровадження заходів регіональної політики посиляться, оскільки асигнування зростуть з 59,7 млрд євро у 2007 році до 76,8 млрд євро у 2013-му році, або в 1,3 раза. Значно підвищиться і частка підтримки регіональних програм у бюджеті ЄС: з 44,7% до 48,5, що становить 3,8 відсоткових пункти (табл. 2). Загальна сума видатків за 2007–2013 роки становитиме 477,7 млрд євро. Асигнування на потреби сільського господарства та розвиток сільської місцевості становитимуть 36,5 млрд євро загального бюджету ЄС.

2. Бюджет структурних фондів ЄС, (в цінах 2004 року)*

Показники	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Видатки структурних фондів, млрд євро	59,7	62,8	65,8	68,2	70,7	73,7	76,8
Питома вага в загальних видатках ЄС, %	44,7	45,3	46,0	46,5	47,1	47,8	48,5
<i>Індекси</i> (до попереднього року)	113,4	101,3	101,5	101,0	101,3	101,5	101,5

* Планові показники. Джерело: [1 с. 100].

Водночас, остання хвиля вступу країн до ЄС засвідчила, що без позитивних змін й надалі будуть існувати небажані процеси перетоку людей із сільської місцевості в міста та погіршення структури трудових ресурсів. Нині зусилля інституцій сільського розвитку направлені на створення для сільського населення міських стандартів життя, підвищення рівня конкурентоспроможності сільських регіонів для збільшення їх внеску в економіку країни, охорону природних ресурсів та культурної спадщини у сільських регіонах. Для розв'язання проблем сільських територій, які не знайшли відображення в основних програмах регіонального розвитку, приймаються спеціальні ініціативи, засновані на директивах Комісії ЄС. Ініціативи Євросоюзу — це окремі регіональні програми, фінансування яких забезпечується також через Структурні фонди. Так, 5,3% видатків цих фондів спрямовується на фінансування спеціальних ініціатив Співтовариства, однією з яких є розвиток сільських територій через реалізацію ініціатив місцевих громад.

Враховуючи нагальність подальшого розвитку сільських територій, ЄС прагне до створення рівних умов та можливостей життя міського та сільського населення, зменшення залежності сільських регіонів від індустріальних центрів [4].

Це одним суспільним благом, що забезпечується завдяки політиці сільського розвитку, є збереження та вдосконалення сільського способу життя, його якості. Підтримка в рамках цього напряму здійснюється у вигляді інвестицій на розвиток технічної та виробничої інфраструктури, медичного обслуговування та суспільного транспорту, зміцнення законодавчої бази та забезпечення законопорядку, підвищення ефективності державного управління.

Зарубіжний досвід свідчить, що основні соціальні програми мають бути адресними, тобто спрямовуватися на допомогу безпосередньо громадянам, а не підприємствам. Медичне обслуговування, дошкільне виховання, середня освіта, житлове будівництво мають бути доступними не лише для працюючих, а й для безробітних громадян та громадян, які змінюють місце роботи. Незважаючи на різноманітність форм і методів фінансування, у більшості країнах світу зберігається державне фінансування пріоритетних галузей соціальної сфери.

Кредитування будівництва або придбання житла є основним шляхом розв'язання житлової проблеми, а житлові позики — основною формою споживчого кредиту. Такі кредити надаються під заставу як рухомого, так і нерухомого майна на довгостроковий термін (10–30 років) і під порівняно невеликий відсоток.

Активною формою фінансування соціальних витрат, поряд з державним, є місцеві бюджети: бюджети провінцій, земель, районів. Так, у Канаді з місцевих бюджетів фінансують освіту й охорону здоров'я, в Іспанії — утримують дороги та надають оздоровчо-культурні послуги, у Франції департаменти фінансують житлове будівництво, розвиток транспорту, середню і професійну освіту, охорону здоров'я, бібліотечну справу; комуни — розвиток житла, місцевих доріг, дошкільного і початкового навчання [3].

Основний тягар державних витрат на культуру (в середньому приблизно 75%) у більшості країн несуть регіональні і місцеві бюджети. Проте структура витрат центрального, регіонального та місцевого бюджетів різниться за країнами. Так, у Нідерландах у структурі витрат на культуру регіональних бюджетів переважають витрати на бібліотеки (42%), в Німеччині — на соціально-культурні заходи (45%), в Данії — на виконавче мистецтво (41%). Важливою статтею витрат місцевих бюджетів на культуру в багатьох країнах є витрати на бібліотеки, які в Данії становлять 69%, у Швеції — 39, в Нідерландах — 28, в Німеччині — 64%. У Швеції близько половини видатків на культуру з місцевих бюджетів використовується для фінансування соціально-культурних заходів [1, с. 66].

З метою стимулювання ділової активності у сільській місцевості Міністерство сільського господарства США реалізує низку спеціальних програм підтримки підприємництва. Нині сільське господарство США функціонує в рамках сільськогосподарського закону, в якому один з розділів повністю присвячений сільському розвитку. У ньому є положення про взаємний розвиток сільського господарства та сільської місцевості. Закон передбачає право на державні гарантії для отримання кредитів під формування стартового капіталу для створення фермерських кооперативів і приватного підприємства в сільській місцевості. Віднині до 25% коштів, які виділяються федеральним урядом у розпорядження штатів, можуть витратитися на розсуд місцевих органів управління в інтересах розвитку сільських населених пунктів. Наприклад, існує кредитна програма “Будівництво та удосконалення суспільних споруд”, сутність якої полягає в тому, що федеральні органи влади

надають прями кредити або забезпечують кредитні гарантії муніципалітетам, різним державним організаціям на місцях, а також неприбутковим громадським організаціям. Кошти призначені для будівництва або реконструкції об'єктів охорони здоров'я (лікарень, амбулаторій тощо), засобів телекомунікацій для шкіл та медичних установ тощо.

Проекти здійснюють лише у сільських населених пунктах і прилеглих до них містах із чисельністю населення, яке не перевищує 50 тис. осіб. Велика увага надається будівництву та експлуатації об'єктів інфраструктури, які Міністерство сільського господарства здійснює за чотирма напрямками: підтримка та розвиток систем електропостачання, телефонних мереж, систем телекомунікацій, водопостачання і каналізації. Програма електропостачання реалізується через Міністерство сільського господарства, що надає пільговий кредит кооперативам у сільській місцевості на будівництво та обслуговування системи електропостачання за ставкою рефінансування. За таким принципом діє програма сільської телефонізації.

Враховуючи позитивний досвід управління реформами економічно розвинутих країн світу, необхідно вміло застосовувати методи і механізми ефективного реформування й господарювання з урахуванням умов та специфіки життєвості сільського населення в Україні, його знань і вміння здійснювати активну підприємницьку діяльність. Досвід країн світу з розвинутими ринковими відносинами підтверджує, що держава так чи інакше повинна втручатися в управління соціальною інфраструктурою. Проте і досі не визначено, якою мірою це втручання необхідне, і межу, за якою державне управління завдає більше шкоди, ніж приносить користь [9].

Досвід окремих пострадянських республік свідчить про те, що проведення ринкових аграрних перетворень може супроводжуватися позитивними результатами. За приклад, в питаннях розвитку сільських територій, можна взяти досвід білоруських аграріїв де 190 мільярдів рублів виділяється з державного бюджету, 550 мільярдів — з місцевих, 1 трильйон — із фонду підтримки АПК [8]. На соціальний розвиток села щорічно виділяється 1 млрд доларів, на кожному з шести областей [7].

За основу аграрної моделі вибрано «агромістечка» — населені пункти нового типу, передбачені «Державною програмою відродження села», що являють собою новозбудовані села розміром до 50 тис. мешканців. На сьогодні сформовано 1188 агромістечок. На побудову одного будиночка агромістечка держава виділяє до 40 тис. доларів США. Житло надається в кредит на пільгових умовах. В агромістечках працюють дитячі садки, школи, будинки культури, лікарні та інші заклади соціальної сфери. Для людей похилого віку організовуються спеціальні ліжкомісця догляду в сільських лікарнях [8].

У Казахстані реалізовано першу короткострокову програму аграрного розвитку з 2000 по 2003 рік, з наступним виконанням другої програми — 2003–2005 рр. Цей період оголошено «Роками аулу». Уряд розділив економічну і соціальну політику в сільській місцевості, відтак було розроблено ще й

«Державну програму розвитку сільських територій». Задля цього проведено інвентаризацію всіх 6600 населених пунктів, розроблені соціально-економічні паспорти на кожен із них. В результаті їх розподілено на села і аули з низьким, та високим потенціалами. Вироблено чіткі критерії їх розвитку. Якщо, наприклад, у населеному пункті є п'ятеро дітей, там обов'язково мусить бути початкова школа, якщо 70 — середня, якщо проживає 300 жителів — амбулаторія [2].

Окремої уваги заслуговує вплив земельних відносин на розвиток соціальної сфери сільських територій. Зокрема, в Росії як стверджує губернатор Белгородської області Савченко Є.С. в області, не вдалося б реалізувати і половини соціальних проблем, якби в обласній власності не було земель сільськогосподарського призначення (половина земель сільськогосподарського призначення області — 600 тис. га. перебуває в обласній власності) [7].

Доцільно нагадати і про ефективний механізм земельних відносин в Китаї та Ізраїлі, в яких немає приватної власності на землю. В цих країнах сільськогосподарські угіддя надаються у довгострокову оренду. Доходи, які отримуються від оренди землі, використовуються для соціального благоустрою сіл, підвищення родючості ґрунтів та оздоровлення земель сільськогосподарського призначення [11].

Враховуючи позитивний досвід державного управління соціальним розвитком сільських територій економічно розвинутих країн світу і те, що соціальна сфера сільських територій не є првабливою для приватних інвесторів, потрібно негайно розробляти і впроваджувати механізми ефективного державного фінансування через спеціальні програми. Слід відзначити, що підтримка сільських територій є довготривалим процесом, що здійснюється через спеціально створені організаційні структури. Тому Україні, враховуючи світовий досвід, потрібно вибрати той шлях, який би забезпечував якісний розвиток соціальної сфери сільських територій, зважаючи на індивідуальні особливості і менталітет сільських жителів України.

Висновки. На основі узагальнення досвіду розвитку сільських територій у Європейському Союзі та деяких пострадянських республік, ми можемо зробити висновок, що ключовою особливістю, яка вирізняє європейський підхід до досліджуваної проблеми з-поміж інших є спрямування вектору аграрної політики на сталий розвиток сільських територій. Враховуючи позитивні зміни в аграрній політиці Білорусії та Казахстану, з якими Україна мала однакові стартові позиції, можемо зробити висновок, що посилення впливу держави в питаннях розвитку сільських територій разом з належним бюджетним фінансуванням забезпечує достойний рівень існування сільських жителів. Тому державі необхідно сконцентрувати фінансову політику на питаннях підтримки малого і середнього бізнесу, створити дієві бюджетні програми підтримки і розвитку соціальної сфери на селі та, за можливістю вирішувати питання придбання земель у державну власність. Водночас, особливості українського села потребують не лише фінансових інструментів та

суспільних ініціатив, але й (і насамперед) “оптимістичної” філософії європейської політики сільського розвитку — сільські території потрібно розглядати не через призму існуючих проблем, а як величезний потенціал, який потребує вваженої політики використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор України на шляху до інтеграції: Монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін.; За ред. О.М. Бородіної. — Ужгород: ІВА, 2006. — 496 с.
2. Колотуха С.М. Стратегічні перспективи фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників / С.М. Колотуха // Банківська справа — 2007. — № 1. — С.29–40.
3. Гайдуцький П.І. Роль і значення аграрної реформи для розвитку сільського господарства України / П.І. Гайдуцький // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. матер. дванадцятих річних зборів всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 25–26 лютого 2010р. / редкол.: П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ»ІАЕ», 2010. — С.224.
4. Могильний О.М. Державна політика у розвитку сільських територій / Могильний О.М. // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 125–131.
5. Музика П.М. Інноваційно-інституційні трансформації сільськогосподарського виробництва Польщі / П.М. Музика // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. матер. дванадцятих річних зборів всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 25–26 лютого 2010 р. / редкол.: П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ»ІАЕ», 2010. — С. 224.
6. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
7. Савченко Е.С. Региональные проблемы экономического роста и конкурентоспособности / Е.С. Савченко / Економіка АПК. — 2009. — № 11. — С. 134–136.
8. Сергієнко Є.В. Проблеми та перспективи сільських громад в контексті сталого розвитку / Є.В. Сергієнко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2 жовтня 2010 року м.Дніпропетровськ) за загальною редакцією О.Ю. Бобровської. — С. 36–38.
9. Соціальна інфраструктура регіону: навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. — К.: НАДУ, 2010. — 257 с.
10. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України / за ред. О.Г. Осауленко. — К.: Вид-во "Консультант", 2009. — 568 с.
11. Червен І.І. Підсумки конгресу вчених економістів південного регіону України по організаційно-економічних трансформаціях в аграрному секторі економіки/ І.І. Червен, І.Н. Топіха // Зб. матер. дванадцятих річних зборів всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 25–26 лютого 2010р. / редкол.: П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ» ІАЕ», 2010. — С.77.

Одержано 25.04.11

Анализируется состояние социальной сферы в сельской местности ведущих стран. Предлагаются мероприятия бюджетного финансирования расходов на развитие социальной сферы села, с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: *социальная сфера села, общая аграрная политика, бюджетное финансирование.*

The state of the social sphere in rural areas of leading countries is analyzed. The measures of budgetary financing of expenses for the development of social sphere in rural districts are offered considering the world experience.

Key words: *social sphere of rural areas, general agrarian policy, budgetary financing.*

УДК 631.15:636.085.55

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОЦЕСНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ КОМБІКОРМОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Л.М. ХУДОЛІЙ, доктор економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто сучасний стан та проблеми функціонування вітчизняних підприємств галузі кормовиробництва. Запропоновано впровадження на комбікормових підприємствах України процесного методу управління як альтернативного способу досягнення оптимальної структури результативного керування.

Підприємства більшості галузей сільського господарства і переробної промисловості України дуже повільно відновлюють свою діяльність після серії фінансово-економічних криз — 90-х років двадцятого сторіччя та 2008–2010 рр., при цьому потребують нових методів управління. Протягом трьох останніх десятиріч у розвинених країнах світу позитивно зарекомендував себе процесний метод управління, який передбачає посилення прав менеджерів, відповідальних за процеси на підприємстві, одночасно з посиленням їх відповідальності за результати діяльності своїх підрозділів. Проте цей в цілому прогресивний метод не знаходить масового запровадження на українських підприємствах через погану обізнаність щодо нього, небажання ТОР-менеджменту посилювати позиції менеджерів підрозділів, через відсутність відповідного організаційно-економічного механізму управління.

Даній проблемі були присвячені наукові роботи О. Мороза, С. Князева, А. Томпсона, А. Стрикленда, А. Павлюченкова, О. Козаченко та ін..

Метою даної статті стала демонстрація доцільності запровадження

методу процесного управління в комбікормових підприємствах України, а також показати його достоїнства в процесі відродження стратегічно важливої для країни галузі.

Методика дослідження. При дослідженні доцільності впровадження методу процесного управління на комбікормових підприємствах України застосовувалися методи аналізу та порівняння.

Результати досліджень. Комбікормове виробництво — основа інтенсивного розвитку тваринництва. У тому, що в тваринницькій галузі нашої країни (за виключенням птахівництва) довгий час відсутні позитивні зміни, відчувається вплив негативних тенденцій, що сформувались у галузі виробництва комбікормів.

Майже два десятиріччя, починаючи із 1991 р., в Україні відбувалася руйнація системи комбікормового виробництва. Як результат: чверть підприємств була переобладнана в зерносушильні або елеваторні підприємства, інші — в посередницькі структури з торгівлі зерном та кормами, ще частина — здають приміщення в оренду, і лише незначна кількість підприємств залишається комбікормовими заводами, хоч і не завжди повністю використовуючи свої виробничі потужності за призначенням. За цей період до початку 2000 р. досить розвинена у 80-х р. двадцятого сторіччя комбікормова галузь України рекордно скоротила своє середньорічне виробництво і продаж комбікормів з 15 до 1 млн тонн.

З 2000 р. негативна тенденція до спаду обсягів виробництва і продажу комбікормів все ж припинилася, пік падіння було пройдено. З 2004 р. навіть намітилась певна тенденція до стабільного нарощування обсягів промислового виробництва. З обсягів, що ледь перевищували 3 млн виробництво комбікормів виросло до 5 млн т у 2007р., при цьому 46% комбікормів виготовлялось для задоволення потреб птахівничих підприємств. У кризовий період 2008–2009 рр. попит населення країни на м'ясо впав, а відтак скоротився і попит тваринництва на комбікорми вітчизняного виробництва. Тож слід зазначити, що відновлення галузі відбувається у досить складних умовах і дуже залежить від розвитку тваринницької галузі.

Фінансовий стан комбікормових підприємств навіть на етапі підйому (2005–2008 рр.) не можна охарактеризувати як задовільний: підприємства з обсягом валового доходу до 10 млн грн на рік мали рентабельність до 5%, тоді як крупніші майже всі були збитковими; досить високою була фінансова залежність у великих підприємств, натомість малі підприємства практично не мали доступу до кредитів і мали високу дебіторську заборгованість та гірше співвідношення її до кредиторської через відсутність гарантованого збуту своєї продукції. Проблеми в управлінні були і залишаються як у великих, так і у малих підприємств, як у підприємств приватної, так і державної форм власності.

Аналіз причин занепаду комбікормової галузі у ці роки свідчить про те, що їх було декілька. Серед об'єктивних: зниження протягом останніх двох

десятиріч попиту населення на продукцію тваринництва, а відповідно, і попиту вітчизняних тваринників на комбікорми; відсутність альтернативних (експортних) каналів реалізації комбікормової продукції; проблеми із фінансуванням підприємств та відсутність дієвої державної підтримки.

До суб'єктивних причин спадів виробництва слід віднести нерозуміння власниками і менеджерами цих підприємств особливостей організації виробництва і збуту в ринкових умовах, загальний низький рівень управління комбікормовими підприємствами. В управлінні цими підприємствами спостерігається спрощення форм економічної і фінансової роботи, відносини із підприємствами — суміжниками періодично набувають конфронтаційного характеру. Система управління в тому вигляді, в якому вона продовжує існувати, не здатна вивести ці підприємства із глибокої кризи. Потребує суттєвих змін організаційно — економічний механізм управління з його принципами, методами, інструментами впливу на основні процеси, які відбуваються на цих підприємствах. Незнання менеджерами сучасних організаційно — економічних механізмів управління, в т.ч. і механізмів процесного управління, що набули в останні десятиріччя поширення у світі, робить діяльність підприємств в умовах ринку не достатньо гнучкою і дуже ризиковою, надмірно залежною від кон'юнктурних змін як на ринку комбікормів, так і на суміжних ринках (зерна, шротів, білково-вітамінних добавок, тваринницької продукції).

Досягнення позитивних змін в управлінні комбікормовими підприємствами можливе на засадах запровадження процесного управління, яке на відміну від управління підприємством як складною цілісною виробничо — соціальною системою, передбачає більш гнучку систему управління — управління основними процесами, перш за все, матеріально — технічного забезпеченням, виробництвом і збутом готової продукції. Ця система управління передбачає посилення прав менеджерів, які відповідальні за процеси, одночасно з посиленням відповідальності за результати діяльності їх підрозділів, вона дозволяє оперативніше приймати рішення, контролювати їх виконання, стимулювати персонал, не очікуючи річних результатів [2]. Для контролю і стимулювання підрозділів мають використовуватися інструменти — економічні показники, які дають уявлення про ефективність на всіх основних процесах. При цьому функціональне управління на рівні підприємства не ліквідується, за ним залишаються функції стратегічного планування, координації дій менеджерів відповідальних за різні процеси, за відносини із державними органами та з фінансовою системою і т. ін.

Найбільш важливими напрямками в управлінні комбікормовими підприємствами на найближчі роки мають стати: стабільне забезпечення підприємств сировиною, підвищення конкурентоспроможності продукції та забезпечення зростаючих обсягів її збуту. Ці задачі можуть вирішуватися через різні механізми економічних відносин з підприємствами суміжних галузей.

Так, на процесі формування матеріально — технічних ресурсів виникає

одночасно ряд проблем, що пов'язані із можливостями стабільних закупівель необхідних обсягів сировини, із сезонним підняттям цін на сировину (особливо відчутним воно є по зерновій сировині, яка займає в структурі собівартості комбікормів не менше 50–70 відсотків, та по білково-вітамінних добавках, які часто стають просто недоступними для комбікормових підприємств) [3]. Ця проблема може вирішуватися шляхом масових закупівель зернопродукції в сезон збирання — сезон низьких цін, і закладкою її на послідує зберігання за умов, що підприємство має складські приміщення і оборотні кошти для закупівлі. Проте проблема хронічної нестачі оборотних коштів є спільною і досить гострою практично для всіх комбікормових підприємств, які через свою низьку кредитоспроможність не завжди можуть отримати кредит у банках під закупівлю зерна в сезон найнижчих цін. Іншими способами стабілізації ціни на комбікорми і підвищення їх конкурентоспроможності є вирощування зерна на орендованих заводами землях або участь у вертикально інтегрованих об'єднаннях із товаровиробниками зерна. Щодо здешевлення білково-вітамінних добавок, то воно можливе за умови відновлення функціонування мікробіологічних підприємств в Україні і зменшення вивозу вітчизняних шротів на експорт, через механізм кооперування малих заводів із крупними при закупівлі імпортованих мікробіологічних добавок.

Та найгострішою проблемою для вітчизняних комбікормових заводів протягом останніх років була і продовжує залишатися проблема збуту готової продукції. Односторонній підхід до її вирішення через “прив'язку” комбікормових заводів до спеціалізованих тваринницьких комплексів призвів до майже тотального знищення комбікормової галузі у нашій країні як тільки відбувся спад попиту на продукцію тваринництва. І це при тому, що нестачі у зерновій сировині в країні не спостерігалось. Зауважимо, що сценарій відродження комбікормових підприємств останніх років дуже схожий на сценарій становлення галузі у 80 — 90 –х роках, він містить у собі ті ж ризики, які значно посилюються в умовах ринку. Розвиток галузі птахівництва відбувається на основі поглинання “лежачих” комбікормових підприємств і перетворення їх на підрозділи птахофабрик. Це забезпечує гарантований збут комбікормів на коротко — та середньострокову перспективу в обмін на втрату самостійності, конкурентоспроможності і перспектив подальшого їх розвитку в разі дезінтеграції.

На наш погляд, стратегія управління комбікормовими підприємствами має бути більш гнучкою і більш автономною, має передбачати розширення каналів збуту і в т.ч. вихід на зовнішні ринки в разі спаду попиту на внутрішньому. При цьому, потенційні можливості експорту українських комбікормів дуже пов'язані із відповідністю стандартам ЄС, а вони на даний час базуються на різних принципах: наші стандарти визначають якість кінцевої продукції, а європейські — якість вхідних ресурсів, через що останні значно гнучкіші [1]. Доречно було би вітчизняні стандарти гармонізувати до європейських.

Підвищити ефективність управління на процесі збуту продукції комбікормових підприємств можна, запровадивши гнучку асортиментну і цінову політику, збільшивши обсяги продажу споживачам на їх замовлення, за довгостроковими контрактами, розвиваючи фірмову торгівлю для населення у сільській місцевості та ін.

При тому, що безпосередньо процес виробництва є простішим, більш передбачуваним і менш ризиковим, ніж процеси “на вході” і “виході”, від нього залежить можливість забезпечення потреб споживачів, їх вимог до якості, собівартість продукції, а відтак і її конкурентоспроможність. Тож методи управління на цьому процесі мають бути направлені на економне використання всіх видів сировини, матеріалів і енергетичних ресурсів; запровадження новітніх технологій виробництва комбікормів, формування резервних потужностей для зберігання досить широкого асортименту сировини, що допоможе оптимізувати рецепти комбікормів за якістю і ціною.

Насамкінець, не зайвим буде нагадати, що “процвітаючий бізнес — це завжди результат проникливого, активного менеджменту, а не щасливої випадковості чи тривалого везіння” [4].

Висновки. Запровадження організаційно-економічного механізму управління на нових засадах — засадах процесного управління у вітчизняних комбікормових підприємствах є, безсумнівно, дуже доцільним і сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності за рахунок оперативності прийняття управлінських рішень, посилення повноважень та відповідальності менеджменту на всіх процесах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зорка В. Як працює чеський закон про корми / В. Зорка // Агробізнес сьогодні. — 2006. — № 9. — С. 5
2. Иванов Г.А. Менеджмент процессов. Учеб. Пособие. / Г.А. Иванов, В.Я. Савов. — Чебоксары: Изд-во Чуваш. Ун-та, 2001. — 236 с.
3. Козаченко О.А. / Управління матеріальними ресурсами в забезпеченні ефективного функціонування комбікормових підприємств / О.А.Козаченко, Л.М. Худолій // Економіка АПК. — 2007. — №9. — С. 37–43.
4. Томпсон-мл.А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / Томпсон-мл. А.А., Стрикленд А.Дж. / 12 изд: Пер.с англ. — М.: Издательский дом Вильямс, 2006. — 928с.

Одержано 25.04.11

Рассмотрено современное состояние и проблемы функционирования отечественных предприятий кормопроизводственной отрасли. Предложено внедрение на кормопроизводственных предприятиях Украины процессного метода управления как альтернативного способа достижения оптимальной структуры результативного руководства.

Ключевые слова: стратегия, кормопроизводство, TOP-менеджмент.

The present state and problems of functioning of domestic enterprises of fodder production sector are considered. The introduction of process approach to management at Ukrainian fodder production enterprises is offered as an alternative method of achievement of optimum structure of effective management.

Key words: *strategy, fodder production, Top-management.*

УДК 338.432

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**О.Г. ЧИРВА, кандидат економічних наук, К.А. ОЛІЙНИК, аспірант
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини**

В статті розглянуто передумови становлення та розвитку малих форм господарювання на селі, а також визначено тенденції розвитку малого аграрного підприємництва.

Агропромислове виробництво є однією із найважливіших складових економіки держави. Тут формується основна частина продовольчих ресурсів і, майже, три чверті роздрібного товарообороту. Це має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, поліпшення життєвого рівня населення. У сільському господарстві зайнята п'ята частина працівників усіх сфер економічної діяльності, зосереджено близько чверті виробничих фондів і створюється майже 18% валової доданої вартості.

Ось чому питання розвитку форм господарювання на селі, виховання почуття господаря на землі нині набуває надзвичайної ваги і матеріалізується у лейтмотиві: "без добробуту села немає добробуту держави" [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виникнення, функціонування і розвитку малого підприємництва в аграрній галузі широко відображена у вітчизняній економічній літературі, зокрема в працях З.С. Варналія, П.І. Гайдуцького, Ю.Е. Губені, В.К. Збарського, В.В. Зіновчука, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, Г. Черевка. Разом з тим деякі особливості становлення й розвитку сільського малого підприємництва, диверсифікації діяльності сільських жителів потребують подальшого аналізу.

Метою дослідження є визначення основних передумов становлення малого сільськогосподарського підприємництва в Україні та виявлення тенденцій його розвитку.

Результати дослідження. Після проголошення, у першій половині 90-х

років, курсу на ринкову трансформацію економіки тісно переплелися два процеси: криза і реформа. Кризові явища і процеси ринкових перетворень певною мірою взаємосупроводжувалися у всіх секторах економіки. Сільське господарство не було винятком. Однак у ньому переплетіння кризи і реформи мало особливий характер, гостру полеміку і критичну оцінку. Це зумовлено особливим соціальним статусом галузі, яка має певну територіальну, поселенську та соціальну автономію.

Внаслідок цього кризова ситуація в галузі сприймалась як загальносуспільна соціально-економічна криза у сільській місцевості. Крім того, реформа зачіпала не просто відносини власності, підприємницькі чи трудові відносини, а суспільну сферу життєдіяльності селян [1].

Надто затяжна системна криза в державі зумовила різкий спад інвестиційної діяльності, в тому числі й в агропромисловому комплексі. Капітальні вкладення в АПК скоротилися більш ніж в 9 разів, в переробні галузі і соціальну сферу села — майже в 7 разів, а в сільське господарство — приблизно в 20 разів. Слід при цьому зазначити, що зменшення обсягів виробництва в сільському господарстві найбільшою мірою корелювало саме з динамікою падіння обсягів капітальних вкладень у зазначену галузь.

Майже повністю припинились процеси відтворення й оновлення матеріально-технічної бази АПК. Відтак, в аграрному виробництві відбувається деіндустріалізація та перехід на ручну працю. Вибуття основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств майже втричі перевищує їх надходження. Для оновлення і поповнення машинно-тракторного парку до технологічної потреби необхідно щорічно постачати машини і обладнання на суму 12 млрд грн, на закупівлю запасних частин для підтримки наявної сільськогосподарської техніки у робочому стані — 1,2 млрд грн, світлих нафтопродуктів — 7,1 млрд грн. Всього щорічна потреба в коштах становить понад 20 млрд грн [7].

Найбільші проблеми зумовило зростання диспаритету цін на продукцію промисловості, що споживається сільським господарством, і сільськогосподарську продукцію. Лише за п'ять років (1991–1995) диспаритет цін зріс у 5 разів. У 1995 р. співвідношення індексу цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, яка споживається сільським господарством, становило 19% від 1990 р. Наростання диспаритету цін було зупинено лише в 1995р. У наступний період (1996–2003 рр.) він коливався у межах 17–19%. Тривала і значна нееквівалентність обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки призвела до істотного погіршення фінансового стану сільського господарства. З рентабельної у 1991 р. галузь стала у 1996–1999 рр. збитковою. Вона втратила фінансові можливості не тільки для відтворення, а й реформування [1].

У першій половині 90-х років криза прогресувала найінтенсивніше, а реформа лише починалась, і переважно на концептуальному та нормативно-правовому рівні. На цей період припав підготовчий етап (прийняття концепцій,

програм, законів, інших нормативно-правових актів).Таким чином, у часі процеси кризи і реформи не збігалися.

Ринкова трансформація економіки зумовила необхідність адекватної господарської реформи в аграрному секторі. Стратегічна мета реформи полягала у змінні організації виробничих відносин і на цій основі істотному підвищенні продуктивності, ефективності та стабільності сільськогосподарського виробництва. Суттю реформи було формування господарських структур ринкового типу, різних форм власності, розмірів, типів і напрямів діяльності.

Господарська реформа — це процес трансформації господарських відносин, наслідком якої є формування різних господарських укладів на селі. Стівідношення останніх має відповідати певному етапу соціально-економічного розвитку [1].

Сучасна господарська реформа в аграрному секторі розпочалася ще до проголошення незалежності Української держави. Вже у 1991р. в Україні було 2092 селянських (фермерських) господарства, 308 кооперативів, 26 акціонерних товариств та 99 агрофірм, які зареєструвалися згідно з новими законами, набули права на володіння землею [1].

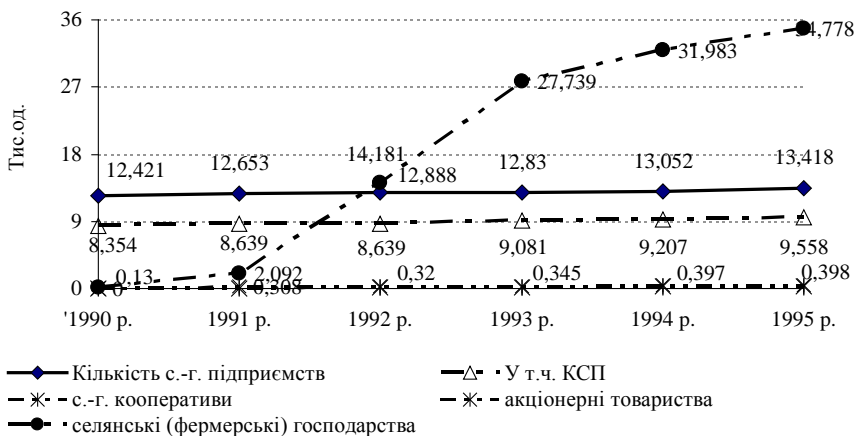

Рис. Динаміка розвитку організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі

Першочерговим етапом господарської реформи було створення фермерських господарств. Ще до проголошення курсу на ринкову економіку в Україні було понад 2 тис. фермерських господарств. В наступні роки трансформації економіки їх кількість зростала, так у 1993 році — у 13 разів, а в 1995 — 17.

Одним із ключових напрямів реформування сільськогосподарських підприємств було запровадження приватних майнових відносин. Так, у 2000 році, відбулось масштабне реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності, згідно з Указом Президента „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999р [8].

Цей указ відкрив можливості селянам для створення приватних господарських структур і запровадження товарно-грошових відносин, використання власності. Протягом 2000 року реформовано майже 11,8 тис. недержавних сільськогосподарських підприємств, а на їх базі утворено більше 21,6 тис. нових господарських формувань, переважно господарські товариства (8,7 тис.), приватні підприємства (4 тис.) та виробничі сільськогосподарські кооперативи (1,9 тис.), решта — фермерські господарства (7 тис.). З урахуванням наявних фермерських господарств (більше 40 тис.) та особистих селянських господарств (понад 12 млн) в Україні сформувалася багатокладна система господарювання, спроможна забезпечити стабільність сільськогосподарського виробництва [1].

Теоретичною основою необхідності розвитку різних форм господарювання є забезпечення сталого піднесення сільського господарства. З цією метою було обгрунтовано напрями розвитку різноукладності господарювання на селі, поєднання індивідуальної, сімейної і колективної форм організації виробництва. Передбачалося одночасно розвивати особисті селянські господарства, фермерство, великі сільськогосподарські підприємства ринкового типу [1].

Широкий набір форм господарювання зумовив появу в аграрному секторі майже 60 тис. господарських структур різних типів. Найчисленнішою групою є фермерські господарства, які становлять понад 72% від загальної кількості суб'єктів господарювання. Суттєва і частка господарських товариств (14%) та приватних підприємств (6,9%), тоді як у державній власності залишилось лише 0,7% всіх підприємств. Така різноманітність форм господарювання склалася в основному в процесі реформування колгоспів і радгоспів після 2000 року. Саме на їх базі у 2005 році функціонували понад 16,1 тис. нових агроформувань, серед яких 7,8 тис. господарських товариств, 3,6 тис. приватних підприємств та ін. [1].

Приватновласницькі інтереси селян реалізовувались переважно у формах малого агробізнесу. Такими формами на селі були селянські (фермерські) та особисті (підсобні) господарства. Особисті (підсобні) господарства розвивалися на основі: приднання земельного паю до його існуючої земельної ділянки; створення спілки селян по спільному обробітку землі; спільної діяльності орендарів і власників земельних часток (паїв) по виробництву сільськогосподарської продукції. У першому і другому випадках особисті підсобні господарства могли ефективно розвиватися при наявності в них достатніх трудових, матеріальних і грошових ресурсів.

Так, Закон України „Про селянське (фермерське) господарство” (1991 р.) визначив економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності даних господарств в Україні. Згідно Закону, селянське (фермерське) господарство розглядалося як форма підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією. Для ведення селянського (фермерського) господарства у приватну власність передавалися або надавалися у користування земельні ділянки, розмір яких не перевищував 50 гектарів ріллі та 100 гектарів усіх земель.

Використання двох понять „селянське” і „фермерське” господарство для позначення однієї й тієї ж організаційно-правової форми господарства зумовлене закріпленням такої подвійної назви у законодавчих актах до прийняття окремих законів „Про фермерське господарство” (2003 р.) і „Про особисте селянське господарство” (2003 р.). Воно пояснюється тим, що застосування терміну „селянське господарство” історично пов’язане з формою сільського господарювання на Русі, але це поняття не достатньо відображає сучасну сутність даної форми господарювання.

Довгоочікуваним результатом розвитку особистих підсобних господарств став Закон України „Про особисте селянське господарство” від 15.05.2003 року, який визначив правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства. Так, відповідно до закону, членам особистого селянського господарства земельні частки (паї) можуть виділятися в натурі для ведення особистого підсобного господарства в розмірі не більше 2,0 гектара. Члени особистого селянського господарства також мають право на збільшення земельної ділянки у разі отримання земельної частки (паю) та її спадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону [3].

В Україні, згідно з даними Держкомстату, на початок 2008 року налічувалося 4815,1 тис. особистих селянських і 43,2 тис. фермерських господарств. Частка особистих селянських і фермерських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства України постійно зростала. В 1990 року вона становила 30,6%, в 2000 р. — 66,0% і в 2007 р. — 65,3% [2].

Результати діяльності особистих господарств населення є яскравим свідченням того, що приватна власність в аграрному секторі економіки завжди була і залишається одним із найважливіших факторів і з розвитком ринкових відносин сприяє стабілізації сільськогосподарського виробництва, розв’язанню продовольчого питання в країні. Більш прогресивними і в той же час досить близькими до господарств населення за своїм змістом виступають фермерські господарства, створення яких було започатковано ще на початку 90-х років [6].

У розвитку сільського господарства на засадах приватної власності важливу роль відіграли фермерські господарства. У розвинутих країнах світу фермерський сектор забезпечує продовольчий достаток. В Україні фермерство займає значне місце в системі господарювання. Фермерські господарства більш

досконала, ніж особисті селянські господарства, форма сільського підприємництва. Їх перевага полягає у більших розмірах, вищому рівні інтенсифікації і відповідно конкурентоспроможності [1].

У кінці 90-х років, особливо з виходом Указу Президента України „Про невідкладні заходи реформування аграрного сектора економіки” (1999 р.), намітилися позитивні зміни відносно кількісного збільшення фермерських господарств [8]. Більше того, у цей період в Україні склалися умови для якісного розвитку фермерства у зв'язку з реформуванням колективних сільськогосподарських підприємств та посиленням розвитком на селі орендних відносин, що дозволило із зростанням інтенсивності використання сільськогосподарських угідь повніше проявитися таким формам господарювання як приватні структури.

До 1994 р. кількість фермерських господарств щорічно зростала на 9,3 тис., а з 1995 р. темпи приросту їх значно уповільнились. У подальшому розвиток фермерських господарств відбувався шляхом створення на базі реформованих КСП. Тобто розвиток фермерських господарств значною мірою залежав від реформування КСП.

Додаткові можливості для фермера з'явилися після паювання земель КСП. Землекористування фермерських господарств розширилось від 1,2 млн га в 1999 р. до 3,4 млн га у 2004-му, або у 2,8 раза, середні розміри землі — від 33 до 76 га, або у 2,3 раза. Виробництво валової продукції сільського господарства у фермерів зросло від 547 млн грн у 1999 р. до 2350 млн грн. у 2004-му, або у 4,3 раза, питома вага фермерської продукції в загальному обсязі підвищилась від 1,1 до 3,6% [1].

На кінець 2000 року в середньому на одне зареєстроване фермерське господарство уже припадало 56 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 52 га ріллі, а на 1 липня 2001 року зазначені показники становили, відповідно, 62 і 57 га, хоча якщо в Закарпатській області на одне фермерське господарство припадало 7 га, то в Луганській — 120 га землі.

У 2001 році українське фермерство пододало 40-тисячний рубіж щодо наявності таких формувань — на кінець року 41,6, маючи у користуванні 2,6 млн га землі, що становить 6,2% загальної площі сільськогосподарських угідь аграрного сектору в Україні. В цілому з усіх земель, закріплених у 2000 році за населенням, п'яту частину становили угіддя, які перебували у володінні та користуванні фермерських господарств [6].

В Законі України „Про фермерське господарство” від 19.06.2003 року зазначається, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [4].

Члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних

ділянок у розмірі земельної частки (паю). Громадяни України, які до 1 січня 2002 року отримали в постійне користування або оренду земельні ділянки для ведення фермерського господарства, мають переважне право на придбання (викуп) земельних ділянок розміром до 100 гектарів сільськогосподарських угідь, у тому числі до 50 га ріллі, у власність з розстрочкою платежу до 20 років [4].

Як форма підприємницької діяльності фермерське господарство має такі переваги: гнучкість; мобільність (швидка реакція на запити ринку); швидке впровадження досягнень науково-технічного прогресу; незначні витрати на управління; виключається бюрократизація; вузька виробнича спеціалізація; висока продуктивність праці; низькі витрати виробництва [5].

До того ж розвиток фермерства відбувався складно, чому є багато причин. Серед найважливіших — досить низький рівень їх матеріально-технічного і фінансового забезпечення. Суспільному аграрному сектору більше приділялося уваги відносно його фінансового оздоровлення. Також не завжди належну увагу його розвитку на першому етапі становлення приділяла й місцева влада.

Висновки. Отже, селянське і фермерське господарство є самостійними суб'єктами господарювання, які виробляють, переробляють та реалізують сільськогосподарську продукцію, використовуючи при цьому власні та орендовані ресурси.

В умовах ринку діяльність особистих селянських господарств є невід'ємною складовою сучасної аграрної сфери. Так, в період реформування сільського господарства України вони сприяли створенню нового недержавного сектору економіки, розвитку конкуренції, процесам приватизації, розв'язанню проблем зайнятості, стимулюванню ділової активності населення.

Фермерство необхідно розглядати як одну з ефективних форм підприємницької діяльності, яка має майбутнє в розвитку агробізнесу. Нині в усіх розвинених країнах світу економіка ґрунтується на ринкових відносинах, фермерські господарства становлять основу аграрного бізнесу [5].

Малий агробізнес має істотне народногосподарське й соціально-економічне значення, тому з метою його подальшого розвитку необхідно сприяти розвитку процесів кооперації та інтеграції з іншими галузями стосовно реалізації та переробки виробленої продукції, розвивати ринкову інфраструктуру та організувати консультативне забезпечення у сільській місцевості; удосконалювати матеріально-технічне забезпечення, формувати надійний механізм соціального захисту селян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.]; За ред. П.І. Гайдуцького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424с.
2. Артеменко А.М. Організаційно-економічні основи розвитку фермерських господарств: монографія / А.М. Артеменко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 271с.

3. Закон України „Про особисте селянське господарство” від 15.05.2003 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України „Про фермерське господарство” від 19.06.2003 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Кулинич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання / В.М. Кулинич // Економіка АПК. — 2005. — №7. — С. 45–48.
6. Малік М.Й. Аграрна реформа і розвиток підприємництва / М.Й. Малік, П.М. Федієнко. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2003. — 271с.
7. Портал "Аграрний сектор України" [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://agroua.net>.
8. Указ Президента „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки ” від 3 грудня 1999 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Одержано 12.05.11

Проведений анализ позволяет утверждать, что для преодоления кризисных явлений в аграрном секторе экономики Украины необходимы структурные преобразования для формирования жизнеспособного конкурентоспособного сельского хозяйства.

***Ключевые слова:** фермерское хозяйство, личное крестьянское хозяйство, агробизнес, хозяйственная реформа, частнособственнические интересы, аграрный сектор экономики.*

The conducted analysis makes it possible to state that structural transformations are necessary to form a viable competitive agriculture for overcoming the crisis in the agrarian sector of Ukrainian economy.

***Keywords:** farm, private farm, agribusiness, economic reform, private property interests, agrarian sector of economy.*

УДК 65.018.2:332.33:338.439.003.13

ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ РОЗМІРІВ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ГОСПОДАРСТВАХ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА

Л.А. ГАВРИЛЮК, кандидат сільськогосподарських наук

Розглядаються питання оптимізації земельних ресурсів в фермерських господарствах за рахунок оренди паїв у їх власників для високопродуктивної господарської діяльності в умовах ринку.

З переходом економіки України до ринкових відносин і приватизації було започатковано реформування земельних відносин, основними завданнями

яких було: перерозподіл продуктивних земель і передача їх у власність та користування громадянам, підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного функціонування і розвитку різних форм господарювання на землі з метою раціонального її використання.

Ця робота проводилась по всій Україні без попереднього вивчення в окремих регіонах чи зонах та наукового обґрунтування ефективності і аналізу результативності, як для економічного так і для соціально-демографічного розвитку суспільства та держави в умовах переходу до ринкової економіки.

Реформаторські процеси в аграрному секторі здійснювались в три етапи: проведення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення (1991–1993 рр.), створення земель запасу і резервного фонду. Складено схему тих земель, що не підлягають передачі у колективну та приватну власність. Створення при цьому земель запасу і резервного фонду дало можливість всім бажаючим громадянам отримати земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) та особистого підсобного господарства, садівництва, сінокосіння і випасання худоби;

реформування земельних відносин в аграрному секторі економіки, пов'язане з формуванням приватної власності на землю після паювання роздержавлених земель сільськогосподарських підприємств. З цією метою були виконані роботи по грошовій оцінці земель сільськогосподарського призначення, уточнені списки громадян, які мають право на земельну частку (пай), визначена вартість і розміри в умовних кадастрових гектарах в кожному господарстві. Всім членам сільськогосподарських підприємств були видані сертифікати, які підтверджували право власності на земельну частку (пай);

проведена реструктуризація і реформування сільськогосподарських підприємств в нові структури ринкового типу з впровадженням у них приватно-орендних відносин щодо використання земельних і майнових паїв. На базі існуючих підприємств створювались різноманітні господарські формування, основою яких ставали орендні відносини з використанням землі і майна власників паїв.

Всі ці реформаторські процеси проходили на високому емоційному збуренні селянства, але з надією на краще їх майбутнє та прискорений науково-технічний прогрес у виробництві.

Результати досліджень. Для всебічного поглибленого вивчення соціально-економічних процесів в нових умовах господарювання і життєдіяльності селянства зосередимось на типовому аграрному Катеринопільському районі Черкаської області. Тут всі реформаторські процеси проходили так же як і в усій державі, відповідно нормативно-правових актів. Загальна площа району складає 120,9 тис. га, або 5,4% території Черкаської області. Площа сільськогосподарських угідь становить 29,3 тис. га. Власниками земельних паїв в районі стали 10130 колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств. На 2010 рік було укладено 9542 договори з орендодавцями (власниками паїв) на оренду землі, яким було нарахована

орендна плата за земельні паї в сумі 10203,61 тис. грн. Більшість сільськогосподарських підприємств продовжили договори оренди землі з орендодавцями із підвищеною орендною платою до 5%. Зростання орендної плати за земельні паї значно підвищили зацікавленість обох сторін в продовженні договірних відносин, що дає можливість більш прогнозовано вести відтворювальне виробництво. В 2010 році в районі функціонувало 71 господарство на основі орендних відносин з власниками земельних паїв. Площа орендованих земель в окремих господарствах становила від 2,41 га до 3000 га, але ці показники кожен рік змінювались. Господарську діяльність вели підприємства на площі 29662 га орендованих земель, в т.ч.: 11 підприємств (15,5%) — від 1000 до 3000 га; 28 підприємств (39,4%) — від 100 до 999 га; 9 підприємств (12,7%) — від 50 до 99 га; 23 підприємства (32,4%) — від 2,4 до 49 га. На орендованих землях вирощували основні сільськогосподарські культури, в т.ч. зернові, технічні, олійні, кормові та інші. Звертає на себе увагу те, що в останні роки в господарствах порушені науково обґрунтовані сівозміни, не дотримуються ґрунтозахисних заходів, відмовились від вирощування традиційних культур, збільшивши посівні площі під рапсом (на 287%) та соєю (на 133%), скоротивши посіви цукрових буряків, кукурудзи і кормових культур, що призвело до значного зниження виробництва продукції тваринництва. Меліоративні і рекреаційні роботи в господарствах в останні роки практично не проводяться. В зв'язку з цим назріла крайня необхідність законодавчо зобов'язати орендарів протидіяти цим грабіжницьким, у відношенні до якості землі, процесам.

Розглянемо результативність господарської діяльності приватних підприємств в Катеринопільському районі за останні три роки (табл. 1).

1. Економічні показники виробничої діяльності фермерських господарств Катеринопільського району

Рік	Всього ріллі, га	Валове виробництво продукції, тис. грн						Прибуток, тис. грн		Рівень рентабельності, %
		всього		рослинництва		тваринництва		всього	на 1 га	
		всього	на 1 га	всього	на 1 га	всього	на 1 га			
2007	21608	27483	1,272	23225	1,075	4259	0,197	5532	0,256	17,4
2008	26918	55497	2,062	51438	1,911	4059	0,151	11454	0,426	21,3
2009	25694	39160	1,524	36276	1,412	2884	0,112	2923	0,114	15,6

Із даних таблиці 1 видно, що середні показники економічної діяльності фермерських господарств району мають тенденцію до зростання проти 2007 року по виробництву валової продукції у вартісному виразі в розрахунку на 1 га ріллі.

Проте, в 2009 році ефективність виробництва значно знизилась проти 2008 року. В останні роки спостерігається наростаюча тенденція по зниженню виробництва продукції тваринництва. В 2009 році було вироблено продукції тваринництва на 43% менше ніж в 2007 році і на 26% менше ніж в 2008 році в

розрахунку на 1 га ріллі. Подібна ситуація негативно відбивається на забезпеченні населення продуктами тваринництва і відновленні родючості ґрунтів за рахунок органічних добрив, створюються проблеми зайнятості населення, забезпечення господарств обіговими коштами та ін.

Нами також проведено дослідження ефективності господарської діяльності в залежності від розміру площ орних земель в окремих підприємствах. Так, із звітних даних видно, що в районі функціонують 11 підприємств (15,5%) в обробітку яких числяться земельні наділи з площею понад 1000 га. Всі ці господарства були прибутковими. Решта господарств — 84,5% мали в обробітку менше 1000 га, серед яких значна кількість була низькорентабельними, або збитковими.

В 2007 році найвищу рентабельність (52,7%) одержано в ПСП «Мрія», прибуток — 1174,7 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі — 0,765 тис. грн, площа ріллі — 1534,8 га. Найнижчу рентабельність (-52,7%) одержано в СТОВ «Зарічанка», площа ріллі — 496,4 га, збиток — 432,9 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі — 0,872 тис. грн

В 2008 році найвищий рівень рентабельності (126,6%) одержано в ПСП «Хлібороб», площа ріллі — 1185 га, прибуток — 1388,7 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі 1,172 тис. грн. Найнижча рентабельність (-58,9%) одержано в СТОВ «Обрій», площа ріллі — 55 га, збиток — 122,3 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі — 2,244 тис. грн

В 2009 році найвищий рівень рентабельності (56,2%) одержано в фермерському господарстві «Гончар», площа ріллі 2056 га, прибуток 2386 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі 1,166 тис. грн. Найнижчий рівень рентабельності (-72,1%) одержано в ТОВ «Агрохімтех», площа ріллі — 316 га, збиток — 465 тис. грн, в т.ч. на 1 га ріллі — 1,472 тис. грн

Аналіз звітних даних свідчить, що з числа 71 функціонуючих на основі використання оренди землі господарств в районі за останні три роки збитковими були лише ті господарства, в обробітку яких було менше 500 га ріллі, решта господарств були прибутковими. Це свідчить про те, що необхідно з більшою науковою обґрунтованістю підходити до формування фермерських та інших господарств для ведення ефективного виробництва. При цьому повинні бути використані наукові розрахунки фахівцями дорадницьких центрів, управлінь сільського господарства, наукових установ під контролем Міністерства аграрної політики і продовольства. Цей процес не повинен бути стихійним.

Для фермера, як і для будь-якої підприємницької структури, створення відповідної ресурсної бази, узгодженості і збалансованості її окремих елементів є особливо важливим процесом діяльності. Адже саме з цього і, зокрема, з обмежених можливостей розширення земельних наділів одним масивом (після приватизації і розчленування на паї спільних масивів і полів сівозмін в колишніх КСП), придбання, або використання застарілої техніки, фермер виходить при формуванні своєї виробничої програми.

Площа ріллі в господарстві і його розміри з одного боку, є одним із найважливіших чинників ефективності господарювання, а з іншою — є результатом його діяльності.

У США вважають, що для підтримки нормального рівня (за американськими мірками), займаючись тільки сільським господарством, фермерська сім'я повинна обробляти не менше 240 га землі. Але найефективнішими є ферми з площею землекористування у межах 1000 га [4, с. 37]. У той же час дрібніші ферми більш конкурентоздатні з погляду реагування на зміну кон'юнктури ринку, фінансової і цінової політики держави. Проте дрібні ферми не сприяють ефективному використанню технічних засобів і не гарантують значних доходів, а часто і банкрутують, не подолавши фінансових труднощостей.

Матеріально-технічна база фермерських господарств формується за рахунок довгострокових капіталовкладень, обігових коштів, матеріально-технічних ресурсів і становить собою сукупність ресурсів, предметів і засобів праці, які використовуються у виробництві та забезпечують функціональну діяльність господарства. Фермерські господарства, що мають великі площі забезпечують оптимальні обсяги виробництва товарної продукції та високоєфективне ведення галузей шляхом раціонального використання трудових ресурсів, основних виробничих фондів, у тому числі технічних засобів, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції та зростання доходності від господарської діяльності. Технологічні умови в процесі вирощування сільськогосподарських культур вимагають оптимального використання системи технічних засобів і відповідного зниження собівартості продукції. Збільшення земельних площ і розширення виробничого середовища дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди господарства, транспорт, трудові ресурси, а відповідно і ефективніше вести виробництво в цілому. Важливим є те, що в таких умовах для жителів села, селища розвиток соціально-побутової інфраструктури значно покращується, а, відповідно, і вирішуються питання кадрів і демографічних ситуацій.

Якщо невелике підприємство забезпечити системою сільськогосподарських машин, то рівень їх використання буде невисоким. У зв'язку з цим для господарств надзвичайно важливе значення має визначення оптимальних площ землі в обробітку. Такі розрахунки необхідно здійснювати на основі технологічних карт через визначення коефіцієнтів використання окремих технічних засобів і комплексу системи машин по вирощуванню всіх сільськогосподарських культур [5, с. 3].

Практичні розрахунки свідчать, що в умовах Черкащини раціональними можуть бути сільськогосподарські підприємства в яких площа землі в обробітку становить понад 1 тис. га, але найбільш раціональними можуть бути підприємства, площа ріллі в обробітку яких становить 1,6–2,5 тис. га. Господарства менших розмірів можуть створювати міжгосподарські машинно-

технологічні кооперативи на безприбутковій основі і, таким чином, збільшувати площу обробітку для більш повного використання системи машин та ефективного ведення господарства. В таких господарствах також є ефективною спеціалізація по вирощуванню овочів, фруктів, екологічно чистої продукції та ін. особливо в приміських зонах.

В сільському господарстві галузь тваринництва вимагає особливої уваги і більших зусиль з боку виробників товарної продукції. На підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва впливає рівень концентрації поголів'я, з зростанням якої створюються умови для зменшення затрат праці і коштів на одиницю продукції як прямих, так і накладних (загальногосподарських, загальновиробничих) витрат.

Рациональні розміри тваринницьких ферм можуть бути обґрунтовані на основ аналізу і оцінки фактично досягнутих показників ефективності виробництва конкретного виду продукції тваринництва в результаті групування за кількістю поголів'я на окремих фермах за ряд років і визначення оптимальних варіантів по собівартості.

Розрахунки проводяться шляхом порівняння ряду варіантів за розмірами ферм щодо затрат праці, амортизаційних відрахувань, транспортних витрат, загальновиробничих витрат в розрахунку на одну голову і одиницю продукції. На цій основі вибирається найбільш доцільний варіант.

Обов'язковою умовою розробки і порівняння варіантів має бути зіставність за рівнем оплати праці, вартості кормів, продуктивності тварин. Під час аналізу варіантів необхідно враховувати, що при будівництві більших за кількістю поголів'я комплексів зменшується питома вага площі, необхідної для забудови, землі та витрати на її оренду, чи викуп у землевласника, а також капіталовкладення на одну голову тварин, одиницю продукції, що в підсумку змінює величину витрат.

Проведений аналіз дає можливість визначити мінімальну та раціональну середньорічну кількість поголів'я тварин в підприємстві для виробництва молока, яловичини і свинини з найменшими затратами.

Визначення раціональних розмірів тваринницьких ферм і комплексів за фактичними результатами господарської діяльності мають певні недоліки, оскільки при цьому не враховується рівень господарювання: дотримання технологічних вимог, стану годівлі, людський фактор робітників і фактор керівника. Тому дослідження фактичних результатів слід доповнити розрахунками нормативних виробничих витрат, так як при цьому всі підприємства розрахунково ставляться в однакові умови за рівнем годівлі, керівництва, продуктивності тварин, витрат кормів, оплати праці.

Комплексна механізація виробничих процесів на тваринницьких фермах і комплексах є вирішальним чинником підвищення продуктивності праці тваринників і зниження собівартості та якості товарної продукції. Однак її можна застосовувати лише на фермах і комплексах з раціональною кількістю поголів'я тварин. При збільшенні розмірів ферм за поголів'ям тварин

собівартість виробництва продукції знижується, а продуктивність праці підвищується. При цьому необхідно забезпечувати повне завантаження приміщень, використання технічних засобів, так як ці чинники за умов різкого їх здорожання значно впливають на собівартість продукції.

Проте, розміри ферм і комплексів не можна збільшувати безмежно. Слід враховувати, що транспортні витрати, з розрахунку на одну голову тварин та одиницю продукції при надто великих розмірах ферм і комплексів, значно зростають, а санітарно-зоотехнічні умови погіршуються.

При розробці бізнес-плану необхідно з науково обґрунтованими методичними підходами розробити технологічні карти виробництва молока, яловичини і свинини підприємств з різною кількістю поголів'я тварин і на базі обчислення собівартості продукції, затрат праці, рівня і норми прибутку можливе визначення найефективнішого розміру тваринницьких ферм, комплексів.

Проведені дослідження свідчать, що в умовах Черкащини раціональні розміри тваринницьких ферм у фермерських підприємствах із виробництва молока мають бути від 400 до 800 корів, із відгодівлі великої рогатої худоби — від 2 до 3 тис. голів, відгодівлі свиней — від 8 до 10 тис. голів, а комплексів відповідно від 1000 до 1200 корів, від 3 до 6 тис. голів великої рогатої худоби та від 12 до 24 тис. голів свиней.

Забезпечення кормами такої кількості поголів'я тварин можливе в підприємствах при відповідній площі ріллі та досягнутого середнього рівня урожайності основних кормових культур (табл. 2).

Науково обґрунтоване формування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ і поголів'я відповідних тварин сприятиме зростанню ефективності виробництва продукції, підвищенню її конкурентоспроможності, забезпеченню продовольчої безпеки регіону і країни в цілому.

2. Розрахункова площа ріллі в сільськогосподарських підприємствах, необхідна для забезпечення кормами ферм і комплексів

По виробництву молока		По виробництву яловичини		По виробництву свинини	
кількість корів, гол.	потреба ріллі, га	кількість тварин за рік, гол.	потреба ріллі, га	кількість тварин за рік, гол.	потреба ріллі, га
400	440	1000	440	8000	920
800	880	2000	890	10000	1140
1000	1100	3000	1330	12000	1370
1200	1320	6000	2670	14000	2750

Ефективність господарювання являє собою комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу. Ознакою ефективності можуть слугувати необхідність досягнення мети виробничо-господарської діяльності підприємства з

найменшими затратами праці або часу.

Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств та вдосконалення їх роботи, покращення соціально-демографічної і економічної ситуації на селі можуть бути рекомендовані наступні **пропозиції**:

Для виробничої діяльності необхідно сприяти створенню оптимальних за розмірами масивів ріллі, на яких можна ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку, поповнювати набір основних і спеціалізованих машин, додержуватись науково обгрунтованих сівозмін, запроваджувати сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур, підвищення родючості ґрунту. З метою оптимізації розмірів фермерських господарств слід створити такі умови виробництва, за яких дані підприємства були б конкурентоздатними на світовому ринку, особливо це важливо в сучасний період євроінтеграції України;

Для підвищення ефективності виробництва необхідне створення в господарствах власної інфраструктури (складів, гаражів, майстерень, холодильників, цехів первинної переробки сировини та ін.). Об'єднання зусиль в маркетинговій політиці, реалізації продукції, підвищення її конкурентоздатності, розширення ринків збуту шляхом створення власної торгівельної мережі, формування кооперативних об'єднань по зберіганню продукції, її переробці;

3. Назріла необхідність кооперування фермерських господарств в сфері фінансів, забезпечення їх цільовими кредитами для придбання технічних засобів. Крім того необхідно створити сприятливі умови для отримання техніки в оренду, прокат і лізинг. Фермерські господарства, як і інші сільськогосподарські виробники, не можуть успішно розвиватися без створення ефективної кредитної системи. Прийняття Земельного Кодексу потребує створення державно-комерційного Земельного банку, який надавав би іпотечні кредити під заставу землі і майна. Необхідно ширше створювати селянські спілки для самокредитування. Держава через надання безпроцентних кредитів і прямих дотацій повинна стимулювати розвиток фермерських господарств і сільськогосподарське виробництво в цілому.

Однією з головних умов підвищення ефективності розвитку фермерських господарств є формування ефективної галузевої структури і встановлення оптимального розміру виробництва стосовно конкретних умов та зони і сфери діяльності.

Важливим питанням є необхідність покращення використання трудових ресурсів, як основного фактора виробництва, через запровадження різних видів стимулювання працівників, поліпшенні умов і мотивів праці, удосконалення роботи з підбору, розстановки і підготовки кадрів. Потрібно створити умови для регулярного навчання і підвищення кваліфікації фермерів шляхом проведення семінарів, курсів, наукових конференцій за рахунок фінансування з спеціальних фондів. Удосконалити роботу дорадчої служби, яка б на належному рівні виконувала функції інформаційно-консультативного

забезпечення та допомоги по впровадженню інновацій у виробництво. Для вдосконалення договірних взаємовідносин між фермерами і власниками земельних паїв необхідно підвищити рівень інформаційності через активізацію роботи центрів юридичної допомоги та консалтингових служб. Створити спілки власників земельних паїв, як суб'єкта ринку оренди землі. Сприяти налагодженню громадського контролю за ефективністю використання і збереження якості земель через тісну співпрацю між орендодавцями і орендарями.

Особливо важливим є розвиток і забезпечення доступною соціально-побутовою інфраструктурою для селян — власників паїв, працівників освіти, культури, пенсіонерів та ін., які мешкають на території села, селища. Це сприятиме демографічному зростанню, розширенню зайнятості населення, покращенню добробуту і життєдіяльності селянства та сільських регіонів в цілому, а, відповідно, і зміцненню продовольчої безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про фермерське господарство» // Урядовий кур'єр. — 2003. — 28 серпня.
2. Земельний Кодекс України // Урядовий кур'єр. — 2001. — 15 листопада.
3. Бабич М.М. Нормативно-правове забезпечення функціонування фермерських господарств // Економіка АПК. — 2007. — №12. — С. 68–74.
4. Волоська В.В. Ефективність виробничої діяльності фермерських господарств // Агроінком. — 2007. — №11. — С. 37–42.
5. Каправий В.І. Практичний маркетинг фермеру // Баланс-Агро. — 2008. — №11. — С. 3.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2007–2009 рр. — К.: Держкомстат України. — С. 14–21.

Одержано 17.05.11

В работе рассматриваются вопросы оптимизации земельных ресурсов в фермерских хозяйствах за счет аренды паев у их собственников для высокопродуктивной хозяйственной деятельности в условиях рынка.

Ключевые слова: земельные ресурсы, фермерские хозяйства, аренда паёв.

The article deals with the issues of land resources optimization at farm enterprises by means of leasing land shares from their owners for highly productive business activity under the market conditions.

Key words: land resources, farm enterprises, leasing of land shares.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА ВРХ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

А.О. ХАРЕНКО, О.Л. БУРЛЯЙ, кандидати економічних наук

Проаналізовано економічну ефективність виробництва м'яса ВРХ, досліджено залежність її рівня від ступеня концентрації поголів'я в сільськогосподарських підприємствах, зроблено спробу визначити потенціал галузі в регіоні та внесено пропозиції щодо підвищення ефективності її функціонування.

Продовольча безпека є однією з вирішальних складових загальноекономічної безпеки будь-якої держави. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення. Від стану агропромислового комплексу безпосередньо залежить її рівень розвитку.

Агропромислове виробництво, і особливо галузь тваринництва, переживає нині гостру соціально-економічну та екологічну кризу. Соціально орієнтований ринок продовольства і, зокрема, продуктів скотарства, може бути створений при умові оптимального поєднання ринкових методів господарювання з державним регулюванням найважливіших економічних, природоохоронних та екологічних проблем.

Разом з тим подальший розвиток скотарства тісно пов'язаний з адаптацією реформованих сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища, комплексним вирішенням проблем розвитку галузі, підвищенням її конкурентоспроможності та удосконаленням інфраструктури і механізмів функціонування регіональних ринків даної продукції.

На сучасному етапі реформ важливого значення набувають: обґрунтування перспектив розвитку виробництва м'яса великої рогатої худоби в умовах різних форм господарювання; удосконалення механізму ціноутворення і державних дотацій; зміцнення матеріально-технічної бази і т.п.

Дана проблема вирізняється багатогранністю складових її аспектів та їх багаторівневим характером. Значний внесок в розробку питань щодо підвищення ефективності галузі м'ясного скотарства внесли наступні науковці: С.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, Н.О. Бей, П.С. Березівський, В.І. Бойко, О.В. Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Мойса, О.В. Орлова-Курилова, П. Т. Саблук та інші [1-7].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок, галузь м'ясного скотарства знаходиться в кризі, надто мало існує практичних розробок щодо її розвитку і ефективного функціонування в сучасних умовах на регіональному рівні, а також відсутність дієвої державної політики регулювання ринку даної продукції.

Метою дослідження є аналіз існуючого стану галузі в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області і визначення потенціалу її розвитку, а також пошук напрямів підвищення ефективності її функціонування.

Методика досліджень. У процесі досліджень застосовувались економіко-статистичні методи: аналіз рядів динаміки (виявлення тенденцій щодо ефективності функціонування м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах); порівняння, групування (дослідження вплив розміру підприємств за земельною площею на ефективність розвитку галузі); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, формулювання висновків).

Інформаційною базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних вчених-економістів, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області та інші джерела.

Результати досліджень. Розглядаючи таку проблему як ефективність виробництва яловичини з позицій загальноприйнятих показників зазначимо, що її рівень, як і ефективність виробництва іншої продукції сільського господарства, залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, що діють на сучасному ринку продовольства. Раціональний рівень організації виробництва в м'ясному скотарстві є першоосноюю одержання високої результативності господарювання навіть при інших несприятливих умовах, і навпаки. Макроекономічні чинники протягом останніх 5 років сприяли, в цілому, розвитку виробництва у сільськогосподарських підприємствах, про те це не стосується господарської діяльності в досліджуваній галузі, що підтверджується показниками поданими в таблиці 1.

З даних таблиці 1 видно, що протягом досліджуваного періоду спостерігалася тенденція до зменшення поголів'я худоби (на 16%) при одночасному підвищенні її продуктивності (на 10,4%). Це, в свою чергу, призвело до зростання виробництва м'яса в розрахунку на голову, проте валове виробництво продукції протягом досліджуваного періоду скоротилося на 9,5%. Знизився також і рівень товарності продукції на 8,9 п. Має стійку тенденцію до зниження щільність поголів'я на 100 га сільськогосподарських угідь — з 14,0 гол. у 2005 р. до 10,7 гол. у 2009 р., проте рівень виробництва продукції в розрахунку на зазначену площу зменшився лише на 8,5%. В цілому ефективність виробництва яловичини сільськогосподарськими підприємствами протягом досліджуваного періоду була збитковою і її рівень не підіймався вище -13,2% у 2005 р., а найнижчим був у 2007 р. — 33,1%. Це свідчить про те, що хоч ціна реалізації яловичини зросла, протягом зазначеного періоду на 54,5%, рівень собівартості збільшувався швидшими темпами — на 64,7%. Все це зайвий раз підтверджує нагальну потребу застосування державного регулювання закупівельних цін на сільськогосподарську сировину і, насамперед, продукцію галузей тваринництва, з метою досягти максимального наближення окупності витрат з розрахунку на одиницю продукції в

господарствах різних форм власності. Це дасть можливість домогтись більш швидкого економічного розвитку господарств різних зон, забезпечити однакові умови для вирішення соціальних проблем на селі.

1. Економічна ефективність виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Поголів'я ВРХ, гол.	105138	105892	92848	92548	90620
Приріст, ц	165628	159225	152351	155332	157903
Приріст на 1 голову, ц	1,58	1,50	1,64	1,68	1,74
Середньодобовий приріст, грн	432	412	450	460	477
Реалізація, ц	184687	191405	198381	171447	161995
Повна собівартість, тис. грн	116672,6	131506,7	159763,4	179142,8	168516,9
Виручка від реалізації, тис. грн	101261,2	94939,5	106870,3	149400,2	137236,4
Припадає поголів'я на 100 га с-г угідь, од.	14,0	14,4	11,5	10,6	10,7
Вироблено м'яса на 100 га с-г угідь, ц	21,98	21,60	18,93	17,85	18,59
Рівень товарності, %	111,5	120,2	130,2	110,4	102,6
Повна собівартість 1 ц, грн	631,73	687,06	805,34	1044,89	1040,25
Ціна реалізації 1 ц, грн	548,29	496,01	538,71	871,41	847,16
Прибуток на 1 голову, грн	-146,57	-345,33	-569,69	-321,38	-345,17
Прибуток на 1 ц, грн	-83,44	-191,05	-266,63	-173,48	-193,09
Рівень рентабельності, %	-13,2	-27,8	-33,1	-16,6	-18,6
Кількість підприємств, що займалися виробництвом продукції, од. — всього	278	246	203	201	179
в т.ч. одержали збиток	208	203	180	134	133

З метою визначення впливу концентрації поголів'я тварин на показники виробництва та збуту яловичини нами здійснено групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області (табл. 2 і 3).

Як свідчать дані таблиці 2, підвищення обсяг виробництва яловичини пов'язане із зростанням щільності тварин на одиницю земельної площі (на території області рівень даного показника зростає із заходу на схід). За такої тенденції складаються сприятливі умови для досягнення найбільш раціональних розмірів ферм, збільшення виробництва органічних добрив, підвищення урожайності кормових культур і продуктивності тварин. Так, до підприємств, що мали поголів'я ВРХ понад 1 тис. голів у 2009 році відносяться наступні двадцять три підприємства: ТОВ «Атлантик Фаремз 2» Драбівського району — 3676 гол.; СВК «Козацьке» Звенигородського — 1641; ПСП «Плешкани» — 3139, СТОВ «Агрофірма «Маяк» — 1706, СТОВ «Перемога» — 1269, СТОВ «Прогрес» — 1267, СТОВ «Нива» — 1417 та ВАТ «Русь» Золотоніського — 1416; ТОВ «НВФ «Урожай» Корсунь-Шевченківського —

2408; ДСП «Агрокомплекс» Смілянського — 1412; ДП «Ілліч-Агро Умань» Уманського — 3050; СТОВ «Іскра» — 1550, СТОВ «Колос» — 1103 і СТОВ «Ломовате» Черкаського — 1114; СТОВ «Лашівка» — 1530, СТОВ «Придніпровське» — 1433, СТОВ «Родіна» — 1539, СТОВ «Україна» — 1435, ТОВ «ім. Шевченка» — 2677, СВК «Міжгір'я» — 2511, СТОВ «Дніпро» — 1636, СТОВ «Світанок» — 2142 та ПСП «Нива» Чорнобаївського — 2654. У господарствах 3 лівобережних районів області зосереджено 49% поголів'я ВРХ на відгодівлі.

2. Залежність об'ємів виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області від концентрації поголів'я

Рік	Показники	Групи підприємств за поголів'ям ВРХ, гол.						
		до 500	501–1000	1001–1500	1501–2000	2001–2500	2501–3000	3001 і більше
2005	поголів'я, гол	177	684	1239	1781	2140	–	3968
	приріст на 1 голову, ц	1,63	1,54	1,42	1,77	1,30	–	1,46
	тварин у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	10,2	32,1	43,5	46,6	65,6	–	40,9
	вироблено м'яса на 100 га с-г угідь, ц	16,67	49,35	62,00	82,21	85,22	–	59,97
2007	поголів'я, гол	203	643	1267	1688	2218	2762	4688
	приріст на 1 голову, ц	1,49	1,55	1,68	1,76	2,08	1,90	1,46
	тварин у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	10,2	26,3	19,6	42,1	43,7	36,5	48,4
	вироблено м'яса на 100 га с-г угідь, ц	15,11	40,72	32,92	73,85	90,78	69,27	70,39
2009	поголів'я, гол	206	656	1318	1600	2275	2614	3288
	приріст на 1 голову, ц	1,77	1,73	1,67	1,76	1,42	1,61	1,98
	тварин у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	10,3	21,0	45,4	36,9	9,1	80,5	40,3
	вироблено м'яса на 100 га с-г угідь, ц	18,31	36,23	75,73	65,06	12,86	129,81	79,93

Також щільність поголів'я позитивно впливає і на рівень економічної ефективності галузі, про що свідчать дані таблиці 3.

Традиційним каналом реалізації м'яса ВРХ є переробні підприємства, частка яких, протягом досліджуваного періоду зросла до 74% і які пропонують найвищий рівень закупівельних цін. Протягом 2005–2009 років дану продукцію закупляли також комерційні організації з метою подальшої переробки на власних потужностях (табл. 4).

3. Залежність економічної ефективності виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області від концентрації поголів'я

Рік	Показники	Групи підприємств за поголів'ям ВРХ, гол.						
		до 500	501–1000	1001–1500	1501–2000	2001–2500	2501–3000	3001 і більше
2005	рівень товарності, %	120,0	99,9	92,5	92,5	87,5	–	67,5
	повна собівартість 1 ц, грн	731,16	617,67	615,84	538,97	534,93	–	397,86
	витрати на збут, грн	81,45	49,98	40,63	40,15	50,22	–	17,73
	ціна 1 ц, грн	535,59	559,33	570,08	556,98	529,92	–	566,44
	прибуток на 1 ц, грн	-195,56	-58,34	-45,77	18,01	-5,02	–	168,58
	прибуток на 1 голову, грн	-383,23	-89,70	-60,30	29,41	-5,70	–	166,58
	рівень рентабельності, %	-26,7	-9,4	-7,4	3,3	-0,9	–	42,4
2007	рівень товарності, %	159,6	139,5	104,9	106,9	105,9	95,5	103,0
	повна собівартість 1 ц, грн	950,61	761,16	648,12	774,28	770,83	928,20	598,63
	витрати на збут, грн	97,51	67,47	60,91	95,71	56,12	95,71	51,52
	ціна 1 ц, грн	530,80	565,92	529,90	618,77	551,44	652,47	556,65
	прибуток на 1 ц, грн	-419,82	-195,24	-118,22	-155,51	-219,39	-275,73	-41,99
	прибуток на 1 голову, грн	-995,96	-422,41	-207,81	-291,90	-482,72	-499,84	-62,93
	рівень рентабельності, %	-44,2	-25,7	-18,2	-20,1	-28,5	-29,7	-7,0
2009	рівень товарності, %	113,8	95,9	96,7	96,2	116,5	96,0	103,5
	повна собівартість 1 ц, грн	1139,25	1057,00	1046,74	1057,72	934,03	672,00	1037,00
	витрати на збут, грн	107,32	82,47	98,26	77,73	43,82	61,74	73,30
	ціна 1 ц, грн	880,22	826,00	776,59	810,89	880,82	822,21	903,03
	прибуток на 1 ц, грн	-259,02	-231,00	-270,15	-246,83	-53,22	150,21	-133,97
	прибуток на 1 голову, грн	-522,64	-383,09	-435,72	418,14	-87,98	232,63	-275,38
	рівень рентабельності, %	-22,7	-21,9	-25,8	-23,3	-5,7	22,4	-12,9

Обсяги продажу продукції через біржі практично не відбувається, оскільки, на нашу думку, даний канал унеможливило шахрайство з боку керівників, які за умови реалізації продукції іншими каналами привласнюють частину виручки. В подальшому підприємства повинні орієнтуватися на нього, так як він дасть змогу зробити прозорими операції зі збуту продукції та запропонувати найкращу ціну.

Крім закупівельних цін, на економічну ефективність розвитку м'ясного скотарства впливає рівень матеріально-грошових витрат на виробництво одиниці продукції в галузі. В середньому собівартість виробництва 1 ц продукції майже щороку підвищувалась. Вона залежить від багатьох факторів і, зокрема, від рівня продуктивності худоби, затрат праці на одиницю продукції, собівартості кормів і їх витрат на 1 ц продукції, оплати праці, земельних і

майнових паїв тощо. Найбільш високу частку в структурі матеріальних витрат у тваринництві в сучасних умовах становлять витрати на корми — майже 60%. Величина цих витрат залежить від рівня витрачання кормів на одиницю продукції, в той час як процес інтенсифікації в тваринництві має відбуватись при збільшенні витрат кормів з розрахунку на голову худоби.

4. Рівень цін за 1 ц м'яса ВРХ в розрізі каналів реалізації, грн*

(аграрні формування Черкаської області)

Канали реалізації продукції	Показник	2005 р.	2006 р.	2008 р.	2009 р.
переробні організації	питома вага каналу	56,5	59,7	75,6	74,0
	ціна за 1ц, грн	754,26	599,07	1131,74	916,24
орендна плата за паї	питома вага каналу	0,4	0,2	0,4	0,3
	ціна за 1ц, грн	564,84	560,00	814,08	1048,98
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	5,2	3,9	2,4	1,5
	ціна за 1ц, грн	486,88	447,15	697,1	800,35
на ринку	питома вага каналу	5,3	4,5	3,4	3,3
	ціна за 1ц, грн	422,06	451,34	708,37	742,50
комерційним організаціям	питома вага каналу	32,6	31,7	18,2	20,9
	ціна за 1ц, грн	495,97	492,04	774,88	931,70

* за 2007 рік відсутня відповідна статистична звітність.

Рационально організована кормова база повинна відповідати таким основним вимогам: повне й безперервне забезпечення тварин повноцінними, високоякісними і дешевими кормами протягом року, випереджаюче виробництво їх порівняно із збільшенням поголів'я тварин, створення страхових запасів кормів на випадок неврожаю.

Однією з вагомих обставин, яка враховується при організації кормової бази, є неоднакова ефективність використання кормів різними видами і статевими групами тварин. Трансформація кормів у тваринницьку продукцію безпосередньо залежить від їх білково-вітамінної повноцінності, безперервного забезпечення ними потреб худоби для досягнення продуктивності відповідно до породи й віку тварин. Чим вищий продуктивний потенціал тварини і здатність до застосування кормів, тим більша частка кормів, що перетворюється у продукцію. Отже, вищими будуть оплата кормів

продукцією й окупність виробничих витрат на утримання худоби. Звідси визначається необхідність підвищення продуктивності усіх видів худоби на основі раціонального поєднання комплексу заходів щодо створення міцної кормової бази і зростання рівня та якості годівлі тварин, удосконалення селекційно-племінної роботи забезпечення високих зоотехнічних вимог на тваринницьких фермах і комплексах. Проблема забезпечення повноцінної й ефективної годівлі тварин вимагає розумного з погляду раціонального використання землі й економічно обґрунтованого вибору джерел формування міцної кормової бази для задоволення потреб тваринництва в поживних речовинах у необхідній кількості при високій якості та мінімальних затратах на одиницю поживності корму [3].

Досвід показує, що зменшення витрат кормів на одиницю продукції досягається при наявності племінної худоби, породи якої здатні до високої продуктивності і пристосовані до місцевих умов. Так в Україні розводять понад 10 порід великої рогатої худоби молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямів. У Черкаській області районованими є симентальська, чорно-ряба та червоно-ряба породи.

Основними шляхами створення міцної кормової бази для тваринництва є: підвищення врожайності та збільшення виробництва кормових і зернофуражних культур на основі зростання культури землеробства; ефективне використання зрошуваних й осушених земель; удосконалення структури посівних площ (насичення їх бобовими культурами); збільшення норми внесення засобів захисту рослин від хвороб і шкідників.

Підвищення ефективності виробництва яловичини значною мірою залежить від її якості. Це питання набуває все більшого значення, оскільки поліпшення якості продукції в багатьох випадках рівнозначне збільшенню її кількості, сприяє підвищенню на неї попиту.

Позитивно на розвиток галузі впливатиме запровадження маркетингового стратегічного планування, що дасть можливість підприємствам враховувати наступні чинники, які впливають на вибір каналу руху продукції: спосіб придбання продукції, можливі об'єми закупівель, кваліфікацію кадрів, що проводять закупівлі, рівень пропонованих цін, а також наявність ринкової інформації про продукцію, що реалізовується. Вибір каналу збуту визначає діяльність підприємства на роки вперед, тому головним питанням є визначення стратегії збуту, що дозволяє уникнути рішень, що заважають розширенню збутової діяльності підприємства.

Розглянемо потенціал виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Поголів'я ВРХ на відгодівлі формується в них за рахунок приплоду отриманого в господарстві, вибракування із ремонтного молодняка і основного стада, закупівлі молодняка в інших підприємствах та населення. Отже, розвиток м'ясного скотарства в значній мірі залежить від стану молочної галузі регіону.

Харенком А.О. обґрунтовано, на перспективу, раціональні розміри сільськогосподарських підприємств Черкащини та спроектовано на

перспективу господарства трьох виробничих напрямів: зерно-буряко-скотарського, рослинницького, свинарського [8]. За допомогою економіко-математичного методу встановлено, що раціональні розміри сільськогосподарських підприємств зерно-буряко-скотарського виробничого напрямку для досліджуваного регіону коливаються від 2999 до 3176 га. При проектуванні структури посівних площ враховуватися наступні чинники: дотримання науковообґрунтованих сівозмін та по можливості максимальне забезпечення тваринництва власними кормами. Проведені розрахунки показали, що при середньому розмірі зерно-буряко-скотарського напрямку підприємства у 3000 га, можна на заданих умовах утримувати 600 корів (продуктивність 5000 л), відповідний шлейф молодняку ВРХ, за середньодобового приросту в 700 г, у 960 голів (для розрахунку кількості голів шлейфу на основне стадо великої рогатої худоби від маси при реалізації 1 голови, в нашому випадку 450 кг (оскільки спеціалізованих підприємств, які займаються відгодівлею великої рогатої худоби немає, матимемо замкнутий цикл по виробництву продукції скотарства), віднімаємо масу приплоду і ділимо на середньодобовий приріст. Таким чином, кількість днів утримання 1 голови в господарстві становить $586 \text{ днів} = (450 - 40) / 0,7$. В результаті ділення цього показника на 365 (кількість календарних днів в році) одержуємо коефіцієнт співвідношення основного стада до відповідного поголів'я ($586 / 365 = 1,6$). Отже, $600 \text{ корів} * 1,6 = 960 \text{ голів}$) та 12 свиноматок, які щороку будуть давати приплід у розрахунку на 1 голову 16 голів та 2 кнури (виробництво свинини передбачається для задоволення потреб у м'ясі свинини на громадське харчування та продаж працівникам). Витрати кормів на вказане поголів'я, за умови досягнення вказаної продуктивності, розраховані на основі нормативів обґрунтованих у джерелі 9.

Прогнозування чисельності населення на 2015 рік здійснено за допомогою методу екстраполяції ряду динаміки. Одержані результати свідчать, що, чисельність населення Черкаської області щороку зменшується на 14861 особу з таких основних причин:

смертність населення перевищує народжуваність;
міграція як в інші регіони країни, так і за кордон.

Отже, на 2015 рік передбачається чисельність населення регіону на рівні 1215,1 тис. осіб.

Крім сільськогосподарських підприємств молоко виробляють фермерські та домогосподарства (останні в переважній кількості для забезпечення власних потреб), нами запропоновано, що сільськогосподарські підприємства будуть забезпечувати молоком — 92,0% міського та 5,0% сільського населення.

Щороку чисельність міського населення Черкаської області зменшується на 5038 осіб, а сільського — на 9822 і становитиме у 2015 році відповідно 696,6 та 518,5 тис. осіб.

Розрахуємо кількість підприємств що виробляють молоко. Встановлено, що в одному такому підприємстві виробляється 30000 ц молока, з яких 1468,0 ц

використовується на виробничі потреби та 100 ц на громадське харчування. Отже, загальний обсяг молока, що реалізується за межі господарства, — 28432 ц. При розрахунку обсягу молока, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами, вважаємо за необхідне додати молоко, яке буде реалізуватися за межі області, через наближеність переробних підприємств (20% від обсягу на забезпечення фізіологічної норми населення області).

Загальний обсяг молока, становить:

$$2533460,0 * 1,2 = 3040152 \text{ ц.}$$

Кількість підприємств, здатних виробити такий обсяг:

$$3040152 / 28432,0 = 107$$

Поголів'я корів у них становитиме:

$$107 * 600 = 64200 \text{ голів}$$

Господарства зерно–буярко–скотарського напрямку крім молока вироблятимуть м'ясо великої рогатої худоби і загальний обсяг його у живій вазі становитиме:

$$107 * 2452,8 = 262449,6 \text{ ц.}$$

Таким чином, за виконання вище зазначених умов, об'єми виробництва яловичини в господарствах Черкаської області, в порівнянні з 2009 роком, можуть зрости на 66%.

Висновок. Отже, виробництво яловичини в сільськогосподарських підприємствах Черкащини протягом досліджуваного періоду було збитковим, кількість господарств, що займалися його виробництвом зменшилася майже в 2 рази. Спостерігалася тенденція до зменшення поголів'я худоби (на 16%) при одночасному підвищенні її продуктивності (на 10,4%). Це в свою чергу призвело до зростання виробництва м'яса, в розрахунку на 1 голову, проте валове виробництво продукції, протягом досліджуваного періоду, скоротилося на 9,5%. Позитивно впливає на економічну ефективність виробництва м'яса ВРХ зростання щільності поголів'я в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Основним шляхом підвищення ефективності виробництва яловичини є зміцнення кормової бази, механізація виробничих процесів на фермах і технічне переозброєння галузі, поліпшення племінної роботи, удосконалення організації виробництва та праці, пошук оптимальних каналів продажу продукції та купівлі матеріально-технічних ресурсів, державна підтримка галузі. Потенційний об'єм виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, за умови ефективного та науковообґрунтованого використання земельних ресурсів, становить 262450 ц.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізов С.П. Організація ефективного кормовиробництва — основа розвитку тваринництва: монографія / С.П. Азізов, Б.М. Батов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2002. — 194 с.

2. Бей Н.О. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства: автореф. дис.... кандидата екон. наук: 08.07.02 / Бей Наталя Олександрівна. — Київ, 2002. — 23 с.
3. Бойко В.І. Ринок м'яса: проблеми формування ресурсного потенціалу / В.І. Бойко // Економіка АПК. — 2009. — №11. — С. 97–103.
4. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового під комплексу України: монографія / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 198 с.
5. Мойса М.Я. Напрями збільшення виробництва тваринницької продукції / М.Я. Мойса, Н.М. Бурдейна // Економіка АПК. — 2009. — №10. — С. 18–22.
6. Орлова-Курилова О.В. Підвищення економічної ефективності м'яса великої рогатої худоби в сучасних умовах господарювання: автореф. дис.... кандидата екон. наук: 08.07.02 / Орлова-Курилова Ольга Володимирівна. — Луганськ, 2006. — 22 с.
7. Саблук П.Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 147–153.
8. Харенко А.О. Ефективність функціонування та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств: дис.... кандидата екон. наук: 08.00.04 / Харенко Андрій Олександрович. — Умань, 2008. — 298 с.
9. Лановська М. Г. Тваринництво: підруч. / М. Г. Лановська, Р. М. Черненко, Г. Г. Шатковська. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Вища шк., 1998. — 336 с.

Одержано 25.05.11

Установлено, что производство говядины на сельскохозяйственных предприятиях региона было убыточным. Основными путями повышения эффективности отрасли есть концентрация поголовья, укрепление кормовой базы, племенная работа, поиск оптимальных каналов сбыта, государственная поддержка. Внедрение выше указанных мер способствует увеличению производства продукции на 66%, по сравнению с 2009 годом.

Ключевые слова: *говядина, экономическая эффективность, сельскохозяйственные предприятия, концентрация производства, каналы сбыта, потенциал производства.*

It was established that beef production on farm enterprises of the region was unprofitable. The main means of raising the efficiency of the branch are stocking, strengthening of the feed base, pedigree stockbreeding, search for optimal distribution channels, state support. The introduction of the mentioned above measures will increase the output by 66%, compared with 2009.

Key words: *beef, economic efficiency, farm enterprises, concentration of production, distribution channels, potential of production.*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВИХ ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМУВАНЬ

Г.Б. БОБОВ

О.В. ГРИНЧАК, кандидат технічних наук

О.Х. ДАВЛЕТХАНОВА, кандидат економічних наук

Розглянуто сутність інтегрованого формування в АПК. Наведено історичні факти міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції в АПК. Висвітлено поняття конкурентоспроможності, вказано на особливості конкурентоспроможності інтегрованого формування.

Проведення аграрної реформи в Україні вже суттєво вплинуло на створення основ багатокладної економіки та появу нових організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств ринкового типу, які наділені широкими правами і повноваженнями у самостійному виборі господарської діяльності. Проте в процесі трансформації господарств не була одночасно повністю реформована система економічних відносин. Збереглися традиційна різноспрямованість фінансових інтересів сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих і збутових організацій; диспаритет по відношенню обміну між галузями АПК; потреба у державному регулюванні та управлінні процесами, що становлять економічне, правове, екологічне, соціальне та політичне середовище функціонування АПК.

До того ж, наявність складних організаційно-економічних умов та нерозвиненість сучасного вітчизняного аграрного ринку, нестабільність політичного стану, що блокує залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, відсутність досконалої системи управління АПК призвели до системної кризи в АПК. Для досягнення фінансової стабільності та створення основ економічного росту доцільним є побудова великих інтегрованих формувань, здатних протистояти негативним проявам ринкових негараздів і забезпечити відтворювальний процес розширеного типу.

Методика дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування методичних засад конкурентоспроможності інтегрованого формування. Відповідно до поставленої задачі у роботі використовувались такі методи дослідження: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу, метод єдності історичного та логічного в економічних дослідженнях.

Результати дослідження. Під інтегрованими формуваннями розуміють горизонтально та/або вертикально інтегровані комплекси, що сформовані з кількох юридичних та/або фізичних осіб і поєднують розробку (розвідування, видобуток), виробництво, реалізацію, післяпродажне обслуговування споживачів кінцевої продукції міжгалузевого технологічного циклу та ресайклінг відходів споживання кінцевої продукції [1].

Інституційні перетворення в системі АПК у напрямку поглиблення спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції проводилися ще при планово-командній економіці 70–80-х років минулого сторіччя. Створювалися й активно розвивалися великі технологічні блоки із централізованим управлінням — науково-виробничі об'єднання (НВО), міжгосподарські підприємства (в агрохімії, меліорації, насінництві тощо), агропромислові комбінати, районні агропромислові об'єднання кооперативного типу та агрофірми. Ціллю їх створення було з'єднання усіх галузей АПК і підвищення ефективності. Проте ціль не була досягнутою, оскільки в процесі їхнього функціонування проявилися такі суперечності [2]:

- відсутність розвиненої системи товарно-грошових відносин;
- неможливість відтворити колективну власність селян в умовах одержавленої кооперації;
- жорстка регламентація діяльності при централізованому управлінні;
- відсутність конкуренції та кон'юнктури ринку, що не стимулювало якість роботи і продукції;
- роз'єднаність вузькоспеціалізованих виробництв, не задіяних в єдиний економічний ланцюг "виробник — переробник — реалізатор — споживач"; тощо.

Інституціональне реформування АПК не супроводжувалося адекватним реформуванням виробничих сил і виробничих відносин. Тому великі інтегровані структури поступово втратили свої переваги та самоліквідувалися.

Організаційно-економічні відносини між товаровиробниками та підприємствами з переробки сільськогосподарської продукції, що склалися у перші роки реформ, не відповідали ринковій організації господарської системи, оскільки, з одного боку, проведена приватизація переробних підприємств не сприяла отриманню сільським господарством пріоритетного права у придбанні їхніх акцій, а відтак контролю за їхньою діяльністю, а з іншого — реалізація політики дезінтеграції великих інтегрованих структур планово-командної економіки АПК сприяла створенню відособлених, самостійних господарських формувань, які не змогли адекватно пристосуватися до вимог ринкової економіки. Реорганізація колгоспів, їх дроблення на різні форми господарських структур призвели до регресу в технологіях виробництва, ліквідації значної частини виробничого потенціалу, зростання витрат, зменшення обсягів виробництва.

На сучасному етапі головною передумовою розвитку інтеграційних процесів в АПК є більш повне використання економічного, соціального, виробничого, фінансового, наукового та трудового потенціалу з метою підвищення темпів росту виробництва й якості сільськогосподарської продукції. Говорячи про агропромислову інтеграцію сьогодні, слід мати на увазі процес об'єднання пов'язаних у технологічному ланцюгу підприємств

різних галузей АПК, які забезпечують послідовну реалізацію технологічного процесу виготовлення кінцевого споживчого продукту, що забезпечує високий синергетичний ефект від свого функціонування як системи [3]. Основним завданням при цьому є забезпечення скоординованої діяльності різних господарсько-правових структур, які беруть участь в циклі виробництва, спрямовуючи зусилля на економічну та соціальну заінтересованість кожної з них в одержанні високого кінцевого результату, в кращій організації та стабілізації сільськогосподарського ринку.

Процес створення інтеграційних агропромислових формувань відбувається за трьома напрямками:

об'єднання раніше відособлених взаємопов'язаних суб'єктів господарювання різних галузей АПК;

будівництво у великих спеціалізованих господарствах власних цехів з переробки сільськогосподарської продукції;

інтеграція господарюючих суб'єктів на принципово новій основі, що враховують такі вимоги як добровільність і взаємовигідність при їх створенні для всіх учасників (створення агропромислових кластерів).

Отже, інтегрованими формуваннями в АПК є агропромислові формування, створені на основі вертикальної та (або) горизонтальної інтеграції кількох раніше ізольованих юридичних та (або) фізичних осіб (структур, які беруть участь в організаційно-технологічному циклі виробництва конкретних видів готової до споживання продукції, а точніше — структур, що взаємопов'язані при виробництві конкретної сільськогосподарської продукції, її зберіганні, транспортуванні, переробці та реалізації, а також виготовленні необхідних знарядь праці та матеріалів для забезпечення безпосередньо самого сільськогосподарського виробництва на основі впровадження новітніх технологій, прийомів і методів) шляхом їх об'єднання або поглинання з метою підвищення темпів росту виробництва цієї продукції та її якості (табл. 1).

Горизонтальна інтеграція за змістом може мати виробничу, фінансово-кредитну, освітньо-консультативну та соціальну спрямованість, вертикальна ж реалізується за виробничим, маркетинговим та комплексним напрямками. Напрямок інтеграції визначається внутрішнім змістом інтеграційних процесів та їх предметною стороною. Для АПК України найбільш характерною є інтеграція сільського господарства з переробною промисловістю та іншими галузями, а також інтеграція з наукою з метою створення умов для прискореного впровадження досягнень науково-технічного прогресу в АПВ [3].

Можлива структура інтегрованого формування наведена на рис. 1.

Учасники інтегрованого формування поділяються на дві групи: інтегратори та інтегровані (кооперативні) члени. Інтеграторами (бізнес), як правило, виступають підприємства, в яких відбувається безпосередньо виробництво продукції, а інтегрованими членами (інституції) — підприємства інфраструктури бізнесу (рис. 2).

1. Схеми інтегрованих формувань в АПК

Інтегровані формування в АПК	Горизонтальна інтеграція	об'єднання дрібних сільськогосподарських підприємств, що діють у межах однієї технологічної стадії загального циклу виробництва, у постачальницький кооператив
		об'єднання дрібних сільськогосподарських підприємств, що діють у межах однієї технологічної стадії загального циклу виробництва, в обслуговуючий кооператив
		об'єднання дрібних сільськогосподарських підприємств, що діють в межах однієї технологічної стадії загального циклу продажу, у збутовий кооператив
		об'єднання дрібних сільськогосподарських підприємств та фінансових структур у кредитну спілку
	Вертикальна інтеграція	сільськогосподарські підприємства + переробні підприємства
		сільськогосподарські підприємства + переробні підприємства + торговельні підприємства
		сільськогосподарські підприємства + переробні підприємства + підприємства агросервісу
		сільськогосподарські підприємства + переробні підприємства + фінансові структури
		сільськогосподарські підприємства + переробні підприємства + навчально-наукові установи

Рис. 1. Можлива структура інтегрованого формування

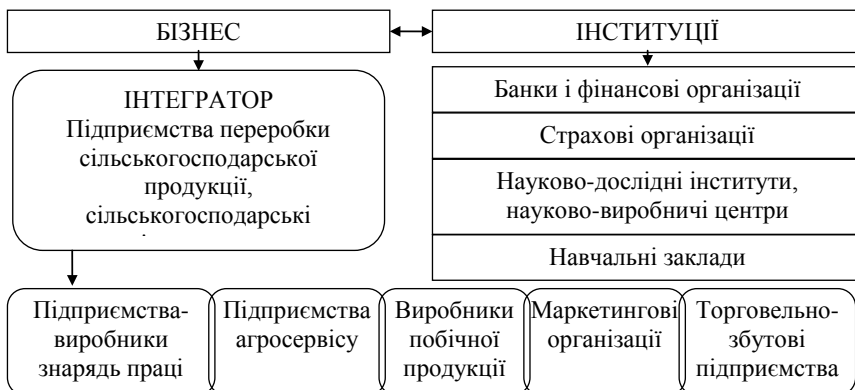

Рис. 2. Можлива структура інтегрованого формування в АПК

Інтеграторами в АПК зазвичай є сільськогосподарські та переробні підприємства (табл. 2). При цьому інтеграційні зв'язки між різними господарюючими суб'єктами є системоутворюючим фактором, що сприяє ефективній реалізації відносин власності.

2. Варіанти інтеграції підприємств і організацій різних галузей АПК

Варіант	Галузь АПК					
	Сільськогосподарські підприємства	Переробні підприємства	Підприємства агросервісу	Торговельні підприємства	Фінансові структури	Навчально-наукові установи
1	І	ІЧ	–	–	–	–
2	ІЧ	І	ІЧ	ІЧ	–	–
3	КЧ	І	КЧ	ІЧ	ІЧ	–
4	І	ІЧ	–	–	ІЧ	ІЧ
5	ІЧ	І	КЧ	КЧ	ІЧ	–
6	...					

Примітка: І — інтегратор; ІЧ — інтегровані члени; КЧ — кооперативні члени.

В залежності від розвитку інтеграційних зв'язків економічна система АПК характеризується різними рівнями інтегрованості [2]:

перший рівень — інтеграційні процеси, які не супроводжуються істотними змінами виробничого напрямку господарств в цілому;

другий рівень — інтеграція, при якій забезпечується виробництво сільськогосподарської продукції та промислова переробка її частини. Вона характеризується кількома видами продукції, що виробляється;

третій рівень — інтеграція, при якій здійснюється замкнений цикл виробництва

та реалізації кінцевого продукту, а також обслуговування основного виробництва, інформаційне і наукове забезпечення.

Водночас, при будь-якому рівні інтегрованості основною ціллю є виробництво продукції конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, оскільки у ринковому середовищі саме конкурентоспроможність є визначальним фактором найбільш вигідного вкладення капіталу.

Під поняттям "конкурентоспроможність" розуміють володіння властивостями, що створюють конкурентні переваги для економічного суб'єкта у порівнянні з іншими аналогічними суб'єктами.

Конкурентоспроможність об'єкта визначається по відношенню до конкретного ринку або до конкретної групи споживачів, що формуються за відповідними ознаками стратегічної сегментації ринку [4].

За М.Портером розрізняють три види конкурентоспроможності [5]: потенційну (виробництво в певному секторі зростає набагато швидше, ніж у регіональній економіці в цілому в цьому ж сегменті глобального ринку); національну (частка певного сектору на національному ринку істотно перевищує загальну частку регіону в національному ВВП); глобальну (частка певного сектора на світовому ринку істотно перевищує частку загального експорту регіону).

Конкурентоспроможність формується на різних рівнях: продукції, підприємства, галузі (ринку), регіону, країни тощо [6], узагальнюючи в собі групу понять: "конкурентоспроможність продукції", "конкурентоспроможність підприємства", "конкурентоспроможність регіону", "конкурентоспроможність галузі", "конкурентоспроможність країни" тощо. При цьому конкурентоспроможність "нижчого рівня" формує конкурентоспроможність "вищого" (рис. 3): конкурентоспроможність продукції є однією з складових конкурентоспроможності підприємства, конкурентоспроможність підприємств — галузі, а галузей — країни, яка формує глобальну конкурентоспроможність [7].

Рис. 3. Ієрархічна структура конкурентоспроможності за Г.Азовим і А.Челенковим

Застосування категорії конкурентоспроможність до різних об'єктів має свої особливості.

Конкурентоспроможність продукції визначається як здатність продукції відповідати вимогам конкретного ринку, що склалися, у певний період часу. Тобто конкурентоспроможність продукції визначається сукупністю споживчих властивостей продукції, необхідних і достатніх для того, щоб вона у певний момент часу могла бути реалізованою за співставними цінами на конкретному ринку [8].

Конкурентоспроможність будь-якого товару формується більш високим порівняно до товарів-конкурентів співвідношенням сукупності якісних і вартісних характеристик при їхній відповідності вимогам ринку, що забезпечує максимальне задоволення потреб і створює перевагу товару на конкурентному ринку [9]. Факторами конкурентоспроможності продукції є якість товару, ціна, якість сервісу та витрати в сфері споживання (рис. 4) [4].

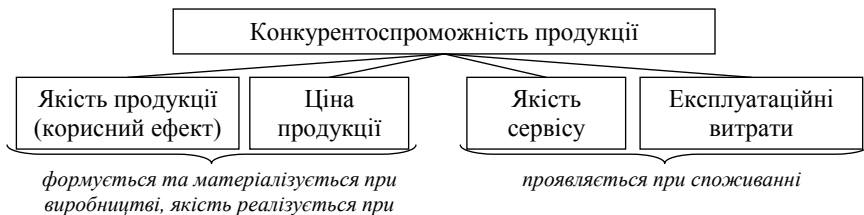

Рис. 4. Дерево факторів конкурентоспроможності продукції [4]

Отже, на конкурентоспроможність продукції підприємства ("вихід") впливають якість ресурсів ("вхід") і якість процесу (організаційно-технічний рівень виробництва), а також якість сервісу продукції у споживача.

Здатність виробляти продукцію конкурентоспроможну на конкретному ринку формує конкурентоспроможність підприємства — його перевагу по відношенню до інших господарств цієї галузі в середині країни або за її межами.

В економічній літературі конкурентоспроможність підприємства визначено як можливість здійснювати діяльність за умов відкритого ринку, залишаючись при цьому тривалий час прибутковим [10] і характеризується кращим у порівнянні з конкурентами рівнем задоволення конкретного попиту [11], що вимірюється "відношенням корисного ефекту до споживацької ціни" [12] або "ринковою часткою конкретного товаровиробника" [13].

Фактори конкурентоспроможності підприємства (рис. 5) поділяються на зовнішні (виникають при відкритій взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем) та внутрішні (визначають можливість підприємства щодо забезпечення власної конкурентоспроможності).

Рис. 5. Дерево факторів конкурентоспроможності підприємства

Слід зауважити, що конкурентоспроможність "нижчого" рівня є внутрішнім фактором для "вищого" рівня, а конкурентоспроможність "вищого", в свою чергу, — зовнішнім для "нижчого". Тобто, відносно конкурентоспроможності підприємства конкурентоспроможність продукції є внутрішнім фактором, а одним із її зовнішніх факторів є конкурентоспроможність галузі, країни.

Як зазначалося вище, інтегрованими є формування, створені на основі вертикальної та (або) горизонтальної інтеграції кількох юридичних осіб. Водночас, конкурентоспроможність агропромислового інтегрованого формування, що обслуговує конкретний сегмент ринку, не зводиться до конкурентоспроможності окремих підприємств (юридичних осіб, що є об'єктами вертикальної або горизонтальної інтеграції), а характеризується здатністю "задовольняти зростаючий сукупний попит і підтримувати експорт" [14], відносною продуктивністю ресурсів, в першу чергу робочої сили і капіталу, що характеризується величиною і темпами росту валового продукту [6].

Конкурентоспроможність інтегрованого формування значною мірою характеризується вмінням пристосуватися до змін у технологіях, у поведінці споживачів, конкурентів та суміжників, а також у державному регулюванні [15,

с. 174] і у межах задачі її формування визначається як здатність створювати умови для його стійкого розвитку. Ланцюг забезпечення конкурентоспроможності інтегрованого формування наведено на рис. 6.

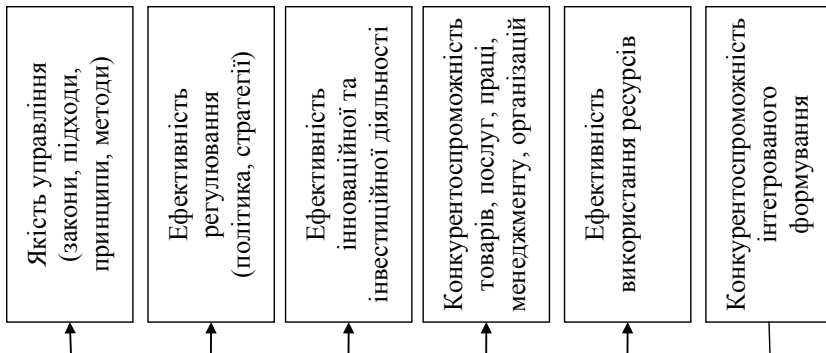

Рис. 6. Ланцюг забезпечення конкурентоспроможності інтегрованого формування

Конкурентоспроможність інтегрованого формування проявляється у таких складових (рис. 7): якість економічного середовища (фактори виробництва, що безпосередньо впливають на продуктивність та інноваційність при конкуренції підприємств), стан розвитку інтегрованого формування (потужність об'єднання і зовнішні фактори, що впливають на підприємства), грамотність організації діяльності формування (можливості, прийняті методи роботи та рішення, що приймаються керівництвом). При цьому слід зауважити, що незалежно від сприятливості ділового середовища або потужності інтегрованого формування саме підприємства (тобто грамотність організації їхньої спільної діяльності) відповідальні за досягнення або недосягнення необхідного рівня конкурентоспроможності [5].

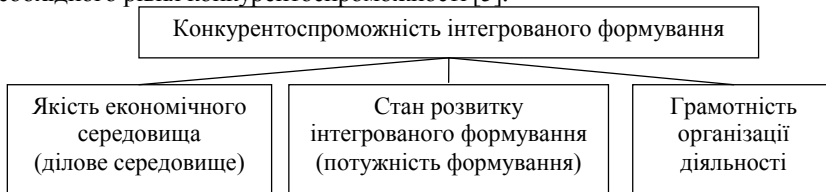

Рис. 7. Дерево факторів конкурентоспроможності інтегрованого формування [5]

Отже, конкурентоспроможними є такі інтегровані формування, які не лише мають конкурентні переваги, а можуть їх втримувати і, головне, створювати.

Привабливість конкурентоспроможності інтегрованого формування як організаційно-правової форми господарювання у порівнянні зі "звичайним" підприємством визначається також і зовнішнім ефектом, що досягається не лише через особливості доступу до основних факторів виробництва, включаючи інфраструктуру, а й завдяки (передусім) стану ділового клімату (відносинам довіри між учасниками ланцюга "розробка — виробництво — реалізація — обслуговування"), що дозволяє розвивати кооперативну конкуренцію.

Розвиток конкурентоспроможності інтегрованого формування здійснюється за такими стадіями, що забезпечують економічне зростання: конкуренція на основі факторів виробництва — конкуренція на основі інвестицій — конкуренція на основі нововведень. Конкурентні переваги інтегрованого формування на різних стадіях забезпечуються детермінантами — взаємозв'язками понять конкурентоспроможність країни, галузі, підприємства, продукції та факторів, що їх визначають (табл. 3).

3. Формування конкурентних переваг інтегрованого формування на різних стадіях економічного розвитку

Стадія конкуренції	Детермінанти			
	фактори	стратегії	умови попиту	суміжні галузі
факторів виробництва	використовується частково	не використовується	не використовується	не використовується
інвестицій	використовується частково	використовується повністю	використовується повністю	не використовується
інновацій	використовується повністю	використовується повністю	використовується повністю	використовується повністю

На першій стадії розвитку конкурентоспроможності інтегрованого формування — конкуренції на основі факторів виробництва — конкурентні переваги забезпечуються одним детермінантом: завдяки факторам виробництва (природним ресурсам, сприятливим умовам для виробництва продукції, кваліфікованим кадрам тощо).

Забезпечення конкурентоспроможності інтегрованого формування на другій стадії — конкуренції на онові інвестицій — відбувається на основі агресивного інвестування в технології, підготовку та підвищення кваліфікації кадрів, стандартизацію тощо.

Третя стадія розвитку конкурентоспроможності інтегрованого формування — конкуренція на основі нововведень — забезпечується через створення нових видів продукції, виробничі процеси, організаційні рішення та інші інновації.

У сучасних умовах стадія інвестицій з наступним переходом до інноваційного розвитку є вирішальною, оскільки існує об'єктивна потреба в інноваційній "наповненості" залучених інвестицій, на що вказує "дерево цілей" забезпечення конкурентоспроможності інтегрованого формування. Таким чином, у створенні конкурентних переваг інтегрованого формування важливого

значення набувають знання, освіта — як фактори розвитку виробництва та як фактори формування його інноваційного потенціалу.

Оскільки конкурентоспроможність є динамічною категорією, що обумовлено впливом зовнішніх факторів, відповідно до теорії життєвого циклу підприємства (рис. 8), кожна фаза розвитку потребує застосування відповідних конкретних стратегій та управлінських технологій (в т.ч. і щодо конкурентоспроможності), які б призвели до встановлення динамічної рівноваги, до адекватності внутрішнього стану бізнесу потребам і тенденціям зовнішнього середовища (рис. 9).

Рис. 8. Модель життєвого циклу організації

Конкурентоспроможність	Стадія життєвого циклу			
	зародження	ріст	зрілість	старість
домінуюча позиція				
сильна позиція				
сприятлива позиція				
стала позиція				
слабка позиція				
нежиттєздатна позиція				

Рис. 9. Матриця "конкурентоспроможність — стадія життєвого циклу":

Умовні позначення:

	широкий діапазон вибору стратегій та управлінських технологій
	селективний розвиток
	вихід до ринкової ніші, відмова від ринку, ліквідація бізнесу.

Отже, ще однією важливою умовою успішного розвитку конкурентоспроможності агропромислового інтегрованого формування є врахування фази життєвого циклу агропромислового комплексу (рис. 10).

Рис. 10. Розподіл галузей України за фазами розвитку ринкової економіки 2008–2011 рр.:

Умовні позначення: 1 — телекомунікації (мобільний зв'язок);

2 — харчова промисловість; 3 — промисловість побутових товарів;

4 — роздрібна торгівля; 5 — телекомунікації (решта); 6 — банки та інвестиційні компанії; 7 — інформаційні технології; 8 — кольорова металургія;

9 — чорна металургія; 10 — оптова торгівля; 11 — громадське харчування;

12 — розваги; 13 — страхування; 14 — електроенергетика;

15 — фармацевтична промисловість; 16 — нафтогазова промисловість;

17 — парфумерно-косметична промисловість; 18 — ЗМІ; 19 — рекламна індустрія;

20 — накування; 21 — лісова/деревообробна промисловість; 22 — легка промисловість;

23 — вугільна промисловість; 24 — поліграфічна промисловість; 25 — хімічна промисловість; 26 — лізинг; 27 — будівництво; 28 — транспорт; 29 — сервісні компанії промисловості; 30 — операції з нерухомістю; 31 — промисловість будівних матеріалів;

32 — освіта; 33 — агропромисловий комплекс; 34 — машинобудівництво; 35 — житлово-комунальне господарство; 36 — охорона здоров'я.

Висновок. Відповідно отриманих результатів розподілу галузей України за фазами розвитку вітчизняне сільське господарство знаходиться на стадії формування і має слабку конкурентну позицію (стадія селективного розвитку), а отже, потребує ретельного відбору під час вибору стратегій розвитку та управлінських технологій. На сучасному етапі забезпечення конкурентоспроможності агропромислового інтегрованого формування, на нашу думку, можливе за істотного зменшення втрат сільськогосподарської продукції через мінімізацію розриву в часі між її одержанням і промисловою

переробкою; збільшення обсягу виробництва кінцевої продукції шляхом утилізації відходів та поглибленого використання нестандартної (вторинної) продукції; скорочення витрат на транспортування продукції до місць переробки і на зустрічне завезення продовольчих товарів; раціональніший розподіл одержуваних прибутків і зниження податкового тиску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загорский А. Л. Формирование и реализация конкурентных стратегий интегрированных бизнес-групп: диссертация ... доктора экономических наук / Андрей Леонидович Загорский. — СПб, 2006. — 354 с.
2. Жиляев Е. А. Место и роль интегрированных структур хозяйствования в стабилизации развития и экономического роста АПК: Дис. канд. наук / Евгений Александрович Жиляев. — Орел, 2002. — 186 с.
3. Гарасим А. П. Формування і ефективність інтегрованих виробництв у молокопродуктовому підкомплексі АПК: дисертація ... канд. екон. наук / Адриан Петрович Гарасим. — Тернопіль, 2003. — 173 с.
4. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Раис Ахметович Фатхутдинов. — М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 2000. — 640 с.
5. Porter M. Competitive advantage of nations. — N. — Y., Free press, 1990.
6. Шеховцова Л. С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л. С. Шеховцова // Маркетинг в России и за рубежом. — 2001. — № 4. — С. 11–16.
7. Бобов Г. Б. Суть конкурентоспроможності сільського господарства / Г. Б. Бобов, І. В. Кузьменко, Л. В. Кукса // Матеріали Міжнародного наукового семінару «Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємств з врахуванням впливу новітніх глобальних чинників». — Луцьк: РВВ ЛНТУ. — 2011. — С. 22–26.
8. Минько Э. В. Качество и конкурентоспособность / Э. В. Минько, М. Л. Кричевский. — СПб.: Питер, 2004. — 268 с.
9. Балабанова Л.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств / Балабанова Л.В., Холод В.В. — К.: "ВД Професіонал", 2006. — 448 с.
10. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юркевич, Й. С. Завадський. — К.: Кондор, 2007. — 358 с.
11. Данько Т. П. Управление маркетингом / Т. П. Данько. — М.: Инфра-М, 2001. — 334 с.
12. Сергеев И. В. Экономика предприятия / И. В. Сергеев. — М.: Проспект, 2005. — 560 с.
13. Фатхудинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации / Раис Ахметович Фатхутдинов. — М.: Изд-во Эксмо, 2005. — 544 с.
14. Андрианов В. В. Конкурентоспособность России в мировой экономике / Валерий Валентинович Андрианов // Маркетинг. — 1999. — № 2. — С. 3–19.

15. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) / Под ред. Н. А. Абдулаева. — М.: ЭКМОС, 2000. — 352 с.

Одержано 30.05.11

Обеспечение конкурентоспособности агропромышленного интегрированного формирования возможно через уменьшение потерь сельхозпродукции путем минимизации разрыва во времени между ее выработкой и промышленной переработкой; увеличения объемов производства конечной продукции; сокращения затрат на транспортирование продукции; рациональное распределение полученных прибылей и снижение налогового давления.

Ключевые слова: *интегрированное формирование, конкуренция, конкурентоспособность, продукция, предприятие.*

At present the competitiveness of agro-industrial integrated formation is possible due to the loss reduction in agricultural produce. It is attained by means of the reduction of time gap between production and processing; the increase of final output production; cost cuts in products transportation; reasonable income allocation and reduction of tax pressure.

Key words: *integrated formation, competition, competitiveness, produce, enterprise.*

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського НУС”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методичку проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і символів.

Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — **4–5** стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше **3** і не більше **10**, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файла повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **Вартість друку однієї сторінки 20 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*
9. Терміни подання: 1.02.–31.06. і 1.09.–30.11. Вихід номера: липень, січень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний A4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній, нижній, лівий і правий береги — 20 мм. Файл зі статтю подається без нумерації сторінок.

3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРІЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і **Key words:** (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схема приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744)4–69–87

(063)7889414

Для нотаток

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 76**

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол. : А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2011. — Вип. 76. — Ч. 2: Економіка. — 412 с.

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел. : 4–69–87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 13695 від 03.12.07 р.

Підписано до друку 15.06.2011 р. Формат 60x84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 25,18. Наклад 300 екз. Зам. №189.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305